

H E T ' M A N I V A N M A Z E P A I N T H E L I G H T
O F T H E E U R O P E A N L I T E R A T U R E .

Wasył Luciw, M.A.

Thesis presented to the Faculty of Arts
of the University of Ottawa as partial
fulfillment of the requirements for the
degree of Doctor of Philosophy .

Ottawa, Canada, 1953.

UMI Number: DC53789

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI[®]

UMI Microform DC53789
Copyright 2011 by ProQuest LLC
All rights reserved. This microform edition is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

ГЕТЬМАН ІВАН МАЗЕПА В СВІТЛІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Василь Луців, Мгр.

Дисертація предложена філософічному
Виділові Отавського Університету з метою
осягнути титул Доктора Філософії.

Оттава, Канада, 1953.

THE CURRICULUM STUDIORUM.

Name:Wasył Luciw
Date of birth:January 28,1920.
Place of birth:West Ukraine.
Religion:Greek Catholic.

- I attended the Ukrainian Gymnasium,# 572,
in Lviv,starting in 1932,and graduating in 1936.
Then Liceum,1936-1938 and university 1938-1940 in
Lviv,where I was granted a standing equivalent to
your B.A.

- My M.A.was received at the University of
Montreal in 1950,on the thesis subject "Wasył Ste-
fanyk" /Biographie et etude critique des oeuvres du
grand nouvelliste ukrainien/.

- My Ph.D.studies at the University of Mont-
real and University of Ottawa,1950-1953.

I N T R O D U C T I O N

For the past three centuries the West has met with the name of Ivan Mazepa. It has met this name both in literature and in history. This inspired me to write a study "Hetman Ivan Mazepa in the light of European Literature."

A number of historians wrote about Hetman Mazepa. Studying most of their works one must come to the conclusion that most of them throw a negative light on the personality and deeds of Mazepa.

This is understandable with Russian historians. The interests of the Russian empire demanded that Hetman Mazepa be presented as a traitor. Most of them follow that line. Prof. S.F. Platonow was the only one who dared to differ. Basing his observations on historical facts he expressed the opinion that the leaders of Ukraine (among them Mazepa) desired to retain the autonomy of Ukraine and rebelled against Russian intrusion in Ukrainian affairs.

It is difficult to explain why some Polish historians, such as Przewdziecki or Czarnowski also portrayed Mazepa as a "thankless creature", a "blood-sucker" and a "vengeful tiger", whose actions were directed by selfish motives, for personal enrichment.

M. Kostomarov in his monograph "Mazepa and Mazepynsi" also presents the great Hetman in a negative light. His was the first monograph written about Mazepa, but it shows a onesided approach and historically it is not entirely correct. In this monograph he writes: "In the first place are Mazepa's personal qualities, his selfishness, duplicity, unsteadiness, trickery, and love of honour. By those qualities the deeds and personality of the Ukrainian Hetman have to be judged."

Prof. D. Doroshenko correctly explains why Kostomarov wrote his monograph in such a spirit. He thinks that Kostomarov intended to prove the loyalty of the Ukrainian people as such, and the attempt to break

away from Russia was an individual action on the part of the Hetman, whom the Ukrainian people did not support.

The old Swedish school represented by Fryksel, Karlson, and even Jensen, who knew Ukraine and Ukrainian literature about Mazepa, took also a negative stand towards Mazepa. True, the members of this liberal school portrayed even their own king (Charles XII) in a negative light. Historians of the new Swedish school take a different stand, most of them write positively about Charles XII, but exclude rather than throw any light on Hetman Mazepa's personality.

French historians, Voltaire, for example, and part of English historians also, dealt with Mazepa in a rather positive manner, although even with them Moscow's influence is felt. This, however, cannot be said about the majority of German scholars who as a rule, based their writings mainly on Russian sources.

Mazepa is dealt with positively in the monographs of Ukrainian historians, Umanec', M Borshchak, and the Frenchman, Prof. Martel, although even they bring the Hetman's personal shortcomings to the front. Borys Krupnyckyj, Andrusiak, and several other modern historians look upon Mazepa as a figure of historical importance, a prophetic statesman and a capable diplomat.

This present study has as its objective to bring out the figure, actions and plans of Hetman Mazepa, using old and newly brought to light findings, and to point out the mistakes of previous approaches. The writer will try to draw a distinct line between the historical Mazepa and Mazepa presented in literature, and in doing so, to picture Mazepa as a human being and a statesman.

Based on the analyses of writings about Mazepa by various European authors, the study will throw new light and point out the incorrectness

t
of such statements as made by Jan Pasek, whose story about Mazepa's romance with Mme Falbowska and the revenge of her jealous husband became the accepted theme of many literary writings. This is important because Pasek's imaginative story about Mazepa has seized the fancy of great poets during the age of romanticism. In Pasek's story Mazepa was painted as a legendary figure.

Byron's poem presents Mazepa as a man of rough nature, full of secret and villainous schemes. This we also find in Pushkin's "Poltava". Bohdan Zaleski in his "Duma o Mazepie" also disregards historical facts and dives deeply into fantasy. He says that his hero was born, has lived and later abandoned Poland at the time of Bohdan Chmelnyckyj's attack on Zamostia, which is incorrect historically. Juliusz Slowacki also, in his desire to be original, presented Mazepa in his drama not as a historical figure but only as a lover.

Besides in poetry and drama, Mazepa was also made the hero of a very popular historical love story by Bulgarin, called "Mazepa", and in "Koenig der Steppe", written by A. Meya. Operas by Nerini and Chaikovsky also feature Mazepa as their hero. These are only a few examples of literary presentations of Mazepa. Literature changed ~~historical~~ historical Mazepa into a legendary figure where it is difficult to distinguish truth from fantasy. It is an arduous task to rectify all mistakes because there exist certain gaps in certain periods of Mazepa's life. The date of his birth, the time he spent on his estate in Volhynia after completing his services with the King, his connections with Princess Dolska, demanded further clarifications. These gaps left Mazepa poorly defined and hence very mysterious thus offering fertile ground for artistic fantasy.

In attempting to analyse ~~and to complete~~ as many writings about

Mazepa as possible it was found that most of them reveal only a few single moments of his life and actions. The most useful sources ^{was} materials found in the archives. The works of historians were of less importance. In the third place of importance were the monographs about Mazepa, Charles XII, Peter I, etc.

A number of articles helped to ~~throw~~ throw light on and to correct some dark points.

Historians dealt with the figure of Mazepa out of mere necessity in connection with certain historical incidents concerning Tsar Peter, King Charles XII, or King Stanislas Leszczynski. Archives, rich in information, helped to overcome the uncertainty of Mazepa's date of birth, fixing it at March 20, 1652.

The often biased and very general treatment of the person of Mazepa by many historians did not help to bring out the person of the Hetman in a true perspective. Bohdan Lepky came nearer to the truth when he wrote: "Mazepa, the unwearied builder of Ukraine, the great cultural figure, who prevented ruin, gathered many of our lands together and developed them."

Facts prove that some historians were willing to probe deeper and to look for reasons and for explanations for certain moves of Hetman Mazepa.

Questions crop up, why did not Hetman Mazepa prepare the Cossacks and the population, as it seemed he intended to do at first, to the political change and the pact with Sweden?

Answers to these and other questions will be based on arguments advanced by the writer and by other historians.

Special attention is drawn to the sponsorship of Hetman Ivan Mazepa. His support of art, theatre, music, education, architecture and

construction, painting and economy ~~in the hands of the Hetman~~ will be considered.

The sketch of Hetman's life is rounded off by the addition of some new facts. Misrepresentations repeated by some historians are pointed out.

I have divided my thesis into THREE parts. In Part I I attempted to give an analysis of the bibliographical material based entirely on photostatic copies of authentic primary sources in order to throw some new light upon the matter under consideration.

In Part II I am introducing a review and evaluation of European Belles-Lettres. In this review I am evaluating their literary value. In my evaluation, apart from analysing the literary importance of the works, I try to point out that many works on Mazepa contain too much "licentia poetica" and not enough historical truth, consequently, Hetman Mazepa is frequently presented in distorted light.

In Part III - I give a critical, modern historiography on Mazepa as a statesman, diplomat and soldier.

In preparation of this work I encountered considerable difficulties, this being the first attempt to use many minor investigations in order to enlarge the picture I illustrate in my study of "Hetman Mazepa in the light of the European literature."

- Понад три сотні літ Захід зустрічається з прізвиськом Івана Мазепи. Зустрічається з ним в художній і в історичній літературі, і це піддало думку, написати студію про "Гетьмана Мазепу в світлі європейської літератури". Студіюючи цілу низку праць давніших істориків, доведеться сказати, що деякі негативно насвітлюють постать гетьмана Мазепи та його діла.

- Не можна дивуватися російським історикам, котрі ради добра своєї імперії розминулися з науковою правдою та скрізь звеличують великого гетьмана "зрадником" і тільки Акад. С. Ф. Платонов, мав відвагу сказати, що старшина /а в тому і гетьман/ хотіла зберегти автономію України і не терпіла російського вмішування в українські справи.

- Є дивним, що деякі польські історики як Пшездзієцкі чи Чарновські теж називають Мазепу "потвором невдячності", "гнобителем та кровопійцем козаччини і мстивим тигром, що все робив з егоїстичних мотивів і тільки для власного збагачення".

- Неменш шкідливе і неправдиве насвітлення цього великого гетьмана, нашим заслуженим істориком М. Костомаровим, у монографії "Мазепа і Мазепинці". Була це перша наукова монографія про гетьмана, але вона однобічна і поверховна в оцінці. Тут-як каже Б. Крупницький-"...на перший плян було поставлено персональні якості Мазепи, його егоїзм, дволичність, непевність, хитрощі, честолюбство і вони то мали бути мірилом оцінки особи та діяльності українського гетьмана."

Чому так було, дуже влучно висказує Д. Дорошенко, котрий говорить, що своєю монографією в такому дусі написав Костомаров

тому, бо він хотів довести лояльність українського руху, а тим самим показати, що сепаратизм, це індивідуальний вчинок гетьмана, що не мав і немає піддержки українського народу.

- Відомно ставиться до Мазепи і давня шведська школа, репрезентована Фрикселем, Карлсоном і навіть Єнзеном, котрий добре знає сучасну українську літературу про Мазепу. - Правда, була це школа звеличників маси, знана зо своїх ліберальних поглядів і вони навіть свого короля Карла XII. представляють негативно. Історики нової шведської школи пишуть позитивно про свого короля та Мазепи належно не висвітляють або омивають постать гетьмана.

Доволі позитивно - хоча не без певних впливів Росії, висвітлюють постать українського гетьмана французькі історики, як от Вольтер, Воге, Мартель та інші.

- Так же представлена справа і в багатій англійській літературі - от хоч би в Гордона, в сучасній йому пресі, в альманахах тієї доби чи в новіших істориків.

- Цього не можна сказати про загал німецьких істориків, котрі завжди користувалися московськими, суб'єктивними джерелами.

- З українських істориків та дослідників, позитивно оцінили Мазепу у своїх монографіях Ф. Уманець, та Боршак і Мартель /останній француз/, хоча і вони, особливе Уманець, висунули на перший план персональні якості гетьмана. На Мазепу, як на історичного діяча і прозорливого політика та доброго дипломата, стали глядіти ширше і глибше М. Андрусак, Б. Крупницький та інші модерні історики.

- Оця студія має на меті, об'єктивно висвітлити постать, дії та задуми великого гетьмана, на підставі старих і нових праць та вказати помилки попередників. Крім перегляду та аналізу історичної літератури переведено перегляд і аналізу художніх творів про Мазепу. Обширне резюме з "Пам'ятників" Паска та характеристика їх автора, вкажуть яку вагу може мати його історія Мазепи з Фальбовською. Це важне тому, бо побрехенька Паска набрала розбурхані уяви великих поетів в добі романтизму тому майже в легендарному світлі змальовує Мазепу.

- Поема Байрона оспівує захоплючу, дику природу, повна таємничості та жагучих поривів Мазепи.

- Це бачимо і у Віктора Гюго чи в "Полтаві"-Пушкіна.

- Польський поет Залєскі так пірнув у бездну фантазії, в своїй "Думі про Мазепу", що каже гетьманови родитися, жити і втікати з Польщі в часі наступу Хмельницького на Замостя. Словацький теж хотів бути оригінальний і замурував героя в своїй драмі "Мазепа"-у кімнаті однієї любки. Крім перших поем і драм є ще дуже популярний історичний роман Булгаріна п.н. "Мазепа" та "Король степів"- німця Мая, як теж опера Геріні, Чайковського і романтичні малюнки Булянже та інших.

- Це кілька прикладів з художньої літератури про Мазепу. Красне письменство замінює дійсного Мазепу на легендарного і тут буває дуже трудно провести чітку лінію між правдою, а фантазією.

- Трудно тому, що брак докладніших даних в цілих періодах життя Мазепи, як от час уродин, побут у власній маєтності на Волині - по укінченні королівської служби, взаємовідносини

з княгинєю Дольською й інше, творять мережу неясного, затемненого, загадочного-так пригожого для злосливої видумки чи теж уяви мистця.

- Наші спроби скомплетувати та проаналізувати якнайбільше праць про Мазепу, доказали, що більшість з них неповна і має такі чи інші недостачі. Довелося, на підставі всього доступного матеріялу, написати об'єктивну і по можності повну картину життя і творчости гетьмана Мазепи. В першій мірі використати архівні матеріяли, сучасну пресу, спомини учасників, чи солідні, об'єктивні праці різних учених.

- Багатий джерельний матеріял допоміг опрокинути деякі непевності і здогади та устійнити їх.-Так було з датою народин гетьмана.

-Поверховне та однобічне наświetлення Мазепи багатьома істориками - веліло піти за меншістю і покласти натиск не на персональні прикмети гетьмана, але, як каже Б.Лепкий - на Мазепу, того невтомного будівничого української держави, великого культурного діяча, що спинив руїну, зібрав до купи багато наших земель і загосподарював їх.

- Деякі історичні факти веліли глибше застановитися і шукати причин такого чи іншого чину гетьмана Мазепи.
-Згадаємо про повстання Булавіна на Дону, котре було немов вимріяне для Мазепи, в котрому мабуть він брав скриту участь, а вкінці допомагав цареві його здавлювати. Те саме зо співпрацею Мазепи з Палієм і видача останнього в царські руки, вагання з переходом на сторону Карла XII., чому він не підго-

тував - як кажуть історики - нарід і козацтво до переходу на сторону шведського короля і т.д. На такі і їм подібні питання будуть спроби відповідей, умотивовані моєю аргументацією та других. Між іншим, відмічено різнорodne меценатство гетьмана Мазепи.

- Життєву канву доповнено новими даними та справлено речі помилкові, до недавна повторювані багатьома істориками.

- Праця поділена на три частини.

В першій подано докладну біографію Мазепи та спробу нарису його діяльності на підставі джерельних матеріалів, доповнену рідкісними світлинами.

В другій поданий перегляд і спроба аналізу художньої літератури про Мазепу з відміченням найважливіших праць в різних мовах, що дає змогу виробити собі поняття про цілість.

В третій поданий огляд європейської історіографії про Мазепу, або праць зв'язаних з діяльністю гетьмана і його добою.

Багатство матеріалу не дозволило перевести детальної аналізу, тому місцями дано загальну характеристику, кладучи натиск на моменти найважливіші. Кінцеве резюме автора, подає - на підставі найновіших матеріалів та праць українських істориків, характеристику гетьмана Мазепи, як державного будівничого, політика і дипломата, воїна і мецената мистецтва. До праці додана ціла низка джерельних матеріалів, що необхідні при наświetлюванні певних моментів.

- Помимо великих труднощів, ця моя теза, являється першою спробою вийти на ширший шлях в цьому питанні і дати чітку картину - "Гетьмана Мазепи в світлі європейської літератури".

Частина Перша.

Життя і творчість Гетьмана Івана Мазепи.

/На основі старих і нових джерельних матеріалів/.

1. Рід та походження Мазеп - Колодинських.

- Рід Мазеп - Колодинських, дуже старий, військово заслужений, походить з української шляхти. Пращур великого гетьмана - чи не Микола, дістав від польського короля Зигмунта I., в 1544 р. в білоцерківському повіті, на київщині - маєток Мазепинці і за це мав виконувати у місцевого старости, кінну службу. Михайло, мабуть син попереднього, дістав в 1572 р. потвердження на володіння Мазепинцями від Зигмунта Августа, а в 1574 р. Генрик Валуа видав йому привілей на село Пісочна біля Любомира. Про Михайла Мазепу згадує і Адам Бонєцькі.

- Синами Михайла Мазепи, мали б бути, Теодор та Микола. Теодор брав участь у повстаннях Косинського, Лободи та Наливайка і 1597 р., його засуджено у Варшаві на кару смерти. Про нього згадують численні українські літописи, в деяких названо його полковником. Микола володіє Мазепинцями як ленник. Князь Курцевич-Булига, в часі перегляду /люстрації/, стає в обороні його правного посідання.

- В пізніших актах виступає Степан, Адам Мазепа і Ф. Уманець, думає, що він був самотнім сином Миколи, бо на це вказує його маєток.

1/. Кн. Токаржевський-Карашевич-Гетьман Мазепа-Князь Священної Римської Імперії. "Визвольний Шлях" ч. 7. Липень 1953.

2/. "Mazepa"-Noty Historyczne, Bibl. Warszawska, Grudzien 1854.

3/. Słownik Geograficzny, Artykuł 6.-Rulikowski-"Mazepince".

4/. A. Boniecki-Poczet Rodow w W. Ksiestwie Litewskim w XV i XVI wieku, 178 str.

5/. Передмова до "Летопису Самовидца", в "Летописном повествовании о Малой России"-Ригельмана, ст. 29. і "Летописи Грабянки" ст. 25

6/. Słownik Geograficzny" t. VI. "Mazepa"-Nota 2., Mazepince.

7/. Ф. М. Уманец-Гетман Мазепа, С. Петербург, 1897., ст. 2.

В 1659 р. король Ян Казимир потверджує родові посідання Мазепи-
нець і переводить з ленного в дідизну.^{1/.}

Руліковський думає, що батько гетьмана має два імена тому, що він
мабуть був католиком, що було звичаєм у них.^{2/.}

Мазепа-батько, як і більшість знатних людей тої, бурхливої доби,
був живої вдачі, скорий до шаблі, а навіть в 1638 р. його засуджено
на інфамію та кару смерти за убійство шляхтича Зелінського.

Маючи нешалі впливи, як теж і гроші, не аби які, він потрапив
кілька літ здержувати виконання королівського присуду, а вкінці
помирився з родиною убитого і король дав йому охоронний лист.

З літами Степан-Адам устаткувався і в 1662 р. король іменує
його чернигівським підчашим.^{3/.}

- В часах повстання Богдана Хмельницького, білоцерківський
атаман, Степан, Адам Мазепа - "офіційно пристає до козацької старши-
ни".^{4/.} - Пізніше він як шляхтич, належав до однодумців Виговсь-
кого і за це, як сказано, король номінує його чернигівським
підчашим.^{5/.} - Він був гарячим прихильником Гадяцької унії і моївав
про федеративний союз України з Польщею. Його політичні погляди
змінилися дещо підо впливом сина Івана, майбутнього гетьмана
України і він став гарячим патріотом.^{6/.}

4/. Проф. М. Славінський: Історія України, Подєбради, 1934, II 2 ст.
5/. Др. М. Андрусак: Історія Козаччини, Мюнхен, 1946, 108 ст.
6/. Ф. М. Уманець: Гетьман Мазепа ст. 5.
1/. Słownik Geograficzny, Tom VI., str. 184.
2/. Ibidem: Str. 185.
3/. Dziennik Warszawski, 1853. N. 150 i 188. Red. J. Bartosze-
wicz; Uwagi.

- З початком 1665 р. київська шляхта поручає своїм послам у Варшаві на сеймі, вистаратися у короля підтвердження прав для Степана, Адама на його маєтності.^{1/}

Незадовго після того він помер, а свідчить про це факт, що вже того самого року /1665/, в таборі під Равою, король настановляє чернігівським підчашим Івана Мазепу, сина покійного.^{2/}

- Мати гетьмана Марія походила з українського шляхетського роду Мокієвських. Вона знала з свого широко патріотизму та глибокої релігійності. Була сестрою Луцького Братства, а по смерті мужа, ігуменею київського Флорово-Вознесенського монастиря, знала під іменем ігумені Магдалини. - На місці старого монастиря, ще при кінці минулого століття показували кам'яну церкву, не побудовану.^{3/}

- Рівночасно з гідністю київської ігумені, була вона, настоятелькою глухівського, та керувала ним через свою заступницю.^{4/} Мати Мазепи була дуже діяльна і знала теж польську мову. Вона завжди мала великий вплив на сина і допомагала йому мудрими порадами.^{5/} Померла 1707 р. - маючи біля 90 літ. Похоронено її у Вознесенському монастирі.^{6/}

Крім сина Івана, Подружжя Мазеп мали ще дочку Олександру. Вона була замужна за Войнаровським, але розвелася, бо муж прийняв католицизм.^{7/} Померла в 1694 р. та невідомо монахинею чи інокінею.^{8/}

3/. Киевская Старина, 1886, за березень, ст. 488.
 4/. Ф. М. Уманець: Гетьман Мазепа ст. 6.
 5/. М. Костомаров: Произведения, Т. XVI, ст. 175.
 6/. Примітка Бантиш-Каменського до листа Мазепи до Головіна, том III, ст. 97.
 7/. Чтения в Импер. Общ. ист. и Древн.: Переписка Мазепы с пол. панами о сестре. 1848, том V., 6.-70.
 1/. Bartoszewicz, N. 150. Oprocz Mazepyniec, jemu naleza Trylisy.
 2/. Bartoszewicz. Dziennik Warsz. 1853. N. 188.

Двоюродна сестра гетьмана Мазепи Марфа -була монахинєю одного з київських монастирів, а багато Мазеп вписано у православні синодики.^{1/.}

- Федір Уманець, пише, що родина Мазеп, належала до середнього круга української шляхти. Було колись, що вони, як старинні землевласники, "ходили в козаки", під знаменами Вишневицьких, Дашковичів і Ляндскоронського. В половині ХУІ ст., відповідали вони королівським ревізорам, як і другі українські шляхтичі: " ...чи буде чи ні перемиря з татарами, ми рідко злазимо з коней, ми завжди на полю і тому поносимо страти.^{2/.} -Беручи під увагу увесь загаль тодішної української знаті, слід ствердити, що вони були вірні прадідній вірі і рідному народові. Завжди дружили з козацтвом і не спішили - так як другі - признавати російське підданство. Крім Мазеп-Колодинських /деякі кажуть ~~Калєдинських~~/, про котрих була мова, у барському старостві на Поділлі жили ще Мазепи-Васютинські.^{3/.} Чи були вони споріднені з нашими Мазепами, годі сказати. В козачих реєстрах з 1649 р. рівно ж стрічаємо такі прізвища. На закінчення слід згадати, що герб Мазепи дуже схожий з гербом князів Курцевичів, безсумнівних нащадків Коріята Гединовича. На князівське походження Мазеп натякає багато польських, російських та українських істориків.^{4/.}

11

1/. К родословной гетмана І. Мазепы, Киевская Старина, 1886, Декабр, 757.

2/. Памятники Киевской Временной Комиссии, Том ІУ, ст. 61.

3/. М. Грушевський: Барская околичная шляхта, Киевская Старина, 1892, Февраль, 265.

4/. Кн. Токаржевський-Карашевич: Гетьман Мазепа-Князь Священної Римської Імперії., Визвольний Шлях, Ч. 7, Липень, 1953.

2. Юність Івана Мазепи.

- Дата народин Івана Мазепи, майбутнього гетьмана України, була доволі довго спірним питанням. Академік Возняк вказує на доволі сильно уґрунтовану дату 20. березня 1632 р. 1/.

Датою народин Івана Мазепи ^аціквився теж о. П. Хрущ, він глибоко аналізує джерельні вісти, що визначають народини гетьмана на роки: 1629, 1644 і 1632 та приходить до висновку, що Мазепа таки мав народитися в 1632 р. 2/.

Ту дату приняла більшість модерних, українських істориків. - Іван Мазепа народився в Мазепинцях на Київщині, недалеко Білої Церкви. 3/.

Спершу молодий юнак мабуть учився в Київській Братській Школі, а опісля у Києво-Могилянській Академії. Величко згадує, що Мазепа учився реторики у Києві, тобто студіював в Академії, котра славилася на ввесь Європейський Схід. Професори цієї академії кінчали свої студії на західно-європейських університетах, а зреформував її митрополит Петро Могила, на взір сучасних єзуїтських колегій. 4/.

У Києві Мазепа студіював реторику та латину. Його знання латини було подиву гідне. Дипломатичний представник французького уряду в Москві Де Ля Невіль, писав, що цей князь /Мазепа/ людина дуже освічена і прекрасно говорить латинською мовою. 5/.

1/ М. Возняк: Коли народився Мазепа? та Ще про дату народин Мазепи. "Життя і Знання", 1932 р. Ч. 4., ст. 105 та 375-Ч. 13.

2/ Історичний Альманах Червоної Калини на рік 1933, о. Павло Хрущ: Дата народин гетьмана Мазепи, ст. 6-26.

3/ Б. Крупницький, Гетьман Мазепа в освітленню німецької літератури його часу, Записки ЧСВВ, Т. IV, Ч. I-2, стор. 308.

5/ В. Січинський: Чужинці про Україну, ст. 50.

4/ Pisma Aleksandra Jablonowskiego, tom II, Kresy Ukrainne, str.

У Тимка Падури сказано, що: "...Мазепа учився у Полоцьку в Єзуїтів, коштом князя М. Вишневицького, білоцерківського старости." ^{1/}
 Слід додати, що Величко згадує буцім то Мазепа вивчав філософію в єзуїтській колегії у Варшаві. ^{2/}

- Це було б зібрання фактів про студії Мазепа, але не забуваймо, що син лицаря і визначного старшини Богдана Хмельницького, вже змалку засвоїв собі козацьке воєнне ремесло і бойові закони цього лицарського ордену. Він знаменито їздив верхи та орудував шаблею і мушкетом. Для доповнення лицарського знання, київський єпископ Лещинський, поручив його, королеві Янові Казимирові. ^{3/}

- Спритний юнак з аристократичними манерами зумів з'єднати собі короля і здобув його довіря. Він зістав королівським джурою та довіреним. ^{4/} Король вислав Мазепу, разом з Мартином Концьким до Голандії на мілітарні студії - для удосконалення в артилерійському ділі. ^{5/}

- За кордоном був Мазепа три роки і оглянув Німеччину, Францію та Голандію. ^{6/} Тут вивчив не тільки воєнне діло, але і мови. ^{7/} З чужини повернувся юнак 1659 р.. Його призначено до королівської прибічної гвардії. Король звернув на нього особ-

1/. Твори Тимка Падури, Львів, 1874 р. стор. 325.

2/. Величко, т. II., 342 ст. та "Словник Географічни, Мазепа.

3/. Твори Т. Падури, ст. 325.

4/. Там же, ст. 413.

5/. Там же, ст. 325. У другій замітці сказано, що "в паперах спадкоємців по краківським каштелянові М. Концькому є виразна згадка про те, що Мазепа їздив учитися за кордон не на кошт Яна Казимира, але з фонду, що його записав краківській академії Б. Новодворський".

6/. І. Борщак та Р. Мартель: Мазепа, стор. 5.

7/. М. Славінський: Історія України, стор. 112.

лившу увагу і зробив його своїм повіреником. Як Польща так і король Ян Казимир знаходилися тоді в доволі скрутному положенні. Проти Польщі виступала Швеція, Москва, Україна, Бранденбургія і Трансильванія, а проти короля створилася доволі сильна шляхетська опозиція.^{1/}

- Мазепа позістав вірний королеві і Ян Казимир не однократ поручав йому важливі дипломатичні місії. З тих королівських поручень молодий дворянин вив'язувався якнайкраще. Відомо, що в 1659 р., король, вислав його з важними документами та усними порученнями до гетьмана Виговського. В лютому 1663 р., вислав з листами до гетьмана Юрася Хмельницького. На жаль гетьманував уже не Юрась тільки Тетеря. Він відібрав королівські листи і переслав Мазепою свою відповідь, де між іншим сказано: "Пан Мазепа, дворянин вашої королівської милости, багато може розказати про злодіяння, а до того наслухався плачу і стогонів жителів України, та був поражений жахом, я припоручив йому більш подрібне справоздання, відповідне його обов'язкові-свідка, котрий все бачив своїми очима і чув власними ухами."^{2/}

Літом, того ж року, Мазепа як королівський дипломат віз гетьманські клейноди, цілий архів маніфестів, відозв, привілеїв та проче. Тоді, виступав він офіційно при передаванні Тетері гетьманських відзнак і був представлений гетьманові, яко королем поручений посол, до запорожців та деяких важніших осіб, з метою присудити їх для короля.

1/. І. Борщак та Р. Мартель: Гетьман Мазепа, стор. 5.
2/. Ф. Уманець: Гетман Мазепа, стор. 12.

-Щоправда, козаки не прийняли клейнодів із рук Мазепи, а Тетеря в переписці з коронним канцлером, назвав його "молоко-сосом"^{1/}. -Уманець думає, що на це вплинули не літа Мазепи, але те, що козацька пиха вимагала посла - "знатного магната, а не свого брата-козака, незнаного ані там ані тут за своїх заслуг."^{2/}

Всі ці дипломатичні поїздки були вельми корисні для молодого Мазепи, а Ляйпцігський журнал, розповсюджений тоді по всій Німеччині, пише: "Мазепа, як хитра голова, мав при цьому найкращу нагод" вивчити дуже важний державний устрій і використати все в майбутній потребі."^{3/}

- Зрозуміло, що польським вельможам не подобалося таке вивищення Мазепи і прояви королівського довіря до українського шляхтича. Особливе обурювало це, королівських дворян і вони вороже відносилися до нього.

- Як згадано, в антикоролівську змову було вмішано багато шляхти. Між іншими мав тут бути і королівський прибічник Ян, Хризостом Пасек. -Пасек, як сам він про це розказує, вертався з табору конфедератів і їхав до табору Чарнецького, що стояв на чолі, вірних королеві військ, але нічого про це не згадував стрічним змовникам. Казав, що іде до Тикоціна, до стрія. В якомусь селі біля Зеленої Пуші він остановився в гостинного варшавського чесника Станиславського. В розмові обстоював деякі позиції конфедератів. Тут же принагідно був Мазепа і чув всю розмову. Це дало йому підставу підозрівати Паска про змову з конфедератами. Він поїхав до королівського табору в Гродні і про все йому

1/. Памятники, Т. III, отд. 3. стор. 300.

2/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, стор. II.

3/. Die Europaisze Fama, Leipzig, 1704.

розказав. Виникла неприємна історія та Пасек викрутився на королівському суді, але тоді /1662 р./ він заприсяг Мазепі помсту. Мазепа мав стратити на деякий час королівську ласку за "очернення" Паска, але опісля все унормувалося. - Одного разу Пасек, котрий теж находився в королівських покоях, був п'яний, чи може удавав п'яного, зблизився до Мазепи тай каже бундючо: "Чолом пане осаул. - хоча чи понизити Мазепу, пригадуючи йому козацьке походження. Мазепа не в тім'я битий, спокійно відповідає: "Чолом пане капраль. - пригадуючи йому, як то "капраль" королівських драгунів арештував його. Пасек ударив Мазепу, а цей вихопив шаблю і якби не присутні дворяни, було б дійшло до двобою. В обороні Мазепи ніхто тоді не став. Мазепа відійшов з жалем. Паска ждала жорстока кара, бо після тодішньої двірської етикетки, це була зневага маєстату. Король не тільки не покарав його, але мав ще сказати: "Не дивуюся Паскові, бо знаю, що очернення болить гірше рани."^{1/} Пасек і після того не перестав мститися, він забажав ще більше скомпромітувати Мазепу, а маючи на правду великий письменницький хист, видумав у своїх "Пам'ятниках", еротичну подію про Мазепу і паню Фальбовську.

- Служба Мазепи на королівському дворі, подорожі по Західній Європі та глибокі студії, поширили його світогляд, поглибили знання та дали можливість краще пізнати людську душу. Іван Мазепа володів кількома мовами, а саме знав мову: польську,

^{1/} J. Laskarys; Przygody Jana Chryzostoma Paska, Toledo, Ohio, 1914, str. 141-161.

німецьку, італійську, французьку, голландську та латину.^{1/.}

- Зневага завдана Паском і байдужість короля, а може і другі, нам не знані причини вплинули на молодого королівського дворянина і він рішає покинути службу. В 1663 р. Мазепа виїхав разом з королем в Україну і тут Біля Білої Церкви покидає королівську службу і зостає при своєму батькові.^{2/.}

- Уманець додумується, що мабуть батько Мазепи був хворий і то дало йому підставу звільнитися з королівської служби. Очевидно, що Мазепа не зриває з королем. Як сказано вже попередньо, по смерті батька, король назначує його чернігівським підчашим, а це підтверджує, що він покинув службу за згодою короля. Шостилітнє перебування Мазепи в Україні, у власному маєтку і досі оповите таємничістю. Історики думають, що збережені перекази про любовні пригоди Мазепи, відносяться до цього періоду. - Нам знані три різні історії любовних пригод Мазепи, переданих у різних варіантах.^{3/.}

- Героїнями тих романсів, виступають жінки: Яна Загоровського, Марина Концького і Станислава Фальбовського. Найпопулярніша історія про паню Фальбовську, передана Яном Паском і була підхоплена Вольтером у його "Історії Карла XII", а вже звідтіля користали Байрон, Гюго, Верне, Булянге, Ліст, Чайковський та інші...

- Виринає питання чи можна повірити тій історії, переказаній мемуаристом Паском.^{4/.} Характеристика Паска відємна, а в додатку пригадаймо собі, що він гострий на язик, бо навіть на королівському суді, маючи поважний закид зради короля, **не** попав в тюрму тільки вийшов.

1/. Подано у звітах чужинців і в сучасній пресі.

2/. Летопись, том II. ст. 342.

3/. В Уманця подано про Загоровську і Фальбовську, у Борщака-Мартеля з панєю Фальбовською, у Красінського з Концькою.

4/. І. Хшановські, Подає дуже уємну характеристику Паска на 378 стор. Historia Literatury Niepodleglej Polski, London, 1942.

- Зрозуміло, що ненавидячи Мазепу він бажав помститися, а тому легко було видумати цей нікчемний роман та ще й стати в ролі моралізатора, щоб другі скоріше повірили. Це було тимбільше легко, бо Мазепа мав велике поведження у жіноцтва. Пасек сказав, що він познайомився зо своєю сусідкою Фальбовською та почав цей роман. Зражений муж приловив Мазепу, велів роздіти до нага, прив'язав до хребта дикого коня і пустив у степ. Подана Паском історія, спершу кружляла усно, а в 1836 р. вийшли друком його "Пам'ятники" де й вона була подана.

-Український дослідник Каманін, знайшов в Київському Центральному Архіві одну справу, котра теж відкривала гріхи молодости Мазепа. Свідок розводової справи володимирівського земського судії Загоровського-пані Щепановська, подає прізвища коханків його дружини Олени. Вона згадує князя Дмитра Вишневицького /брата Яреми/, якогось Убиша, що ще називався Кемським, Мазепу та інших.- "І от -як каже Каманін- Мазепа пише до пані Загоровської листа, переконуючи, щоб під будь яким протекстом, виїхала з мужем із Загорова в село Реушки і додає, що він зробить на шляху поміж двома селами засідку і уб'є, обом ім ненависного мужа". Задум коханків не удався, бо післанець Мазепа попав зо своїм листом у руки пана Загоровського. Закінчення даної справи невідоме, але Каманін думає, що це діялося десь в лютому - листопаді 1663 р. і каже, що ця історія описана в Паска як історія з Фальбовською.^{1/.}

Федір Уманець виступає проти злучування цих обох історій.

1/.^{1/.} Каманін: Мазепа и его прекрасная Елена, Киевская Старина, 1886, ноябр. 530, 533-534 ст.

Він каже, що історія Паска, це будь-що-будь скандал на всю Польщу, а історія зо Загоровською, звичайна любовна історія, легкодушноі красавиці, котра бере розвід зо старим, в'ялим мужем. Крім того він уважає, що історія з Фальбовською мала б мати місце в 1664 р. 1/. -1666 р., а зо Загоровською в 1669 р. і пробує дати на це докази. 2/.

-Третя любовна історія, подана графом Красінським.

Красінський розказує, що молодий, пристійний дворянин -Мазепа, імпував не одній знатній дамі. Його представлено дружині головно-командуючого генерала артилерії, Мартина Концького. 3/. Зродилася любов. Любов, котра розгорілася з повною пасією, а тим самим була вельми небезпечна, одчайдушна і не далася довго укрити. Її спостерегу задрісні і сторожкі очі. Одна дама, котра теж, без взаімности, кохалася в молодім Мазепі, донесла про любовні стрічі Мазепа, панові Концькому. Коханків приловлено, а задрісний муж розібрав юнака до нага, вимазав липкою течю, обсипав пірям і прив'язав до українського степового коня. Кінь примчав в мале містечко на Західній Україні. Це був якраз торговий день. Кінь впав мертвий з голоду і перемучення, а Мазепу звільнили козаки.

- Подібну історію переповідає історик Отвіновскі, і каже, що це було в белзському воєвідстві, але не подає прізвища зраженого мужа. Романенчук думає, що це версія історії з Фальбовською. 4/. -Котра з тих історій правдива, а котра видумана, трудно доказати. Певне те, що Мазепа, пристійний, стрункий

1/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, ст. 21-25.

3/. - Знаємо з творів Тимка Падури, що Мазепу вислано на артилерійські студії в Голяндію, разом з Мартином Концьким. Цікаво чи дана історія має який небудь зв'язок? - Автор.

4/. Б. Романенчук: Іван Мазепа в європейській літературі, 188с.
2/. Count H. Krasinski; The Cossacks of the Ukraine, 92-104.

юнак, з блискучими, глибокими очима, з гордим і задуманим поглядом та величністю і суворістю постаті, котру злагіднювала елегантність, мусів imponувати жіноцтву. На королівському дворі знаходився він в оточенні найкращих жінок, а не бракувало їх і на Україні, де перебував він опісля. Годі твердити, що Мазепа не мав жодних любовних історій, але історія Паска, а навіть Красінського більш схожі на казку як на правду. - Більш правдоподібна історія з Запорозькою. Аналізуючи сучасні джерельні матеріали з біографіями Мазепа, слід сказати, що крім Вольтера, згаданої історії немає ні у "Історії Петра Великого" - А. Гордона, ні у праці Йогана, Венделя Барділі, ні у "Записках про Московію" - Де ля Невіля, ні у описі подорожі до Батурина Жана Балюза чи в сучасній німецькій, французькій, англійській і голландській пресі.

3. На службі українських гетьманів.

-Після шести літнього перебування в Україні, у своїй маєтності, Іван Мазепа поступив на службу до гетьмана Дорошенка. Постать гетьмана Дорошенка, чітко відрізняється на фоні сучасних історичних постатей. Він вів переговори, майже з усією Європою. Був він у політично-дипломатичних взаєминах з турецьким султаном, кримським ханом, польським королем, царем і і бранденбургським електором. Навіть Людовик ХУІ. пробував через свого варшавського амбасадора дістати від Дорошенка військову допомогу проти царської армії. - Уманець, зовсім слушно, підчеркує, що: "Зо всіх гетьманів України, Дорошенко з найбільшою енергією та переконанням обстоює ідею Речі Посполитої Української.^{1/.}

- Великий престиж, надзвичайний талан і глибокий патріотизм Дорошенка, заімпонував Мазепі і мабуть вже при кінці 1669 р., він запропонував гетьманові свої услуги.

- Мазепа був знакомий з Дорошенком, ще з часів свого королівського посольства до Тетері, бо тоді він мав теж листа до Дорошенка.^{2/.}

Гетьман звернув на нього увагу: "...задня великої розтропности і цікавости та іменував його ротмістром прибічної компанії, а опісля своїм генеральним писарем".^{2/.}

1/.Ф.Уманець: Гетман Мазепа, стор.3/.
Микола Костомаров: Том ХУ., стор.464.

- Десь в тому часі, Мазепа жениться зо старшою від себе /на яких 15-20 літ/, багатою вдовою Фридрикевич, дочкою білоцерківського полковника Семена Половця. 1/.

-Дітей у них не було, а дочка Фридрикевича, померла за молоду. Дружина Мазепа померла в 1702 р. 2/.

- Всі важніші посольські місії поручав Дорошенко своєму Генеральному писареві. У першій половині 1674 р. він вислав його до гетьмана Самойловича з пропозицією об'єднатися. 3/.

В червні 1674 р., як подає сучасна німецька преса, гетьман вислав Мазепу з важними документами до Царгороду - Істамбулу. 4/.

З Мазепа виїхав із Чигирина з малим відділом татар та п'ятнадцяти невільниками. - Були це своєвольні козаки, котрі помимо заборони гетьмана, нападали на мусулман. Між документами Мазепа, був спеціальний лист Дорошенка де сказано: "Мойому послові Іванові Мазепі.... будь ласка, вірте, як самому мені". 5/.

- Це були часи, коли зірка Дорошенка почала меркнути, а його політична ситуація ставала невиносима. Він находився в одчаї і мов той потапаючий хапався стебелинки-союзу з мусулманським світом. Мазепа добре бачив дану ситуацію, хотів відійти від Дорошенка, та не було можливости, а його прохання-дозволити навідпустку до дружини, що жила в Корсуні, лівобіч Дніпра, гетьман відкинув. Довелося їхати з посольством в Крим та судьба була лас-

1/. Большая Энциклопедия, С. Петербург, 1903, Т. XII, стор. 484.
2/. Б. Крупницький, Гетьман Мазепа в європейській літературі, стор. 309.

3/. Там же: стор. 308.

4/. Там же: стр. 308.

5/. Акты, относящиеся к Южной и Западной России, XI т. стор. 510

кавою для нього. Кошовий Сірко зо Запоріжцями, оглядаючи татарські шляхи і стрінув відділ Мазепи. Запорожці татар поубивали, бранців звільнили, посла ожидав суд /за те, що вів своїх братів у турецьку неволю/, та Сірко став в обороні Мазепи, доказуючи, що це не його вина, а гетьманова і сказав: "Не вбивайте його... , може колись він стане у пригоді батьківщині." ^{1/.}

- Мазепа пробув зо Запорожцями зо п'ять тижнів, та вскорі про це дізнався гетьман Лівобережжя -Самойлович і став домагатися його видачі. В Січі не було в звичаю видавати політичних проступників, але князь Ромодановський велів арештувати дружину Сірка з Харкова і післав його зятя Артаманова, щоб намовив видати Мазепу. ^{2/.}

- Два дні провів Мазепа зо Самойловичем і зумів з'єднати його собі. Так же з'єднав Ромодановського. Невідомо яка була розмова Мазепи з гетьманом, але він погодився в кінці, стати по стороні Самойловича, що вислав його в Москву-з'ясувати пляни Дорошенка. Можна думати, що Мазепа - права рука Дорошенка- бачив безвихідність політичної ситуації і тому рішив шукати опори і поля до попису та реалізації своїх задумів у гетьмана Самойловича по стороні царя. В Москві, Мазепа з'єднав собі підступних та хитрих бояр, а особливе Матвєєва, котрий був призначений для розгляду його справи.-Мазепа розказав які пляни мав Дорошенко, а долучені листи потвердили дипломатичну гру даного гетьмана. Матвєєв і другі бояри прохали Мазепу залишитися при лівобережному гетьманові Самойловичеві. ^{3/.}

1/. Борщак-Мартель: Гетьман Мазепа, стор. 12.

2/. Акты относящиеся к истории Южной и Западной России, ст. 591

3/. E. Shuyler, Ph.D.: Peter the Great Emperor of Russia, 78 p.

- Після повороту з Москви, Мазепа вступив на службу гетьмана Самойловича. - Козацька старшина обрала Самойловича гетьманом при російській піддержці і тому він опирався на царя. За його гетьманування відірвано українську православну церкву з під історичної зверхності царгородського патріярха, та підкорено російському, що було для України великим ударом. За його володіння козацька старшина була упривілейована - як тоді казали "військова старшина стала новою шляхтою"^{1/.}

Гетьман хотів зробити гетьманську владу дідичною. Він не любив Польщі, а вірив в Росію, хоча обстоював автономні і національні права України, а навіть вистарався в Голіцина /1686 р./ про монету для Гетьманщини /Сіверщини/, з латинським написом.^{2/.}

Він стремів до з'єднання України і це йому удалося. В 1674 р. він перебрав під свою владу Правобережжя, а гетьман Михайло Ханенко передав йому булаву. В 1676 р. те саме зробив Дорошенко. - Правда пізніша політична ситуація змусила його зрєктися Правобережжя та хоча він зрєкся землі - не зрєкся народу і велів переселити людність на Лівобережжя.^{3/.}

- В 1686 р. польське посольство підписало в Москві "вічний мир" і на підставі цього договору цар приступив до антитурецької ліги. В 1687 р. регентка Софія, вислала князя Голіцина з військом на Крим. Над річкою Самарою гетьман з'єднався зо своєю 50.000 козацькою армією зо 100.000 армією Голіцина і рушили спільно.^{4/.}

Похід відбувався в травні - пізною весною. Степові трави повисихали,

1/. Проф. М. Славінський: Історія України, стор. 111.

2/. Н. Мурзакевич: Русская монета 1686 г. с латинскою надписью Записки Одесского Общества исторических Древностей, 1869, том VII.

3/. В. Антонович: Коротка історія Козаччини, ст: 148-154.

4/. Востоков: К истории первого крымского похода, Киевская старина, 1886, февраль, 274-275.

а Татари використали це і запалили степ. Вогонь і дим не дали змоги посуватися вперед і Голіцин мусів завернутися, бо не було ані паші ані води для коней. Князь конче хотів змити ганьбу своєї неудачі і тому шукав виновника.

- А тепер розглянемо діяльність Мазепи у гетьмана Самойловича. - Автор "Історії Русі" каже, що Мазепа сім літ учив дітей Самойловича.^{1/.} - Федір Уманець заперечує це аргументами, що генеральний писар Дорошенка з а висока особа учити дітей "реторику" і "філософію", зрештою, нам знані імена учителів гетьманських дітей, а саме-ніжинський протопоп Семен Адамович, єромонах Ісая та учитель Яслінський.^{2/.}

- Слід думати, що Мазепа зо своєю освітою і становищем, здобутим у Дорошенка, негайно по повероті з Москви, заняв визначне місце у Самойловича. Спершу він не мав офіційного уряду тільки був "військовим товаришем", тобто належав до генеральної старшини, але не мав докладно означеної ранги і виконував спеціальні поручення гетьмана.

- В 1681 р. Самойлович висилає Мазепу і свого родича Михайла Самойловича-Галицького в Москву для наладнання справи переселенців із Правобережжя та для репрезентації козачих інтересів. Крім важних справ, гетьман поручав Мазепі й інші діла. Костомаров згадує, що в 1685 р., Мазепа був вже генеральним осаулом і виступав з поручення гетьмана при виборі князя Четвертинського на київський митрополичий престіл. По смерті гетьманської дочки -Шереметової, наглядав за зворотом гетьманських маєтків-віна покій-ної як теж пізніше брав участь у здобуванні Чигирина.^{3/.}

1/. Історія Русов, стор. 184.

2/. Імена учителів стрічаємо у Бантиш-Каменського, т. II, 143 ст., і в його примітках ст. 106 і 125 та у Ф. Уманця, Гетман Мазепа, ст. 65.

3/. Сочинения Костомарова, т. XV, ст. 644, 624, 678.

- На початку 1686 р. гетьман знову висилає Мазепу в Москву, разом з своїм сином. Він велить їм старатися переконати Софію, про шкідливість союзу з Польщею та другими християнськими держа-
1/.

вами проти Великої Порти. Справи поладнати не далось.

- Генеральним осавлом іменував Самойлович Мазепу в 1682 р. 2/.

З цієї пори бачимо Мазепу скрізь, де тільки треба дипломатичного підходу чи очолювання посольської місії. Всі справи умів він полагоджувати якнайкраще. Це давало йому право навіть на те, що він час від часу, користаючи з доброго настрою гетьмана, робив деякі замітки і осуджував помилки Самойловича. Очевидно в Москві і в Киє-
3/.

ві-як каже Уманець-Мазепа тільки переповідав думки гетьмана.

- Після пожегу, котрий стрінули на степу в дні 13. липня, 1687 р., Голіцин мусів вернутися, але як уже сказано, за всяку ціну хотів змити ганьбу своєї неудачі і тому шукав виновника. - Сучасна німецька преса широко коментує реляції польського резидента при царській армії-Глошковського, котрий твердить про зраду
4/.

Самойловича і його пертрактації з кримським ханом та проче.

- Це незгідне з правдою, бо як бачимо з щоденника Патрика Гордона, Глошковський не був при наступі, а від'їхав тоді коли був ареш-
5/.

тований Самойлович. В "Літописі Самовидця" майже з певністю
6/.

сказано, що степ запалив Самойлович. - Мусів наступити сумерк Самойловича. - Змовники старшини, роблять донос на гетьмана, що його підписав Дунін Борковський і Вуєхович, Солонинка, Прокоповичи Лизогуб, Райч, Забіла і Кочубей.

1/. Соловев: История России, Москва 1871, т. XIV, ст. 37.

2/. Др. М. Андрусак-История Козаччини, стор. 108.

3/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, стор. 66.

6/. Летопис Самовидца, стор. 78.

4/. Theatrum Europaeum, b. XIII, 1698.

5/. Tagebuch des Generals Patrick Gordon, Peterburgh, 1851.

Зміст доносу дуже невдалий, редакція слаба і Уманець думає, що його уложили дяки Голіцина, а князь тільки дав старшині до підпису.
1/.

- Донос післано в Москву і вже 7. липня дяк Шакловитий привіз гетьманові приказ знайти підпалювачів степу, а 22. липня, Москва видала приказ арештувати Самойловича. - Ніччу, Голіцин оточив своїм військом шатро гетьмана і переказав генеральній старшині розпорядження регентки. Ранком гетьман зрозумів усе, побачивши сторожу. Все ж таки пішов, як звичайно, в церкву. Після Богослуження, один з полковників підійшов до нього, взяв за плече і сказав: "Пане гетьмане військо зве тебе."
- Гетьман мовчки вийшов із церкви. На нього впала буря прокльонів, докорів і обвинувачень.
2/.

- Самойловича повели до Голіцина, котрий скликав козацьку старшину, а вона повторила свої обвинувачення проти гетьмана. Не змогли оправдування, його вивели і відіслали в Москву. Опісля Самойловича засуджено на заслання де він помер, а найстаршому синові відрубано голову, під протекстом, що він приготував повстання.
3/.

1/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, стор. 73.

2/. Борщак-Мартель: Гетьман Іван Мазепа, стор. 16.

3/. Др. М. Андрусак: Історія Козаччини, стор. 108.

4. Гетьманування Мазепи під царською зверхністю.

- Дня 25.липня, 1687 р., після Богослуження у воєнним таборі біля річки Коломаку, у Козачій Діброві, скликано військову раду, на котрій гетьманом України обрано Івана Мазепу. - Суперником, кандидатом Мазепи, був генеральний обозний Василь Дунін-Борковський, та на нього впало тільки декілька голосів.

- Більшість істориків каже, що Мазепу обрано гетьманом тому, бо так велів князь Голіцин, котрому він дав 10.000 карбованців. Уманець збиває цей закид і доказує, що Мазепа вплатив Голіцину не 10.000, але 11.000 і то в рік після вибору на гетьмана, так, що та "подачка" не мусить мати щось спільного з підкупством при виборах. - Інша річ, Голіцин напевно вказав на Мазепу, котрого він добре знав, ще з Москви та козаки ніколи його не вибрали б, як би він не мав популярности між козацтвом.^{1/.}

- На нашу думку, дана тенденція появилася як очернення після злуки гетьмана з королем Карлом XII., тимбільше, що сучасники виразно значують, що Голіцин подав козакам до вибору чотирьох кандидатів.^{2/.} - Очевидно, що козаки вибрали найбільш улюбленого, тобто - генерального осаула Івана Мазепу. - Навіть Александер Гордон відмічає, що: "...гетьман Іван Мазепа, особа найбільш здібна і улюблена козаками."^{3/.}

- Початки гетьманування Мазепи відзначені великими труднощами. В дні 3. серпня, 1687 р. почалися заворушення в війську. Козацька чернь бунтувалася проти старшини. - Коломацькі статті,

1/. Ф.М.Уманець: Гетьман Мазепа, стор. 74-75.

2/. Leipzig Post- und Ordinar Zeitung, 1687, rel. von Moscov, 13. september; Sonntag Posicion, 38 voche, 1687, ibidem.

3/. Alexander Gordon: The history of Peter the Great, emperor of Russia, London, 1745, 280 p.

котрі підписав Мазепа зараз по своєму виборі на гетьмана, забезпечували права гетьмана і старшини, але не рядового козацтва. В даних статтях, предложених Голіциним до підпису новому гетьманові були точки, котрі унормовували взаємовідносини між Гетьманщиною і Росією. В першій мірі, було потвердження попередніх пунктів Богдана Хмельницького, а обмежено кількість війська до 30.000 та права і вибір гетьмана. Без згоди Москви не можна було ані вибирати ані усувати гетьмана. Гетьман не міг без царської згоди усувати генеральних старшин. Їхні маєтки були вільні від усяких поборів і нічого не платилося до військової скарбниці.

- Як згадано, почалися бунти. Чернь стала робити порахунки зо старшиною. Вони вбили полкового осаула Кішку. Козаки Прилуцького полку, живим в піч вкинули свого полковника, а опісля, ще живого закопали в землю. Переяславці арештували Полуботка. Ніжинці - Ярему. Вбито багато старшин, панів та зненависних горілчаних арендарів. Прилуцькі козаки навіть свою церков ограбили.^{1/.}

- Мазепі доводилося наводити лад і тому, вже в зарані його рейментарування, він настроїв проти себе козацьку чернь і запорожців. Щойно 4. червня наведено спокій. Козаки видали сина бувшого гетьмана - Григорія Самойловича і п'ядесятъ святотатців та грабіжників. Самойловича відвезли в Сівск і засудили на смерть.^{2/.}

- Тричі довелось рубати юну голову, бо не було доброго ката.

- Гетьман Мазепа, добрий володар, політик і дипломат, бачив, що південна границя України завжди наражена на татарські

1/. Др. М. Андрусак: Історія Козаччини, ст. 108-109; Востоків Суд и казнъ Григорія Самойловича, Киевская Старина, 1889, I. 44.
2/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, стор. 76.

набіги та пљундрування. Він рішає, що найкраще буде вибудувати тут ряд твердинь зо залогамн довірених військ. Вже 18. листопада, 1687 р., зараз по неудалім кримськнм поході, шведськнй висланник звітує, що в Москві: "...говорять про будову твердині на річці Самарі, де буде залога з царськнх військ, котрі буцім то перешкоджували б кримськнм татарам набігати на Україну. Більшість думає, що будова твердині має на меті удержувати в послуці запорожців, та не допускати їх до жодних зв'язків з татарами. Кажуть, що це заініційовано Мазепою, та що козакам подобалося спокійне життя, котрого вони зазнали за двадцять літ по цій стороні Дніпра. Багато з них - розбагатіли і бажають те багатство мирно використати.

- Ранньою весною, 1688 р. почалися роботи, котрими завідував сам гетьман. Вже першого серпня, цього ж року, посвячено церков і найбільшу Новобогородську твердиню. Зараз же сколонізовано поблизьку околицю. Запорожцям це не подобалося і вони вислали гетьманові жалобу, та Мазепа дав кошовому в подарку тисячу червінців і впевняв, що твердиня служити ме тимчасовим складом харчів та амуніції для слідуьчого походу. Почався новий, кримськнй похід. Гетьман радив його починати в лютому, але щойно на початку травня Голіцин виступив зо своєю 112.000 армією, а гетьман долучився під Самарою з 50.000 козаків.

- Оповідать, що на передодні вимаршу Голіцина, хтось підклав під його дім в Москві домовину зо запискою, що в разі неудачі, його ожидає смерть.

- Війська відійшли аж до Перекопу та забракло води. Голіцин почав

1/. Русская Старина, 1878 р., т. XXIII, стор. 123.

2/. Др. М. Андрусак: Історія Козаччини, стор. 109.

3/. Др. Адріян Копистянський: Історія Руси, Львів, 1933, ст. 97.

вести з ханом переговори. Татари не спішилися зо заключенням миру і Голіцин не докінчує переговорів - вертається.-Сучасний німецький журнал пише, що:"...Вся відповідальність падає на Голіцина, підкупленого за французькі гроші."^{1/.}

- В Москві, представлено другий кримський похід як надзвичайну перемогу.

- Для зарепрезентовання, виїхав Мазепа в серпні, 1689 р., з о своїм отруженням в Москву. З ним іде п'ять генеральних старшин, п'ять полковників, при них полкові судді, осаули, писарі, військові товариші і канцеляристи - усіх понад три сотні люда.

- Заховалися широкі описи торжественного виступу Мазепа в Москві з дня 10. серпня.- Здавалося би, що тепер як його позиція, ще більше зміцнилася в Москві, Мазепа буде непохитним володарем України. Так здавалося та в Москві почалося суматоха, доходить до перевороту, царем стає брат регентки Софії - Петро і всі, з таким трудом налаштовані зв'язки йдуть в нівець.- Старшини вже переговорювали між собою кого б вибрати новим гетьманом.^{2/.}

З Мазепа в одчаю. Він - так як і всі чужинецькі послы- незнає що робити, та новий цар ставиться до Мазепа прихильно. Сучасний німецький журнал поміщує допис з Москви, де сказано:"...27. листопада 1703 р., відбув його царська величність урочистий вхід пішки в Москву, котрий продовжувався з ранку аж до вечера."-"...Коли його царська величність проходив повз цей останній палац, то зупинившись, мав довгу розмову з паном Мазепою, котрий презентував йому осипаний брилянтами кинджал, а цілому царському отру-

1/. Theatrum Europaeum, 1698, В. XIII., 625.

2/. A. Gordon, The history of Peter the Great, v. II, p. 283.

1/.

женню предложив чимало напоїв.

- Мазепа, на авдієнції у Петра I. в Троїцькому, вказував цареві на труднощі при виконуванні своєї влади, тимбільше в його літах та при його здоров'ю. Він обіцяв служити вірно та прохав царя держати в своїй ласці його зо всіма старшинами і цілим українським народом.

2/.

- В останніх днях побуту гетьмана в Москві, зайшов цікавий випадок. Тайний французький агент Невіль, висланий польським королем Яном Собеським, прийшов в перебранню до Мазепа і намовляв пристати до короля. Мазепа на це не погодився.

3/.

- Згадана промова Мазепа, заімпонувала цареві. Гетьман від першої зустрічі нав'язав з ним приятельство і як досвідчена, старша людина і добрий політик - п'ятнадцять літ співпрацював з молодим царем.

- В часі свого гетьманування, Мазепа - письменник, знавець мов, поет, музик бібліофіл і колекціонер став меценатом нашої культури, одним з найвидатніших в українській історії. Він уможливив своїми стараннями, буйний розцвіт нашої архітектури. - На кожний рік його гетьманування, припадає - як каже В. Січинський - одна будова. - Гетьман Мазепа уфундував, або розбудував не менше 20. величавих будов. На протязі 1690-1706 рр. він вибудував 4. нові, величаві церкви, розбудував 5. храмів княжої доби та закінчив будову 3. церков-розпочату його попередниками. Згадане вже, пограниччя Татарщини як теж Росії забезпечив рядом фортифікаційних укріплень і твердинь. Побудував величавий замок в Батурині, будинок в Чернігові і в 1704 р. ґрунтовно реставрував будинок

1/. Kostomarov-XVI v. # 37 p.

2/. Historische Remarques, 6. voche, 22. I. 1704.

3/. De La Neville: Account of Muscovy as it was in the year 1689, London 1699.

Могиллянсько-Мазепинської Академії.

- Розцвіт Академії припадає на добу Мазепи. В перших роках ХУІІІ ст. кількість студентів доходила до 2.000 та складалася зо всіх верств населення України.-Це було виімкове явище у всій сучасній Європі. Вчилися тут і чужинці-як от румуни, болгари, серби, росіяни, греки, араби та інші.-Починаючи з 80-их років ХУІІ ст. заведено найстарші класи філософії і богословії. Це підвищення наукового рівеня та придбання кращих професорів, що удосконалювали своє знання закордоном, поставило Академію на першому місці всего Православного Сходу.

- Численні видання релігійного і свідського змісту - а були це найкращі видання взагалі з усієї української продукції, відзначалися гарним друком, прекрасними гравюрами та майстерною оправою. До наших днів збереглися численні панегірики, побутові вірші, думи, академічні твори та проче.-Про багатство української музики та музичних творів за Мазепи свідчить "Рєестр нотових тетрадей"-Братського хору у Львові з 1697 р., що налічує 267 творів численних українських композиторів.^{1/}

- Гетьман Мазепа опікувався не тільки всіма галузями мистецтва, але й промислом. Документальні дані вказують, що в самій Чернигівщині було в ХУІІІ ст. 12. фабрик паперу. Сильно розвинуте виробництво поташу /в однім Стародубськїм полку, за Мазепи було біля 12. буд для випалювання поташу/. Добре розбудоване гутництво /на Чернигівщині в ХУІІ-ХУІІІ ст. було 11. гут/. Керамічне виробництво поширене по всій Гетьманщині. Ткацтво за Мазепи переходило до організованого фабричного виробництва-особливе виробництво полотна, сукна, шовку, козацьких пасів, плехт, макатів, килимів та інше.

^{1/} Всі ці дані використано з праці В. Січинського: Іван Мазепа людина і меценат, Філадельфія, 1951 р. ст. 1-53.

Велике значення мали водяні млини-джерело найдешевшої, водної енергії. Біля них приміщувалися фалюші /ступи для биття сукна/, тартаки паперні а навіть гуті та керамічні майстерні. Організаторами цього всего виробництва, як і цілого сільського господарства були підприємчиві козацькі старшини, під проводом гетьманського уряду. 1/.

- Будовою згаданих твердинь, гетьман Мазепа хоче забезпечити себе від сусідів, як теж взяти в карби своєвільних запорожців. Він наводить лад у всій Гетьманщині. Ще 9. вересня, 1689 р., Мазепа дістав від царя дозвіл на компут-тобто заборону селянам вписуватися в козаки. 2/. Знову ж в 1691 р. видав універсал до "...полковників, обозних, суддів, осаулів, полкових сотників, отаманів, усього старшого й меншого полкового товариства, війтів, бурмістрів і всякого чину людей..., щоб ніхто з власників не мучив великими роботами і видуманими наборами людей, але щоб володіли ними в міру, а не понад міру накладали, та щоб задовільнялися звичайними датками." 3/.

- Мазепі не трудно було полагодити з народом та лихо було зо старшинською опозицією. Вже 1691 р., царський посол Іван Циклер мав сказати генеральній старшині й полковникам, щоб поважали гетьмана. 4/.

- Створилася "Полтавська опозиція", очолювана Жученками, Іскрою, Кочубеєм і Петриком. - У січні, 1692 р. гетьман поручив старшому канцеляристові Петрикові-Іваненку, відвести полтавському полковникові Жученкові царські подарки. Петрик завдання

1/. Як попередньо-використано із В. Січинський: І. Мазепа.

2/. Проф. І. Крип'якевич: І. Мазепа, Життя і Знання, 1932, ч. 7, 193 ст

3/. Великая Реформа т. І. Москва, 1911 - Н. П. Василенко: Прикрепление Крестьян в Малороссии, ст. 115.

4/. Др. Б. Крупницький: Укр. сусп. політ. думка в 18 ст. Орлик, 1947, ч

виконав та до гетьмана не вернувся, але втік на Січ.^{1/.}

Весною, 1692 р., Петрик подався з Січі до турецької твердині Кизекермена і тут укладає з Кемен-мурзою договір між Кримом і "Князівством Видільним Київським, Чернігівським і всього війська Запоріжського Городового й народу Малоросійського".

На основі цієї умови, кримські й білгородські орди мали обороняти Україну від Росії й Польщі, а на наші землі не нападати.^{2/.}

- Петрик, людина освічена і здібна, споріднений з найвищою Аристократією Гетьманщини /Жученки, Кочубей/, бачив і розумів сучасні політичні обставини і вороже відношення козацтва супроти царської влади, тому-хто зна чи не при співучасті Мазепи-задумав створити українське незалежне князівство, оперте на мусулманський світ. Він кинув між народ низку політично опрацьованих універсалів та повстання не повелося. Козацтво за ним не пішло, запоріжці як слід не піддержали і він емігрував в Туреччину.^{3/.}

- Гетьманові Мазепі було зрозуміло, по неудалій спробі Петрика, що слід наперед порости в силу. Треба зміцнити країну з нутра і ослаблювати ворожі сили назовні.-Насамперед треба було покінчити з татарськими набігами і тому гетьман, крім низки твердинь на кордонах, бере участь в походах.-А.Гордон подає, що:"Тогорічний /1695/похід на Бористен, де Генерал Шереметєв командував разом з гетьманом Мазепою, був дуже успішний. Вони по мистецьки заволоділи кількома городами-Івангородом, Астрангородом і Сінгрією. Турки навіть свої армії не могли дати

1/.Соловйов:Том ХУІ,ст.177:Устрялов,Том ІІ.стор.370.

2/.Др.М.Андрусак:Історія Козаччини,стор.112.

3/.Андрусак,ст.111.-Уманець,ст.113.,подає,що його убив козак Вечорка,що незгідне з правдою.-Автор.

на цю сторону, бо були дуже заняті в Угорщині проти імператора і на Поділлі проти Польщі.^{1/.}

- Укладаючи план походу на 1696 р., Мазепа пропонує дати запоріжцям тисячу рублів на будову чайок і харчі на дві тисячі люда та вислати їх на три місяці в море. Другу флотиллю слід збудувати в Брянську, щоб можна було Дніпром перевозити війська.^{2/.}

- В 1696 р. в часі перебування царя Петра закордоном, Мазепа являється абсолютним володарем України.^{3/.}

- Багато істориків, старалося представити Мазепу як не воєнну людину і лихого стратега та сучасники думали інакше.

- Мазепа навіть в морських походах брав участь. - Цар, котрий дуже любить морську службу, рішив бути на галері, хоча появилася турецька флота, в складі дев'яти малих суден, сім тримаштовців і тринадцяти галер призначених для Азова. В кінці травня /1697 р./ цар успішно їх заатакував. Венеціанський віце-адмірал Ліме, з шістнадцяти галерами та сотнею великих, відкритих човнів, кермованих козаками, котрими командував гетьман, після гострого, двогодинного наступу, опанував два їхні кораблі, дванадцять трьохмаштовців і галер, де находився ага з 270-ти яничарами. Решту ворожих кораблів неприхильний вітер загнав на мілину і вони не могли брати участі в наступі.^{4/.}

2/.Ф.М.Уманець:Гетьман Мазепа.стор.105.

1/.A.Gordon;The history of Peter the Great,p.105.

3/.W.D.Allen:The Ukraine,Cambridge,1940,173-182 pp.

4/.A.Gordon:Ibidem,p.131.

Не тільки в морських походах, в сухопутних теж. А. Гордон, вчисляє немало походів, в котрих брав участь гетьман Мазепа.

- 17. липня, 1698 р., князь Долгорукий вирушив з шістдесяти тисячами жовнірів і великим числом козаків під командою гетьмана Мазепи проти сераскірського паші і змусив його до відступу за Бог. ^{1/.}

- В 1705 р., цар мав в Польщі і в Курляндії три свої армії.

Гетьман Мазепа дуже успішно боровся з шістдесяти тисячами козаків на Чорній Русі і цар відзначив його за заслуги орденом св. Андрія. ^{2/.}

- В тому ж році /1705/, козаки під командою гетьмана Мазепи заняли Замостя. ^{3/.}

- Автор "Історії Русів", без підстави не сказав, що:

"...в безустанній боротьбі з поляками, татарами та турками, Мазепа відзначився хоробрістю, підприємчивістю та всім воєнним мистецтвом." ^{4/.}

- В 1698 р. гетьман писав до царя: "На протязі дванадцять літ, від самого початку мого гетьманування, я зробив 11. літних і 12. зимових походів і не трудно розсудити всякому, які труднощі, страти і руїну від тих безустанних походів терпить Запорізьке Військо і вся Україна." ^{5/.}

- Мазепа уживав титулу "гетьман обох сторін Дніпра".

Він завжди мріяв про з'єднання всієї України під одну булаву.

- На підставі договорів з 1667 та 1687 рр. Правобережжя перейшло до Польщі. Ян Собеський хотів заселити дані землі, тому сейм

4/. Історія Русов, стор. 184.

5/. Архів Юстиції, Кн. 68., лист 62.

1/. Alexander Gordon: Ibidem, p. 131.

2/. Travels into Muscovy, Persia and part of the East Indies, London, 1737, vol. I., 43 p.

3/. Alexander Gordon: Ibidem, 207.

з 1685 р., погодився на віднову козацької організації. Знайшлися добрі організатори, а саме Іскра, Абазин та Палій-полковники і наказний гетьман Самійло Самусь. - Перше місце заняв лівобережець Семен Гурко-Палій. Палій був визначною постаттю в козацькому світі. Восну школу почав під Дорошенком. Бував на Запоріжжі. Брав участь у віденському поході проти турків. Пізніше, як хвастівський полковник, придбав собі ім'я доброго колонізатора та воюючого. - Багато тут лягло мосі праці - казав пізніше-, взяв я це місце пустим, а залюднив його, побудував церкви Божі та прикрасив їх.^{1/.}

- Палій рішив усунути з Правобережжя шляхту і завести козацький лад. Польща злякалася його сили і Палія арештували. Він приобіцяв шанувати шляхетські права. - Сучасна преса дуже широко описує конфлікт Палія з Польщею. Його ім'я відоме у Німеччині ще з 1686-1687 рр., коли польські коресподенти подавали про його успішні бої з мусулманами. - В 1694 р. там його уважали за одного із найкращих ватажків в боротьбі проти татар і турків.^{2/.}

- Федір Уманець дивується наївності царя, що ціною Правобережжя думав купити польську поміч у боротьбі зо Швецією.^{3/.}

- Правда і гетьман Мазепа, неоднократ, на домагання царя, "радив" Палієві миритися та уступати Полякам, але це була необхідна формальність, а в листі, висланому в Москву писав: "Не можу брати гріха на душу та привітними запевненнями намовляти Палія, Самуся й Іскру до послуху, а опісля віддати їх полякам в неволю."

1/. Проф. І. Крип'якевич: Історія України, Мюнхен, 1949, ст. 251.

3/. Ф. М. Уманець: Гетман Мазепа, стор. 178.

2/. Theatrum Europaeum, 1702, b. XIY, s. 588; Historische remarques 1703, XXXIX, Woche, vom 25. Sept. S. 309.

Я ж не можу запевняти їх, що вони остануться цілі і не ушкоджені, як в своєму здоров'ї так і в мастках. Поляки не тільки над козаками, але і надо всім українським народом, що знаходиться під їхньою владою, по тиранськи обходяться. Це ж показали їхні недавні діла на Придністрянщині і на Побужжю, де вони мстяться за народне повстання, багатьох карали смертю, вішали, кидали на швяхи або сажали на кіл.^{1/}"

- В 1704 р., Мазепа, на царський приказ переїхав Дніпр та заняв Правобережжя. В дні 15. липня до нього приїхав Палій зо своїм полком і тут же отаборився. Чотири тижні пробув полковник біля нього і гетьман мав нагоду пізнати характер і замисли Палія. В листі до Головкина, Мазепа пише, що приїжджав Самусь і сказав, що Палій збирав раду в Кошовитій і говорив таке, що доказує злий замисл проти гетьмана Мазепи та його війська.^{2/}

1. серпня, цар велів Мазепі, взяти Палія під стражу і негайно відправити в Білу Церкву, а полковником назначити Михайла Омельченка.

- Палій, за зв'язки з Любомирським - прихильником Лещинського - був обвинувачений в шведофільстві, це легітимувало Мазепу заняти Правобережжя, а 30. червня, 1705 р., цар Петро заслав Палія на Сибір.

- Після усунення Палія, завітна мрія гетьмана Мазепи сповнилася і він з'єднав обабічну Україну.

1/. Архив Юстиции, Кн. 94., Март, 1703 р.
2/. М. Костомаров, Том XVI, ст. 525.

5. Думки про незалежність і союз з Карлом XII.

- Першу половину свого гетьманування, Мазепа "вірою і правдою" служив цареві Петрові. В головному, політичні задуми досвідченого гетьмана були згідні з політикою молодого царя. В другій половині рейментарства Мазепи, обставини змінюються. Цар ^рветаствся зо заграниці і починає нову низку реформ, та тим разом йому йде не про внутрішнє улiпшення чи зміцнення, але про зовнішнє, котре здебільша йде в розріз з вимогами й користю України.

- В 1700 р. починається т.зв. "Північна Війна"-Росії зо Швецією. Щоб належно протиставитися войовничому Карлові, цар використовує всі сили і засоби своєї держави, а в тому й України, котру уважав чи не за свою провінцію і не зважав на договори, ані на господарські обставини та на політичні настрої в Україні.

- Ось низка фактів, котрі викликали негодування українського народу. В часі будови Петербурга, полковник Черняк висилає гетьманові таку жалобу: "Козаки працюють і в неділі та свята, видані по 15. на полк -державні коні-навіть порожнього воза не всилі витягнути; козаки на своїх плечах-по кілька верств-носять дрова, а для мертвих і хворих, за власні гроші наймають землекопів. Офіцери безоглядно б'ють, грошей козакам не платять, а як і платять то відчисляють ті котрі побрані в прошлому році. Для виживлення козаки випродали останню одежину і-самозрозуміло-після цього, ^{1/.} ледве одна третина вернулася на Україну.

- Знову ж козаки з інфлянтського фронту писали: "Хоча на царський приказ, нам і видано житньої мвки по три і по чо-

1/. Об'яснення полковника Черняка, "Киевская Старина", 1884, Май, стор. 120.

тири шапки на людину місячно, але дано менше як належить воюючі. Чи можана ж прожити тим харчем без солі, без крупів і без сала. Купити немає за що. А наші коні то так виснажені тим шестимісячним походом і нестачею корму, що ні на чому служити. Найголовніше, що трохи не всі козаки голі і босі. Взяті із дому свитки, чоботи і шапки порвалися, про кожухи і не згадує, а нових купити немає за що.^{1/.}

- Царські противорічні прикази, могли й найспокійнішого вивести з рівноваги. В 1700 р. цар видав гетьманові приказ вислати в Лівонію, на підмогу королеві Августові, козацьку допомогу. - Гетьман тільки що вирядив охотників під проводом наказного гетьмана, полтавського полковника Іскри, а тут приходить приказ - не треба вислати...

- Гетьман не успів розпустити всіх, а тут новий приказ - йти йому самому з 10.000. В серпні велено не йти зовсім.

- Гетьман розпустив козацтво на домові роботи, а цар каже на скору руку вислати 12.000. - Мазепа писав тоді до Головкина: "Мені особисто хотілось би служити великому володареві і там нести свою голову де його величність/вельми/ знаходиться: тоді і військо біля гетьмана було б стрійне і в воєнних походах козаки показали б більше відваги; та нехай буде так, як творить премудра і всепроглядна монарша воля. Де його царському величеству потрібно буде мене держати, там нехай і буду."^{2/.}

--Думаємо, що відливішої сатири- як та котру бачимо в тих кількох реченнях-не висловив би жодний інший політик, дипломат чи вождь.

1/. Костомаров, том XVI, стор. 280.

2/. Архив иностранных дел, 1700 г. Август, Подлинники.

- Жалоби на кривди та зневаги не переставали приходити до гетьмана. При кінці 1705 р. він був на Волині, біля Дубна. До нього прибув наказний гетьман військ висланих в Литву - полковник Горленко, з жалобою.- 1.000 козаків Горленка, забрано для обслуги тимчасової пошти. Ті козаки дуже терпіли від нахабства царських офіцерів, що їздили поштовими кінями. Вони забирали коней, а опісля козакам доводилося по кілька днів шукати тих заморених та зголодженних верхівців. Вкінці дійшло до того, що самого наказного гетьмана, зіпхнули з коня та насильно забрали йому і старшинам, коні і підводи.^{1/}

- Іван Черниш, котрий перебував в Городні /Гродні/, писав Мазепі, що бачив царську грамоту, котрою Петро призначав козаків на висилку в Прусію, для вивчення регулярної муштри.- Про це згадував теж, полковник Горленко.^{2/}

- Подібні відомості, доходили до гетьмана Мазепи з усіх міст Гетьманщини.- Городенський сотник, доносив чернігівському полковникові Полуботкові, що якийсь Іван Павлович Зиков, котрий переїздив зо солдатами з Могилева в Київ, допуслав до безправ'я та наруги над населенням:- "...хороми відмикали, кожухи і убрання забирали, гусей і курей різали в дворі самого сотника, де в часі неприсутности господаря заняли квартиру, а потім трохи не вбили його насмерть-щастя, що сховався в криниці. Випустили, на сміх, горілку з бочки. Дяка витягнули з крилоса і так натовкли, що ледве виживе з того. Ганялися за людьми і кололи їх шпалами, так, що бідний народ, з родинами хотів тікати з дѣм'я своїм. Взяли звиш

-1/. Государственный Архив: Писмо Орлика к Яворскому; передрук в "Осчові" за листопад, 1862 р.

2/. Костомаров, Том. ХУІ., стор. 541-542.

1/.

сімдесят коней і багато не повернули...

Мазепа гостро реагував на це безправ'я, вислав десятки листів до царя та його достойників, порушував дані справи в приватних розмовах, видавав відповідні декрети і розпорядження козацькій старшині, та нахабство і безправ'я не уставало. - Найбільше дався в знаки, царський довіреник - авантюрист Паткуль. Одного разу, німці, на його приказ, окружили в Познані відділ козаків, відняли їхніх коней, а старшин арештували. - Нещасні мусіли йти пішки під Краків. В додатку їх побити шведи і поляки Лещинського, так що з 1.700 козаків - на Україну вернулося тільки 80.

2/.

- В одному з донесень гетьманові, Герцик повідомляє, що Паткуль зібрав коней-відібраних у Миргородським полку для артилерії та таборів і хворих, сформував з них кілька груп і продав у Франкфурті над Одрою.

3/.

- Може найбільше заболіло гетьмана Мазепу те, що цар, ціною розшматовання України, хоче купити поміч поляків у боротьбі зо шведами. - Гетьмана повідомляють, що цар приобіцяв герцогові Марльборо /предок сучасного нам Віндстона Черчіля/, Київське князівство, щоб тільки довів до успішних переговорів з Карлом XII.

4/.

- Князь Меншіков /не вмів писати ані читати/ і собі не уступає та має охоту стати українським князем, про що голосно говорить на одному прийнятті.

5/.

- А тепер виринає питання - що ж остається Мазепі ?...
- Гетьман зневірився в царя і союз з Росією та рішає шукати

-1/. Архив Иностранных Дел, 1705, Подлинники: Донесение Полуботка Гетману.

2/. Писмо Орлика к Яворскому, Основа, декабрь, 1862.

3/. Устрялов, ІУ т., 400; Костомаров. ХУІ, ст. 262-263.

4/. Соловев, ХУ, стор. 216.

5/. Боршак-Мартель: Мазепа, стор. 44.

іншого союзника. Таке рішення виникло на підставі довгих і глибоких роздумувань гетьмана над долею рідного народу і власною.

- В жовтні 1704 р. він вернувся в Батурин як дійсний володар України. До ніг йому, стелилася слава, котра п'янила мов старе вино і сідий гетьман ловив в тому чарівну усмішку найкрасої красуні, дочки генерального судді Василя Кочубея, своєї похресниці Мотрі. Починається велика любов Мазепи, котру можемо порівняти з любов'ю Лясалля, Парнеля чи Булянже. Мазепа заімпонував дівчині, та батьки не годяться на їхній шлюб. Мотря тікає з дому в палату гетьмана. В столиці скандал, родичі б'ють у дзвін на тривогу і гетьман звертає кохану батькам. - 1705 р. кохання Мазепи з Мотрею розвівається безповоротно і старий гетьман, всеціло віддається служінню великої справи - визволенню України з під царської залежності. - Свої мислі про долю України, гетьман висказує у ним же скомпанованій думі. ¹

- Мазепа прозорливий політик і гнучкий мов дамасценка дипломат реалізував свої рішення не поспішаючи і дуже обережно. Посторонній глядач не міг нічого помітити, а внутрішній - доказати. Мазепа рішив, своїх позицій, легко не здавати і тому протидівав.

- В 1704 р. цар Петро і король Август зробили новий союз проти Карла XII і тоді цар, як першу передумову: "...рішив віддати Правобережжя Польщі ^{2/} - та гетьман Мазепа так лявірував, що даних земель, ніколи не віддав. В початках лютого, 1704 р., амбасадор Великої Порту, прибув у Батурин і узгіднив з гетьманом цілий ряд точок, зв'язаний з гетьманщиною і Кримом, та устійнив умовини належно не упорядкованого миру з Туреччиною. ^{3/} Від квітня до жовтня, гетьман перебував на Правобережжі. - Щойно 12. жовтня царський

1/. Дума Мазепи, долучена на кінці цієї праці.

2/. Alexander Gordon, p. I & ' - 179.

3/. Ibidem, p. 194.

резидент у Варшаві, привіз Мазепі королівський декрет вернутися в Батурин. Гетьман жалівся перед царем, що даремне потеряв час, бо король продержав козаків без заняття і без користи для себе.^{1/.} В міжчасі полковник Апостол і Мирович виконали своє завдання. Мирович навіть був свідком заняття шведами Львова в дні 25. серпня. Йому довелося відступати під шведським напором в сторону Бродів і опісля він звітував гетьманові, що Поляки більше ненавидять своїх союзників козаків як наізників Шведів.^{2/.} - Апостол був висланий на допомогу генералові Брандтові. Нордберг описує їхню перемогу над одним шведським відділом, під командою майора Лейонгеліма. та переповідає незавидну долю полонених.^{3/.} - Так як Брандт був дуже добрий і людяний для козаків-другого чужинця-згадуваного Паткуля-козаки ненавиділи.

- В дні 17. січня, 1705 р., гетьман в асисті генерального осаула Скоропадського та п'яти знатних, військових товаришів, були прийняті царем. Підчас їхнього перебування в Москві, Мазепу багато разів запрошувано до царя на раду в зв'язку з біжучими справами. Головною річчю був плян походу в Польщу з допомогою Августові.

- В жовтні 1705 р.: "Козаки під командою гетьмана, що в цей час був в доброму порозумінні з королем Швеції, заняли Замостя."^{4/.}
- Один місяць гетьман пробув тут, і в тому часі приїхав поляк Вольський з тайною пропозицією від короля Лещинського. Гетьман взяв післанця на допити, а королівського листа і зізнання в'язня відіслав цареві. - Шляхтича він оставив, бо боявся, щоб вороги його не відбили.^{5/.} - Цікаве, що хоча гетьман доніс цареві про королів-

1/. Архив Иностранных Дел, 1704 р. Подлинник, октябр.

2/. Там же; Костомаров, XVI, ст. 529.

5/. Костомаров, XVI, ст. 539-540.

3/. Histoire de Charles XII, IV vol. La Haye, 1728; Nordberg, vol. II. 488-489. 4/. Alexander Gorden, vol. I. 27.

ську спробу перетягнути його на свою сторону, але післанця не вислав і хто зна чи по звільненні з в'язниці таки не післав до Лещинського?...

- Роки 1705-1706, були для царя Петра, чим раз гірші, а для Карла кращі. Мазепа все це бачив і мабуть не був байдужий. Крім Вольського були й інші післанці, котрі намовляли гетьмана до зривання з Петром. - Мазепа згадує у листі до царя, що було чотири спроби.^{1/.} - Найбільш успішною була княгиня Дольська. - Ще в травні, 1705 р. - як пише Орлик: "... в близьких днях по приїзді Дмитра Горленка в Дубно, Мазепу запрошено кумом, на христини дочки князя Вишневицького, каштеляна краківського, до Білої Криниці, і тут його дочки і мати, княгиня Дольська, мали з Мазепою денні і нічні конференції, і якщо такий легкий вітерець, як реляції Дмитра Горленка й Івана Черниша захитали його серце, то до переходу на другу сторону намовила його княгиня Дольська своїми чарами, а як вона змогла доконати це, єдиний Бог знає. Ж ж думаю, що ця чарівниця обезумила його."^{2/.}

- З Дольською Мазепа був увесь час в контакт і листувався з нею. Одного разу на доволі неконспіративного листа княгині гетьман просить Орлика, написати їй, щоб залишила кореспонденцію, яка може погубити його та позбавити чести.^{3/.}

- Очевидно, що зв'язків Мазепа не порвав. Свої задуми про незалежність України, старався гетьман дипломатично засіяти в душу і розум генеральної старшини.

- Дня 4. липня, 1706 р. цар приїхав у Київ і гетьман запрохав його до себе в гостину. Після прийняття, Меншіков "маленько шумен і силен"^{4/.} - відвів Мазепу в сторону, та й каже: "Гетьмане Іване

1/. Архив иностранных Дел/Лист Мазепи до царя з 13. X. 1706/. Н. 3.

2/. Лист Орлика до Яворського.

3/. Костомаров, XVI, ст. 268-270.

4/. Там же, ст. 549. - за літописцем.

Степановичу, пора взятися за ворогів."-і підморгнув в сторону старшин...^{1/} Старшини помітили, що розмова стає більш дискретна і хотіли вийти та гетьман кивнув їм рукою щоб остали, а сам буцім то на ухо, але так щоб старшини почули, каже: Не пора.

— "Як же не пора?-каже Меншіков- як тут є його царська величність, зо своєю головною армією..."-Мазепа заперечив . Небезпечно - каже- починати другу війну, внутрішню, коли одна, з ворогом не закінчена...-Та чи ж їх ворогів боятися і жаліти?-каже князь-Яка ж з них користь царській величності?...^{1/}

- В цей час цар встав і гості вийшли.Мазепа вернувся до старшин і питає чи чули розмову з Меншіковим, ті потвердили, а гетьман продовжував, вони завжди співають мені ту пісеньку, та тільки не допусти Господи, статися тому чого вони бажають. Полковники стали жалітися перед гетьманом про кривди і вказували на несправедливість царя і його достойників, супроти українського народу. Це був початок офіційного відступу старшин від царя. Вони часто сходилися в Ломиковського або Апостола і підготовляли плянді, а Навіть Апостол приніс з печерського монастиря "Гадяцкі Пункти"-тобто договір Виговського про федерацію України з Польщею, та розглядали і аналізували їх.Мазепа при тому не було.^{2/}

- Петро налякався не на жарти, що Карло XII. вирушить на Україну і видав гетьманові новий приказ, щоб козаки приготували Київ до оборони. Ціле літо 1706 р. довелось важко працювати при фортечних валах і при тому поносити моральну і фі-

1/.Костомаров,ХУІ, 549 ст.

2/.Письмо Орлика к Яворскому, "Основа", ноябрь, 1862.

зичну зневагу від царських офіцерів. Нарід почав ремствувати.

"-Що ж це гетьман позваляє натаке? Чи забув він Україну під російськими соболями? - Чи серце його закам'яніло? - Ех, коби рейментарював Дорошенко, Палій або Гордієнко то не було б того." 1/.

- Успіхи Карла XII в 1706 р. були надзвичайні. Він для замилення очей, розпустив слухи, буцімто йде на Україну, а тимчасом 26. серпня вступив в Саксонію. Це так налякало короля Августа, що він вислав до Карла послів прохати миру. Мир 14. вересня в Альтранштаті велів королеві Августові зректися польської корони. Король приобіцяв на протязі шість місяців, видати універсал, в котрому звільнив би своїх горожан від присяги на вірність, признав польським королем Станислава Лещинського і мав зірвати союз з царем. 3/.

Очевидно все це був підступ. Август не думав даної угоди зберегти.

- Тепер найближчі прихильники Августа покидали його і переходили на сторону Станислава або були нейтральні. Народ почав негодувати, тимбільше, що при кінці 1706 р. знову збільшилися російське безправ'я.

- В одному листі до Головіна гетьман писав: "...з усіх сторін доходять до мене жалоби на своєвільство російських, воєнних людей." 4/.

- Під новий, 1707 рік, цар приїхав в Жовкву і велів явитися Мазепі. Польська знать, прихильники Августа, стали домагатися видачі правобережної України. 5/.

- Цар погодився, та ще й обіцяв дати 20.000 рублів допомоги. В міжчасі він шукав інших доріг, щоб вийти з трудної ситуації. Цар вислав на двори європей-

1/. Докладніше у - Борщака-Мартеля, стор. 42-43.

4/. Виймок з листа Мазепи до Головіна, 26. IX. 1706., Архив ы. Д.

2/. Alexander Gordon, vol. I. 231 p.

3/. Nordberg, vol. II., II2-II3 pp.

5/. Otwinowski: Dzieje Panow, August II, str. II5-II7.

ських володарів, своїх послів з порученням шукати союзу або посередників, котрі замирили б його з Карлом. Він пропонував польську корону королевічеві Собеському, семигородському князеві Ракочію, а навіть всесильному тоді в Англії, герцогові Марльборо. Останньому- як згадано-пропонував до вибору, князівство Київське, Володимирівське^{1/} або Сибірське.

- Всі ті затії, царя Петра I. не удалися. Карло XII здобув повний успіх. До нього з'їзджалися представники європейських країв з гратуляціями /між іншими і князь Мальборо/, а Франція, Англія, Німеччина, Ганновер і Прусія визнали Станислава королем Польщі.^{2/}

- Невідомо, що цар говорив Мазепі в Жовкві та після їхньої розмови, гетьман навіть не пішов наприпяття, вернувся зденервований і цілий день нічого не їв. В кілька днів пізніше, князь Меншіков вислав компанійному полковникові Танському приказ, взяти гроші і харчі для піврічної виплати козакам і вирушити в похід.

- Це рішення Меншікова вивело гетьмана з рівноваги і він крикнув: "Чи може бути більша наруга, глум і пониження моєї особи. Князь Александер Данилович, повсякчасно мене бачить, говоримо, а він не сказав мені про це ні слова, але без мого відома і згоди висилає людям мого регіменту прикази.-Хто ж без мого приказу видасть Танському виплату і харчі, тай як Танський може йти без мого дозволу з полком, котрому я плачу?-А якщо він пішов би, то я мов собаку велів би його розстріляти..."^{3/}

- Щойно пізніше виявилось, чому гетьман вернувся від царя зденервований.-Петро I., хотів знести козачий устрій і звести т.зв. ~~сп'ятаки~~-тобто, що п'ятого козака мав повернути в драгуни чи солдати. В цей спосіб з часом зліквідував би все козацтво.^{4/}

1/. Соловев, т.ХУ., стр.216.

3/. Костомаров, т.ХУІ., ст.558.

4/. Голиков, Дополнение к дияниям Петра Великого, т.ХУ.ст.158.

2/. Nordberg, vol. II., P. 146.

- В тому часі, як гетьман негодував на Меншікова, його покликали до єзуїта Заленського. - З часом, Орлик дізнався, що гетьман вислав його в Саксонію до короля Лещинського. В дні 16. жовтня, в часі перебування Мазепи в Києві, йому доручено листа від Дольської, і від Лещинського. Король радив Мазепі починати задумане діло перед вступленням шведських військ в Україну. На другий день, гетьман велів зложити присягу Орликові, як теж присягнув сам перед ним на хрест: "...я, призиваю Всемогучого Бога на свідка, що не для приватної користи, не ради високих почестей, не ради більшого збагачення, не ради яких небудь інших забаганок, але заради всіх вас, що знаходяться під моєю владою і під моїм регіментом, ради дружин і діток ваших, ради спільного добра нашої бідної матері України, для користи всего війська запорожського і народу українського, для підвищення і поширення військових прав і вольностей, хочу при Божій помочі так зробити, щоб ви з жінками і дітьми вашими і отчизна з військом запоріжським не погибли як з російської так і з шведської сторони, якщо б я ради яких небудь моїх приватних забаганок, осмілився так поступити, то хай мене поб'є на душі і на тілі Бог в Трійці Святій Єдиній і невинні страсти Христові."^{1/}

- З початком 1708 р., між царем а гетьманом, позірно була якнайкраща згода. Петро вислухав жалів Мазепи про хворобу і вислав йому лікаря, а гетьман вислав цареві ним убиту на ловах дичину. Історики кажуть, що : "...цар дарував гетьманові нераз, цінні подарки, вироби з матеріялів та золота, шаблі, ярди сатини та аксамитів, бочки ренського вина, а навіть кошми цитрин-в ті часи велику рідкість."^{2/}

^{1/}. Писмо Орлика к Яворському, "Основа" ноябр, 1862.
^{2/}. W. E. D. Allen: The Ukraine, Cambridge, 1940, 180 p.

- Тими подарками годі було купити гетьмана Мазепу. Він на подарки відвічав тим самим, але своє робив.

- Менш- більш в тому часі, у Києві появилася новий донощик на Мазепу. Недавно звільнений з турецької неволі, рейтар Мирон, доносив, що бачився в Ясах з Василем Дрозденком - сином бувшого брацлавського полковника, котрий сказав, що минулого року був в Польщі біля короля Станіслава. Тоді явився якийсь чернець з листом від Мазепи /чи не Заленський?/. Лист був прочитаний при турецькому післанці і тут мало бути сказано, що гетьман згідний разом з кримським і польським військом, воєвати російські війська.^{1/.}

В Москві доноси не повірили.

- Карло XII вирушає в Литву. Цар був зо своїм військом у Вільні, а деякі частини в Полоцьку, Мінську і Могилеві.^{2/.}

- Тут треба згадати другу важну подію. - Ще 20. жовтня, 1707 р. атаман Донського козацтва - Булавін, розпочав повстання проти царя.

Гордон писав, що: "... бунт Донських козаків, під командою полковника Булавіна, викликаний /як загально вірили/ Мазепою, гетьманом українських козаків, що хотів в цей спосіб, змусити царя розділити

царську армію."^{3/.} - Самозрозуміло, що повстання в нутрі країни, в часі війни з ворогом дуже турбувало Петра. В листі до Головіна цар пише: "... рівнож нашому підданому гетьманові Іванові Мазепі, приказано вислати декілька своїх полків, щоб злі наміри злодіїв, бунтівників і хрестопереступників, скрізь пересікти та викорінити."^{4/.}

1/. Архив Иностранных Дел, Подлинник, 1708, Январь.

4/. ЦГАДА, б. Госуд. Архив П. Р., Отд. III, Кн. 8, дд. 452, 455.

2/. Nordberg, v. II., 206-209 pp.

3/. A. Gordon, vol. I, p. 266.

- Хоч-не-хоч, гетьманові довелося виконати небажаний царський приказ. Довелося тому, бо вельми загрозлива спроба денунціації Кочубея в 1707 р., котрий якраз на ті речі звернув царську увагу, змусила гетьмана Мазепу бути на осторозі і закинути дену справу. Мазепа вислав проти Булавіна полтавського полковника Левенця і добровольчого полковника Кожуховського. Вкінці булавінське повстання було зліквідоване.

- 9. червня, 1707 р., коронний кухмістр Тарло пише до Мазепи листа і переконує його, щоб перейшов на сторону Карла XII. Гетьман відсилає цього листа цареві, а сам відписує відмовно, пригадуючи кривди зроблені поляками і вкінці каже, що годі нерід і гетьмана відтягнути від царського скиптра.^{1/.}

- В часі кореспонденції з Тарлом, рішається доля Кочубея й Іскри. В дні 25. липня їх зустріла смерть. - Після доносу Кочубея, гетьман Мазепа сторожко оглядався навкруги, на деякий час перервав зв'язки з Карлом і Лещинським і не рішався на останній крок. Генеральна старшина налягала на гетьмана, щоб рішався. Тоді Мазепа позвав обозного Ломиковського і полковників- прилуцького Горленка, миргородського Апостола і лубенського Зеленського, взяв від них присягу на хрест і Євангелію, що все збережуть в таємниці і будуть йому вірні, а опісля присягнув сам і тоді в таємничив їх в свої пляни і задуми. Тепер змова стала поширюватися в старшинських кругах. Гетьман зміцнив свої зв'язки з Карлом і со Станиславом. За посередництвом, блище незнаного болгарського архиєрея, веде переговори со шведським королем і ставить свої вимоги-передумову договору України со Швецією.^{2/.}

1/. Чтения, М.О.І.и Д., 1859 г., том I., стор. 131.

2/. Згаданий документ, уміщений на кінці цієї праці.

- В червні цар велів Мазепі, вирушити з усією кіннотою за Дніпро. Мазепа відповідає на це: "...сердечне рад би я, бути присутнім на службі вашої царської величності, для кращого доконання диверсії на ворогові, якби не надходяча старість німічна з подагричною і "хірагричною" хворобою трудностей не було і через те з трудом на коня сяду, милю-дві поїду верхи, а опісля доводиться переболіти." ^{1/.}

- В половині червня, Карло перейшов Березину і 3. липня побив царські війська під Головчином, а 16. липня заняв покинуте росіянами, місто Могилів і пробув там до 8. липня. - Англійський сучасний журнал писав: "Наші відомості з Лівонії і Литви кажуть, що опустошення тих країв жахливе. Шведи томлять їх податками і контрибуцією, а росіяни руйнують мечем і вогнем. Люди змушені ховатися по деревах в лісах та печерах. Шведський король так дуже ненавидить росіян, що вислав назад, нерозпечатаним царського листа /що є великою зневагою між володарями/ і заявив, що не зложить зброї так довго аж помстить російські варварства в Лівонії і Польщі." ^{2/.}

- В дні 4. серпня, цар приказав Мазепі вислати три або чотири тисячі кінноти в Польщу, на підмогу попередньо висланим полковникам київському і білоцерківському. Другу групу - 4.500 козаків гетьман мусів вислати в Литву. Крім того ніжинський і переяславський полк вислано в напрямі Смоленська. Гетьман став дорікати, що йому мало війська осталося: "При мені городових недолітків на худих конях дві тисячі осталося, дві тисячі сердуків, одна компанійна хоругва та ще зо дві тисячі російських полків набереться." ^{3/.}

1/. Государственный Архив: Письма Мазепы.

3/. Там же.

2/. The British Apollo, London, 1708, vol. I. No. 9-II, of June.

- Вкінці Карло рішив вступити на Україну. В дні 16. вересня, він вислав генерала Лягенкрона, щоб захопив Стародуб. Генерал російської служби-Інфлянт випередив його і заняв місто. Карло прийшов на Україну 21. вересня і отаборився в Дрокові. Його маршала Левенгаупта, котрий спішив з Лівонії через Литву в Україну, розбили царські війська під Лісною. Мазепа не був задоволений таким несподіваним зворотом Карла на Україну. "От диявол його сюди несе. Та він всі мої плани поспе і впровадить російські війська в глиб України на наше знищення та погибель."^{1/.}

- Цар став призивати гетьмана, щоб злучився з генералом Інфлянтом в Стародубщині. Гетьман призвав Ломиковського та миргородського, лубенського і прилуцького полковників та став радитися що діяти. Не йти, - одногосно вирішили старшини. Годі дальше ожити-посилай до короля шведського, прохати протекції, і якщо ми зійдемося зо шведами на кордоні то не впустимо росіян в Україну.^{2/.}

- Петро не вмовкав. В дні 6. жовтня, знову вислав Мазепі приказ йти з козаками на злуку з російськими військами. Старшина не веліла йти, бо згубить себе й Україну. Мазепа відписав, що не може поїхати, бо на Україні виникли заворушення, а крім того тут міг би вдертися Лещинський.^{3/.} - У відповідь на цього листа, царські міністри вислали гетьманові повідомлення, що цар видав київському воєводі Голіцину приказ, щоб він з царськими солдатами й доброю артилерією йшов в середину України, для удержання народу від хиткості, а Мазепі велів приїхати на нараду. Гетьманом оволоділа тривога. "Мене зовуть в царське військо. Там я маю щирих друзів, вони перестерегли мого канцеляристу Болботу, щоб я не їздив в царський двір, а скоріше

1/. Писмо Орлика к Яворському.

2/. Там же.

3/. Архив Иностранних Дел, Подлинник 1708 г.

старався охоронити себе і весь український народ." ^{1/.}

Після наради зо старшиною, гетьман вислав свого управителя Бистрицького до шведського короля, де сказано, що: "...вони запевнюють Його величність, що козаки дивляться на нього як на свого визволителя і готові прийняти Його з відкритими раменами." ^{2/.}

- Шведська армія направлялася в напрямку Стародуба. Царські війська під командою Інфлянта відступили. Меншіков приїхав над річку Снов і отаборився в Горську. Він вислав до гетьмана післанця, щоб Мазепа приїхав на нараду. Мазепа вислав плем'яника Войнаровського. Бистрицький вернувся від шведського короля і повідомив, що Карло буде 22. жовтня біля Десни. - Де Ля Мотрей подає ще й таку вістку: "...Його царська величність приказав йому попалити все те, що могло б придатися шведам на Україні. Його ексцеленція, післав свого плем'яника Войнаровського, щоб представити цареві як така деструкція знищить країну і викличе голод, цар обурився тим спротивом і арештував післанця. - Був би стяв йому голову якби не втік." ^{3/.}

- В дні 3. жовтня Войнаровський поспішно вернувся до гетьмана і повідомив Його, що вслід за ним іде до нього Меншіков. На ту відомість, гетьман Мазепа негайно помчав в Батурин, переночував тут ніч, видав приказ оборони сердюцькому полковникові Чечелеві і гарматньому осаулові Кенігсеку, якщо наступали б російські війська, а сам приобіцяв приїхати навируку зо шведською армією. Після цього гетьман сів на коня, в останнє попрощався зо своїми вірними старшинами і виїхав зо столиці...

1/. Писмо Орлика к Яворському.

2/. A. Gardon, vol. I., 273 p.

3/. A. De La Motraye's: Travels... London, 1730, vol. I., 287 p.

6. Гетьман Мазепа в злуці з Карлом XII проти Петра I.

- У неділю в ранці 24. жовтня, 1708 р., Мазепа на віки попрощався зо своєю столицею, переїхав на другу сторону Сейму і під вечір добрався до Коропа. Після нічного відпочинку рушив в дальшу дорогу і в понеділок перейшов Десну. Разом з гетьманом переправилося біля п'ять тисяч козаків.^{1/.} - Друга, ще більша частина /п'ять до шість тисяч/ позістала потойбіч Десни.^{2/.}

А налізуючи цілу низку джерельних матеріялів, дуже трудно бодай приблизно устійнити яку кількість козаків дав Мазепа в допомогу шведському королеві. - Йоган Вендель Барділі пише, що: "...з Мазепа була для шведів та вигода, що він своїм військом-казали тоді в 20.000 люда, не тільки підсилював шведське військо, але й дав йому змогу відпочати в багатій Україні.^{3/.} - Сучасник Олександр Гордон каже: "...на тридцять тисяч приобіцяних козаків для його шведського масштату, ледве чотири або найбільше п'ять тисяч прийшло з ним, а навіть ті на третій день, в більшості вернулися до царя."^{4/.} Вольтер каже, що на дванадцять тисяч приобіцяних Карлові XII., гетьман Мазепа привів лише два реґіменти, хоча свій марш до Карла розпочав з п'ятнадцяти або шіснадцяти тисячами.^{5/.}

- Меншіков доносив цареві, в дні 29. жовтня, що: "...з малою кількістю людей, котрі були на його платні, а саме тисячі з півтора та зо своїми однодумцями і старшиною пішов до шведського короля."^{6/.}

Більшість джерел була проросійська, а тим самим не об'єктивна. Модерні історики теж не можуть конкретно подати кількості вій-

6/./ Журнал или поденная записка... Петра Великого, С. Петербург, 1770 г. стр. 193.

1/. Alexander Gordon, vol. I., 278 p.; G. Adlerfeld - vol. III. 147 p.

2/. Fryxel: Lebensgeschichte Karls XII, v. I-V., Braunschweig, 1861, p. I

3/. J. V. Bardili: Reisen und Campagnen, Stuttgart, 1830, 407 p.

4/. A. Gordon, vol. I. 280-290 p.

5/. The works of Voltaire, Akron, Ohio, 1906, vol. XXXIV, pp. 183-184.

ська Мазепи, котра пристала з ним до Карла XII.-Більшість російських істориків занадто зубективна.-Ключевський обмежується одним реченням:"...король /шведський/ круто повернув на південь, в багатв хлібом Україну, де його очідав безкорисний відступник /предатель/ Петра, гетьман Мазепа."^{1/.}

- Доволі об'єктивний Платонов не подає числа, але вказує на причини, згадуючи, що:"...Мазепа втік до Карла з невеликим відділом війська."^{2/.}

- В кембріджській модерній історії з 1912 р. сказано:"Мазепа з'єднався вкінці з Карлом в малому містечку Гірки, він прийшов не як могутній" *Dux Milicium Zaporoviensis*", але як зруйнована людина, з дещо більше як власною прибічною гвардією і 1.300 особистих друзів."^{3/.}

- Українські історики теж по всякому подають військо Мазепи, котре перейшло на сторону Карла XII.-Др. Андрусяк каже:"...гетьман з іншими, яких сучасники різно оцінюють /від 3-12 тисяч/, подався шукати короля."^{4/.}

Те саме говорить і Костомаров, покликуючися на добрі джерела, тому на початку подане згадане число. - Перейшовши Десну, Мазепа виголосив до козаків промову.^{5/.} Частина війська відступила, а частина зістала при нім і він післав обозного Ломиковського і генерального писаря Орлика до начальників передового шведського становища в селі біля Орликівки. Командант станиці, дуже здивувався такою появою, а полковник Гісльм навіть не хотів повірити в це, щойно один італієць, котрий бачив гетьмана Мазепу, поїхав і ствердив, що це дійсно Мазепа. Гетьмана прийняли шведи з гідністю, належною голові державі і вождеві війська, а тоді післанець погнав в Гірки де була квартира короля Карла XII. і про все розказав.^{6/.}

1/. Проф. В. Ключевський: Курс Русс. Іст., У. томов, Москва, 1937, IV.
 2/. Акад. Платонов: Учеб. Русс. Істории, Прага, 19-, II. т., Ч. I. 28
 4/. Др. М. Андрусяк: Історія Козаччини, стор. 146.
 5/. Дана промова в журналі "Україна", Ч. 3. 1950 р., ст. 195.
 3/. Cambridge Modern History, New York, 1912, vol. IV, 596 p.
 6/. Adlerfeld, vol. III., 147-148 pp.

- Вечером 28.жовтня, Мазепа приїхав до шведського короля. На другий день він явився перед Карлом, котрий находився в оточенні знатніших вельмож і старшин. Гетьман виголосив перед королем, гарну промову по латині. - Він просив короля обняти опіку над козаками, а рівночасно дякував Бґгові за те, що дозволив йому визволитися з царського рабства. - Зважаючи на вік та на хворобу Мазепа, Карло велів йому сідати, а сам стояв і дуже ввіжливо з ним обходився. Нордберг писав: "Мазепа бував щоденно у короля, то сам один, то в присутності Карлового міністра Піпера. Їхні розмови велися в латинській мові; вони говорили про державні справи, що були їхньою тасмницею."^{1/} - Ілля Борщак і Рене Мартель подають, що: "Він дякував гетьманові і дав королівське слово, що не складе зброї, заки не забезпечить Україні незалежности; зрештою він знав славу і вартість її вождя. Відтак почали вони більш товариську гутірку. Ерудиція Мазепа була невичерпана. Тут оповідав він анекдоту про Карла X, там дав огляд політичних справ Туреччини, тут навів фразу з Тацита або Марціяла. Минали години. Карло XII, захоплений розмовцем, забув про все. Після цього почалося свято, яке тяглося кілька днів у честь нової українсько-шведської дружби."^{2/}

- В дні 29.жовтня царські війська перейшли Десну. Карло з гетьманом були ще в Гірках. Вкортці він почав наближатися до Десни, щоб рятувати Батурин, та вже було пізно. Росіяни його зруйнували, а на Сеймі біля міста, попелили 30.млинів, що було для визволеної України з під Росії важким ударом.^{3/} Цар, дізнавшись про союз Мазепа з Карлом, скрізь порозсилав листи. Командантові Батурина Чечілеві, велів впустити в місто полк

^{2/}. І. Борщак-Р. Мартель, ст. 88. - Думаємо, що автори започичили це у Костомарова, XVI т., стор. 629.

^{1/}. Nordberg, vol. IV, 1728; Ibidem-Bardili, * 417-418 pp.
^{3/}. Bardili, 419 p.

російській піхоти для забезпечення від ворогів, і обіцяв скоро
 1/. приїхати в Батурин. На царський приказ - доручений Голіциним,
 батуринці відповіли: "Баз нового гетьмана ми не пустимо росіян
 в замок, а гетьмана слід вибрати загальними, вольними голосами:
 тепер же, коли ворог швед стоїть на нашій землі, гетьмана вибу-
 рати неможливо." 2/. - Ноччю 2. листопада наступила трагедія Бату-
 рина. Старшина прилуцького полка, Іван Нос, вказав Меншікову тайний
 3/. хід в місто. - Відділ солдат, один по однім вдерлися в місто
 і по трупах героїв-батуринського священнослужителя і його дочки,
 4/. по двох годинах заволоділи містом. Тоді Меншіков спалив Батурин,
 а мешканців від малого до великого - вимордовано, крім найвиз-
 начніших, що їх зберегли для мук і смертної кари. Опісля схоплено
 5/. важко раненого Кенігсека і Чечіля.

- Після зруйнування Батурина він вислав цареві звіт: "...го-
 род Батурин, де зрадник Мазепа мав свою столицю, здобули з невели-
 кою стратою людей, і перших злодіїв, полковника Чечеля і генераль-
 ного осаула Кенігсека з деякими їх однопумцями взяли; а прочих
 всіх побили і це місто зовсім спалили і зруйнували до основ,
 де взяли велике багатство зрадника Мазепи: тут же приготував він
 для шведських військ великий склад, котрий теж спалений." 6/.

-Український історик Андрусяк, на підставі нових даних, каже:
 ...3.000 росіян полягло, 1.000 козаків перебитося з міста й по-
 6/. делося шукати гетьмана."

1/. Голиков, Деяния..., т. III., ст. 44.

2/. Госуд. Архив. Писма Мазепи. Лист Меншікова з 31. жовтня.

3/. Архив Иностранных Дел, Но. 83. Жалованная грамота Носу, 14.

4/. Госуд. Архив, Писма Мазепи. Лист Меншікова 2. XI. 2. год. поце

6/. Др. Андрусяк, стор. 147.

5/. Про жорстокості Меншікова в Батурині: **Adlerfeld, v. III, 2;**
Fryksel, v. I. 136 p; Rigelman, v. III. p. 42; Voltaire, 184, A. Gordon, v. I., 28;

- Метою короля Карла був похід на Москву, а щоб цього добитися слід було зберегти цілість власної армії для рішучого удару проти Петра. Рівночасно він старається завдати якнайбільше сильних, несподіваних ударів своєму ворогові.^{1/} -Король Карло зміряв до раз обраної мети-Москви, хоча зо стратегічних оглядів, неоднократ змінював напрям воєнних дій. Він бачив, що цар нищив перед ним всі запаси харчів для людей і коней, тому не чекаючи на Лєвенгаупта, котрий йшов з Риги йому назустріч, шукає нової лінії опору. Зупиняється на Чернигівщині та закріпитися на річці Іпуті йому не удається. Карло йде в глиб України, з'єднується з гетьманом, а головну квартиру переносить з Гірок в Дехтярівку.- З Дехтярівки, гетьман вислав листа стародубському полковникові Скоропадському. Він повідомив його про свій чин і умотивував його. А саме вказав, на поступовання росіян в стародубському, ніжинському і чернигівському полку- вони під протекстом війни зо шведами, забирали міста, насилали свої війська, а горожан ограблювали і виганяли. Тут згадана пересторога гетьмана з Москви і заключення, що це все змусило його шукати охорони у шведського короля, в надії, що він охоронить їхню батьківщину, і не тільки зверне козацтву забрані права але ще й поширить їх. В такому розумінні король дав йому своє слово і писемне засвідчення. Він радив Скоропадському порозумітися з ніжинським і переяславським полковником, знищити московські гарнізони і, стараючися не потрапити в російську неволю утікати в Батурин.^{2/} -Шведський історик Адлерфельд каже, що Скоропадський був одноступнем Мазепи, та після певних неудач Карла злякався і відступив від нього.^{3/}

^{2/}. Чтения в Императорском Московском Обществе Ист. Древностей. 1859 г., том I., стор. 174.

^{1/}. Stille: Karl XII KAK STRATEG I TAKTIK V 1707-1708 gg., st. II.
^{3/}. Adlerfeld, vol. III., 251-252 pp.

Костомаров додумується, що Скоропадський був однодумцем Мазепи, бо навіть брат полковникової дружини—Марко і муж її сестри Кендзеровський, служили в гетьмана Мазепи.^{1/.}

— В дні 4.15. листопада, шведи перейшли, біля села Мізіна, Десну. Переправа була дуже тяжка; на дворі холодно, а король легко одітий. Гетьман Мазепа підійшов до його тай каже: Ваша величносте, ви покладаєтеся на те, що ви молоді. Я знаю, що молодість має досить запалу, та він минає з літами. Я також міг терпіти холод та тепер люблюся в тому кожусі. Ваша величносте, звольте подумати над веденням важкої війни, через що, без сумніву, дуже терплять ваша країна і ваші піддані. Це мабуть потриває ще багато літ. Тому треба, щоб ваша величність дбали про своє здоров'я, щоб як Бог дасть, колись мир, могли ви жити ще довгі літа та радувати своїх підданих тим, що знову заведете в країні добрий лад."^{2/.} Карло по з'єднанні з Мазепою вибирає напрям на Новгород-Сіверський, що було великою помилкою, бо якби був пішов на Батурин, то міг спасти столицю, а разом з тим великі запаси амуніції, провіанту і немалу козацьку допомогу. На вируку Батурина король вирушив тоді, коли Меншіков зробив з города попелище...

— В цей час, цар Петро теж не спав. Він позвав у Глухів козацьку старшину і поручив князеві Долгорукову відкрити козацьку раду. В дні 4. листопада приїхав цар і почалися вибори нового гетьмана. Долгорукий повідомив царя, що козаки згодні вибрати чернігівського або стародубського полковника. Цар відповів: "Полуботок дуже хитрий, з нього може вийти другий Мазепа, краще вибрати Скоропадського." — Як бачимо то це не був вільний вибір гетьмана, бо всіх виборців було дуже мало, а крім того про вибір гетьмана

1/. Костомаров, ХУІ, стор. 638-639, Примітка Ч. 6.

2/. Nordberg, vol. II., 251 p.

рішав цар.^{1/} -В дні 5. листопада, переведено комедію "скинення Мазепи з гетьманства". -Зроблено куклу, що персоніфікувала гетьмана, зірвано з неї андріївську ленту і повішено на шибениці.^{2/}

- Дня 6. листопада відбулася "військова рада" і по царському велінню "вибрано гетьманом України І. Скоропадського. Новий гетьман, мусів присягнути, що не буде входити в порозуміння з царськими ворогами, передусім з гетьманом Мазепою.^{3/} -Щоб виборіві нового гетьмана налати більше торжественності, цар вислав київському митрополитові Й. Кроковському листа: "...щоб ви, ради обрання нового гетьмана іхали в Глухів, де теж іншим архиєреям, чернігівському /Й. Максимович/ і переяславському /З. Корнилович/, як теж генеральній старшині і полковникам велено з'їздитися".^{4/}

-Протиросійські розрухи на Гетьманщині не дозволили владикам приїхати на час. Цар використав їх на те, щоб проголосили анатему на гетьмана Мазепу. -Це було необхідне, щоб підірвати авторитет гетьмана Мазепи, як мецената православного Сходу. Дану церемонію перерів у Глухові 23. листопада, протегований колись, гетьманом Мазепою - новгородський протопіп А. Заруцький. -Ще того дня проголосив анатему в московському Успенському соборі, колишній друг і панегірист Мазепи -рязанський митрополит С. Яворський...

- Надходить зима. Карло й Мазепа минають спустошений до тла Батурин і в районі Ромн, Гадяча і Прилук займають зимові квартири. Мазепа вислав в Україну свої універсали і проклямації як до війська так і до всего народу.^{5/} -Безперечно, що ті проклямації попали на відповідний ґрунт і як тільки траплялася нагода, нарід переходив на сторону Мазепи. Барділі пише, що

1/. Ригельман, том III., стор. 150.

2/. Чтения МОІ и Д., 1850 г. т. I., стр. 181-182.

3/. Писмо Петра I. к митр. києв. Й. Кроковському, 2791, т. 2.

4/. Один з універсалів Мазепи долучений на кінці цієї праці.

5/. Nordberg, 251 p.

на універсал Карла XII, з дня 27. вересня, 1708 р., писаний по латині, на його сторону перейшло 8.000 людей.^{1/.}

- Зима 1708-1709 р. була надзвичайно люта. В відкритих українських рівнинах, нестерпні морози, в парі з в'югами та хуртечами, були невиносимі. - Птиця мерзла на льоту. Насунуло цілі кучугури снігу, а будь яка комунікація була утруднена. Тоді погибло чотири тисячі шведів. Гадяч замінився в одну велику лічницю.^{2/.} Туди стягнули напів живих від холоду та відморожень. Карло не покидає своїх задумів і шукає нових шляхів на Москву. Він бере напрям по річці Псьол на Курськ.^{3/.} - Опісля король ударає на Краснокурськ і Городно на річці Мерлі та йому не удалось не удалось зайняти Білгороду, бо його випереджують росіяни. Карло XII. оставляє Білгород, занімає село Коломак і йде на Харків. - Перед ним відкритий вільний шлях та природа стала на перешкоді. В дні 13. лютого починається відлига і дана місцевість, повна річок і балок робиться одною топеллю. - Доводиться завернути на Ворсклу і тут виринає плян облоги Полтави. Граф Піпер радив королеві перейти Дніпр та злучитися з військами Лещинського, але Карло сказав, що насамперед вижене росіян з козацької землі, здобуде Полтаву, а літом,^{4/.} буде видно кудюю направлятися.

- Історики зберегли нам цікаву розмову Карла з гетьманом Мазепою. - Зближалися до Коломаку, гетьман сказав королеві, що звідси тільки вісім миль до меж Азії, маючи на думці легендарний камінь Олександра Македонського. Карло прийняв це в дослівному розумінні і вислав Гілленкрона до Мазепи, щоб краще про це розвідав.^{5/.}

^{5/.} Цей договір уміщений в додатках, на кінці цієї праці.

^{1/.} Bardili, 420 p.

^{2/.} Fryksel, vol. I., 139 p; ^{3/.} Ibidem, 139 p.

^{4/.} Adlerfeld, vol. III, 183 p.

- В дні 1.березня, гетьман Мазепа добився великого успіху. Він вислав до запоріжців свого посланця, котрий привіз їм листи від гетьмана і на січовій раді, запоріжці вирішили виступити проти царя і росіян та злучитися з гетьманом Мазепою і Карлом XII. Кошовий Кость Гордієнко-Головко вислав до Карла листа, в котрому заявляв, що всі запоріжці по його стороні, прохают його опіки, готові на всі зусилля, щоб здобути собі волю і молять Бога за успіх шведського короля. ^{1/.} - Дня 26.березня, кошовий со запоріжцями рушив в напрямі Будищ. Їм на стрічу Мазепа вислав двох полковників з 2.000 козаків, котрі привели їх в Диканьку. Гетьман широ прийняв Гордієнка, так же й король. Запоріжці і гетьманські козаки погодилися боротися спільно і зложили обопільну присягу. ^{2/.}

- В тому часі зроблено договір гетьмана Івана Мазепи з королем Карлом XII. ^{3/.} Крім успішного союзу зо запоріжцями, гетьман і король працювали над союзом з турками і татарами.

- Ще 14.березня Долгорукій писав до Меншікова: "...звольте на такий час в Сівськ або десь в друге місце поблизу Москви, привести Палія, тому, що він люблений тими легкодухами /запоріжцями/ і має у них не малу повагу." ^{4/.} - Цар розумів, що Палій - ворог Мазепи - міг викликати протидію і в першій мірі не допустити до замирення з кримцями. Слід признати, що цар Петро дуже уміло протиставився гетьманові Мазепі і королеві Карлові XII. Він вислав в Польщу, відділ генерала Гольца, котрий створив серед поляків доволі сильну проросійську партію, очолювану Огінським і тим зв'язав

3/. Даний договір уміщений в додатках на кінці праці.

4/. Государственный Архив, Кабинет Петра Великого, Дела Н.8., Письмо Долгорукого с 3.III.1709 г.

1/. Nordberg, 284 p.; Fryksel, vol. I., 153 p.

2/. Adlerfeld, 430 p.

руки, війську Лещинського і шведського генерала Красауа. Руки Мазепи обезвладнює терором населення, вибором нового гетьмана та хмарою облесних летючок чи маніфестів. За злуну Гордієнка з Мазепою і Карлом, цар рішає зруйнувати Запоріжську Січ. - Дня 28. квітня, Меншіков вислав полковникові Яковлеву царський приказ для ліквідації Запоріжжя. Яковлев зарядив облогу Січі та мала горстка запоріжців прекрасно відбивала всі ворожі атаки. Запорожці убили біля треста росіян. - Хто зна чи здобули б тоді росіяни Січ та їм на підмогу прийшов бувший запорожець, компанійний полковник Гнат Кгала-хан /Кгалаган, Галаган/. Він знав всі входи й виходи, отже вдерся на Січ і став кричати злайтеса пощада буде вам. Запоріжці послухали. Взято в неволю три сотні, в тому старшину запоріжського коша, котрих закатовано, а решту покарано на горло. - Як писав кошовий Степаненко до Скоропадського: "... це зроблено в нас на Січі, де по присязі Кгалагана і росіян, нашому товариству голови лулено, шию топором рубано, вішано та інші тиранські кари виконувано, а понад те такого не було й за старини в поган. Гроби розкопувано і не тільки з товариства, але й ченців відкопувано і голови їм рубано, шкуру здирано та вішано. 1/.

Всі гармати, зброю, амуніцію і кошові клейноди забрано. Всі курені, січову церкву і проче спалено та зруйновано - виконувано царський приказ: "Щоб це зрадницьке гніздо зовсім викорінено." 2/.

- Зруйнування Запоріжської Січі, мало велике, моральне значення. Зв'язки Мазепи і Карла з мусульманським світом Петро ліквідував інакше. Крім підкупств його резидента в Туреччині - Толстога, найбільш вплинула стратегія царя. Він для замилення

1/. Архив Иностранних Дел, 1710 г., Н. 3. Писмо кошового Степаненка гетману Скоропадському.

2/. Журнал Петра Великого, стор. 208.

очей вислав частину військ у Вороніж і всю зиму аж до весни, під власним надзором "робить величаві приготування до морського походу на Азів"^{1/.} -Тими приготування ми він залякав Туреччину і це допомогло йому підписати вічний мир, а після того, як сказано в "Журналі"-корабельну і галерну флоту розоружено і вісім азовських полків вислано на підмогу головній армії.^{2/.}

- Наближається вислід облоги Полтави-головна битва і велика програма. Дня 10. травня, шведи і козаки підступили під Полтаву.-Сімнадцять днів пізніше приходять з допоміжними військами, на вируку обляженим, Шереметєв, а 1. червня сам цар. Очевидно, що шведсько - козацьких військ було значно менше. В половині червня король скликав воєнну раду, і поставив питання як дальше вести справу. Генерали дораджували відступати за Дніпро та це була доволі ризикозна справа, бо позаду стояв Долгруків з 4.000 калмиків і новий гетьман Скоропадський з козаками.-Маршал Гольц вступив на правий беріг Дніпра і з'єднався з польськими військами Огінського. Він же, ще в половині травня переміг війська Сапіги, над Стиром біля Берестечка.^{3/.}

- Левенгаупт, котрого Карло не долюблював після його неудачі, сказав, що слід залишити облогу і удерити на ворога всією силою. Король поїхав з ним над ріку оглянути позиції і їздили туди й назад аж до світанку. Тут вони:"...наїхали на козацьку сторожу, котра не була доволі зорка і деякі козаки куняли біля вогнища. Карло побачивши це, надіхав з кількома людьми, зліз з коня і сам одного козака застрілив. На це козаки скочили на ноги, стрілили з трьох рушниць і прострілили йому ногу, а рана була доволі грізна."^{4/.}

1/. Др. Б. Крупницький, Карл XII. і Петро I. під Полтавою й над Прутом, Вістник, Львів, 1931, Кн. 7-8, ст. 634.

2/. Журнал Петра Великого, ст. 246-260; 4/. Там же, ст. 211.

3/. Костомаров, XVI, ст. 685.

- Дня 20.червня, російські війська перейшли на правий берег Борскли і готувалися до оборони на нових позиціях. Царська позиція була небезпечна, бо якщо Карлові вдалося би успішно атакувати, він міг знищити її всеціло.^{1/}

- Сміливий Карло, якраз і думав нищівною атакою внести царську армію, а саме в дві години по сході сонця, дня 27.червня, Реншільд велів виконати атаку на російські редуты, Генерал Спарре мав зайняти три редуты на ліво, а генерал Роос чотири направо. Спарре виконав своє завдання, змів російську кінноту, а піхота мусіла відступати. В російському таборі почалася суматоха, котра кожної хвилини могла замінитися в паніку і утечу, Піпер дістав від короля дозвіл посунути Крайца на поміч Спарре, щоб в цей спосіб не дати відступающим росіянам прийти до себе, та цим обурився Реншільд, котрого король назначив головнокомандуючим, і генерала Крайца здержано з допомогою. Та помилка дала змогу царським військам прийти до себе, а цар видав приказ, щоб Меншіков з десяти тисячами солдат ударив на шведів. Атака була успішна і тоді розбито частину корпусу Рооса, котрою командував Шліпенбах, а його самого і увесь штаб Меншіков взяв до неволі. В 9. годині ранку давалося в знаки замішання в шведському таборі. Шведське вище командування немало жодного ляду. Почався спір між двома суперниками Левенгауптом і головним командантом Реншільдом. Реншільд зробив помилку і велів оставити кінноту за лініями піхоти. Левенгаупт каже про цей рішучий момент ось що:... Не дивлячися на переважаючу силу росіян, вдалося правому крилу шведської піхоти потиснути ворога, це однак не помогло: шведська бойова лінія була занадто коротка в порівнанні з російською і її крила були прикриті кіннотою. Сталося так, що шведська піхота обійдеча з блянів,

1/. Др. В. Крупицький: Карло XII і Петро I. від Полтав, ст. 636.

і в той час як її ліве крило подавалося вже назад, праве продовжувало наступати. Це був переломовий момент бою: "...Шведи не витримали тікати."^{1/.}

- Граф Піпер, котрий весь час находився біля раненого короля, побачивши, що все пропало, вернувся за королем до табору з кількома людьми, між котрими був і сповідник Карла XII.-Нордберг, Багато шведських генералів попало тоді в полон. Цар думав, що Карло убитий і в такому розумінні російський кур'єр приніс вістку до російського представника в Туреччині- Толстою, а в дні 8. або 9. липня.^{2/.} По шведській стороні було в бою біля тридцять тисяч, а росіян сорок дві, шведи мали слабу артилерію, не мали пороку і в акції брало участь тільки чотири гармати.^{3/.} В бою шведи і козаки стратили п'ять тисяч убитих і ранених- усталосся біля шіснадцять тисяч.^{4/.} -По розрахунку шведського генерального штабу, під Полтавою брало участь сорок тисяч царського війська і сімнадцять тисяч шведського зо загальної суми двадцять тисяч.^{5/.}

На закінчення слід згадати про гетьмана Мазепу. Невдовзі він теж прибув до короля. Гетьман ясно здавав собі справу про неможливість ставити будь-який опір і тому пропонував відступ в володіння Туреччини. Це була найреальніша і найкорисніша рада. Левенгаупт її піддержав. Карло старався супротивлятися та переконування інших старшин змусило його погодитися. Запоріжці взяли на себе завдання перевести короля за Дніпро.^{6/.}

Відступ шведських і козацьких військ відбувався спокійно і в на-

1/. Др. Б. Крупницький: Карло XII. і Петро I. під Полтавою, ст. 637.

3/. Акад. Платонов, том II., 200-207 ст.

2/. De La Motraye, Travels., vol. I. 290 p.

4/. Styller, II 5 p.; 5/. Ibidem.

6/. Adlerfeld, vol. III, 283 p.

лежнім бойовим порядку, вскорі стали доносити, що наспівають царські війська. Генерал Крайц велів знищити табори, а коней віддано піхотинцям. Відступ значно прискорився. В шостій годині вечера гетьман Мазепа і його однодумці переправилися через ріку Дніпро. Король назначає Левенгаупта головнокомандуючим військ, а сам в оточенні кількох штабових старшин і біля двох до трьох тисяч охорони, вирушив за гетьманом в напрямі Туреччини. 1/.

- Помимо обітницї, даної королеві, Левенгаупт навіть не робить навіть спроби опору російській армії. Він починає переговори, а в нутрі переводить голосування чи військо годиться на здачу. Військо не хотіло здаватися і тільки командири полків погодилися на його пропозицію. В дні 2. липня: Левенгаупт поступив незгідно наказу й військового обов'язку" 2/.

Полтавська програ на довгі роки приспала незалежність України і раз на завжди розбила значення Швеції, як могутньої великодержави.

2/. Лист Карла до сестри, Др. Б. Крупницький, стор. 639., - Карло XII
 1/. Fryksel, vol. I. 184 p; Adlerfeld, vol. III, 293 p.

7. Життя і смерть гетьмана Мазепи на чужині .

- Гетьман Мазепа і шведський король з останками своєї армії мчали дикими степами. Військо було розділене на дві частини. Одна йшла за королем, а друга за гетьманом і його козаками. Мазепа їхав в колясці, бо потрясений останніми подіями чувся дуже розбитим. За ним доглядала якась козачка. Не дивлячися на його хворобу, він був необхідний для Карла XII. Завдяки йому і козакам, пощастило королеві і останкам війська добитися на тому бездоріжжі до мети. Ранком 15. липня утікачі добралися потойбіч Буга. Паша допоміг їм переправитися на другу сторону і вони знайшлися в турецькому володінні. - Дня 23. липня сераскер - паша, запросив короля і гетьмана в Бендери. - Вже 1. серпня, в Бендерах, повідомили короля, що цар прохав падишаха, не принімати Мазепу під свій покров, а видати цареві. Падишах не погодився і надармо Толстой пропонував йому триста тисяч талярів. ^{1/.} - Цар пробував і Карла наклонити до видачі Мазепи і подав йому доволі догідні умовини миру. Карло все це відкинув, а особливо зденервувало його домагання видачі союзника-Мазепи. - Барділі каже: "Вони /Турки/ його не видали, але сильно охоронили, як також зарди ліпшої вигоди, та кращої безпеки, дозволили в'їхати в Бендери та дали добре мешкання, котрого він так дуже потребував, у своєму непевному й важкому стані, поважнім віці і хворобі так, що навіть сумнівалися чи він з цього вийде здоровим." ^{2/.}

- Для вияснення слід додати, що король зо своїми жовнірами, як теж козацтво, отаборилися за Бендерами біля Варниці, недалеко Дністра. ^{3/.}

^{1/.} Al. Gordon, vol. I. 305 p.; Bardili, 554 p.; De La Motrayey, v. I. 290 p.
^{2/.} Bardili, 403.
 Bardili, 404 p.; Nordberg, v. III, 297 p.

- Від моменту прибуття в Бендери аж до хвилини смерті, гетьман не підносився з ліжка. Останні події, розвіяні надії та ще й оті царські намагання підкупити турків, невимовно виснажили старого гетьмана. Мазепа лежав хворий у Варниці, на передмісті Бендер і поволі догоряв. Час від часу до нього завітав Карло на розмову. Король щоденно вислав до Мазепи післанця з новинами. Войчаровський мешкав разом з Мазепою і устроював йому. Орлик, котрий спершу був в Ясах, де улаштував козацьку канцелярію, скоро вернувся до Варниці і часто просиджував біля гетьмана. Мазепа зробив його спадкоємцем своєї ідеї і велів продовжувати розпочате діло. При кінці вересня, стан здоров'я Мазепи став погіршуватися. Вислано гінця до Яс по православного священника. Гетьман висповідався і забажав наладнати свої справи. Він попрохав Карла, вислати йому якусь певну людину і в дні 29. вересня король вислав йому високого шведського комісара Солдана, котрий знав слов'янські мови, і гетьман розпорядився своїми документами і майном. Спомини Солдана про останні хвилини життя гетьмана Мазепи, заховані в стокгольмських архівах, являються найповажнішим джерелом останніх хвилин гетьмана. ^{1/.} - Мазепа, вже на смертній постелі, прийняв Солдана з радістю, бо знав його як джентелмена у полегоджуванні всіх українських справ в штабі. - Гетьман, задержуючи рівновагу духа, жартом, порівнював свою судьбу зо судьбою Овідія, котрий теж умирав у тих самих сторонах - в Томах біля Бендер. Все ж таки й скрізь жартівливі слова проявлялася серйозність і гетьман зорко стежив за малою скринкою в узголів'ї, наповненою документами. ^{2/.}

1/. Боршак-Мартель, стор.132.

2/. Там же, стор.132.

Передсмертні судороги почалися 1. жовтня вечером. Гетьман Мазепа стратив пам'ять і маячив майже цілу добу. При ньому був священник, Орлик, Войнаровський і Сольдан. Вістка про близьку смерть гетьмана почала поширюватися і 2. жовтня, біля полудня близько гетьманського дому стала збиратися юрба козаків, шведів, поляків і турків. О годині 4. пополудні прийшов Карло з офіційними представниками Англії і Голяндії, щоб в останнє попрощатися зо своїм другом і союзником, та гетьман не пізнав уже нікого. Після відходу короля почалася небугала злива і над Бендерами навис справжній хмаролім, протягом цілого дня і ночі. Під шум розгнужданої стихії дня 2. жовтня, 1709 р., о годині 10. вечера, відійшов у вічність великий гетьман України Іван Мазепа.^{1/.}

- Умер він від отруї, котру подав йому піп грек і поховано його в Бендерах - писав Тимко Падура у своїх творах.^{2/.}

- Крім поданої версії, в Україні кружляє легенда, що гетьман Мазепа не помер і його не похоронено в Бендерах, тільки для позорів улаштовано похорони, а сам Мазепа, покрийому добрався в Київ, прийняв іноцество, а опісля схиму в Києво-Печерській Лаврі під прибраним прізвищем, і там у покуті закінчив своє життя.^{3/.} На похоронах гетьмана України у Варниці, був запоріжський кошовий Кость Гордієнко-Головко. Решта старшини находилася тоді в Ясах і щойно в дні 7. жовтня, кошовий повідомив їх про смерть Мазепи. Старшина хотіла справити своїому рейментареві величавий похорон. Орлик писав про це в своїому латинському меморіалі до Карла, в У. точці з дня 11. жовтня: "Боліємо над неславним

1/. Борщак-Мартель, ст. 133, Nordberg, 298 р., Bardilli, 625 р. et cetera.
 2/. Письма Тимка Падури, Львів, 1874 р., ст. 413.
 3/. Костомаров, т. XVI, ст. 711.

похороном ясновельможного гетьмана Мазепи, що ті дорогі тлінні останки, геройська душа, в яких наповнила увесь світ славними вчинками, прийняла марна земля його покинутого обійстя. Тому Запоріжське Військо, звертається до святого королівського маєстатуз проханням змоги похоронити тлінні останки свого гетьмана урочистіше в славнішому місці в Ясах, головню в т.з. монастирі Голя."^{1/}

- На сторінках "Київської Старини", появилoся звітoмлення Гриця Герцика, учасника і самовидця похоронів гетьмана. На допиті російської влади, Герцик сказав: "... гетьман помер в Бендерах та що після його смерті, Пилип Орлик наказав йому супроводити тіло покійного до Галацу, де тамoшній митрополит відправив похорон.^{2/} Хроніка молдавського літописця М.Костіна, сучасника Мазепи, являється, якби потвердження зізнання Герцика. Костін каже, що перша відправа над тлінними останками покійного гетьмана, відбулася в парохіяльній церкві в Варниці біля Бендер, а опісля тіло перевезено до Галацу і там похоронено в монастирі св. Юрія.^{3/}

"Похоронна відправа відбулася 4.жовтня в малій сільській церкві де зібралися місцеві люди, здебільша селяни. Земляки та шведи не пожалували заходів, щоб цей останній поклін володареві України мав святочний характер. Провід у похороннім поході вели шведські фанфари та козацькі сурми, що грали на переміну. За ними козацька старшина несла ознаки гетьманської влади: булаву-вкриту самоцвітами та перлами, прапор та бунчук. Вони ішли попереду домовини, прибраної багровим оксамитом з широкою золотою обстят-

1/. Акад. М.Возняк, Як то було з похоронами Мазепи, стор. 375.

2/. Киевская Старина, 1883 р. II: ст. 600, Допрос Герцика...

3/. Др. В.Трепке, На розшуках за могилою г. Мазепи, Альманах Ч.К. 1

везеної на возі запряженім у шість коней, на яких їхали козаки з витягненими шаблями. Карло XII зо своєю старшиною проводив на вічний спочинок свого союзника та друга. Всі уповноважені при ньому чужинні амбасадори вважали своїм обов'язком іти за ним, а за їхнім прикладом пішли представники султана, молдавський та волоський господарі. За ними їхали верхи Орлик та Войнаровський. Далі зо спущеною зброєю і похиленим прапором королівські трабанти у барвистих одностроях та яничари з гомінкими цимбалами, вбрані у білому убранні. Ще далі українські жінки прийшли зо своїми чоловіками і згідно зо стародавним звичаєм голосили та заводили. В останніх рядах ішли юрбою вірмени, цигани, татари і поляки, бо у літі того року-1709- з'їхалися до Бендер різні народи."^{1/}

- Дата першого похорону, подана у Нордберга на день 7. жовтня.^{2.}
 - Цитат наведений в козацькому меморіалі - Орлика до Карла, вказує, що гетьмана похоронено вдруге. Коли це сталося докладно невідомо, але з хроніки Костіна, котрий каже, що гетьман помер у Бендерах 29. березня, 1710 р. - Впорівнені з Нордбергом та другими виходить біля пів року різниці. Різниця заходить тому, що Костін не знав, що гетьмана хоронено два рази. Він уважав другі похорони в Ясах - першими, а в зв'язку з тим подав спізнену дату смерті.^{3/}
 З хроніки Костіна знаємо, що Мазепу - вдруге, похоронено в Галаці, в монастирі св. Юрія та: "... навіть в могилі не знайшов він спокою, якого не зазнав за життя. Декілька місяців по похоронах в часі Прутської кампанії, за господаря Дмитра Кантемира, турки заняли

1/. Борщак-Мартель, стор. 134; Nordberg, IY vol.

2/. Акад. М. Возняк, Життя і Знання, 1932. р., 377 ст.

3/. Bardili, 625; Borshtchak-Martel, 132-141; Kostomarov, XVI, 709.

й розграбили місто Галац; вони відкопали тіло Мазепи, сподіваючися знайти в його могилі великі скарби та, як кажуть, викинули його кости на берег Дунаю." ^{1/.}

- Видавець хроніки Костіна, письменник, М. Когальнічану, зацікавився даною справою і особисто відвідав Галац, а потім подав такі відомості: "Гетьмана Івана Мазепу, похоронено в Галаці в монастирі св. Юра, посеред церковної трапези, в цегляному склепі, над котрим покладено мраморну плиту з висіченою емблемою - гербом України та Мазепи, епітафією і фігурою одноголового орла." ^{2/.}

Він пише: "... у 1835 р., грецькі ченці не знали вже імені особи /було затерте/, похороненої в їх церкві. У цьому році вони бажали похоронити серед церкви боярина, що тоді помер; він називався сердар Д. Дерекчі-баша. Приготовляючи йому могилу, наткнулися на звід гробу Мазепи й відкрили його. У середині показався череп і скелет покійного. Ченці відсунули набік, невідомі їм останки, і в тому ж гробі положили тіло згаданого боярина. По кількох літах, молдавський уряд видав заборону хоронити мерців у середині церковних будинків. Тоді свояки Дерекчі-баші, відкрили його гробницю, вняли його останки, разом з кістями Мазепи, й відправивши панакхиду перенесли їх до нової гробниці, приготовленої поза церквою, направо від входу. Тоді ж забрали стару надмогильну плиту і подарували її, як історичну пам'ятку, братові попереднього молдавського господаря-Михайлові Гіці, що збирав історичний музей." ^{3/.}

- Др. В. Трепке, паломник на могилу Мазепи, робив розшуки за його могилою і каже, що народня церква повістка чомусь наз-

^{1/.} Акад. М. Возняк: Як то було з похороном Мазепи, ст 376.
^{1/.} М. Kostin: Letopisitul tarei Moldoves de M. Kogalniceanu, Jassy, 1845.
^{2/.} М. Kogalniceanu, Fragments tires des chroniques Moldaves et laques, Jassy, 1845.

вала "мазепиною церквою"-церкву Пречистої Діви, але о.Др.Бельдіє, котрий теж цікавився могилою Мазепи, підтвердив, що могила таки знаходиться в церкві Святюрського монастиря. Автор статті каже, що: Перед самим входом до церкви між декількома іншими старими плитами з надгробків та по середині них лежить велика /більш метра довжиною мраморна плита з дуже затертим написом, але виразно визначеною в головах її фігурою двоголового орла. Очевидячки це й є та сама надгробна плита, про яку згадано вище. М.Когальнічану подав звістку, що це її поклала рідня боярина Дерекчі - Баші, похороненого в спільній могилі тоді з останками гетьмана. Розкопуючи, можна б, гадаємо точно означити, чи й тепер там лежать кости Івана Мазепи.^{1/.}

- До майбутнього належить те, щоб ідентифікувати тілні останки світлої пам'яті гетьмана Івана Мазепи. Новий, справедливий лад на Сході Європи, дозволить, що домовина цього великого гетьмана знаходиться не в вільному Києві, столиці землі, що зродила славного гетьмана Мазепу.

^{1/.}Др.В.Трепке: Паломництво на могилу гетьмана Мазепи. Альманах Червоної Калини, 1933 р., Львів, стор.22.

Частина Друга.

Гван Мазепа в світлі європейської
художньої літератури.

1. Чому ім'я Мазепи увійшло в художню літературу ?

- Попередня частина, біографія Мазепи, вказує нам, що він був визначною історичною постаттю не тільки на Україні але і в Європі. Як такий, цікавив як істориків так і творців художньої літератури, бо визначні люди завжди являлися улюбленими героями художніх творів.

- Постать Івана Мазепи не тільки визначна але й трагічна та таємнича, і тим самим ще більше цікава, ба, впрост вимріяна для поетів і письменників. Їх цікавив гетьман Мазепа, державний муж, політик, стратег, дипломат і меценат та ще більше цікавив Мазепа-людина, з його особистим таємничим і романтичним життям.

- Майже в сто літ після смерти Мазепи, в добі романтизму Європа зацікавилася якби з другим Мазепою-легендарним.

- Поява романтизму наступила в кінці XVIII і на початку XIX ст. Романтизм виявився в мистецтві слова як протидія мертвій псевдокласичній теорії й практиці.

" Я " людини, пробуджене в добі гуманізму і блискуче змальоване в сонетах Петрарки, було заснуло на деякий час та його пробудив Вольтер і вилив в своїх думках Руссо.

- Романтизм, пролунав вперше, з островів мрячної британії. Фантастична арфа Осіяна^{1/} вичарувала жагучо-пристрасні і грізно-таємничі тони.

1/.-Осіян, шотландський, легендарний співець. дійсним автором пісень, котрі мали великий вплив на європейську романтичну літературу, був Джеймс Макферсон /1760-1763 рр./

Людське "Я" визволене з оков марило про піднебесся та тіло жило в реальнім, поганім і бруднім світі неправди. Осталася людська фантазія та дужий протест проти панівного устрою, заради людського щастя в майбутньому. Вилонюються титанічні постаті Вертера, Карла Маро, Гене, Ерані. Дужим зовом пролунали революційні гимни спротиву Шеллі, Байрона, Міцкевича, Шевченка. Великий вплив мали брати Шледелі і Гофман. — між іншим, на них взорувався Віктор Гюго.

- романтизм ціхують індивідуалізм, націоналізм та універсалізм.

- Націоналізм чітко виділяється в творчості романтичного філософа Фіхте. Послідовником Фіхте був Байрон і українські та польські месіяністи. Їхня егоцентрична лірика, в котрій вони стараються розв'язати проблеми генія, відношення поета до читачів та інші, витворили поняття про надлюдину. Універсалізм появився у політичного провідника Шеллі та в романтично-утопійному соціалізмі.

- Батьком російського, польського і українського романтизму був Байрон, хоча пізніше всі ті народи знайшли питомі свої національні шляхи.

Наведені думки про романтизм і дані про гетьмана Мазепу, вказують, що його постать, впрост не могла бути поминена романтичними письменниками. Їх цікавив оцей східно-європейський Гамлет, поборник російської тиранії.

- Правда, постать Мазепи у романтиків, це здебільше витвір фантазії. — це особливе помітно в описах любовних пригод

юнацьких а то і старших літ, в котрих дуже мало правди, а багато видумки і фантазії. Тут чітко змальований цей легендарний Мазепа, непокірний дух степу, прив'язаний до розшалілого скакуна-судьби, що апокаліптичною бестією мчить в незнане і якраз ця постать стала захоплюючим сюжетом для романтичних поем, жахливих драм, почитних повістей, глибоких опер і мистецьких малюнків.

- Тут проявилася ота мистецька фантазія, котра з повною силою виступила проти насилля, а рівночасно виступають всі три прикмети романтизму-індивідуалізм, націоналізм і універсалізм.

- Постать гетьмана Мазепа стала в Європі символом. У Франції - пише Воге - не було в той час майже ні одного шкільника, що не знав би Мазепа, котрий був уосібленням України, її життя і побуту, її бажань і змагань.^{1/.}

- Інший француз, Едгар Кіне, порівняв одного разу, нещасливу Францію до замученого Мазепа, перед котрим простягалося славне майбутнє.^{2/.}

- Таких порівнань можна навести без ліку та про це буде мова в іншому місці.

- Попередньо згадано, що Франсуа Аруа Вольтер, французький поет і філософ пробудив "Я" людини. Романтики, в першій мірі Байрон, обильно черпали з глибокого джерела Вольтера. Байрон не міг не читати його праці "Історія Карла XII.", бо якраз тутнаходиться любовна історія Мазепа, котра послужила йому сюжетом до поеми. Від не менш славного Байрона

1/. Б. Романенчук: Іван Мазепа в європейській літературі, 196 ст.
2/. Боршак-Мартель: Мазепа, ст. 7.

покористувалися другі і це була друга причина чому Мазепа увійшов в художню літературу.

- Це були дві основні причини, котрі ввели постать Мазепа в художню літературу та крім них була ціла низка підрядних, як теж тут слід вичислити особисті мотиви поодиноких авторів.

До підрядних причин можна було б вчислити динаміку трагічного страдання Мазепа, бажання волі одиниці і спільноти чи націй /порівняй легенду і чин Байрона, що поклав голову в обороні свободи Греції, в Міселюнгах/, захоплення могутністю задумів гетьмана та проче. - Не малу вагу відіграють у виборі постаті Мазепа, як головного героя твору, особисті мотиви поодиноких авторів.

- Наведемо тільки декілька примірів, бо докладніше буде сказано про це при характеристиці поодиноких письменників.

- Вольтер писав про Мазепа, бо цей боровся за незалежність української, козацької держави.

- Байрон пише, бо Мазепа завжди був джентелменом в повному розумінні та був революціонером як і поет, як знаменитому кіннотчикові йому імпонувала згадка про шалену ізду Мазепа степами та й хто зна чи любов майбутнього гетьмана, з красунею-дружиною старого шляхтича не нагадувала його подібної любови, бо хиба ж не даром дав Фальбовській ім'я -Тереса...

- Віктор Гюго, надає своїй поемі символічне значення. Розшалілий кінь являється символом людського генія, котрий по-

риває і несе людину в незнане й таємниче, але славне й могутнє майбутнє.

- Рілляв, декабрист і свободолюбець, писав про Мазепу, бо вірив, що його повстання це "боротьба свободи зо самодержав'єм".

- Словацький, уродженець чарівної України /Кремянець, Волинь/, виїздить після неудалого Листопадового Повстання, за кордон і в 1832 р., в Швейцарії, в часі роману зо швайцаркою Егліантиною Паттей, згадує любовні романи Мазепи і пише трагедію "Мазепа", під впливом "Розбійників" - Шіллера.

- А тепер виринає питання, чому фантазія, часом вимисл певних епізодів з життя Мазепи, таких темних, загадочних, а часом зовсім відсутніх у істориків, знаходить спеціальне підкреслення і колоритне забарвлення у мистців. - Відповіддю нехай будуть слова французького композитора Геріні, дані звісному Мазепознавцеві Іллі Борщаківі в Бордо^{1/}. "...Це вже наше право, композиторів, примінювати історію, як тільки захочемо, докладніше кажучи, як того вимагає штука."

- Принаймешше, таким представила його більшість мистців слова, звуку і кисти всієї Європи, протилежно до істориків, котрі бачать його тільки добрим учнем Макіявеллі, або "ізмєнником царя восточного".

- Даючи спробу вказання, чому Мазепа увійшов в європейську літературу, проаналізуємо і навітливо її, бо вона нагадує: "Мазепу" Ф. Ліста, - дикий лет степового коня... То чується в музиці її поезій віддалений гуркіт гармат. То тяжкий маршевий крок тисяч ніг - марш на непевність пригод воєнних, у танець

^{1/} о. Павло Хрущ: Мазепа в освітленні давної і сучасної історіографії, "Альманах Червоної Калини", Львів, 1933 р. ст. 12.

життя і смерти народів.

Нераз - чуєте урочистий жалібний марш за трумною герою,
хвилюючий порив вгору. То знову ж шум орлиних крил в прос-
торах"^{1/}.

1/. Др. Д. Донцов: Поетка вогняних меж, Торонто, 1953 р. ст. 10.

2. Огляд драм присвячених Мазепі.

- Епігонами романтизму, являються деякі автори, відмічені в цьому розділі драм.

- Помимо доволі суворі критики Франца і Тиссена, велику популярність і немале значення має трагедія Рудольфа Готшалья ^{1/.} "Мазепа". Свою трагедію написав Готшаль в 1859 р., а появилася вона друком в 1860 р. Ще того ж року з великим успіхом, ставлено її на сценах Дрездена, Бремена, Бреславля та других міст.

- Дана драма, як це вже відмітив Др. Д. Донцов, має революційний характер. - Автор змальовує гетьмана Мазепу, як борця за незалежність України і амбітну людину, котра змагає до здобуття княжої корони. Очевидно, беручи під увагу історичні факти, автор уводить багато неточності або видумок. А. Єнсен каже: "Ця страшна і випадкова драма робить на сьогоднішніх читачів гротесково-комічне враження зо смішними помилками приміром це, що Мотря /Матрена/ була дочкою оберста Іскри, що Мазепа має дочку Людоіску, закохану в поляка, посла шведського короля - Солданського і багато подібного." ^{2/.}

- Усьому не можна надавати особлившої ваги, тимбільше, що під мистецьким оглядом драма прекрасно побудована. Вона зовсім

1/. Рудольф В. Готшаль /1823-1868 рр./, визначний німецький письменник й історик літератури. Замітний учасник ліберального руху в Східній Пруссії. Вже за студентських часів видає анонімно дуже популярну працю "Lieder der Gegenwart" /1842 р./.- Він завідував драматичним відділом кенігсберського театру й написав для нього драми: "Der Blinde von Alkara" і "Lord Byron" котрі були дуже успішні на сцені. В 1848 р. він переїздить в Гамбург і пише три трагедії: "Hieronymus Snittyer", "Ulrich von Hutten" і "Maximilian Robespierre". В роках 1848-1850, Готшаль пише ряд драм і ліричних творів оурно-революційного характеру. Яко науковець написав багато літературно-критичних праць. Спадщина його доволі велика і займає визначне місце в німецькій літературі.

2/. Ruthenische Rewue, I, 404.

добре задовільняє всі вимоги театрального мистецтва. Має добрий фінал, динамічну акцію, стисло пов'язану зо собою дію, цікаві любовно-романтичні пригоди і чітку форму та зміст великої ідеї Мазепи.

- Б.Романенчук, звертає увагу на те, що: "трагедія Готшала подекуди, є наслідуванням драми Мая. Тут стрічаються ті самі мотиви, такі ж конфлікти і подібна розв'язка, але все таки є цілістю, де виразно відчувається поетичний талант Готшала, стоїть багато вище від твору А.Мая."^{1/}

- Правда, друге перероблене автором, видання трагедії "Мазепа", не дорівнює під мистецьким оглядом першому. Автор багато дечого позмінював, дещо викинув, а через те і твір стратив на своїй вартості. О.Ю.Федькович, переклав на українську мову, якраз те друге видання, за котре, Франко так сильно його критикував.

- Драма А.Мая, про котру згадано попередньо, старша від твору Готшала. - Свого "Der König der Steppe", видрукував він в 1849 р. - на одинадцять літ скоріше як Готшаль. Премієру поставлено в квітні, цього ж року на сцені Мінхенського Національного Театру. Вона була дуже успішною і неоднократ повторювали її на сцені. Тематикою твору послужила авторові боротьба Мазепи за незалежність України. Великий гетьман послідовно та вперто, боронить козацьких вольностей. Він прекрасно розумів незавидне положення України з'єднаної з Росією. Побачив і відчув усі кривди та гніт, тому рішив визволитися з під царського покровительства і збудувати українську державу. Початково цар

^{1/}"Вісник, Кн.6. Червень 1934 р. Б.Романенчук: Іван Мазепа в європейській літературі.

Петро обходився з народом людяно, а тому Мазепа говорить: "Козацьке коп'є для охорони царського трону, а царська шабля для козацької свободи. Це все, що ми один-одному зобов'язані".

- Очевидно нові задуми царя пішли в розрив українською вимогою, і тому Мазепа задумав визволитися і здобути собі корону як король степової держави. Хоча під історичним оглядом драма не зовсім згідна з правдою, то все ж таки постать Мазепи змальована доволі правдиво. Відповідає правді і характеристика Кочубея. - Гордий батько хотів віддати дочку за князя Голіцина та Наталка /Мотря/ пізнала гетьмана, залюбилася в нім і втікла від батьків. Кочубей думаючи, що це Мазепа схопив її пише на гетьмана донос цареві. Мазепа покарав його за це все та це помстилося на нім і він програв. - "Мазепа втратив любов Наталки і щастя, а на полях під Полтавою зайшло його сонце". Після битви гетьман іде в Батурин і вимагає від Кочубея, щоб видав йому скарби та вміжчасі надходять війська Голіцина і його арештують. - Мазепа прохає, щоб йому дозволено щераз поглянути на степи і умирає, передаючи степам свого духа, котрий до сьогодні там блукає...

- Довгі і нудні монологи, брак динаміки і драматизму, млявість акції, нерівні, а то й непотрібні, наглі психічні зміни, ставлять драму значно нище підестетичним оглядом як трагедію Готшала.

- Українського переводу даного твору немає й досі.
- Вона заблисла своєчасно на сцені, викликала деякий живіший відрух і згасла. Сьогодні "Королем Степів" цікавиться тільки історик літератури, або спеціально зацікавлений дослідник.

- До інших визначніших, драматичних творів в німецькій літературі, належить драма Г.Т.Мільнера п.н. "Мазепа".

- Шире кажучи Мільнер не дав оригінального твору і хоча "Мазепа" був популярний на сцені, він являється драматизованою перерібкою поеми Байрона, а нового автор майже нічого не додає.

- "Мазепа" - Мільнера появилася друком в 1828 р. і довгий час не сходив з сцени, викликаючи доволі живу атракцію для глядачів.

- Інша драматизована перерібка з Байронової поеми, появилася 1850 р. в Лондоні, а автором був Г.Ляйс.

- А тепер перейдемо до драм українських модерністів, визнавців культу чистого мистецтва, згуртованих в "Молодій Музі". Василь Пачовський автор драми п.н. "Мазепа", котрої нам не удалось знайти, написав теж іншу драму "Сфінкс Європи". - Фактичне дана драма (в трьох діях) з музикою Людкевича - не посвячена всеціло Мазепі. - Великий гетьман виступає в драмі як державницько-творчий дух України, як завершення ідеї. Фабула і зміст відбуваються в Києві, в ХХ ст., в часі визвольного змагу України. Провідною думкою твору, автор реабілітує рід Кочубеїв. Нащадок Василя Кочубея - Святополк, змиває зраду великому гетьманові, очолюючи визвольні змагання. Драма більш символічного як реального характеру. Дуже сильно побудована, має гарну мистецьку форму і відповідає всім вимогам драматичного мистецтва. Нестача відповідних джерел не дозволяє сказати як успішно була вона на сцені, але критика прийняла її прихильно.

- Слід згадати і про інший, незнаний нам драматичний твір Юрія Липи /1900-1944 рр./ - "Мотря".

- Добре знаним і загально любленим на аматорських сценах був інший драматичний твір, теж названий "Мотря", але він являється перерібною з трилогії Б.Лепкого.

- До речі буде, сказати на тому місці, що і Богдан Лепкий автор славнозвісної трилогії "Мазепа", написав був драматичний твір про Мазепу.

- Автор каже: " Кілька літ працював я над історичною драмою "Мотря". Частини прочитував Орканові і іншим знайомим у Кракові. Вибіраючися літом, 1914 р. в гори забрав я рукопис зо собою, щоб викінчити та переписати. Він згорів в готелі Януса в Яремчу. Я хотів пізніше відтворити це в пам'яті й написав вдруге отсей прольоґ, та побачивши, що це не те, що було в первопису кинув реставрацію." ^{1/.}

- Подані драматичні твори про гетьмана Мазепу далеко не вичерпують цілості. Поданий перегляд нехай послужить дороговказом для майбутнього дослідника, а тих кілька прикладів вказує підхід різних авторів до постаті гетьмана Мазепи.

Як у інших творах, так і тут не завжди правдиво насвітлена історична ділянка або поодинокі факти, а надо всім переважає поетична фантазія авторів.

^{1/.} Б.Лепкий: Писання, том I. / Вірші, Київ -Ляйпціг, ст. 397.; Примітки ст. 187-190.

3. Мазепа Байрона та Віктора Гюго .

- Лорд Байрон являється типовим представником лицаря-трубадура не тільки в світовій літературі, але і в житті.^{1/.}
Дванадцяти літня, літературна спадщина, дала йому в opinio-
европейської критики, друге місце після Шекспіра, хоча, що правда, з тим
не погоджуються англійські науковці.- Нас цікавить його поема
" Мазепа ", написана в вересні 1818 р., в Венеції.

- Генеза поеми доволі цікава і не зовсім вяснена. На підставі
французьких цитатів Байрона з праці Вольтера, видно, що поет
користувався "Історією Карла XII.", де Вольтер оповідає про Ма-
зепу і Карла.- Шведський дослідник Енсен, думає, що Байрон :
" ...користав із неясних і недокладних джерел непевного англій-
ського історика Джона Баррова, а саме з його праці "Memory of
the life of Peter the Great - ".^{2/.}

- Проф. Третяк думає, що дану тематику міг підказати
Байронові, польський поет Мальчевський. Свою думку, згаданий
професор попирає тим, що Байрон і Мальчевський, в часі перебування
у Венеції, напевне стрічалися в аристократичному домі пані Д'Альбріззі.

1/. Джордж, Гордон, Лорд Байрон /1788-1824 рр./, вже на двад-
цять першому році життя, кидає свою батьківщину і пускається в дво-
літню подорож на Схід. Тут він оглянув Іспанію, Альбанію, Грецію
і побережжя Малої Азії.- Літературний доробок тих часів приносить
йому славу. В шість літ пізніше /січень 1815 р/ поет жениться,
та по році. нещасливого співжиття розходиться з дружиною і раз
на завжди покидає Англію.

- Він не любить постійного місця побуту, і тому наче та пере-
летна птиця переїздить з країни в країну.- Спершу Байрон був в Швай-
царії, опісля іде в Італію та тут теж не держиться одного місця.
- З Венеції переїздить в Равенну, з Равенни в Пізу, з Пізи в Генуя,
а вкінці, захоплений змагом Греції за незалежність, іде ім на поміч.
- Тут, в Греції, в черв'яних днях квітня, навіки замкнув свої очі від
пропасниці.

2/. Б. Романенчук; Іван Мазепа в європейській літературі, ст. 366.

- Думаємо, що при таких стрічах, польський поет, уродженець України, оповідав про чар своєї батьківщини, про улюблену Байроном кінну їзду та про козаків, найкращих вершників, а при тому міг розказати і про шалену їзду Мазепи - описану Паском.

- Очевидно це здогад, історично не умотивований та про те зовсім можливий.

- Поет, зацікавлений тематикою дав нам свій твір. Аналіз твору, відкриває форму і зміст надані поетом і дозволяє нам дати свій осуд.

- Поема "Мазепа" належить до групи епічних поем Байрона.- Слід відмітити, що вони дуже розбіжні, з прийатою дефініцією про епічні твори. Вони не є спокійно-нарративними і має статичними та безпристрасними. Тут не побачимо отой хрустальної прозорості вод, що аж до дна показує кожну рибку, кожний камінчик.- Навідворот. Тут все мутне, недокінчені епізоди, недосказані думки, невиявлені почування. На раму епічного твору напнято картину чудового гірського, бездонного озера, але з нерозгадною глиб'ю...

- Почування душі перемагають скорб плоті. Вольове, бунтівниче "Я" людини, духово зв'язане з групою чи нацією покривджених і спонтанним, дужим зовом лучиться з усім людством, котре прагне волі і стремить до незалежності.

- Оце байронівське квиління душі, оцей зов до свободи в часі "кромішної тьми", котра наступила по програній Наполеона в цілій Європі, в часі отой безпросвітної реакції, коли тільки єдина поезія була незалежною зброєю в боротьбі з насиллям, були належно сприйняті Європою і тоді, після цього - оцінено поета.

- Під мистецьким оглядом, "Мазепа", являється блискучою студією руху. Метрична будова вірша, слухово якнайкраще передає оцей стихійний рух - нестримний гальоп ошалілого верхівця - гін сліпої судьби...

- Думаємо, що даремне Проф. Третяк, обезцінює поему, закидаючи Байронові " ...недостачу технічних середників, котрими поет розпоряжав." та " ...незмінність ритму, котра не виявляє як слід гальопу"^{1/.}

- Нам видається, що змінний ритм гарно представляє біг клузом та шалений гальоп верхівця, за котрим женуть голодні вовки, чи нестримний і незалежний біг судьби, найкраще з'ясує - незмінний ритм.

- Фабула поеми, оперта більш на абстрактному як на реальному враженні.- Приклади: - Втомлений утечею, стурбований ворожею погонєю, котра кожної хвилини може захопити утікачів-гетьман Мазепа оповідає романтичний епізод з юнацьких днів.
- Реально, дана річ не до подумання, абстрактно - прекрасна.
- Старий граф карає Мазепу - та це виходить останньому на добро.
- Завдяки тому, він стає володарем України. - Мазепа доводить Карлові, що треба вірити в Боже Провидіння, в призначення судьби-чому б і їм, не мало - зло - вийти на добро-та ж не виключене, що їм пощастить перейти Дніпро і спастися від погоні. Не тільки те, тут поет щось не досказує - чому ж Мазепа мав би зневірюватися програною під Полтавою - а може завтра усміхнеться судьба і він вийде переможцем ?...

- Не тільки сама фабула має більш абстрактного як

1/. Передмова Проф. А. Третяка: Jerzy Byron: Powiesci Poetyckie opracował A. Tretiak, Krakow, 1924.

реального.

- Поодинокі малюнки як осіб так і природи теж доволі нереальні, абстрактні. Розповідь з юних днів Мазепи, ніраз не дозволяє нам представити собі реальних рисів юнака -Мазепи, за те як легко відтворити його характер. А, опис Тереси- він же тільки очі, тобто душу змалював...

- Простір, котрим мчав в шаленім гальопі кінь аж занадто поверхневий. -Промчали містами, селами і полями і знайшлися в безмежному степу. - Характеристика пралісу теж неповна і прочитавши її аж ніяк не можна б переповісти, що то за праліс. Все якесь занадто стереотипне, незакінчене...

- А.Третяк думає, що це тому, бо поет не знав терену, по котрому мчав Мазепа. - На нашу скромну думку, причина інша. Байрон з засади розглядає психологічні моменти а не реалістичні. Його не цікавить місцевість куди мчали, але як мчали-"мов метеор на небосклоні"...- І, взагалі поет любить в світлотінях, котрі чудово передають психічний настрій.

- Погляньмо на драматичні моменти твору, я сказав би в трагізм поеми. Вся увага сконцентрована тут довкруги терпіння, а не як досі з'ясовувано біля трагічної провини, як от у Шілеровій "Марії Стюарт", Гетовім "Фавсті" чи Шекспіровім "Макбеті". - Симпатії автора по стороні Мазепи. Він стає в обороні героя, уміло анулюючи важність його провини, та представивши його, як правдивого джентелмена, шляхетну людину, сміливого отамана і поважного князя козаків.

- Зміст поеми назверх банальний, але рисунок героя, помимо надмірної схематичности, такої типової для Байрона, надзвичайно гнкий і шляхетний.

- Байрон ставиться до гетьмана Мазепи з "вольтеріанівським забарвленням" - як слушно каже Б.Романенчук у своїй бібліографічній студії - цебто як до людини, "...що хотіла здобути незалежність України і створити з неї могутню державу.^{1/}

- Наведене, підтверджує твердження Др.Д.Донцова, що Байрон захопився політичною діяльністю Мазепи і на тому тлі створив дану поему.^{2/}

- певний епізод з ранньої молодості, поданий Вольтером, послужив поетові вихідною точкою, звідкіль автор дійшов до провідної ідеї твору, висказаної в XX-ій пісні.

- Деякі моменти поеми вносять диссонанси. Реалістичне насвітлення не завжди згідне з романтичною розв'язкою. Певні черти в характеристиці Мазепи - помилкові. Поет романтик змалював нам героя в світлі художніх малюнків, а не історичної правди. Вороги гетьмана Мазепи хотіли б його побачити у Байрона гіршим, а приятелі кращим, все ж таки стверджуємо, що поема Байрона є літературною перлиною, хоча її написано понад сорню літ тому. Поет створив "Мазепу" таким, яким бачила його мистецька душа, а творив з того засобу джерельних матеріалів, котрий був йому доступний. Сто літні розшуки дали історикам можливість відтворити постать реального Мазепи, та Байронів художній твір завжди давати ме насолоду і ніколи не стратить свого чару.^{3/}

- Слід згадати, що вона переведена на п'ятнадцять різних мов світа. "Мазепа" - Байрона, важний ще й тим, що він мав, і досі належно не досліджений, вплив на других мистців слова, тону і кисти.

1/. Б.Романенчук: Іван Мазепа в європейській літературі, ст.36
 2/. Др.Д.Донцов; Гетман Мазепа в зап.європ. лит."Укр.Жизнь"Н.І 1913 р.
 3/. Проф.Третяк подає, що:"Мазепа"-був написаний 1819 р.в Венеції, а Б.Романенчук каже:"Поема Байрона п.ч."Мазепа"появилася 1818 р. Для точності відмічаємо:"Мазепа"написаний в Венеції, у вересні 1818 р. а друком появилася в рік пізніше в Англії.-Автор.

- Байронова поема, дала поштовх до написання поеми під такою самою назвою, звісному французькому поетові і письменникові 1/. Вікторові Гюго.

- При розгляді поеми Гюго, виринають такі самі питання, що й попередньо.- Знаємо, що автор знав поему Байрона, бо започив від нього мотто, як теж мусів знати твори Вольтера.

- Крім того, на початку XIX ст. в Парижі появилися літографії, котрі представляли несамоовиту ізду Мазепи/ гляди в тексті/.

- Поема Гюго, невелика, але дуже люблена і здобула собі розголос і популярність. Легендарна постать Мазепи, котрий прив'язаний до дикого, степового коня - мчить в шаленому гальопі, це персоніфікація, а цілість має символічне значення. Мазепа-людина, що здана на ласку свого генія, мчить в незнане, але вірить, що воно буде краще, досконаліше, могутніше від усього, що досі було створене людиною.

1/.-Першим великим поетом і письменником, французького романтичного руху, є Віктор, Марі Гюго / 1802-1885 рр./.-Батько Віктора був старшиною в армії Наполеона, а мати строго придержувалася роялістичних принципів. Уже в молодечому віці /на сімнадцятому році життя/, поет був передовим співробітником романтистичного журналу, а перші три томи поезій, дали йому ім'я славного поета-романтика і виявили його непересічний талант. - Року 1852., за його лібералізм, Луїс Наполеон проганяє письменника з Франції. На батьківщину поет повернув щойно в 1870 р. Віктор Гюго оставив по собі цілу низку повістей, поем і драм. Колорит та інтимність його повістей, метрична форма і темперамент його поем перевищували багато визначних мистців слова. - Не будемо вчисляти всіх замітніших творів письменника, обмежимося до трьох найвизначніших, переведених на різні мови світа, а саме: " Les Miserables "; " Notre - Dame de Paris " і - " Hernani " .

- Хоча, як сказано, дуже мала схожість між поемами Байрона і Гюго^{1/.}, бо крім спільної тематики, здається нічого їх не лучить, але глибока аналіза показує, що провідна ідея твору Байрона - підхоплена Гюгом і уміщена при кінці першої частини поеми.

- Будова поеми, вказує на оригінальний і влучний підхід поета до сюжету. Мазепа змальований такою вольвовою людиною, що навіть дикий, розгнуданий кінь і вся картина стрічних нещасть не в силі перемогти героя. - Поет переступає межі буденного, малого і пересічного та змальовує тільки надзвичайне, могутнє і не всякому дане. - Поет любить у всьому демонічному. Провівши порівняння поем, бачимо, що у Байрона немає цього сатанізму.

- У Віктора Гюго, Мазепа прив'язаний до коня, змальований щонайменше апокаліптичною бестією, котра мчить зо Заходу на Схід і в лютому реві, виявляє своє незадоволення, що не в силі змести з лиця землі всього людства. - У кожній строфі подибуємо оті епітети і метафори з підземельного володіння Люципера. Те саме і з різьбою поодиноких картин. - Тут і кінь не кінь, а люта бестія, котрій із ніздрів і копит скачуть іскри, Мазепа не людина, але якась персоніфікація помсти і злоби, що ридас в люті, а на устах має піну, очі запливли кров'ю, а чоло в поті. Він мчить на коні чудною околицею. Вокруг незрима даль, розлогі піски, котрі кінь збиває копитами і на тлі чорного пасма гір виглядає зміною лискавкою. На них паде тінь міст, дерев і веж. Сонце виринає то потапає в клубах шмар. Розлягається зловіщий клекіт, очідаючого на жир гайвороння, супи, орли

^{1/.} Опрокидаємо твердження Романенчука: "Товчком до написання поеми не був твір Байрона, як дехто думає, жодної подібності між ними нема", - бо навіть мотто "Амау, Амау" - запозичене у Байрона, ідея така сама, а схожість мало помітна тому, бо Гюго був дійсно талановитим поетом, але напевно на нього вплинула поема Байрона.

та інші чудовища...

- Гюго не узнає у своїй поемі жалю, каяття, не шукає ліку на болі у людському гурті.- Мало того, він свідомо видвигає наслідки первородного гріха, а саме, як каже Іван Христитель:
" Усе, все, що в світі: пожадливість тілесна, пожадливість очам і пиха життя.^{1/}" - Цебто основні гріхи похитливого людського "Я".

- У Байрона не те. Він знає каяття, знає жаль за сповнений гріх. - У другому розділі поеми сказано, що ніхто з війська Карлового не нарікав на нього в часі програної під Полтавою, бо знали, що король був прав, а і сам король зносить мужно, удари долі. У четвертому розділі, молода дружина графа не зазнала щастя в коханні, зо старим мужем, все ж таки - заки затвердла в грісі-роздумувала над тим і ридала...- У сьомому розділі Мазепа каже, що він кохав, зазнав щастя кохання та на закінчення прийшло страждання, а чому ?- бо воно було гріховне...- Він же, виразно каже, що готов був життя віддати, щоб тільки перед Богом і перед людьми міг назвати кохану - своєю... У восьмім розділі Мазепа думає, що то чорт чорт вмішався, та приходить до висновку, що це якийсь праведник люто покарав гріх проти шостої заповіді...

- Він знає, що мусить гріх спокутувати, а тому звертається з палкою молитвою до Пресвятої Діви і Святих та кориться долі. - В десятому розділі Мазепа, відповідаючи на глум двірні, кидає проклін та зараз же зазначає, що після цього йому стало прикро і досадно на самого себе. - Правда, людська склонність до злого перемагає і Мазепа каже, що вгледів момент пекельної відплати. - Розділ тринадцятий прекрасно розкриває людські

1/. Євангелія від св. Івана, 2.16.

пристрасти та поет вже на початку зазначає, що страждання Мазепу покорили. - Байрон індивідуаліст, але любить спільноту - не даром же зложив свою голову за незалежність Греції - він каже, що навіть грішник тужить за людьми - в п'ятнадцятому розділі показано, що Мазепа радий був би, щоб хоча вогник з людського живла покпив з нього, бо сама згадка про хатину, про людей радіє на його серці. - Медитації про смерть в сімнадцятому розділі уміло розкривають туземні принади, котрі закриває невмолима смерть. - Радість після повороту до життя і стріча з дружнім, людським поглядом та гуманним піклуванням - дружної сім'ї, показані в дев'ятнадцятому розділі. - Провідною думкою, головною ідеєю поеми Байрона, були наведені вже, думки з двадцятого розділу. Думки ці, дуже глибокі і згідні з засадами християнської релігії. - Добрі люди спасли Мазепу, а він, як би в подяку, був їхнім гідним володарем.

- Зовсім інакше представляє суть Віктор Гюґо. - Він схоплює провідну ідею майже ідентично, але представляє її по своєму і виходить зовсім інше розуміння. - Байрон показує, що судьбою людини кермує Творець, бо ми безсилі, а у Гюґо, якраз людина являється отою вихідною точкою всесвіту, котрій її ж власний геній, надхнений якоюсь "таємничою міццю богів" каже коритися і линути на крилах уяви за овиди світів. - Отут, в другій частині поеми, ліберал і романтик Гюґо, недвозначно вводить демонізм і тому помимо її дійсно мистецької вартости, вона не згідна з засадами християнської етики, а тим самим даємо їй негативну оцінку.

- Обі поеми, як Байрона так і Гюго і досі являються не перевершеними літературними перлинами про нашого великого гетьмана. Не тільки те: ці твори, можуть служити класичним прикладом чудового вкладу, людського генія в світову літературу.

- Історична постать Мазепи, у поетів, дуже слаба.- Під оглядом етичним - "Мазепа" Байрона позитивний, а у Віктора Гюго негативний...

4. Пушкін і Вилсєв про Мазєпу.

Невідомо, що наклонило О.С.Пушкіна писати поему
I/!
"Полтава".

Зате знаємо, що дана доба йому була добре знана, бо на поручення царя, він писав історію царя Петра Великого, котра не появилася друком, а рештки її /100 сторін / віднайдено і видруковано аж після революції. В жовтні 1820 р., Пушкіну довелося їхати в Басарабію і хто зна чи тут він, любитель народного фолклору не почув що небудь про Мазєпу, може навіть був на могилі великого гетьмана, а може читав якісь старі церковні книги чи літописи/де могло бути сказано про Мазєпу. Це наш здогад - звязаний з побутом Пушкіна в Басарабії. Певним є те, що він знав поему Байрона, бо навіть мотто з "Мазєпи" запозичив до своєї "Полтави", не улягає сумнівам, що поет знав теж думки Вольтєра про Мазєпу, бо про обізнаність з його твєрами згадують біографи Пушкіна. Знаємо теж і те, що в своїй праці поет користувався романом С.Еладьїна п. заг. "Кочубєй", а навіть і взяв назву героїні від нього - го, хоча звісно, що дочка Кочубєя називалася Мотря, а не

1/.О.С.Пушкін /1779-1837/, нащадок абіссинця Абрама Ганнібала, котрого дістав в подарку цар Петро. Поет мав геніальний талєн і пєлку, східню вдачу. Йому було однаково легко скомпонувати мистецьку поему чи списати в посдинку, противникові спину. Ненормальне життя неоднократ заганяло його в глухий кут. Він майже завжди був без грошей та на вируку приходили добрі друзі. Пушкін був під впливом Байрона, про що свідчать його байронівські твори: "Кавказький полонений", "Бахчисарайський водограй" та "Штєгани". Буряна вдача поєта, не дозволяла йому ніде вжитися. З батьками не ладив, жіноцтво ігнорував і нікого над собою не признавав. В своїх поезіях виступає як великий націоналіст, то знову захоплюється вольностєвими рухами других народів. Згинув Пушкін в посдинку, стаючи в обороні чєсти своєї дружини. Клонячи голову перед вселюдським генієм Пушкіна, не слід забувати, що як писав Драгоманов, - немає чого вам хвалитися своїм Пушкіном. Ні у одного народу крім вас, немає поєта, котрий вихвалєв си донощицтво, а ось Пушкін в "Полтаві" оспівував "донєсення на гєтьмана-злодія царєві Петрові від Кочубєя".

I/.

Марія, та цілий ряд подробиць.

Мабуть він і знав думку Рилєєва "Войнаровський", котра появилася в 1825р. З архівальних матеріалів, Пушкін користувався Журналом Петра Великого, крім того поет покликується в примітках на "Історію Малоросії", Бантиш-Каменського.

Поему "Полтава", написав поет в 1828 р., М. Юзефович розказує в своїх споминах про те, як написано поему.

"Це було в Петербурзі. Погода препогана. Він розсівся влома і писав цілий день. Навіть вві сні ввижалися йому вірші, так, що ніччю зривався з ліжка і напотемки записував їх. Відчуваючи голод, біг в найблищий ресторан та вірші і тут його переслідували, їв з поспіхом і спішив до дому, щоб записати те, що прийшло на думку по дорозі і в часі обіду. В цей спосіб сплітав сотні віршів на добу. Бувало, що думка не укладалася віршем, тоді він її записував прозою. На закінчення проводив коректу і йому оставалося менше четверті з усього. - "Всежтаки не дивлячись на таку роботу, пригадується, що він закінчив "Полтаву", щойно в три тижні.

"Полтава" мала бути похвальним гимном переможцеві, цареві Петрові.

У цій поемі поет - російський націоналіст дуже чітко

1/ .Е. Аладьин: Кочубей, "Невский Альманах", 1828 г.
2/ .А. С. Пушкин: Сочинения, Москва, 1949 р. 887 ст.

виявляє своє політичне кредо, а саме імперіялістичне становище у відношенні до України і жаліє чому Мазепа не скінчив "на плахе". - Нічого дивного, що як каже поет Яків Полонський: "Відвідуючи Шевченка, я довідався з його розмов, що він не любить нашого поета Пушкіна і то не тому, щоби вважав його за плохого поета, лише просто тому, що Пушкін був автором поеми "Полтава".^{1/.}

Шевченко не любив Пушкіна, бо він місто об'єктивізму чи мистецької шляхетности викривляє історію і намагається представити Мазепу зрадником Росії та вводить в поезію похвалу насиллю і деспотизмові. Не любили і інші українці, бо, як каже Дрогоманів, тільки Пушкін з усієї світової літератури, єдиний поет, вихваляє донощицтво...

Коротко кажучи, зміст "Полтави", не відповідає історичній дійсності і поет не досягнув своєї мети, намагаючися дискредитувати гетьмана Мазепу. Поема визвала протилежні наслідки і тому Белінський провів нищівну критику поеми.^{2/.}

Переходячи до розгляду критики Белінського, слід пам'ятати, що він був російським імперіялістом, а вже опісля науковцем і критиком. Загально відомо, що Шевченко висмівав він тому, що цей наважився писати українською мовою та ширив державницькі думки, а тим самим загрожував цілос-

1/. Євген Маланюк: До справжнього Шевченка, "Вісник" Кн. 6., Червень, 1937 р., ст. 433.

2/. В. Г. Велинський: Избранные Сочинения, Стаття седма, ст. 617-626.

ті імперії.

Критику Белінського скондензуємо в таких точках:

а/Назва поеми "Полтава" - невідповідна.

б/Поет не дав монолітного спалучення мислей та скоординованого плану і тому цілість слаба.

в/"Полтава" не є ані епічною ані романтичною поемою.

г/Поет не впливає на нас своєю грандіозністю.

Закидів є більше та обмежимося поданими.

Белінський доказує, що назва невідповідна, бо не Полтава, скажемо ясно, а цар, являється героєм поеми тільки Мазепа. Іншими словами, поет хотів звеличати царя і перемогу під Полтавою, а мимоволі ті речі вийшли такі слабкі, що героєм, та ще могутнім та величним вийшов гетьман. Один з українських науковців писав :

"Проте, хоча Мазепа виступив у поемі Пушкіна з рисами мряч - ного демонізму, у світовій літературі немає досі твору з такими мистецькими образами надії й очікування волі України, як саме в цій поемі. Поява цієї поеми 1828 р., "Тараса Бульби" - Гоголя 1836 р., і "Кобзаря" 1840р., - це природні площини і етапи зросту національної свідомости українців, що були проснулися для неї під впливом "Літопису" - Ко-^{1/}ниського й "Енеїди".

Нам молодшій генерації, слова ці незрозумілі, та признаємо авторитет старшого покоління і стверджуємо, що не ін -

1/. Іларіон Свенціцький: Пушкін і Україна, "Наша Культура", жовтень, 1937 р., ст. 389.

ше бачив, може тільки духово відчув це такий великий ум, як Бєлінський.

Критик закидає, що Пушкін не дав монолітного сполучення мислей та скоординованого плану і тому цілість слаба. Думаємо, що це не так. Пушкін уложив собі знаменитий план. Назва поеми "Полтава" мала вказувати на те; "Лиш ти воздвиг, герой Полтави, величний пам'ятник собі".

До своєї мети поет зміряв дуже послідовно. Ця послідовність тягнеться золотою ниткою у всіх трьох піснях. Історія розіграється на правду по мистецьки. Багатий Кочубей, та його найбільший скарб, дочка красуня. Старому гетьманові заїмпонує вада хресниці - він її сватає. Батьки обурюються пропозицією та дочка тікає до старого гетьмана. Війна Петра з Карлом у повному розгарі. Козацтво негодує на гетьмана, що йде з Петром, чому б не перейти на сторону Карла і здобути волю України! ...

Мазєпа вагається, а вкінці звиряється другові Кочубєєві. Для Кочубєя, це добрий атут в руці. Він може помститися за зневагу роду і ганьбу дочки. Висилає донос до царя. Але гетьман не спить. Він діє. Його рука замітна на Дону, в Криму і на Запоріжжі. Діє таємничо, запевняючи царя про вірність. Політичні дії гетьмана переплітаються з палким коханням до Марії.

Друга пісня починається сумнівами Марії в широму коханню

гетьмана. Мазепа оповідає дівчині про свої політичні пляни і Марія згідна йти з ним на життя і смерть, навіть проти волі батьків, навіть готова промінати їх за коханого...

А Кочубей уже в тюрмі. Роздумує над своєю долею. Орлик допитується де його скарб. Мій скарб, відповідає Кочубей, це моя честь, честь дочки і мести. Честь стратив я в тюрмі, честь дочки забрав гетьман, а помсту передаю Богу ...

В тому часі мати закралася до палати Мазепа, до дочки і каже, що ранком батько має згинуть під катівським топором, нехай благає вона гетьмана, щоб дарував життя. Спішать на місце смертної кари та вже запізно. Кочубей і Іскра згинули. Після смерті Кочубея, гетьман відчуває пустку, боїть - ся, що стратить кохану. Пісня третя вводить нас в політичну і дипломатичну гру Мазепа. Гетьман веде переговори з Карлом і Станиславом, а рівночасно впевняє про вірність і удає хворобу. Шведський король йде на Москву, та круто повертає і вступає на Україну і лучиться з гетьманом Мазепою.

Цар лютує. Велить звільнити засланців нагороджує їх і бажає помсти над гетьманом Мазепою. Мазепа роздумує, чи зроби́в влучний вибір і сумнівається в можливості перемоги Карла та пізно вертатися до царя. Він мусить пімститися за зневагу Петра над ним в часі бенкету під Азовом. Доходить до битви. Полтава принесла програму. Переможцем вийшов Петро. Мазепа і Карло тікають. В часі утечі біля зга-рищ Кочубейового хутора Мазепа зустрічає збожеволілу Моїрю, котра розчарована ним.

5. Драматичний твір Юлія Словацького .

1/.

- Юлій Словацький , уродженець України, вже змалку вповався чаром романтичної Волині, батьківщини Мазепа, тому нічого дивного, що у своїй драматичній спадщині, залишив нам драму "Мазепа".- Перша редакція драми зродилася в Швейцарії. Вперше, появилася вона друком в 1840 р.

- Твір Словацького, п'ятиактова трагедія " Мазепа", крім історичних прізвиськ, немає нічого спільного з історією. Автор користувався не історичними фактами, але буйною, поетичною фантазією. Знаємо, що твір написаний в Швейцарії.- Можна думати, що під впливом чарівної альпійської природи, котра могла, в дечому, нагадувати крем'янецьку гору королеви Бони. Може тут вплинула тогочасна любов поета з панною Егліантиною Паттей та найбільше заважили Шіллерові " Розбійники ".- Герой Шіллера -Карло це Мазепа - Словацького. - Навіть ім'я героїні - Амалія, запозичив поет у Шіллера.

- Буйна фантазія Словацького, опиралася на українських народних переказах та легендах.- Поет залюбки згадував у своїх творах Україну чи її героїв, а навіть уважав себе представником

1/. Юлій Словацький /1809-1849 рр./ попав під вплив лорда Байрона і в своїй творчості, запозичив деякі поетичні засоби великого англійського поета. Після Листопадового повстання, в котрому не брав він участі, Словацький виїздить закордон. Спершу виїхав до Дрездена, а там як кур'єр дипломатичної пошти, поїхав в Англію. На лондонській сцені бачив вистави Шекспіра і це залишило глибокий слід на його творчості. В осені 1831 р. поет виїздить в Париж., котрий був центром польської політичної еміграції.- Антагонізм з Міцкевичем змушує його покинути Францію і він виїздить до Швейцарії.- В лютому 1836 р. поет звіджує Італію, а при кінці літа іде на Середній Схід. При кінці 1838 р. знову переїздить в Париж. Небуденний талан та високомистецькі твори завойовують йому належну славу і признання та невмолима грудна недуга, заганяє поета в могилу. Похоронено його в Парижі, а 1927 р. перевезено в Польщу, на Вавель, тлінні останки Словацького і уміщено в пантеоні найбільш заслужених.

т.зв. "Української школи", про що стверджують його вірші "Українська дума", "Пісня козацької дівчини", "Змія" та інші.

- На Волині, де народився поет, мусіли зберегтися перекази про гетьмана Мазепу. Безперечно, що поет мусів знати поему "Мазепа" свого учителя Байрона, як теж і праці Вольтера та Гюґо і "Пам'ятники" -Паска, "Полтаву"-Пушкіна, а може й інші твори про Мазепу.

- Драма Словацького базована, як згадано, на "Розбійниках" Шіллера. -"Мазепа" -Словацького, опертий на гюґівському демонізмі з байронівським закінченням епізодів, думок і діл.- Щоб нас не дивувало таке нехтовання історією, вкажемо на власні слова автора: "Помиляється той, хто думає, що народність поезії залежна від описування історичних фактів, ті події це тільки шата, тіло, під котрим треба шукати душі народу або душі світа."^{1/.}

- Підтвердження тим словам дає само життя поета. Він був членом вільномулярських лож, тому його погляди скрайне демократичні, він захоплюється містицизмом як теж критично ставиться до католицької церкви.^{2/.}

- Короткий зміст праці, допоможе нам провести аналізу твору, на підставі порівняння з другими художними працями про Мазепу.- Перша дія вводить нас на замок польського воєводи, приготованого гостити короля. Гучні промови, вівати та балаканина Паска, знудилися королівському пажеві -Мазепі і він вліз в вікно в кімнату, де йшла про нього мова. Каштелянова розказувала чарівній дружині старого воєводи про донжуанство Мазепи. Присут-

^{1/.} О Juljuszu Slowackim; J. Bielatowicz, st. 8.

^{2/.} Докладніше про це в його "Вибір згаданих листів, зредагував Ст. Балінський." "Listy do kraju"

стає в своїй обороні, але рівночасно, очарований красунею, заявляє, що мусить покінчити зо собою - бо залюбився в ній. Розмова Амалії з Мазепою, викликала заздрість в сина воеводи-Збігнєва, залюбленого в мачуху. Король заздрісний любовним успіхам свого пажа, бере його плащ і капелюх та йде під балкони Амалії. Збігнєв, думаючи, що це Мазепа ранить короля в руку.-Королеві слід виїхати, щоб не було скандалу та Мазепа рятує ситуацію, поранивши себе в руку.

- Другий акт починається розмовою короля з воеводою. Король кидає речення, що Мазепа ранений - певне десь заглядав за жінкою. Заздрісний муж виходить, щоб про усе розвідати, а в міжчасі Амалія приходить до короля з жалобою на пажа, котрий перестрів її на кладці і - поцілував. Король потішаючи красуню змагає до цього самого. Обурена Амалія крикнула йому, що він має "зимне і безстидне чоло" і вийшла.- Входить воевода з жалобою, що бачив під вікнами дружини кров, тому, щоб не було лиха, радить відправити Мазепу. Король обіцяє вислати пажа, післанцем у Варшаву. Збігнєв очікував, щоб визвати Мазепу на поєдинок, та батько сказав, що не дозволить на це, але підішле слугу, щоб розправився.- Посла - Мазепу, перестрів Збігнєв і вони мали поєдинок. Переміг Мазепа та дарував юнакові життя. Вони подружили і роз'їхалися.- Мазепа зауважив, що печатка королівських листів зломалася в поєдинку, отже він з цікавості заглянув і вичитав, що король сам заміряє викрасти Амалію, а Мазепу велить замкнути в вежі. Післанець рішає перестерегти Амалію і вертається в замок.

- Третя дія вводить нас в момент донесення прислуги, що бачили Мазепу в замку, біля покоїв пані. Воевода рішає схопити

Його та Мазепа заховався в кімнаті Амалії. Входить воєвода і бачить біля ніг дружини - зомлілого сина. Він накидається на Амалію, що вона його отруїла та що переховує в себе коханка. Видає прислузі приказ зробити розшук та Збігнєв приходить до пам'яті, вихоплює шаблю і каже, що нікого не допустить до цього. - Амалія присягає, що в кімнаті нікого немає, а тоді воєвода велить замурувати єдині двері в алькову. Мазепа зістав замурований про що не знає Амалія ані Збігнєв. - Напис Мазепа на вахлярику Амалії дає Збігнєвові до надуми, що Амалія в змові з пажем.

- Четверта дія показує тюремну келію, де воєвода посадив дружину. Приходить перебраний за сповідника Збігнєв і докоряє Амалії за фалш і зраду. - Амаліє починає розуміти трагедію Мазепа. Її беруть на королівський суд. Король велить визволити Мазепу. Його паж виявляє, що читав листи, а щоб урятувати себе й Амалію, мусів вернутися в замок, але рівночасно рятує ситуацію. Він визиває на посидинок винного. Визов приймає воєвода та син його виручає. Паде стріл і збігнєв гине.

- Найбільш трагізму в п'ятому акті. Слуги доносять воєводі, що замітили королівські війська. Воєвода рішає помститися на Мазепі. Мазепа прохає щоб прислали до його Амалію, бо має їй передати тасмницю покійного сина. Красуня з докором глядить на королівського дворянина та він не дає їй часу на докори, але заявляє, що її коханий, Збігнєв сам себе застрілив. Амалія паде, а захита отруя убиває її. На прихід воєводи, Мазепа кидає йому в вічі, що він убивця сина і дружини. Оголомшений відомістю воєвода велить йому вийти. Мазепу схоплює служба, прив'язує до коня і пускає. Королівські війська вриваються на замок, воєвода вири-

ває з рук слуги кинджал і убиває себе. Його останні слова були - хороніть мене подальше від дружини і сина...

- Зміст трагедії показує нам, що авторові не ходило про історичні дані чи про реальне відтворення речей і подій. Метою Словацького, було, подати мистецьку красу, естетизм.

- Докладніше кажучи синтезу всіх внутрішніх зворушень. Вони можуть бути приємні- лагідні або інтенсивні - гострі. Драма "Мазепа" багата отими інтенсивно-гострими зворушеннями.- Поет переніс свій твір з над голубих, озёр, сніжних Альп там де " Іква пливе почерез зелений килим лук.", а " гори голубіють смерком", але так же само, дана річ могла діятися на побережжі жаркої Італії, чи в нерозгадних просторах морозного Сибіру.- Польський критик Ян Белятович каже, що поет: " Маючи глибокий змісл проникливого критицизму, мав можливість наскрізь пізнати казочні екземпляри земляків.-"Мазепа" і " і " Горштинський" являються драмами і шопкою польських характерів." ^{1/}

- Що словацький проникливий психолог це безсумнівний та про те, що він робить "шопку" з польських характерів можна б поспорити.- На нашу думку він правдиво відзеркавлює дану добу. Фактом є, що він не зглибив життя та дій свого героя, але інтуїтивно він прекрасно відчув і змалював Мазепу, короля, старого воєводу і всі особи.- Мазепа, королівський дворянин, молода пристійна людина. Він любить імпонувати своєму оточенню.- Неважно чи це буде стара каштелянова, чи красуня Амалія, Збігнєв чи його батько. - Не тільки любить імпонувати, він бажає покоряти жіноту. Серце у нього добре, щире, вразливе на людське горе. Він готов сам потерпіти, щоб тільки других вирятувати з халепи. Його ціхус лицарська відвага. Він не боїться кидати чи принімати визов до поєдинку, хоча завжди шля-

хетний. За злочини картає - гостро, немилосерно. Старших, відвічальних становищем і віком респектує, але як треба уміє дошкульно допекти.- Збігнєва, воєводу, а навіть короля. Знає свою гідність і прямо заявляє: "Добра шабля, а ще кращий мурин-коник... І нехай би то був кінь, що колись лісом і луками аж на трон, занесе пажа - як то виворожила перед літами ворожка-циганка."^{1/}

Мазепа являється осередньою постаттю цілої трагедії, так же як і Карло в Шілерових "Розбійниках".- Зрештою це питоменна ціха всіх лицарів - героїв, даної романтичної доби.-Крім накреслених психологічних прикмет він відзначається пригодницькою вдачею і буйним темпераментом.-Кудюю він не рушиться, що він не зробить, якби він не сказав, зараз же біля нього снується ціла низка цікавих пригод. - Знаменне: Словацькому те, що він безпосередньо приступає до осередка акції. -Він не бавиться з підготовавчою декорацією тільки відразу розкриває справу.-Навіть дії таємничі, незнані поодиноким героям - читачеві відразу ясні.Поет за Шілером - залюбки уживає драматизованих напнять і тим відразу- відповідно настроює читача. Це не так легке завдання, бо слід пам'ятати, що легко дати сильний ефект, але письменник мусить удержати на відповідному позеві дальшу акцію, а це таки доволі трудно.В цілому творі замкнена сильна динаміка, стихійний рух, діюча акція...

- Поетична вартість твору теж висока.Словацький радо послуговується тринадцяти-складовим віршем т.зв. "польським гексаметром".Рідше стрічаємо в драмі інші комбінації і сполучення.Він уживає дистихової /подвійної/ строфічної будови. На ритм кладе він теж немалий натиск, а цілість, особливе ритміку і добір відповідних слів нагинає для підчеркнення певних

^{1/} Dziela, J. Slowacki, Wroclaw, 1949, st. 22.

емоцій в дії персонажів.

- Словацький, нерідко, уживав певних особистих рис чи прикмет і втілював їх у свого героя.- З листів до матері, знаємо, що поет не раз згадував про свої підбої дівочих серць. Нам видається, що ті особисті риси - передав він Мазепі. Те саме із драматизмом поетової душі. Поет знаний як елегант, про що так часто згадується в його листуванні, а гляньмо на Мазепу - те саме.

- Навіть король сказав, що йому до лица в капелюсі і плаші Мазепи.

- Словацький любив людей, любив товариство, радо зглиблював їхню психіку і тому то так легко йому, творити нові типи. - Його герої, поминаючи головного, котрий з засади був персоніфікацією поета, це не бездушні кукли, у них кипить вир життя. Їх ціхує темпераментна пристрасть. У них переливи - цілі гами почувань... Тут незгасимим вогнем, палахкотить кохання і переплітається з пекельною заздрістю, понадлюдська гордість зо жадобою кривавої мести, молодецьке геройство з низьким боягузством. Ті постаті геройські-могутні або низькі-малі чи покривджені і будять наш подив, співчуття або погорду.

- Словацький змальовує в "Мазепі" широкі полотна людського життя і картини вичаровані фантазією чи давно-минулим - показані, як щойно взяті з життя. Поет - психолог бачить людський трагізм і комізм і вмис їх належно представити, даючи в цей спосіб гармонійну картину, буйного шляхетського життя старої Польщі.

- У поета надзвичайний дар поетичного слова.- Словацький вмис кидати словами розкотистими як перли, дзвінкими як морський прибій, гомінкими як лицарська слава. Вони грають в нього як струни

напнутої бандури.- Не тільки грають, здається палають-жаготять
барвами веселки, іскряться вогнями самоцвітів.-Метафори й епі-
тети твору сильні та оригінальні.Цілість- бездоганна мистецька
композиція. Драматичний твір "Мазепа"⁷-фантазія,але сильна
фантазія,котра,не дивлячися на заповичення сюжету з Шілера,
принесла поетові славу і завоввала місце в літературі.

6. Історичні повісті про Мазепу.

- Легендарна постать Мазепи, а особливо його нерозгадна, таємнича, але напевно романтична молодість, була сюжетом численних історичних повістей та романів. Як побачимо з змісту, то не всім авторам ходило про історичну правду. Їх приваблював оцей фантастичний Мазепа, король степів, борець за жіночі серця і за незалежність своєї батьківщини.

- З чужинецьких романістів, замітний француз Анрі Контан Д'Орвіє, з своїм, перед війною відкритим і зреферованим І. Борщак^{1/}ом, романом "Біомини Аземи", виданому в 1764 р.

- Цей роман був у ХУІІІ ст. вельми популярний, про що свідчить його перевидання у французькій мові в 1766 р., та переклад видання в 1769 р., по данськи.^{2/}

- Роман д'Орвіє належить до псевдокласицистичної літератури, Героєм роману є Мазепа, гетьман України. Автор з'ясовує військову кар'єру гетьмана та його політичні вчинки супроти Росії. Історичні факти мало знані письменникові і тому стрічаємо дуже багато недокладностей. - До головніших належить те, що Мазепа, котрий походив з найславніших родин на Україні, в часі заворушень остався сиротою і зівстав під опікою дядька. Був він добре вихований, бо вчив його якийсь французький гувернер.

1/. Докладніше про це в "Нова Громада", Відень, Н.І., 1924р.
- І. Борщак: Невідомий французький роман 18. ст. про Мазепу, ст. 55-61.
- Цікава замітка автора, що Д'Орвіль, зажурився, що цариця Катерина незадоволена ним, що могло бути причиною, вицофання книжки з продажу.

2/. "Memoires d'Azema" - par A.C.D'Orville.

Дальше подана історія переказана Паском про любов з молодою графінею і помсту старого графа, хоча симпатії автора по стороні героя, бо каже, що не розумно в 60. літ мати вісімнадцяти літню жінку. Врятували його козаки біля Батурина, над котрими верховодив дядько Мазепи. В Батурині, назначають Мазепу сотником і він робить заїзд на Білосток, щоб схопити свою любку, але в часі облоги, старий, заздрісний муж її отруїв. По деякому часі Мазепа доходить до найвищої почеси і здобуває гетьманську булаву. Конфлікт з царем Петром змушує гетьмана до повстання. В бою під Батурином, гетьман програє і мусить утікати в Бендери, а опісля в Царгород де й умирає.

- Як бачимо, у змісті немало похибок, та за те автор добре орієнтується в українсько-російсько-польській ситуації. На думку нашого мазепознавця І. Борщака, та орієнтація автора в політичній ситуації даних країн підтверджує, що французька опінія добре орієнтувалася в політичних справах і розуміла політику Росії супроти України та ставлення до тих справ - самих українців. Важне і те, що автор ясно відмічає, що гетьман Мазепа, це національний герой своєї батьківщини.

- Романенчук пише, що це може одинокий того роду, підхід до справи, що її так різно розуміли або взагалі не розуміли, та інтерпетували в сучасній Європі.

- Д'Орвіє каже: " Служба на королівським дворі в юних роках, допомогла Мазепі зрозуміти круті стежки політики та, як на ті часи трудні і не всякому добре зрозумілі, інтереси

володарів". Замітні також слова автора, вложені в уста його дядька, козацького отамана, котрий сказав: "...пос-
тійно роблять замах на нашу свободу, яку ми любимо силь-
ніше від життя" чи те, що " від хвили, як ми підписали цей
ганебний / пердяславський / договір, жорстока неволя повис-
ла над нашими головами."

Д"Орвіє ясно зазначає, що мазепа замиряє країну, кот-
ра починає розквітати і наводить порядок, хоча пересадне
те, що буцімто Україна ніколи не знала порядку ні в ад-
міністрації ні в суді". Автор підкреслює й те, що Украї-
ною міг рядити тільки Українець, а цар Петро одного ра-
зу сказав, що його вже незадовільняє сама протекція над
Україною і він хоче стати господарем українського на-
роду. Відповідь мазепи була недвозначна. Він сказав, що ко-
зацький закон "правилей аоо смерть", ярма ж ,ярма , котре
приймає російський нарід, ніколи не прийме душа козоцька-
го народу і він швидше прийме шведів. Крім того у авто-
ра вказано, що мазело був для Європи мучеником націо-
нальної ідеї, а тому й не диво, що його особу оповито
німбом величі і таємничості.

Б. Романенчук ясно зазначає, що роман Д"Орвіє
є пенегіриком мазепи, і симпатії до українців не
виказав майже ніхто.

Поминаючи вказані переклади твору Д"Орвіє не за-
лишив впливу на пізніших письменників і залишився без
відзову, бо заголовок твору невідповідний, а крім то -

го в поромантичній добі постать мазепи не була вже такою цікавою. Двотомовий історичний роман "Мазепа", виданий 1860 р. в Берліні, з під пера Адольфа Мюцельберга стоїть далеко нижче як твір д'Орвіє.

Героєм роману є мазепа. Є це єдина історична постать, а поза тим даний твір не має нічого спільного з історією. Автор, як каже В. Романенчук, зробив з мазепи, будь що будь історичного велита романтично-сентиментального, середньовічного лицаря карлика. І дійсно читачи по-вість бачимо, що герой цього двотомового твору, це якийсь середньовічний лицар. Його пригоди, це якась середньовічна романтика, тим більше, що Мюцельбург подає історичні дані і факти неточно і неправдиво.

Автор симпатизує з своїм героєм "молодим довговолосим юнаком". Дійсності весь зміст цієї повісті, то автур - ніче життя молодого мазепи, котрий наскрізь пресякнутий лицарськими звичаями і традиціями, зводить боротьбу і попадає в різні конфлікти з здеморалізованою польською шляхтою. Герой стає в обороні покривджених і бідних. Перше непорозуміння виникло між ним і його опікуном - князем - телем селян і сексом, котрий знасилював сільських дівчат. Він став з ним на прю і вкінці мусів тікати з дому. Випадково мазепа попадає в польщу і проживає на дворі шляхтича Зерлицкого. Зерлицкий має красуню дочку Лдвігу, між молодятами зроджується любов та на переході стає Лдвар - розбишака Готов. Він повів інтригу і мазепа

мусів покинути кохану і гостинний дім Зерніцького. Він удався на двір до польського короля, мазепа мав велике powodzenia у двірських дам, та він одначе залишався вірним своїм коханці. Шкоро знов тут з'являється "рауоріттер" Готов, веде нові інтриги і мазепа змушений вийти до Кюссла. Після багатьох пригод і авантур, він вступає в армію Чарнацького. За відвагу в битвах зі шведами дістає від короля графський титул. Готов заманує його в засідку, прив'язав коня до коня і пустив в степ. Козаки виритували його і в 1696-1699 рр. обрали гетьманом України. Тепер Мазепа мав змогу звільнити Ядвігу від Готова, одружився з нею, дожив сідої старости і мав багато дітей. Замітно, що автор негативно ставиться до Мазепи в старшому віці. Він каже, що гетьмен був уже застарий і ослабий братися до такого недлюдського діла і тому програв. Очевидно цей твір Мюцельберга не залишив замітнішого впливу і пішов в забуття.

Перегляд двох чужинецьких творів відзеркавлює нам як трактовано постать Мазепи в історичній повісті чи романі, що потрібне для загальної характеристики. Крім наведених творів про Мазепу писали ще й інші автори. Автор праці про Мазепу в європейській літературі - Б. Романенчук, згадує про твір невідомого автора п.н. "Прекрасна Росіянка", він мав би бути писаний в німецькій мові, а опісля перекладений на російську і кілька разів перевиданий. Зміст цього твору оснований на романтичній історії Мазепи в шаленій їзді на коні.

Про цей твір згадує Бантиш-Каменський і А.Мухин.^{1/.}

Б.Романенчук згадав і про ближче незнаний, анонімний твір у французькій літературі п.н. "Мазепа вождь українських козаків",^{2/.} в трьох томах, котрий вийшов друком 1830 р. в Парижі.

Свого часу здобув був велику популярність роман Булгаріна п.назв. "Мазепа", переведений на різні мови, між іншим на польську, чеську і італійську.

З українських творів перше місце займає трилогія Б.Лепкого - "Мазепа" - неромантичний твір, велика шість томів праця нашого поета науковця, відрізняється від інших тим, що вона базується на джерельних матеріалах - як архівальних так і на опрацьованих істориків, тому більшість поданих фактів правдива.

Сюжетом повісті є кохання Мазепи з дочкою генерального писаря Василя Кочубея - Мотрєю. Ця історична повість викликала загальне зацікавлення читачів. Перших два томи під назв. "Мотря" появилися друком 1926 р. а два томи "Полтави" - 1928. Письменник по мистецьки змалював постать гетьмана Та його велику ідею української державности.

Твір Б.Лепкого, являється глибиною, естетизмом, оригінальністю, та інтимністю. Мистецька глибінь автора замаркована дуже чітко.

1/.А.Мухин;-гляди статтю в "Книголюб",1932,1.11.
2/.Мазерра chef des Cosaques de l'Ukraine".

Він дуже уміло відкриває речі, котрі закриті для буденної людини, відчуває душу героя і переливами барв веселки передає його почування, думки, слова і стремління. Естетизм полягає на умінні виловити божественну красу і згущеними барвами вилити її на папір. Оригінальність трилогії в тому, що він звільняється зо старих панівних досі поглядів на Мазепу та подає нові думки, погляди і означення - подає нові ідеї. Увесь твір овіяний сердечністю інтимністю. Доволі розглянути взаємовідносини гетьмана до Мотрі, щоб наявно побачити оту мистецьку інтимність та уміння розкрити людські почування, зглибляти людську душу.

Трилогія Лепкого, це неперевершений досі прозовий твір про Мазепу. Безперечно, що він не є абсолютно досконалим і в ньому стрічаються речі, котрі підлягають критиці, от хочби у першому томі "Полтава", вражають такі речі:

Сумнівне, чи Мазепа сказав "Безталанний Батурин" не дозволяє мені, хиба ж не втікали ми від нього за Десну" /ст. 30 / . - Хиба ж Мазепа втікав від нього. На /ст. 33^а / - ій, автор наводить доволі непристойну розв'язлу розмову сотника Мручка і Великана. Те саме відноситься до козаків, котрі... робили всякі непристойні рухи" /ст. 61 / . Мазепа не був віщуном, а тому не слід було подати думку, що царь" й сина рідного не пощодить" .. /ст. 75 / - Не слід випереджувати фактів. Не маючи жод -

ного історичного підтвердження, автор не повинен вкладати в уста Карла запиту : " А скажіть, що Ви чули , летячи степом на розгуканім коні /ст.78/. Знову ж на сторони 87.ій невісна розмова козаків про Мазепу, котра обезцінює воїнів, що висмівають свого вождя, а козаки були дисциплінованим військом. Поширену та неумотивовану байку про скарби мазепи треба б було залишити /ст, II4 /. Дуже недале філософування старого Борисова: "Хтоб в ній /на землі українській не жив, якоїб віри не був, якою б мовою не балакав , люби її то і вона тебе любити буде і не відтрутить від себе."

Карлик Мазепи, тобто людина, котрій він забезпечив добре існування , каже про свого добродія, що " мій, хоч старий не гордує ними /жінками / , це чорт не чоловік. Як Фавст Мефістофілю запродав чортові душу ради жіноцтва" ./ст-158/. На ст.228-229 , автор висвітлює земельні справи за Мазепи в світлі російських істориків, що не згідне з правдою. Таких помилок немало не тільки в "Мотрі", але й у інших томах, та це доволі дрібні справи і вони не мають більшого значення. Зрештою Б.Лепкий в першій мірі мистець - письменник і до нього не можна ставитися з такою безглядністю як до історика. А навіть тут великим позитивом , являється насвітлення деяких фактів у зовсім новому і влучному історичному аспекті. Наведу кілька прикладів, на зміну інших томів трилогії. Розгортаю листки другого тому "Мотрі". "І гетьман задумався. Мав над чим. Перед його очима миготіла та тендітна політична сітка,

яку він снував. Тисячу людей, сотки листів, безліч нерозв'язаних загадок і питань, ждали на влучну відповідь, оточували його. Чи не забагато добра на одну втомлену голову?" /121 ст./.

Автор показує нам гетьмана політика і державного мужа, про те саме свідчить розмова гетьмана з Войнаровським:

" А я бачиш, Андрію, хочу підховати старшин, котрі б не боялися а шанували б свою владу, хочу виховати державний елемент. Без нього і держави бути не може і т.д. /ст.217-218./.

Про народ, письменник устами Мазепи каже так: "Народ, це стихія, шумить, казав собі"Вдоволюти його, значить пустити дряхлий човен на розбурхане море. Такої держави він собі не бажає, годі збудувати, бо таке географічне положення України, що конче треба, мов байдак поміж порогами, пробратися між Росією і Польщею і Туреччиною." /ст.244/.

- А тепер розглянемо кілька прикладів з "Батурина".

Автор дуже влучно передає думки гетьмана про царя та Україну.

" Ти московський цар, а я український гетьман, ти будуєш нову царську державу на кістках сотні поневолених народів, я рішивсь будувати свою, незалежну від деспотії твоєї. Я зрадив тебе, бо не хотів зрадити своїй власній ідеї. А хочби мені і не довелося остояти в бою з тобою, хочби і прийшлося зложити свою голову стару, так останеться Мазепина ідея." /ст.59/.

-Про чернь і гультайство Лепкий каже: " в упорядкованій державі для них місця бути не може." /ст.366/.

Таких прикладів у шеститомовій праці Лепкого немало та й тих досить, щоб відчутти належне схоплення справи, так, що трилогія Мазепи являється в повному значенні історичною повістю.

А тепер перейдемо до історичного роману іншого українського письменника Ф.Дутко під назв. "Великий Гетьман". На при великий жаль друком появилася тільки перша частина. /Корис - туюся третім виданням Авґсбург 1948 р/. Автор мав широкий задум дати читачеві мистецьку лектуру, котра б схоплювала всеціло життя й задуми Мазепи на тлі доби і подій. У першій, виданій друком частині, Дутко змальовує життя в гетьманській резиденції. У другій мало бути поданий побут широкого суспільства - козацького і посполитого люду з цікавим у тих часах законодавством, звичаями і т.п. У четвертій життя Запоріжжя. Усе це мало бути представелене на тлі великих подій Мазепиного гетьманування в звязку з глибокою аналізою політики і характеристики самою особою Мазепи. Три грубі зошити старанно збираних по бібліотеках цінних джерельних матеріалів до роману пропали підчас утечі від большевиків з Галичини 1939 р. і тому появилася тільки перший том - як каже автор про інші три томи.

Легкий стиль автора, знаний українському громадянству з менших і більших праць, особливе з часів з вільних змагань. Характеризує і цей перший том "Великого Гетьмана". Цей твір як і трилогія Лепкого дуже позитивно

I/. -Вияснення Ф.Дутко, в Першому томі "Великий гетьман".

ставиться до постаті гетьмана Мазепи, автор обильно користується джерельними матеріалами і якщо б був закінчений, міг зайняти визначне місце в художній літературі про Мазепу.

- З огляду на його незакінченість, годі переводити докладнішого розгляду тому то, згадуємо його, мимоходом.

- Цей розділ мав на меті показати гетьмана Мазепу таким, яким бачив його чужий чи український романіст. Кинене світло, показує нашого гетьмана, як легендарного героя в першій мірі, а вже опісля -- в залежності від ерудиції і обізнання зо справою, автор показує гетьмана Мазепу в історичному наświetленні. Наведені приклади не вичерпують, художних прозових творів, бо про них можна було б написати обширну студію.

7. Кітцеві висновки

- Постать Мазепи, тобто його життя і чини на тлі доби, викликали живе зацікавлення в європейській художній літературі. Менш або більш докладний розгляд 14-ти поданих творів далеко неповний. Авторіві праці не ходило про подання всего, що про Мазепу написано, але про те, щоб подати найбільш маркантні приклади, котрі б дозволили всякому, виробити собі погляд, як представлений Мазепа в світлі європейської художної літератури. Дана праця в більшості базована на художних творах поданих авторів і тільки кілька з них, про котрі побіжно згадано не були нам доступні. Декілька праць проглянено та вони не вносили нічого нового, тому про них зовсім не згадано.

- Праця про Мазепу в світовій літературі не нова. Про це писали: Б. Романенчук, І. Борщак, Д. Донцов, С. Родзевич, А. Єнсен, о. Павло Хрущ, В. Левицький, Д. Загул, М. Рудницький та інші.

- Із згаданих бібліографічних праць найкраще опрацьована студія В. Романенчука, котра була для нас підставовою, та вказувала на котрі художні твори слід звернути більшу увагу і глибше простудіювати.

- М. Рудницький, в передмові до "Мазепи" І. Борщака та Р. Мартеля каже, що написано яких двадцять творів англійською, французькою, німецькою та італійською мовою, де Мазепа зо своїм конем розбуджує подив, надиханий жахом. Автор, не вичисляє тих творів, а жалко, бо може між ними є щось варте спеціальної уваги. До цієї праці не введено теж, цілої низки панегіриків котрі були

Нам доступні, бо уважаємо, що це тільки обтяжувало б нашу працю. Ця ділянка може послужити темою спеціальної студії.

- В англійській літературі теж є оільше праць про Мазепу, як от праця графа Красінського, котру вводимо до історичної літератури, хоча деякі учені /Романенчук/ подають її як художній твір., потім поема Г.Д.Віліяма п.н. "Мазепа або дикі коні України" видана 1890 р. в Лондоні та інші.

- Ми зупинилися тільки над поемою Байрона. Уважаємо, що Байрон, отой тип англійця остров'янина, котрий своєю природою й пристрастю до екзотики, пригод та здобишництва, авантюрист і розмріяний романтик, непоправний фантаст, сам собою являється найкращим представником усіх своїх співбратів, що писали про Мазепу.

- Француз Гюго та А.К.Д'Орвіє репрезентують своїх письменників, котрі оспівували нашого гетьмана.

- Німець Готшалъ і Мюльцеберг змальовують Мазепу таким, яким подала його німецька історіографія, базована здебільша на російських, суб'єктивних працях.-Словацький, світоч польської літератури, народженець України, так же як і Залеский, належно платять дань Мазепі і змальовують його такими барвами, які їм підказала їхня степова душа, сполучуючи буйну шляхетську самоволю даної доби зо степовою романтикою. Завжди понуру і грізну Росію очолюють два різні бігуни. Співець російського самодержав'я Пушкін і борець за волю свого народу Рілеєв. Сумне явище представляє шведська художня література, література народу, з котрим гетьман Мазепа сполучив свою долю і долю України. Так, як шведські історики та і письменники не дали належного признання своєму союзникові, а нашому великому гетьманові. Поет Вернер фон

Гайденштам, Йоганне Валін та інші роблять пародію з Мазепи, а тому як це не прикро довелося це питання залишити на боці. - Тим більше, що немає спеціальної праці, посвяченої виключно Мазепі, а згадується про нього побіжно.

- Про українську художню літературу теж належало б змовчати, бо в нас є так багато праць про Мазепу, починаючи панегіриками, піснями, легендами і переказами, а кінчаючи сучасними художніми творами, що можна написати кілька томів, об'ємисту працю, та для заокруглення цілості і для кращого зрозуміння наведено кілька примірів, з спеціальними підчеркненням найкращої праці про Мазепу - трилогії Б.Лепкого. - Проф. Андрусак радив перевести аналіз "Боярині" пера Л.Українки, так же на мою думку цікаво було б проаналізувати драматичний твір нашого знаменитого майстра пера, Ю.Липи.

- Подані, літературно-мистецькі твори дібрані так же й тому, що тут легко передати впливи народу, середовища чи літературної школи на мистця з одної сторони і впливи мистця на інших мистців з другої.

- Наведені впливи так щупко пов'язані, переплетені зі собою, що часто годі відрізнити один від одного. Очевидно, що рішальний голос має мистецька індивідуальність, величнь мистця. - "Мазена" - Байрона являється суто байронівським та чим далше тим впливи перших поетів замітніші і пушкінський Мазепа в "Полтаві", помимо поетової індивідуальности має в собі щось байронівського чи гьґівського. - У Словацького цих впливів ще більше, а про інших, котрі переповідали чи переспівували попередників нічого і говорити.

- Художний сюжет про Мазепу, котрий прийняв Байрон, вийшов з горнила поетової творчості, набрав прикмет питомених англійцям - найзамітніша - Мазепа джентелмен, а потім політик і дипломат, добрий вершник і т.д.

- У Словацького теж аж надто виразні ціхи отого питомого полякам борсання серед шляхетської сваволі з їхнім "ліберум вето".

- Пушкін - оте притаманне російському народові рабство з оспівуванням зради, а радше доносу на свого рейментаря.

- У німецьких мистців слова видний пруський мілітаризм, тип гетьмана Мазепа, це лицар важкий в залізо закутий, котрий не мислить, а діє як будь котрий німець, будь якої частини Німеччини, будь яких часів. - Шисьменники, навіть в мистецтві перетяжені "волею вождя", роблять екскурсії в царину "дранк нах Остен", але й тут слухають сильнішого, тобто державного російського історика і за ним, хоча він суб'єктивний, відтворюють тип героя, в цьому випадкові гетьмана Мазепу.

- Знову ж французи оавляться в вольтеріанівське всевітнство, шведи обросли цивілізацією і позбулися духа варягів, а українці хвалять майже все, бо ще їм лячно сказати крицеве слово правди.

- Вже сам перегляд впливу духа нації на душу мистця каже нам додумуватися, що в чужій, художній літературі, постать нашого гетьмана не буде з'ясована зовсім правдиво але побіжно, стеріотипово і неясно. Більшість із тих, що писали про Мазепу, не знали добре української історії, нашого побуту, ментальности і всего того, що творить ланку в житті і поривах великого гетьмана

на тлі даної доби.

- Очевидно, опоненти, можуть закинути, що постать Мазепи вже не є постаттю українського світу, вона належить до світової літератури, бо такою її створив Байрон, Гюго, Пушкін, Словацький та ціла плеяда інших. Так дане твердження незаперечне, легендарний Мазепа перестав бути виключно нашим, українським, він належить людству та не забуваймо, що всі і то всі мистці слова старалися як уміли говорити не тільки про легендарного Мазепу, здебільша витвір власної фантазії, але теж і про Мазепу історичного. Про політика, дипломата, вождя і володаря українського народу, козацької степової нації.- Що і як зроблено, сказано в тій праці і тому ми, так ясно відмежовуємо Мазепу, плід романтичної письменницької уяви від Мазепи державника.

- Мало того, ми, свідомі, що так як Мазепа завойовував тривке місце в світовій літературі доби романтизму, так же послідовно завойовує місце не тільки у нас, але і в **світі**, як втілення ідеї державної волі України. Таким, представив Мазепу -Шевченко у своєму "Іржавці" "Великому Льохові" і "Близнятах". Він інтуїтивно відчув субективізм сучасної історіографії як української так і російської, і тому так драстично змальовує боротьбу з Петром І. та погром безборонної жіноти і дітей після Полтавської трагедії в "Іржавці", руйну Батуріна в містерії "Великий Льох" і "Близнята" та докоряє Палієві в "Ченці", щоб серцю не потурав.- Т.Шевченко мав писати лібретто до опери "Мазепа" -П.Селецького, та тому, що музик уважав гетьмана "зрадником", а Шевченко "поборником свободи в боротьбі з деспотом Петром" -справа закінчилася на нічому.

- Постаць гетьмана Мазепи не сходить з кону нашої художньої літератури, про що стверджує трилогія Лепкого та перший том праці Дутка. Вона входить в історію нашої духовости, як поміст, котрий лучить минуле з майбутнім. Відкриває картини українського ренесансу з його квітчатим стилем, європейською елегантністю, та одчайдушністю і відвагою задрного козацького лицарства.

- Іван Котляревський у своїй "Енеїді", порушує частинне отті питання, не тільки те, я, осмілився вперше внести нову думку, що після точної аналізи твору дійдемо до переконання, що зведення історичних фактів вказує на "Енеїду", як на твір, котрий оспівує^{1/.} постаць і діла та добу гетьмана Мазепи.

- На закінчення скажу, що про те, яким гетьман Мазепа був на тлі історичних подій довідуємося щойно тепер, яким його представлено в європейській художній літературі знаємо, а який буде в майбутніх творах побачимо...

1/. Частина цієї, моєї праці була надрукована в недільному виданні "Свободи" Ч.6 /36/, 1952 р. Мгр. В. Луїв: Українські історичні події в "Енеїді"-Котляревського".

Частина Третя .

Перегляд європейської історіографії
про Мазегу .

1. Огляд історіографії царської Росії.

- Російська стара історіографія має дуже багату літературу про епоху Петра I., а в ній немало місця присвячено постаті гетьмана Мазепи.-Насвітлення життя і діяльності цього визначного українського державного діяча завжди було суб'єктивне.Всі історики підходили до цього питання з свого державницького, ба більше, імперіялістичного кругозору. Питання України було для них питанням російської неспокоїної провінції. Вони не признають українському народові прав на самовизначення, а тим самим і до гетьмана Мазепи та до його намагань ставилися як до авантюриста і зрадника, а не як до державного мужа, котрий бажав волі своєму народові і незалежності Україні.

- Російські історики, здебільша, характеризували гетьмана Мазепу методом однобічного і поверховного психологізму - як людину з її якнайгіршими сторонами, а не як політика і дипломата. Не як державного мужа. Нечасна, одностороння компеляція фактів, дозволила їм поставити доволі спрjemливу діагнозу, обвинюючи гетьмана Мазепу, котру взяли за правду і дали себе звести нею, деякі солідні, європейські історики, а навіть частина українських.

- Ворожий зворот в російських істориків, починається від хвилини переходу гетьмана Мазепи на сторону Карла XII.-Анатома кинена на гетьмана на початку листопада, 1708 р. в Глухові, починає новий період.-Період очернювання Мазепи і перекручування історичних фактів, котрий тягнеться в російській історіографії аж до сьогодні.

- В данім розділі,переглянемо найважливіших істориків,або тих, котрі перші ввели неоспоримі,суб'єктивні погляди на Мазепу та його чини.

-Першою історичною книжкою,обоснованою на неправді, є " Журнал Петра Великого", виготовлений в канцелярії Петра І.
- Тут вперше стрічаємося з крилатим словом"изменник Мазепа". Сказано не двозначно,що цар приказав віддати поляком Білу Церков і Правобережжя,хоча знаємо,що він ставив себе демагогічним оборонцем прав українського народу.Неправдиво подана кількість козацького війська,котра перейшла з гетьманом до Карла XII. Подано,що вибір гетьмана Скоропадського відбувся по козацькому звичаю вольними голосами та інше. ^{1/.} - Тих кілька прикладів яскраво вказує яке було царське ставлення до українського народу та на суб'єктивізм його "Журналу"

-180 - Спеціально спрепаровані опрацювання істориків приходять значно пізніше.Залишимо "Деяння Петра Великого"-Голикова /вид.1788 р./,"Історію Петра Великого"-Устрялова /4.томи,1859-63/ та інші праці,про котрі була мова в тексті і перейдемо до "батька модерної російської історіографії"-В.Н.Татищева. ^{2/.} -Татищев являється першим істориком,котрий в наративно-научній формі описав історію Росії,платячи спеціальну дань імперії Петра І. і відповідно до того нагинаючи цілість. ^{3/.} -Його історичні праці були демонстрацією перед Заходом,що і Росія має свою історію,

1/.Журнал или подневная записка блаженныя и вечнодостойныя государя императора Петра Великаго с 1698 г.даже до заключения нейштатскаго мира.,Санктпетербург,1770 г.,-стр.179,75,193,194.

2/.В.Н.Татищев /1686-1750 рр./, захоплений реформами царя Петра,сам пройшов реформацію починаючи,як і більшість дворян Петровської епохи,військовою кар'єрою.Пізніше вивчав гірську інженерію. Побував в Західній Європі,де зацікавився з її політикою та економією. На кінці заняв пост губернатора Астрахані.

3/.Князь М.М.Щербатов /1733-1790 рр./,являвся одною з найбільш культурних постатей даної доби.Мав гарну освіту і був обізнаний зо світовою літературою.

котрою може похвалитися, а першим її генієм являється цар Петро, котрому він пише панегірики, очевидно осуджуючи при тому "изменника Мазепу". Підставовою працею нової російської історіографії була його, п'ять томова праця "История российская с самых древнейших времен", видана 1768-1848 р. в Москві.

- Німця Мілера і Шльозера не згадуємо, бо перший писав про Сибір, а другий компелював архівні матеріяли. За те не слід поминути Щербатова /гляди примітку на попередній сторони/.

-Князь М.М. Щербатов - політик і державник, мусів зацікавитися історією в зв'язку зо своєю професійною працею.-Поминаючи його обізнання з працями Шльозера, він дістав від цариці Катерини II. спеціальний дозвіл на користування державними архівами, а крім того мав власну, багату книгозбірню.-Його найбільша праця це "История Российская от древнейших времен", в семи томах, видана 1774-1805 рр. в Петербурзі. В тій праці Щербатов використав обильні архівні матеріяли і перший з істориків, критично ставиться до реформації Петра I., не погоджуючися з впливами чужинців в інтелектуальному житті, на некористь російської аристократії, як теж підчеркує моральний занепад за цариці Катерини II. Питання України для нього не існувало, а тим самим і до гетьмана Мазепи ставився негативно.

- Таким же аматором - істориком був теж І.Н.Болтін. ^{1/.}

-Болтін, увесь свій вільний час, а його не було багато, посвятив праці над державними архівними збірками і над приватними колекціями. Його найзамітнішою працею, була критика історії Щербатова і французького лікаря Ле Клерка.-Очевидно вона всеціло побудована

^{1/.} Генерал І.Н.Болтін народився 1735 р., а помер 1792 р.

на "общерусском" фундаменті. Він так же як і Щербатов, представник російської аристократії, виступає проти реформ Петра I. і Катерини II. хоча обстоює російський монархізм і закидує Ле Клеркові неслухняність у змалюванні Росії, як варварської країни. Теорії Болдвіна, опісля, переняли російські письменники і школа славянофілів. Всяка еманципація, каже Болдвін, небезпечна для держави. Ясно, що чин гетьмана Мазепи в його розумінні теж шкідливий, а як такий його треба поборювати.

- Треба дати признання історикам XVIII ст., що вони поклали великий вклад колектуючи і вишукуючи архівальні матеріали. Держава признчала на це величезні суми - приміром в травні, 1828 р. Академія Наук дала на ту ціль 10.000 рублів, вручених П.М. Строеву.

- Дійсно маркантною величиною, серед російських істориків був М.М. Карамзін.^{1/} Він апотеозував російську історію й писав, що Росія має своїх геніїв і їй треба російського Тацита, котрий би їх належно змалював. - На його думку російським Люїсом XI був Іван III., Кромвелем - Годунов, а такого імператора як Петро I. - Західна Європа й не бачила. Пізніше Карамзін перебрав на себе роль російського Тацита. Свою історичну працю розпочав він панегіриками й одами в честь Катерини II. і Александра I. - Року 1803, йому надано титул "історіографа" і річну пенсію, в висоті 2.000 рублів річно, за застереженням, що має написати історію російської держави. Це поручення Карамзін виконав дуже солідно і написав історію російської держави, а радше панегірик російським

1/. М.М. Карамзін /1766-1826 рр./, закінчив освіту в московському університеті. відвідав Європу, був і в Англії, а свої враження з подорожі передав в "Листах російського подорожника", виданих 1800 р. в Петербурзі.

монархом, але не історію російського народу. -Його праця "Теторія Государства Российского", в 12.томах, видана в роках 1816-1892. в Петербурзі, залочаткувала легенду, що він є першим істориком, що як бачимо з поданих примірів - незгідне з правдою. Сентиментальний, у "самодержцях" закоханий історик опирався на романтичній фікції, а не на поважних архівальних джерелах. Карамзін, краще як інші, підтвердив голосне гасло, що " історія не наука, але мистецтво" і тому при писанні своєї " історії", опирався на своє мистецьке перо, поетичну фантазію і монархістичні переконання. Він же і був першим співцем "Великоросії" в повнім значенні того слова. В опозиції до Карамзіна, опісля став український історик Михайло Грушевський. -Видавець його "Листів подорожника" М. Каченовскі, написав в 1818 р., що його праця написана по мистецьки, в хронікальному порядку, надзвичайно талановито, але не є історією. -Історія Карамзіна за часів російської монархії, була офіційною історією. Ані Карамзін, ані ті котрі вийшли з його школи не допустили слова правди про Мазепу.

" Після Карамзіна, визначне місце в російській історіографії заняв Н.А.Полевой /1796-1846 рр./, автор "Історії руссаго народа" /6. томів, вид. 1830-1833 рр. в Москві/ та "Істории Петра Великого"/Москва 1899/. Полевой, старався вглянути в минуле російського народу і показав, яку участь взяв він в загальній драмі європейських народів. Впроваджена Полевим, філософічна концепція, була новою не тільки в його дні але й випередила майбутнє. Філософічна синтеза, застосована в праці, допомогла йому побудувати історію не з льокального погляду, але на підставі широкого кругозору всесвітної історії. Очевидно історик як і всі

сучасні йому історики підходить до справи з загальноросійського погляду, а тому стремління Мазепи до самостійности України не знаходить у нього зрозуміння.

- Полевого переріс, професор російської історії на Московському Університеті М.П.Погодін.-Погодін шкільний ученик Карамзіна і Шлезера, хоча має власний, вироблений метод і стиль та сучасна реакційна доба, вийшла в нього яко відпечатка праць інших. Він заблизив як історик, пишучи свою дисертацію про початки Русі. Перед ним відкрилися двері "альма матер" і його високо оцінив Карамзін і другі. Крім того йому дано можливість виїхати за кордон, для поглиблення знання. "Історія Росии"-Погодіна, це солідна праця, котра показує прекрасне обізнання з більшістю сучасних джерел і джерельних праць зв'язаних з історією Росії. Він на змуну іншим історикам, не прикладав надзвичайної ваги норманському періоду, зруйнованому татарською інвазією але византийським культурним впливом в Старій Русі.-Після нього, Росія стала нацією, щойно за Петра I.- Очевидно, що обожаючи Петра I. історик негував гетьмана Мазепу і опірався на монархізм і російським православ'ям. -Правда, він брав теж участь в тих кругах, що орієнтувалися на Захід /П.Чаадаєв/ і уважали Петра I., творцем російського ренесансу як тем між слав'янофілами і тому сучасникам трудно було його зрозуміти.

- Така розгубленість або дуалізм російських істориків і політиків вимагала якогось унормування, вимагала нового історичного наświetлення. -Вихід знайшов С.М.Соловйов /1820-1879/, москвич, вихованок Погодіна і Грановського. Спершу він опинився в доволі незавидному положенні, під впливами орієнтації на Західну Європу та слав'янофільство. Треба було вибрити з цього бездоріжжя.

Він поїхав учитися в Західну Європу.Познайомився з визначними ученими,як от зо слав'янофілом Шафариком,з Міцквичем та другими. Тут він вивчив західно-європейську літературу,історію,культуру і т.п. - 1844 р.Його покликано на катедру російської історії в Москві,на місце Погодіна. Соловйов написав 29 томів "История России с древнейших времен" /Ст.Петербург,1897 р./.Важне в тій великій праці те,що історик проаналізував соціальні,економічні і політичні чинники,котрі впливали на формування російської імперії та звернув увагу на географічне положення.Він проаналізував життя-буття племен і народів,котрі замешкували територію Росії. Все це він дуже глибоко аналізує і подає архівальні і джерельні матеріали.-Соловйов немало місця присвячує нашому великому гетьманові,про що згадано в тексті,але чин і задуми Мазепи не знайшли повного зрозуміння в історика.

- Поминаючи менш замітних - як от Кавеліна /1818-1885 рр./, перейдемо до найзамітнішого і одного з найбільших істориків -В.О. Ключевского, §1841-1911/. -Ще як студент Московського Університету, Ключевський був здібним учнем Соловйова,котрий вціпив в нього любов до даного предмету.Ключевський почав свою працю,викладами історії в Олександрівськiм Воснчiм Училищi та для жінок в Московськiм Унiверситетi,а опiсля заняв катедру Солов'йова.-Його виклади були блискучi і аудиторія завжди була заповнена.Свої виклади зібрав він і видав п'ятитомовим виданням п.н."Курс русской истории" /Москва-1912,13,14 рр./.Ключевський жив в переплеті орієнтацій на Захід,панславізм і пегеліанізм.Він зрозумів,що російський феодалізм переживає свої останні дні, а надходить світанок чогось нового.Це допомогло йому перевести

перегляд всіх соціальних верств російської імперії і дати критичний огляд історіографії, висуваючи нові мотиви та вказуючи на нові рушійні сили. - Очевидно в його п'ятитомовій праці, гетьманові Мазепі присвячено тільки одне і то негативне речення, котре наведено в першій частині цієї студії.

— Іншою маркантною постаттю на фоні російської історіографії був К.Н.Бестужв-Рюмін /1829-1897 рр./, котрий більш знаний як критик і професор Петербургської Академії Наук. - Він при-держувався засади, що історики не повинні давати нічого більше як факти. Ці свої засади він вщиплював в душі студентів і один з них, С.Ф.Платонов /1891-1933/, не пішов в забуття як його великий учитель, але заблиз між російськими істориками і здобув там тривале місце. Він протиставився матеріалістичній інтер-петачії історії і по мимо титулу академіка, чувся нещасливо під більшевиками. - В своїому курсі російської історії, Платонов вповні зрозумів змагання Мазепи і доволі позитивно висказує свої думки про гетьмана і його задум. Він каже: "Старшина хотіла зберегти автономію України і не любила російського вмішування в українські справи." Чин Мазепи так характеризує історик: "Його положення стало важке і хитке з тих пір як Карло XII побідив Августа і змінив в Польщі короля. Перемога шведів, здавалося доведе до остаточної програної Петра. /Всіх ожидала доля/ Всі ждали погрому Москви. - Якщо Україна останеться вірна Росії і їй же важке доля переможеної, але якщо на час відійде від Петра, то може не тільки вийти ціло, але й виграти, забезпечивши свою долю незалежної країни, договором з переможцем. Так думав Мазепа і всі ті, хто намовляв його перейти на сторону Карла і його союзника

короля Станислава. Мазепа вступив в тайні переговори з поляками і шведами та робив це так скрито, що цар не вірив відступові Мазепи аж до сповнення.
1/.

- Інший історик, М.К.Любавський, відзначився науковими працями з ділянки литовсько-руської доби. Він не мішався до політики, а жив, виключно в світі книг. Революція струснула ним, і він як зломана людина закінчив життя на вигнанні в Уфі.

- Історик А.Е.Пресняков /1870-1929 рр./, написав докторську дисертацію п.н. "Образование великорусского государства" /Петербург, 1918 р./, де виявив велике знання старорусських хронік і низку інших праць, котрі розгортали стару добу та її феодальний лад. Помер у вересні 1929 р. і більшовики відмітили його як історика-марксиста. Його позиції не вносять нічого позитивного для української історіографії.

- Проф. А.С/Лаппо-Данілевській написав 172 праці.- Він переняв наративний стиль Ключевського і більш всего концентрував свою увагу не на історії Росії, але на історії в загальному. Про XVII і XVIII ст. він теж залишив низку праць, між іншим разом з І.А.Бичковим, видав в 1918 р., сім томів листування царя Петра, есей про нього як фундатора Академії Наук.- Історична діяльність Мазепи не оцінена Лаппо-Данілевським.

- З праць П.М.Мілюкова відмітимо його дисертацію "Государственное хозяйство в России в первой четверти XVIII в. и реформа Петра Великого" /Ст.Петербург/, 1892 р./, та історичні студії російської культури - добре доповнення до історії Ключевського.

1/. Акад.С.Ф.Платонов: Учебник русской истории, ст.28-31.

Всі його праці, так же як і широка політична діяльність стисло проведені в загальноросійському дусі.

- Дійсним революціонером серед сучасного оточення був В.І.Семєвсій /1848-1916 рр./ У своїх працях він порушив і скрис-талізував селянське питання та історію аграрного розвитку в Росії. В тій ділянці він являється компетентним знавцем і його праці належать до підставових.

- Єдиний визначний історик, котрий мав відвагу сказати, що не в усьому Росія перід вела, був історик - федераліст А.П.Шапов, /1830-1876 рр./, народжений в Сибірі. Шапов так же як і українські історики федералісти /Костомаров, Антонович, Драгоманов, Грушевський та інші/ у своїх працях, виступав проти російського партикуляризму. Участь в політичному житті зламала його наукову кар'єру і його заслано в Сибір. Правда, Шапов науковій праці не покидав /в 1906-1908 рр. вийшли в Петербурзі 3. томи його праць та інше/, Він простудював питання Сибіру, зацікавився з українською історіографією та симпатизував з істориками федералістами.

- Інший російський учений - А.А.Шахматов, фактично був лінгвістом, але його праці над старинними хроніками дуже допомогли історикам при ствердженні автентичності, часу написання та інших неясностей. Він осмілився сказати правду і доказати, що російська білоруська і українська - мови, походять з старослав'янської, але тепер являються самостійними. За це він отримав в непереможливій, але неугрунтованій критикі шовіністів - росіян.

- Найкращим російським історіографом був В.С.Тюкуніков /1841-1923 рр./ .Його чотиритомова праця " Опыт русской историко-графии" /Київ, 1891 р./, являється унікальною, високонауочною працею.

- На закінчення перегляду історіографії старої Росії подамо ще одного історика, котрого і більшовики визнали, а був це М.П.Павлов-Сильванський /1868-1908/. Він виходить зовсім нового заложення як інші учені і доводить, що феодалізм в Росії дуже споріднений з західно-європейським феодалізмом. Його праці були такі оригінальні, що він знайшов гарячих прихильників і наслідувачів як теж і не менш рушучих противників. До його замітніших праць належить твір "Феодалізм в древній Русі" /Петербург, 1907 р./ "Феодалізм в удільній Русі" /Петербург, 1910 р./ та інші.

- Поданий нарис історіографії царської Росії далеко не вичерпує цілості. Для загального огляду, подано деяких істориків, котрі дуже далеко заторкували постать, діла чи добу гетьмана Мазепи, а знову деяких, про котрих була мова в попередній частині нашої студії ми не згадували зовсім.

2. Мазепа в світлі совєтської історичної науки.

- Доба царя Петра I. знайшла живий відгомін і велике зацікавлення в крузі совєтських учених. Нічого дивного, партія большевиків, глядить на царя Петра як на творця імперії, як на найважливіший чинник в історії Совєтської Росії. Попередній розділ вказує, що історики царської Росії залишили совєтським ученим велику спадщину. Так як дореволюційний період в російській історіографії розвивався в трьох напрямках, а саме:

а/. збирання, систематизація і друкування джерельного матеріалу;
 б/. монографічні опрацювання поодиноких моментів чи постатей, в тому і гетьмана Мазепи і в/. намагання дати загальну характеристику і осуд реформ Петра I. - совєтські учені мають вже велике улегшення праці. Томи книг чи то в виді передруку документів, актів листування, споминів то знову ряд монографій або знову історично-філософські праці, зв'язані з реформацією проведеною в даній добі, ждали на совєтського історика, щоб він подав, переробив чи змінив їх в дусі "марксистсько-ленінської науки".

- як це не дивно, але тут "зламав собі голову" не один солідний історик, як от М.Н. Покровський /1868-1932 рр/. - Історик Покровський вихований на марксистській школі, котра приняла концепції Павлова-Сільванського, базовані на засадах універсального економізму і діалектичного матеріалізму. Покровський вихованок Московського Університету і любимець Ключевського та Віноградова здобув добре знання предмету. - Фактично він являється батьком марксистської історичної школи в Росії. Його праця "Русская История с древнейших времен" /4. томи,

Москва, 1913-1914 рр./, базована на політичних переконаннях автора. - Не даром він сказав одного разу: "Історія це політика примінена до минулого". Марксизм не перешкоджував Покровському бути російським імперіалістом, хоча під іншою закраскою і ненавидіти все що українське, а в першій мірі намагання України відлучити ся від Росії. Тому то він гостро виступав проти Мазепи. Правда, пізніші історики-марксисты, ще більш стали марксистами і виступили проти Покровського, бо він заперечував прогресивний і справедливий характер Північної війни. Таких помилок знайшли в нього більше і довелося "розвіначати" не тільки Покровського, але й його школу.

- Фабрикація советських учених наступала дуже скоро, тому треба обмежитися і з доволі великим застереженням вичисляти тих науковців, котрі заняли серйозне місце в советській науці, або тих, що безпосередньо чи посередньо писали про Мазепу, та про його добу.

- Академік М.М. Богословскій, спеціально працював над добом Петра І., мав доступ до всіх архівів ССРСР і видав друком низку праць. Він зібрав два томи матеріялів до біографії Петра І., де зібрано те, що відноситься до юности царя, азовських походів та першого заграничного подорожування. Варті уваги студія "Русско-Данский союз 1699-1700 гг" та "Городская реформа 1699 г, в провинциальных городах", як теж цикл статей, от хочби "Административные преобразования Петра Великого", "Боярская дума", "Приказы и местное управление" та "Палата об уложении 1700-1703 гг"-друковані в "Известиях" А.Н. ССРСР, 1927, 1928 і 1929 рр. - Богословскій подає багато нового, досі незнаного. У своїй студії про російсько-данський

союз він показує, що початкові, дипломатичні переговори вів сам цар і про те нічого не знали не тільки в Москві, але навіть вищі урядники Посольського Приказу. Це підтверджує, що цар Петро держав в своїх руках увесь клубок внутрішньої політики. Крім політичної праці він цікавився і залюбки вводив нові реформи. Богословський якраз зупиняється в своїй праці над міськими реформами запровадженими царем. - Звільнення міст від заряду воєвод було побажане, та подвоєння податків спричинило те, що населення вороже сприйняло реформу 1699 р. Практика показала, що подвійний податок треба було знести і про це говорить історик. Статті про адміністративні зміни царя розкривають зміни, котрі перевів Петро в центральнім, а частинно і льокальних урядах. - Інші статті з ділянки адміністративних реформ, це фактичне доповнення його попередньої праці "Обласная реформа Петра Великого"/Москва, 1902 р./ де він доказує, що держава Петра має ті самі прикмети, що й другі держави Європи, доби абсолютизму. Автор відмічає петрівський бюрократизм, абсолютизм і раціоналізм, що діє і наглядає не тільки над державою, але й над поодинокими горожанами. Ідеалізація царя і брак пов'язання зо загально-економічним ладом не подобалися советським критикам і вони відмітили це.

- Матеріали до біографії царя Петра, це не збір архівних документів, але довільна інтерпретація Богословського, оперта на архівальних матеріялах. в тій праці теж є деякі нові дані і кидають світло на досі нев'яснені місця. До певної міри цікава інтерпретація історика. Він заторкує питання України і Мазепи.

- На увагу заслуговує двійка істориків - батько та син Бичкови, котрі довгі роки працювали над архівальними матеріялами і являються добрими знавцями Петровської епохи. Вони видали

сім томів "Писм и бумаг императора Петра Великого".

По смерті І.А.Бичкова /сина/,дану працю продовжував Др.А.І.Андреев, голова комісії,котра переняла дану працю.Під його проводом видано 7 і 8 том.Він теж написав кілька праць з доби Петра, котрі не мають ближого зв'язку з Україною і Мазепкою.ПісляАндреева,згадану комісію очолював Б.Б.Кафенгауз і зредагував другу книжку восьмого тому і дев'ятий том "Листів".Він написав низку статтів,з котрих на увагу заслуговує "Полтавская Битва".

- В.І.Лебедев,дав збірник з низкою статей про економічну політику Петра І.,про соціальні,адміністративні та воєнні реформи,про колоніальну та внутрішню політику та про культуру і освіту за Петра І.Цікава його праця "Булавинское восстание" /Москва,1934 р./.В малій брошурці,виданій 1939 р. дав огляд "Полтавского боя".

- Б.І. Сиромятніков написав більшу працю "Регулярное государство Петра I. и его идеология",котра стрінулася з доволі сильною критикою Б.Б.Кафенгауза.-Під редакцією Сиромятнікова вийшла друком,з його передмовою,праця Н.А.Воскресеньского п.н."Законодательные акты Петра I."

- П.Г.Любоміров працював над промисловою ділянкою і видав друком "Очерки истории русской промышленности/в России/ XVII и XIX вв.",Москва 1930 р.

- Знавцем соціально-економічних питань російської держави XVI і XVII ст. був С.Б.Бахрушін,/1882-1950 рр./Бахрушін був найстаршим професором Московського Університету ім.Ломоносова.Він добрий знавець історії.З маси його праць,нам цікаві, "Торговые крестьяне в XVII в.", "Ремесленные ученики в XVII в.",

і "Промышленные предприятия русских торговых людей в XVII в."

- Др.С.К.Богоявленський /1871-1947 рр/, працював в Московському Центральному Архіві, був добрим знавцем історії Росії та російської дипломатії XVIII ст. і видав багато праць. В першій мірі, на увагу заслуговують фундаментальні публікації архівальних документів та такі як "Вооружение русских войск в XVI і XVII в." та "Московские слободы и сотни в XVII в."

- Менших і більших праць про епоху Петра I., в советській літературі багато. Неможливо подавати всіх подрібно, тому доведеться перейти загально, беручи під увагу не поодиноких авторів, а опрацьовані ділянки. - Про російську імперію, політику та дипломатію Петра I. в советській літературі є багато праць. - В 1941 р. вийшла друком "История СССР" /перший том/, під керівництвом В.І.Пічета, М.Н.Тихонравова та А.І.Шестакова. На увагу заслуговує розділ "Военно-бюрократическая империя Петра I." та "Организация чиновничье дворянской монархии" - Пічета.

Над законодавчими проєктами Петра I., працював Н.А.Воскресенський, котрий видав друком перший том архівальних матеріалів п.н. "Акты о высших государственных установлениях."

В ділянці політики і дипломатії Петра I. працювали різні учені. Я.Я.Зутіс, помістив в 2. числі "Исторического Журналу" статтю - "Балтийский вопрос в политике великих держав" /від Полтави до кінця Північної війни/ і видав працю п.н. "Балтийский вопрос в политике великих держав" / "Политика царизма в Прибалтике в первой половине XVIII в." /Москва, 1938 р./ - Н.Ф.Яковлев написав статтю " О так называемом " Завещании "Петра Великого", поміщену в 12.ч. "Исторического Журналу" за 1941 р. - В ділянці дипломатії

Петра І., працювала Т.К.Крилова. В збірнику " Культура Эспании", була уміщена і праця " Отношение России и Испании в первой четверти XVIII в." Крилова дала ще низку інших статтів, як от "Русско-турецкие отношения во время Северной войны"/Истор. Зап. 1941, Н.10./ та "Россия и Венеция на рубеже XVII и XVIII вв." /Ученые Записки Ленинградского Пед. Инст. им. Герцена, т. XIX, 1937./.

-Воєнні події Петровської доби теж знайшли своїх дослідників. Е.Разин, в курсі своїх викладів для воєнної академії п.н. "История военного искусства", подає загальну характеристику воєнного мистецтва за Петра І. -В.А.Панов, написав брошуру "Петр I. как полководец" та тут не дає своїх власних поглядів, але компелє дані зо старих авторів-Леєра, Мишляєвського, Пузирьовського, Масловського та Юнакова, Москва, 1940 р, перевидана 1942 р./.

- Л.В.Черепін дав розвідку про донське повстання "Классовая борьба в 1682 г. на юге московского государства"/"Истор. Записки", т. IV, 1938р./.-П.Й.Лященко написав "Историю народного хозяйства СССР" /Москва, 1939 р./, де подає загальну характеристику важкої промисловости, ремесла, торгівлі і сільського господарства за Петра І.

- На закінчення подамо кілька праць, котрі спеціально заторкують постать Мазепи. В першій мірі згадаємо " Труды Научной Сесии посвященной 230 летию полтавского боя", під редакцією С.Н.Белоусова, п.н. "Полтавская битва".-Тут поміщені доповіді, виголошені на тому " квілейному святі".Доповідь батальйонового комісара Б.С.Тельпуховського п.н. "Народная борьба против иностранных интервентов в Северной войне" каже, що до них /шведів/ прибув "зрадник гетьман Мазепа". В.А.Дяченков, автор докторської дисертації п.н. "Мазепа як зрадник українського народу" /1945 р./, над котрою він працював більше року, дав "наукове" узаasadнення зради Мазепи

і - дістав похвалу, гроші і "науковий ступінь". Цей же Дяченко, помістив в журналі "Радянський Львів", статтю п.н. "Мазепа як зрадник українського народу," /перевидану більшовицькими "Українським Життям" в Торонто, 1949 р./, котру гостро скритикував Шутей, кажучи, що цей "слабо розкрив зрадницьку діяльність Мазепи".

- Не будемо вчисляти всіх "доповідей" уміщених в цьому збірнику. Вони писані одним і таким же стилем, котрий підказував уповноважений полковник НКВД, М.С.Подорожній, кермуючися вказівками Політбюро. Таких "наукових" праць про Мазепу є значно більше; та були колись в Советській Україні й інші праці. Позитивно про Мазепу писав О.Гермайзе, Ол.Рябий-Скляревський, С.Кожушко та інші про котрих буде мова в українській історіографії. В зв'язку з російською більшовицькою історіографією, стверджуємо, що культ і символ Мазепиньства не удалося їм знищити. Він пережив царизм, пережив Сталіна і правда про Мазепу скорше чи пізніше буде признана цілим науковим світом.

3. Гетьман Мазепа в освітленні польської історіографії.

- До половини XIX ст., історіографія Польщі, опиралася на російській, суб'єктивній оцінці, як самого гетьмана Мазепа так і його діяльності. Від російських впливів почала вона звільнятися щойно в другій половині XIX ст., хоча до кінця поповняє похибки, уважаючи українського гетьмана "латинником", польським патріотом і поляком, як не в цілому, то хоча "по культурі".

- Нам видається дивним, відношення польських істориків до Мазепа в першому періоді і виясняємо його орієнтацією на російські, в засаді односторонні джерела і брак високого критичизму та глибокої аналізу.

Щоб мати змогу розглянути праці, котрі відносяться виключно до Мазепа, поминемо всіх авторів історії Польщі, згадавши тільки їхні прізвища, для орієнтації майбутнього мазепознавця. В поазбучному порядку йдуть вони так: Арнольд-Лєсьняк-Погоска, Фр. Буяк, М. Бобжиські, Ватра-Шевлоцкі, Гурніцкі, Р. Гродецькі, Я. Домбровські, Ф. Конєчни, Вл. Коножчинські, Кубаля, Ст. Кутшеба, Ляковські-Павловські, Т. Моравські, Мошченська-Мрозовська, Нанке, Г. Орша, Отвіновські, Г. Пашкевіч, Рутковські, Сьррийковські, К. Шайноха та інші, котрих праць годі було дістати.

- При глибокому студюванні доби і діяльності Мазепа, можуть бути допоміжними слідуєчі праці: J. J. Bystron: Dzieje obyczajow w dawnej Polsce" - Warszawa, 1932, /, Chwazanowski: Humanizm i reformacja w Polsce /Lwow, 1927 r. /K. Gorski: Historia piechoty polskiej - Krakow, 1893 r. - / i : Historia jazdy polskiej / Krakow, 1894 r. /, K. Hartleb: Kultura Polski / Hanower, 1935mr. /, Wl. Konop-

czynski:Polska a Szwecja /1935/; St.Kot:Historia wychowania /Lwów, 1934 r./; St.Kot:Zrządła do historii wychowania /Warszawa, 1929 r./; M.Kukiel:Zarys historii wojskowosci w Polsce /Krakow, 1929 r./; St.Kutrzeba, Wl.Konopczynski et cetera:Polska w kulturze powszechnej /Rzym, 1945 r./; Laskowski:Jan III.Sobieski /Lwow, 1933 r./; O.Laskowski:Odrebnosc starpolskiej sztuki wojennej /Lwow, 1935 r./; Z.Lempicki:Renesans, oswiecenie, romantyzm /Warszawa, 1932 r./; St.Lempicki:Renesans i humanizm w Polsce /Lwow 1938 r./; Wl.Lo-zinski:Zycie polskie w dawnych wiekach / Lwow/.

- А тепер перейдемо до праць, котрі відносяться виключно до гетьмана Мазепи. Перші відомості про юнацькі роки подає в своїх споминах, сучасник гетьмана Пасек. Його спомини вийшли друком в 1736 р., та про це була мова в першій частині цієї студії. Неумотивовану байку про любов Мазепи з Фальбовською, підхопив від Паска чи з якихось інших джерел, історик Отвіновскі і подав у зміненому вигляді. Оцінка Мазепи в Отвіновського негативна, бо він користувався російськими односторонніми джерелами. Подібно трактує гетьмана історик Шуйскі у IV т."Dziejow Polski", - виданих в 1866 р.

- До рідкісних належить праця графа Г.Красінського п.з. " The Cossacks of the Ukraine", London, 1848.

Праця Красінського не відноситься вповні до Мазепи. Це збір біографічних даних про найславніших козацьких атаманів. На кінці цієї праці поданий опис України. Граф Красінський, пише у своїй

1/.Слід перевірити чи було друге видання цієї праці, бо Б.Романенчук у своїй праці п.н. "Іван Мазепа в європейській літературі"/"Вістник", 1934 р.Кн.5, стор.368, каже, що дана річ Красінського, появилася в Лондоні ще 1859 р.

передмові, що старається писати в історичному змісті, але в анти-російських почуваннях, прихильно до Польщі й Англії. Свої "симпатії" до України - очевидно в межах Польщі-, проявляє тому, що там провів свою юність. Краса степової України так його полонила, що він у своїх працях порушує українські історичні постаті. Розвідку про Мазепу Красінські опирає на таких джерелах:

Life of Peter the Great; Histoire de Charles XII-Voltaire; Voyage de la Matraye; Pologne pittoresque-Niemcevitch; Lettres de Charles XII; Rapports par Nordberg; Rouliere Anarche de Pologne; Leclerc; Pufendorf; John Perry-Present state of Russia; The Cossacks -Lesur.

На нашу думку, автор не завдав собі аж так багато праці, щоб проаналізувати згадані джерела; правдоподібно він користувався, тоді виданою друком, працею Отвіновського.-Четвертий розділ даної розвідки присвячений Мазепі. Про любов Мазепи з графінею Концькою згадано в першій частині нашої студії.-Дальше, автор оповідає, що Мазепа звільнений козаками з під виснаженого коня, позістав між ними і був улюбленцем Дорошенка, а опісля Самойловича. і добився найвищого становища.-Це його не задовільняло і він своїми інтригами усунув Самойловича, котрого заслано на Сибір, а гетьманський син згинув під катівським топором. Завдяки інтригам Мазепи цар Петро мав усунути свою сестру, регентку Софію в монастир. Козацтво з'єднав собі гетьман Мазепа успішними походами на очаківських татар. Палій з козацтвом пристав до Мазепи, та він заслав його своїми інтригами на Сибір.-Гетьман був причиною неудачі під Азовом і хоча цар нічого йому не сказав, але вислав в Україну своїх офіцерів, щоб слідили Мазепу, та козаками. Мазепа мріяв про те, щоб зістати володарем, тому покинув Польщу.

він ніколи не думав бути в рабстві росіян. Його виховання і наука допомогли йому бути передовим між російськими генералами через що вони були заздрісні. Тому, що Мазепа не хотів коритися цареві, він повів переговори з Карлом XII. - Шведський король дуже осторожно ставився до Мазепи та його обіцянок і не вірив козакам. Гетьман Мазепа вислав свого сестрінка Войнаровського до царя з листом, щоб цар поводився з козаками більш ліберально та Петро видав приказ, негайно закувати Войнаровського в кайдани, а своїм генералам видав приказ не допустити до злуки со шведами. Мазепа побачив, що прийшов час діяти, тому приготував великі запаси харчів і пішов до Карла з 15.000 козаків. Цар пропонував гетьманові Мазепі вернутися під царську руку, а він за все забуде, але гетьман залишився вірний Карлові XII. - Хвороба Карла і помилка генерала Крайца, довели до програної під Полтавою. При переправі через Дніпро буря ушкодила човен і Карло та Мазепа з трудом уратувалися. - Гордієнко у автора чомусь названий "Городиським". При кінці сказано, що Мазепа не міг проводити бездіяльного життя на вигнанні тому захив отруу і помер на 81. році життя. Красінський каже, що Мазепа розважно розглядав свої задуми, не любив давати волі словам, а таємниці глибоко зберігав у серці, що було питоме східній тиранії. Він був знаменитим майстром в лицемірстві. - Навіть не вагався посвятити життя найкращих приятелів, щоб тільки міг задовільнити свої амбіції. - Таємниці других, здобував часом гарним словом, усмішкою або жестом. Його поступовання супроти Самойловича, його сина, Палія та других котрих він вимордував, стоїть в пам'яті про нього і цього не дасться нічим змити. Крізь життя пройшов він як сковит вітру в пустині, а український нарід і досі оспівує його в піснях. - Стільки в Красінського. Ми відмітили тільки

замітніше і дивно де автор міг набрати стільки нісенітниць.

- Красінський фантаст ніби другий Пасек. По прочитанні цього всего нам стане ясно яку Україну любить автор, Україну без Українців-польську колонію...

- В такому світлі, представляє Мазепу, інший, доволі популярний між французами, історичний твір К. Вальшевського, п.н. "Петро Великий", переведений теж на англійську мову /1897 р. Лондон/.

- Валішевський в кількох місцях згадує за Мазепу. В розділі п.н. "Від Нарви до Полтави" /1700-1709 рр/, автор починає розповідь пікантною історією Мазепи з Фальбовською, котру "так наївно переповів Пасек", натякає на Мотрю, відскакує в життя України за Хмельницького, вертається до труднощів Мазепи в часі Північної війни, котрий не хотів наставляти свою грудь за царя, а союз з Карлом загрожував долею Наливайка, котрого, самі козаки видали ворогам.

- То тут, то там, автор покликується на Соловйова та на других російських істориків, але все ж таки вміє просувати пропольське наświetлення, а для України немає зрозуміння. З гетьмана Мазепи автор насміхається - мовляв він і в 60 чи 76 літ був палким любовником Фальбовської та інших пань, отже по деякій боротьбі "з бабою" /княгиня Дольська/ теж уляг і пішов на намову. Валішевський подає посередників в переговорах Мазепи зо Станиславом і Карлом, а вкінці каже, що весною 1708 р. він вислав своїх емісарів для переговорів з Карлом в Радошковичі над південний захід від Городна /Гродна/. В такому стилі удержана вся історія про Мазепу і тому для характеристики літератури про Мазепу і дану добу зупинилися ми

дещо докладніше.

- Історик Чарновскі в своїй праці " Ukraina i Zaporozze" /2.томи,ст.185./ та Ол.Пшездзєцкі в статті п.н " О Мазепіе " називають гетьмана Мазепу "потвором невдячності", "гнобителем", "кровопійцем козаччини", "мстивим тигром"- котрий все робив з егоїстичних мотивів та тільки для свого збагачення і т.д.

- Історик Отвіновскі висказався дещо краще, бо згадує, що гетьман Мазепа був у цілого народу: "... in amore venerativo et adorativo" /Dzieje Polski pod panow.Awgusta II". Цей анонімовий історик, робить засадничу помилку в тому, що уважає Мазепу поляком і на зміну російським історикам, втягає Україну в орбіту польських інтересів.

-До старших польських істориків, котрі цікавилися Мазепою, слід зарахувати авторів таких праць: R.Gawronny: Kozaczyna Ukrainna", L.Powidaj: Jan Mazepa /-"Przeglad Polski t.4., 1876 r.; A.Darowski: Intryga Salomonka /Biblioteka Warszawska, 189, t.III.; A.Bielowski: Jan Mazepa i jego listy 1702-1705 /Biblioteka Ossolinskich, Poczet Nowy, t.IV.; /apxib-/ Dwanascie listow Mazepy do St.M.Rzewuskiego /"Czas"-dodatek miesieczny, 1856, I.660-689/; List Mazepy do Piaseczynskiego /"Ateneum", 1842, I./ i Traktaty polskie z sasiednimi mocarstwami zawarte -I.Jezierski, W.Skrzetuski i ks.Fr.Siarczynski, tt.I-IV; Słownik Geograficzny"-stattia RuRikowski-"Mazepince"; Bartoszewicz: Nowe nieznanne fakty do zyciorysu Mazepy" /Dziennik Warszawski, 1853, N.159/.

- Як уже згадано, польська історіографія, починає насвітлювати постать та діла Мазепи - позитивно, щойно в другій половині XIX ст. Зворот в історії починає невідомий автор, котрий укривається під ініціалами ЛЬ.С. і крім згаданих вже "Двадцять листів Мазепи до Ст.М.Жевуского", додає від себе, що критика Пшездзєцкого

і Чарновського негативна і суб'єктивна., бо: "Дійсно відкинувши з перед очей ціль, до котрої йшов Мазепа, невпинно прямуючи серед важких умовин на становищі гетьмана, йому можна закинути в ділах маккіявельський фалш, зраду і невдячність, з офіційної точки зору. Та уважавчи його статистом або як сьогодні кажемо політиком, він являється небуденною людиною широкого погляду, що любить своє Запоріжжя, розуміє дух цивілізації, а назагал являється вищим умом і характером"/стор.662./.-Інший незнаний автор, нарису про Мазепу п.з." Jan Mazepa" . ., поміщеного 1871 р в " Tygodnik-u Ilustrowany-m" ще сміливіше стає в обороні великого гетьмана і каже:"...нова історична наука взяла зворот в оцінці Мазепа.Цей баяст різних історій, поезій, повістей та переказів змінили історію життя гетьмана Мазепа, або представили його односторонньо.Нові джерела дали змогу прояснити справу і сумніви вияснено, а помилки справлено. крім любовних і непохвальних поступків, виявилися діла, котрі змальовують надзвичайну людину, політика та інший ум і характер. нічого дивного, що й серед народу заховалася пословиця, котра каже, що " від Богдана до Івана не було гетьмана".- В іншому місці цієї статті автор каже:" Жодний з гетьманів не був таким, як він могутнім і всесильним.Треба признати, що свою владу використав він масстатично: будував церкви й лічниці, удержував школи , опікувався наукою й ученими, котрі виписували йому за це безліч похвал та присвячували свої твори.Окружувався мистцями, піклувався містами й рільниками, підсилював торгівлю і промисл, заводив ремесло і мистецтво, Підпомагав пожиточні установи, робив наклади книжок і давав на друк - одним словом, була це людина, що старалася і змагала до добра своєї батьківщини.

- Дуже позитивно, пише про гетьмана Мазепу інший поляк, котрий навіть писав свої твори по українськи з .т.зв. "української школи", хоча й ставить гетьмана серед польських передових людей, - а саме Тимко Падура. У його творах "Письма Тимка Падури", виданих 1874 р. у Львові, між чотирма нарисами з української історії, писаних по польськи є нарис про Мазепу. На сторони 3-5, подані цікаві джерельні дані про гетьмана, з молодечих літ, котрі допомогли, українським історикам, устійнити дату народин Івана Мазепи. Інші дані, збивають деякі твердження попередніх істориків, що буцім то король Ян Казимир вислав Мазепу на весні студії за границю. Не менш ревелайційна звістка про те, що проти Росії, гетьман виступив зо сорока тисячами козацтва, як теж те, що помер він від отруї, котру дав йому грецький піп в Бендерах. Цілий нарис Падури написаний в дуже прихильному тоні, автор належно доцінює гетьмана і бачить в ньому доброго політика і дипломата. Він уважає Мазепу своїм однодумцем-самостійником, з орієнтацією на Польщу.

- Цего не можна сказати про іншого польського історика, А. Яблоновського. Він дає дуже багато вельми цінного матеріалу про Україну, але з одностороннім навітленням, а до гетьмана Мазепи ставиться негативно. - У II. томі своїх "Pisma" /Варшава, 1910 р./, він робить цікаву екскурсію в минуле і припускає, що гетьман Мазепа творив баторіянсько-батуринську легенду, для противоваги Росії, бо відомо, що цей король, був одним з найбільших противників Москви. - В томі третому цікаве, нісенітне розумування автора, що: "... цей популярний "полковник" Палій вже в році 1688 віддав за посередництвом Мазепи, свою Хвастівщину під владу царя" /366 ст./,

а трохи далше автор заперечує своє попередне твердження і каже:
 "...гетьман Мазепа, котрий мріяв про злуку цілої України під своєю владою і т.д...."- виходить, що автор сам собі заперечує, бо або Мазепа сам хотів володіти Україною, або віддати цареві?...

- Правда в кінці Яблоновський приходить до голови по розум і каже:
 "... хоча сам цар в наслідок Жовківської умови з 1707 р. приказав Мазені покинути Білу Церкву, цей зволикав з тим, під різними протекстами аж до останньої хвилини і далше держав свою владу над правобережними полками."

- У противовагу Яблоновському, поставимо найновішого польського історика Ю.Фельдмана, котрий у своїй праці "

" - доказує, що Мазепа був вірним сином свого народу й церкви, відзначався справжнім патріотизмом і змагав до з'єднання всіх українських земель під своїм рейментарством, хотів створити незалежну українську державу, а тому зірвав з царем Петром. - Такі самі думки, висказує і Вл. Конопчиньскі в своїй

" Polska w dobie w. Połnocnej /Саські часи/, том II. ст. 432. цей зворот, в оцінці гетьмана Мазепи, як державного мужа, стає загально-принятим і польська історіографія вступає в сліди українських істориків державників.

4. Шведська історіографія про гетьмана Мазепу.

- Зрозуміти наświetлення Мазепи й України у шведській історіографії, допоможе цитата, з статті Б.Кентржинського: " - Він вказує лівою рукою на Схід, бронзовий Карло XII. на узніжжі так званого Королівського Саду в Стокгольмі, на Схід, куди завжди тривожно звернені очі шведської політики. Це ж він зустрів свою долю на тому ж таки Сході, це ж він злився в одне поняття з українською Полтавою, символом шведської великодержавности." ^{1/}

- На Схід звернені тривожно очі не тільки політиків, але й істориків, у їхньому розумінні, як каже автор статті, на сході Україна, а Схід - це Росія, там то, велит, цар Петро, у ті злом'ятні червневі дні, 1709 р. розторочив Карла і шведську могутність та кинув на всі покоління грізну сусідську тінь. - Схід, це всі шведські нещастя, Полтава - символ упадку, а Мазепа один з тих чинників, котрі спричинили катастрофу. Зрозуміло, що після такого розуміння історії у них немає сентименту ані для Мазепи ані для України. Немає любови ані належного зрозуміння, не дивлячися, що всі історики-українці, старої школи, на кожному кроці, апотеозують Карла і шведів і тільки історики-державники, а в першій мірі Б.Крупницький, мав відвагу знести заслону і відкрити нагу правду.

- Про Карла, шведи мають багату літературу. В першій мірі вельми цінні видання і самі архівні матеріали та спомини очевидців. При студіюванні діяльності Мазепи на тлі шведських взаємовідносин корисні такі матеріали: - в Люнді, від довгих літ виходить систематично маса праць, а саме спомини, матеріали

^{1/} Б.Кентржинський: Скандинавські розчарування, Наша Мета, ч. 7. /67/, 17. II. 1951 р.

і меморіали про Каролінців, товаришів Карла XII, що були з ним на Україні -єдиного в світі, того рода, видавництва "Karolinka Krigares Dagboker". З істориків сучасників, добрі праці, дав, -Густав Адлерфельд.-багатий матеріал, подає його праця "Histoire militaire de Charles XII", котра - , видана 1741 р. в Парижі. -В тій праці Адлерфельд вказує на розвій подій на Україні, коментує длячого Карло обрав той, а не інший шлях на Москву-король не міг обрати шляху через Твер або Б моленськ, бо вони були недоступні ізза густих лісів- далше автор каже, що Укараіна була дуже багата і шведське військо, мало тут вдоволь харчів і належно відпочило. -Дана праця, була видана в 1740 р. в англійській мові і мала додаток, цього ж автора п.н. "Точний огляд битви під Полтавою." -Цей додаток п.н. "An exact account of the battle of Pultawa with a journal of the kings retreat to Bender" вийшов осібним виданням, 1742 р., в Лондоні. Інша цінна праця Адлерфельда, вийшла теж в англійській мові, цього самого року в Лондоні п.н. "The genuine history of Charles XII with a more particular account of the battle of Pultawa " - , хоча нам не доводилося її проглядати.

- Краар Іфвар - видав 1775 р. в Люнді, свою працю в фран-цузькій мові п.з "Correspondance historique et critique entre deux Suedois au sujet de la bataille de Poltawa et de ce qui s'est passe a Bender."

- В зв'язку з Мазепою являється дуже цінна праця сповідника Карла XII.- Нордберга, котру використовували всі українські історики від Костомарова аж до наших днів. Нордберг, як очевидець, багато місця присвячує гетьманові Мазепі. Він пише про нього від моменту приїзду в Гірки до Карла аж до його похоронів в Бен-

дерах подає не тільки події історичної ваги, але й характеристики гетьмана. Автор ставиться до Мазепи з великою пошаною, цінить його як дуже розумну людину, європейця в повному розумінні того слова, каже, що він був постійним дорадником короля і бував у нього щодня, хоча не подає змісту розмов-кажучи, що це треба поминути як справу, котра оставалася між ними. У його історії Карла XII. докладно подана смерть і похорони Мазепи. Твір Нордберга появилася в чотирьох томах, 1741 р. в Парижі п.з. "Histoire militaire de Charles XII", а 1742 р., перевиданий в трьох томах в німецькій мові.

- Допоміжними працями, можуть послужити праці барона Фабріцюса, а саме: "The genuine letter of Baron Fabricius" видана 1761 р. в Лондоні та "Anecdotes du sejour du roi suede a Bender", видана 1761 р. в Гамбурзі.

- А тепер перейдемо до новіших шведських істориків. В першій мірі, розглянемо т.зв. "стару шведську школу". - Стара шведська школа, як каже Др. Б. Крупницький,^{1/} "відома зо свого лібералізму і народництва /возвеличання мас, простого народу і негачія щодо шведського короля Карла XII./". - Історик Фриксель перший виявив своє негативне відношення до гетьмана Мазепи, у своїй "Історії Карла XII, написаній п'ятидесятих роках XIX ст. а за ним пішли другі. - Правда Фриксель не заперечує Мазепі ані мужности, ані розуму, ані знання. Він з одбливою увагою підкреслює "...польськість та любовні історії Мазепи", але в основному, його характеристика базується на особисто-негативних прикметах гетьмана. Мазепа великий егоїст і дбає тільки про свої

1/. Др. Б. Крупницький: Мазепа в світлі психологічної методи.

інтереси а не про добро свого народу. Він відзначається хитро-
щами, а з нього говорять честилюбство або ображена гордість. - Такого
погляду, придержується вся стара шведська школа. - Це особливе помітне
у Ф.Ф. Карльсона. - Карльсон у своїх праці: "Sveriges historia
under konungarna af Pfalsiska Huset" - виданій 1888 р. в Сток-
гольмі, так же як і Фриксель, придержується психологічного методу.
Тут вчислимо і Harald-a Hjärne, котрий написав: "Ett swenkst vett-
nesbord om holsteinska partistamplingar i Ryssland" - ", де по-
міщений цікавий документ зо шведських архівів про Теофана Прокопо-
вича, та інші речі, неменш важні для українського історика. - Дана
праця - тобто ювілейний збірник, вийшов 1897 р. в Штокгольмі.

- Найповажнішу працю про гетьмана Мазепу, дав знаний
шведський славіст, приятель українців, Альфред Енсен. - "Мазепа"
- Енсена має гарний портрет з сучасного німецького журналу, а сам
автор добре обізнаний з українською та іншою літературою про Ма-
зепу. - Дивно вражає, що автор не пішов слідами новітніх істориків,
але насвітлює гетьмана Мазепу, тим самим, психологічним методом,
що й його попередники. - Правда, він признає, що гетьман був високо-
освіченою людиною, мав дипломатичний сприт та не уважає його
державним мужем. - Енсен каже, що Мазепа не мав сталого принципу,
не мав твердої політичної лінії і був боягузом. - у Мазепи не було
різниці між правом а безправ'ям, між правдою а неправдою, між
дійсністю а вигадкою. - Як каже Крупницький - у Енсена, в особі
мазепи тріюфувал егоїзм руїни з її персональними інтересами
і жалобю здобичі. - Навіть стараючися умотивувати основне питання,
а саме чому Мазепа покинув Петра, автор монографії каже, що з власних

персональних мотивів, а саме: страху та надмірної амбіції. Єнсен каже, що Мазепа не виходив зоз залеження великої ідеї-вільної незалежної української держави. Він бажав забезпечити себе, хоча назовні виступав як борець за козацькі свободи і права.

- Крім згаданої монографії, Єнсен написав більше праць про Мазепу. - В "Записках НТШ" /1909 р., XCII, ст. 239-242/, були подані "Три листи Мазепи до Зигмунта Галецького з 1704 р./ а в CXXIII-CXXIV числі "Записок НТШ", ст. 1-2, був поданий Єнсеном, "Дневник Пилипа Орлика".

- Новітня шведська школа, зробила зворот в оцінці свого короля Карла XII, але їх уже не цікавить особа Мазепи. Вони подають оцінку та самі факти про Карла і Мазепу. Так як про Україну й Мазепу вони глибше не студіювали, стараються тільки побіжно зупинитися на його діяльності. - Так і видно у них якусь незакінченість думок в оцінці українських проблем того часу, та хоча немає отой ворожої оцінки як у істориків попередників. У них помітний певний об'єктивізм і намагання оцінити факти так як це мало місце, без психологічного методу пояснень особи гетьмана.

- У новій шведській школі перід ведуть Галлендорф і Штильс.

- Нам доступна була, праця Штильс переведена на російську мову і видана 1912 р. в Петербурзі п.н.: "Карл XII как стратег и тактик в 1707-1709 гг." - Дана праця дуже солідно опрацьована і як бачимо з заголовку висвітлює військово-стратегічну діяльність шведського короля. Дана студія оперта на шведських архівальних джерелах, в першій мірі на виданнях шведського генерального штабу, та реляціях чужинецьких послів. Він дає дуже позитивну оцінку стратегічних здібностей Карла XII, про що була мова в першій частині нашої студії.

- Вельми цінна студія іншого модерного історика, Карла Густава Гільдебранда, а саме: "En relation om Mazepa varen 1707" / Karolinska Forbundts Arsbock , 1935 . /, котру зreferував Б.Крупницький в журналі "Похід" /Ч.І., 1947 р. Гайденау, ст.60-64"/. Др.Крупницький каже, що Гільденбранд, знайшов в шведському архіві, латинською мовою писане "промеморія", де переказані відомості винницького старости про зносини з гетьманом Мазепою. Цей староста як сказано в документі, вислав до Мазепи свою довірену людину - священника, щоб розвідав чи Мазепа дальше стійкий у своїх замірах, бути- як пропонував йому Лещинський - законним володарем України і чи хоче підкорити собі всю Україну.- Даного священника, котрого він знав уже попередньо, Мазепа прийняв у Жовкві і після взаємного записяження у додержанні таємниці і наладнанню кореспонденції через Кам'янець, Мазепа велів передати королеві такі відомості:

1/. Мазепа годиться на подані умовини, якщо король обіцяє їх додержати і дасть запоруку, що йому буде підпорядкована вся Україна і Запоріжжя.

2/. Військо, котре Мазепа вислав після царського приказу на Білу Русь, під проводом Войнаровського, не виступить проти польських військ, а російська 10.000 армія біля гетьмана зникне в слушному часі за одну ніч.

3/. Цар плянує уникати головної баталії з Карлом XII., але буде нападати на поодинокі відділи. Головні російські сили будуть біля Люблина з огляду на польський сойм в тому місті.

4/. Петро має трьох кандидатів на королівський престол - литовський гетьман Вишневицький, коронний маршал Денгоф і великий

коронний гетьман Сенявський.

5/.Остерігає шведські війська перед залишеним-росіянами-провіантом, бо він затроєний.

6/. Мазепа вимагає від короля Лещинського якнайскоршої повної відповіді на свої пропозиції.

- Гільдебренд, дуже влучно коментує, що цю духовною особою був єзуїт Тома Заленський. Даним старостою був Казимир Ігнатій Лещинський.-Це виглядає на фамілійну аферу, бо відомо, що княгиня Дольська - мати Вишневицького з другого замужжя була значною особою в переговорах з Мазепою. Дата написання меморіалу / 2.або 3.червня,1707 р./, теж згідна з побутом Мазепа в Жовкві.
- Від себе, наш історик, додає, що і зміст меморіалу згідний з іншими джерелами, а саме з даними в історії Карла XII - Нордберга.

- На закінчення, вкажемо на дві праці, котрі не слід поминути при студіювання цих питань. - Н.Герліц видав 1916 р. в Стокгольмі, п'ять томів: "Studier over Carl XII" на видану 1916 р., теж в Стокгольмі, студію п.н. " Kaggss Leonard dagbok 1698-1722".

5. Мазепа в німецькій історичній науці.

- Німецька історіографія, поминаючи російську, найбільш одностороння в питаннях життя і діяльності гетьмана Мазепи. Суб'єктивна тому, бо сучасні історичні факти, висвітлені так, як бажала собі Росія, а деякі науковці і кореспонденти прямо були на російській службі і з агроші робили те, що їм велено.

- Для прикладу, переглянемо сучасну пресу. В XVII ст. німецька преса була доволі добре розвинена, а такі міста як Франкфурт над Майном, Відень, Авсбург, Норинберг, Гамбург, Берлін, Магдебург, Браслав, Кенігсберг, Ляйпціг, Мюнхен, Кольн та інші мали свої власні газети. - Зміст сучасної преси доволі різноманітний, але в першій мірі звертали увагу на чужоземні кореспонденції, підчеркуючи визначніші воєнні події. Кожна газета старалася мати власного кореспондента / нерідко високо поставлені особи/, що доносив про все цікаве з місця. Більшість тих кореспонденцій була анонімна. - Очевидно про свободу власної думки не було й мови, хоча придержувалося певних засад етики - особливо супроти монархів, навіть ворожих держав. -

- Звернемо увагу на такі журнали: "Theatrum Europaeum" що виходив у Франкфурті. Був це історично науковий журнал.

"Historische Remarques der neuesten Sachen" - , видаваний П.А.Леманом в 1699-1706 рр. Він подає коротку історію України та відомості про Палія й Мазепу. - Багато писала про Україну "Europäische Fauna" - місячний журнал, видаваний, звісним авантюристом та гешефтьєрем П.Б.С. фон Шульцом, а редагував її ляйпцігський учений Рабенер. - Інший журнал "Neu-eröffneter Historischer Bilder-Saal", виходив Норинбергу під редакцією Імгофа.

- "Leipziger Post-und Ordinar-Zeitung" - завершував би всі

головніші газети того часу, що присвячували більше місця українським справам. - німецька преса звертає увагу на Мазепу в 1704 р., подаючи, що він найбільш впливовий діяч царя Петра, та дуже ним люблений. Захоплення Росією та царем Петром наступило після того, коли цар побачив, що про Росію пишуть, як про варварську країну, а про царів як про жорстоких тиранів. - Приміром в брошурі бывшего виховника царевича Олексія Петровича - Нейгебауера, виданій в 1704 р. цар повів енергічну діяльність, щоб опанувати європейську пресу. Він робив подібні спроби вже в 1701 р., звертаючися до вільного міста Гамбурга, з вимогою, заборонити друкувати "непристойні статті про Росію. - В 1709 р., цар наймає до себе на службу Й.Ф. Беттігера, що мав впливати на німецьку пресу, щоб там не друкували нічого злого про Росію, але щоб друковано в потрібному для царя напрямі.^{1/.}

- Акція царя була успішна і пруський та саксонський уряди-видають заборону друкувати, що небудь вороже Росії. Найбільшим успіхом Петра I., було запрошення на російську службу доктора прав Штрасбургського Університету - барона Г. фон Гюйсена, юриста та історика. Він мав намовляти голандських та німецьких учених, щоб посвячували цареві свої твори або писали про славу Петра і Росії. Йому ж поручено налагодити зв'язки з європейськими почмайстрами, щоб інформували європейську пресу на підставі російських кореспонденцій. Все це, Гюйсен полагодив успішно.^{2/.}

- З ментом переходу Мазепи на сторону Карла XII., вся

1/. Подасмо за Др. Б. Крупницьким та І. Борщак йде ще далше і каже, що "Театрум Европеум", з 1709 р. завдяки акції Беттігера пише неприхильно про Україну й Мазепу.

2/. Докладніше про це пише Б. Крупницький у "Гетьман Мазепа в німецькій літературі, Записки ЧСВВ, т. IV, ч. 1-2, ст. 292-316, звідки ми, черпали дані.

німецька, проросійська преса і багато істориків, виступають проти гетьмана, публікуючи кореспонденції, біографію Мазепи та інше за російськими даними.

- Цей прийом, опиратися на російські джерела, тягнеться безперервно до наших днів, а малі виїмки не змінюють цілості. Про гетьмана Мазепу та про дану добу, написано в німецькій історіографії багато праць, котрі необхідно проглянути кожному мазепознавцеві. Їх треба сприймати дуже критично, з огляду на одну сторонність.

- З архівальних матеріалів або сучасних опрацьовань без авторів, згадаємо: Ausfühlicher Bericht von der den 27. Junii St. v. 1709 zwischen Ihro Gross Czar Maj., und Ihro Konig I. Maj. von Schweden Armee vorgefallen Schlacht unter persönlicher hoher Ausfuhrung beyder Potentaten"-Berlin 1709; Ausfuhrliche Relation von des Grossen Tartar-Chans ausgefuhrten Expeditionen in Russland, a. desgleichen von des Circassischen Sultan Streyferen wie auch Eroberungen unterschiedener Stadte in der Ukraine, durch den Woywoden Potocky und Cossakischen Feldherrn Orlicky2-Hamburg, 1711; Copia eines Schreibens welches S. G. Cz. M. aus Petersburg an den Grossultan nach Constantinopel abgehen lassen, -1710; Diary of an Austrian Secretary of Legation of the Court of Czar Peter the Great, London, 1863, 2. b.; Extract Schreiben an Feld-Marshal Fürst Menzikoff von der Niederlage der hoch ubrigen aus der Bataille bei Pultawa nach Türckey Salvirten Schwedischen Trouppen, 1709; i Umstandlicher, glaubwürdiger und ausfuhrlicher Bericht, der unglucklichen shwedi-

shen Niederlage bey Pultawa den 27. Jun. st. v. 1709, Geshrieben aus Breslau, 1710.

- А тепер проглянемо праці з поданими авторами.

Штудгардець Йоган Вендель Барділі, удався на науку воєнного ремесла до Карла XII. і брав участь в битві під Полтавою. Він написав твір, дуже рідкісний на книжному ринку, в котрому опирається на реляції і рапортах королівської канцелярії або на власних спостереженнях. Власні думки автора, відносно гетьмана не завжди об'єктивні та це пояснюється причиною програної Карла XII. і стараннями автора знайти винного.- Барділі подає оагато цікавого про Україну, про її урожайну землю та про нарід. Він каже, що Карло не пішов на Смоленськ, але на Сіверщину, бо до цього спричинився козацький вождь -Мазепа. Далше автор подає причини, що спонукали гетьмана, перейти на сторону Карла з двадцяти тисячами козаків - як тоді казали -, що не тільки піддержали шведську армію, але й дали їй змогу освіжитися в багатій Україні.- Правда, після переправи через Десну із корпусу осталося тільки 1.500 людей. Інші відраджували гетьманові цей крок і Мазепа розуміючи, що тепер від царя добра не ждати, тому погодився щоб решта вернулася до слухного часу за Десну. Шведи прийняли цього старого привітно, хоча ожидали оільше як він їм дав. Опісля автор передає коротку біографію гетьмана й каже, що по нараді з Карлом, він спонукав короля йти на вируку Батурина та вже було запізно...
- Барділі відмічає, що козаки були для шведів дуже корисні. Без них він не міг би був переправитися через Дніпро, пробратися диким Полем, але був би попав в царські руки. Він теж згадує про намагання царя, дістати від турків гетьмана Мазепу і його плем'я-

ника Войнаровського.-Автор каже, що хоча це царське прохання здавалося не так несправедливим, турки не хотіли видати особи, що витерпіла стільки переслідувань і тортур, бо не хотіла з своїми підданими, понижатися під російським ярмом. Турки не видали свого колишнього, справжнього ворога, але дали йому охорону і для більшої безпеки дозволили в'їхати в місто Бендери.

-Барділі пише і про хворобу та смерть гетьмана.-Як бачимо його спомини вельми цінні і неоднократ служили українським ученим. Назва даної праці така: "Des Weyland Durchl. Printzens Maximilian Emanuels Hertzogs in Würtemberg es. Obristen über ein Schwedisch Dragoner Regiment Reisen und Campagnen durch Teutschland in Polen Lithauen, roth und weis Reussland, Volhynien, Severien und Ukraine et cetera" & "Nebst der Reys-Beschreibung von Pultawa nach Bender" I/.

- В зв'язку з істориками пізніших часів, згадаємо працю німецько-угорського історика ^{Йоганн Крістіан} Й.Х.Енгеля.-Року 1796 в Галле вийшов його твір п.н. "Історія України й українських козаків", що - як писав Акад.М.Грушевський- був першою науковою працею, зближеною у викладі української історії до наших наукових вимог. -Крім друкованої літератури, Йоганн Енгель -використав українські рукописні джерела, багату колекцію Надвірної Бібліотеки у Відні та деякі приватні збірки. Др.Крупницький каже, що Енгель виявив себе як справжній європеєць, був прекрасно обзнайомлений з великими проблемами своєї доби і виступав як раціоналіст і протестант, як ліберал і поступовець, борець за права людини, свободу, толеранцію, соціальну й економічну справедливість та за звільнення селян з кріпацтва.-Про Мазепу, Енгель пише, що він хотів рятувати незалежність України і тому заключив союз з Швецією та було пізно,

бо він уже не мав енергії молодих літ і тому цар переміг.

- Якби не це, то сьогодні ми мали б на троні українську величність з династії Мазеп, шведську імперію на Півночі і Суворов не запанував би 1795 р. в Варшаві.

- При студіюванні постаті Мазепи, на тлі даної доби, слід проглянути такі праці німецьких істориків: Zinkeisen-"Geschichte des osmanischen Reiches in Europa"¹+Gotha, 1857;-E. Herman-"Russland unter Peter der Grossen", Leipzig, 1872; A. G. Bruckner-"Beiträge zur Kulturgeschichte Russlands im XVII Jahrhundert", Leipzig 1887.

- Дещо довше, зупинимося на новішій історіографії.

- Вона здебільша одностороння. Модерний німецький історик Курт Керстен, написав книжку: "Peter der Grosse", видану 1935 р. в Амстердамі. Письменник базується на російських джерелах, а особливе на працях, розгромленого большевиками, Покровського. Автор в першій мірі старається вияснити противоріччя в оцінці Петра. Він каже, що серйозні критики сумнівалися, що до його воєнних здібностей. Відомо, що цар програв перший бій і викликав Прутську катастрофу так же вийшла неудача в часі Перського походу. Воквав Петро 20. літ і по мимо того, що Росія в початках його володіння була розхитана він створив могутню імперію.-Керстен, порівнює царя Петра з Людовиком XIV. чи бранденбургським курфюрстом Вільгельмом.-Правда автор згадує і про те, що закріпачені селяни називали Петра "Антихристом", але це заслабий натяк, а цілість являється одним похвальним гимном цареві, базованому на російській історіографії.-Про Мазепу Керстен пише негативно, а про Україну каже, що тут Росія могла бути спокійна. Самозрозуміло, що автор, котрий базується на односторонніх, ворожих джерелах не може бути об'єктивний, а на увагу в його праці, заслуговує хіба тільки огляд політичної ситуації в Західній

Європі, дещо з характеристики-політики Петра та наслідки нещасті Мазепи й Карла. Автор і тут не свобідний від пересадного перебільшення, так що навіть советська критика звернула на це увагу.

- Відомий німецький автор, Еріх Міллер, видав 1926 р., в Мінхені, популярну працю "Peter der Grosse und sein Hof" де використовує доволі багатий, хоча теж односторонній, архівний матеріал та сучасних мемуаристів Бюшінга, Штеліна, Голікова і других. - Автор відмічає, що якщо історія володаря була коли-небудь історією країни то якраз Росія за Петра. Влучна замітка і про те, що події розвивалися самовільно і були абсолютно незалежні від того хто гнав їх вперед. Тільки вимоги зовнішно-політичної ситуації привели до переміни внутрішньо-державного уладу. Заки не наспіла зовнішня конечність, реформи Петра нагадували случайну імпровізацію і дивацтва юнака, що захоплюється новинками. Добре характеризує він, російський народ. - Неправдоподібна пасивність, надзвичайна здібність переносити страждання та життєздатна сила, дозволили росіянам перенести всі злигодні, що спливали з них як з гуски вода. видавалося, що в цій країні люди не чулі на все те, що принесло б смерть кожному європейцеві. - В іншому місці, автор каже, що цареві не удалось змінити свого народу. Він остався тим чим був. Задубілим, пасивним, нечуттєвим і грубим, недоступним для будь яких змін. Україні і Мазепі, автор присвячує дуже мало місця, а про об'єктивізм-нічого й говорити.

- Третьою, популярною працею про Петра, являється твір Ерчарда Брайтнера, виданий 1936 р. в Ляйпцігу-Відні, п.з. "Peter der Grosse Zar" - Автор відмічає конфлікт царя з сином та історію Катерини Олексіївни. Тут присвячено дещо місця Україні та її

володареві, але в цілому оцінка дуже одностороння і видно, що автор належно не використав нового матеріалу.

- Згадавши популярну літературу, перейдемо до солідніших праць, дослідного характеру. З огляду на обильний матеріал, особливе на використану літературу XVIII ст., заслуговує праця Генрика Дєрріса / Heinrich Doerries /, під назвою "Russlands Eindringen in Europa in der Epoche Peters des Grossen" - , котра появилася друком в " Osteuropäische Forschungen ", та і тут про Україну згадано тільки мимоходом, хоча цікава і строго научна критика Петра і Росії.

- Цікава своїм нерозумінням справи і суб'єктивізмом праця Вальтера Гінца: "Peter des Grossen Anteil an der wissenschaftlichen und künstlichen Kultur seiner Zeit", надрукована в Бреславі 1933 р. - Автор у всьому бачить руку царя Петра, а про перенесене, гетьманом Мазепою, в Росію Барокко йому невідомо. Він старається своїми думками повалити всі дотеперішні твердження європейських істориків, і вбачає в Петрі-божище, та ще й дивується чому його варваром називали.

- Цінною працею, не дивлячися, що автор " втискає її в общеруске поняття", є інша праця німецького ученого - Ганса Коха п.н. "Die Russische Orthodoxiesher Einflüsse auf das ostslavishe Denken" - Вона появилася друком 1929 р. в Бреславі. - Як бачимо з підзаголовку, автор розглянув питання - як він каже - "російської православної церкви" в зв'язку з західно-європейськими впливами. Головними філіярами являються тут, наші ж таки, світочі - Теофан Прокопович та Степан Яворський. Після авторової аналізи, Прокопович зміряв до протестантизму, а Яворський був під латинськими впливами. Міць обох, полягала на тому, що перший опи-

рався на системі, а другий на полеміці. - Крім догматичного заціквлення, автор застановляється на справах політичного характеру. Він каже, що після навчання Яворського, церковна власть вище світської, а в Прокоповича навідворот. Дана праця цінна тим, що автор солідно використав всю доступну йому літературу, тобто, з грецьких, ватиканських і лютеранських джерел.

- На дану тему, появилася інша праця Роберта Штупперіха: "Staatsgedanke und Religionspolitik Peter's der Grossen" - друкowana, у тій самій серії, що праця Дерріса, 1936 р. - Не слід поминути, багатомовної, синтетичної праці, історика Міхаеля, пн.н. "Англійська історія в XVIII ст." Дана студія написана на підставі величезного архівального матеріалу лондону, Відня, Берліна і Ганноверу.

- Рецензенти дуже цінують теж, іншу працю, пера Ганса Шумана під назвою "Der Hetmanstaat", поміщену в ІV. томі збірника "Jahrbücher für Geschichte Osteuropas" з 1936 року, та ще праця Оттона Гайнца п.н. "Карло XII", видана 1939 р., з котрими у нас не було можливості заізнатися.

- Перегляд частини, доступної нам, німецької, історичної літератури, підтверджує висказані на початку розділу - слова.
- Дещо інше навітлення, кидають праці про Мазепу, українських авторів, писані чи переведені на німецьку мову. Про праці українських істориків, писані німецькою мовою, буде згадано в українській історіографії.

6. Мазепа у французьких історичних працях .

- Наш розгляд французької історіографії про гетьмана Мазепу, почнемо від аналізу цінної праці модерного французького історика Albert-a Lortholary. н. " Le Miraque Russe en France au XVIII. " на 400 сторін друку, виданої в 1951 р. - Цей твір дійсно розвіває міраж, що його зуміла створити не тільки у Франції, але в цілій Європі, підступна Росія. Науці відомо, що прихильну опінію Росії у Франції, виробила цариця Катерина II. - Багато науковців стрічалося з цією проблемою та щойно, як каже І. Борщак /"Україна", Ч.7, 1952 р./ коли російська небезпека постукала у саме вікно Франції, знайшовся французький дослідник, що схотів підійти якомога ближче до того, як "російський міраж" опанував Францію, і її еліту XVIII ст. - Автор наведеної французької праці добре знає дану добу та солідно використав джерельну літературу. - Він каже, що ще при кінці XVII ст., французька опінія уважала країною, де, на кінці світа, де живуть якісь дикуни з східними звичаями та розмовляють невідомою мовою. Тут автор подає низку фактів - опінію сучасників. - Цікавий факт, що коли цар Петро бажав в 1697 р. прихати до Парижа, Люїс XIV. докладає всіх зусиль, щоб тільки знеохотити царя до поїздки, а дипломатичний представник Матвеев, жалівся цареві, що французький двір "мало зважає на нас і наші справи". Року 1717, цар таки був у Парижі та загальна опінія проти нього, бо він "дріб'язковий", "скупий" - сам регент придержувався її думки, що цар Петро, народжений, щоб бути лише боцманом на голяндському кораблі. - Факт, що цар панує як необмежений володар, змінює думку загалу і некролог по смерті

царя в журналі "Mémoires de Trévoux", доволі обширний і присвячує "геніяльному цареві" немало місця та хвалить Петербург як одне "зо світових чудес".-1725 р. Парижська Академія Наук, поручає своєму секретареві Фонтенелеві, зложити панегірич помершому цареві, що від 1717 р. був парижським "академіком".

- А тепер залишимо на деякий час даного автора і перейдемо до Вольтера.-Вольтер, у своїй першій історичній праці "Історія Карла XII." /1731 р./, закидає Петрові підступність та пише про нього з іронією. - Цей твір перевидано понад сто разів. Тут Вольтер дуже прихильно висказується про Мазепу й Україну. - В одному місці він каже: "Україна - одна з найродючіших країн світа, але при цьому найбільша пустеля. Погане урядування придусило все те добро, що природа дала тут людям... Україна завжди прагнула до свободи, але оточена Москвою, Туреччиною і Польщею, вона була примушена шукати собі протектора в одній із цих тьох держав." -Вольтер каже правду про Росію: "... відтак піддалася Москвитові, що уярмлював їх неначе рабів, як це є завжди звичаєм у Московитів." - Надзвичайно гарна характеристика Мазепи та його змагань, про що сказано в першій частині цієї студії. - Початкова аналіза твору модерного французького дослідника, вказує і на зміну у Вольтера.- Вольтер задумав написати історію царя Петра і був в тій цілі, запрошений в Росію, та він був надто обережний і волів працювати над даною темою в Швейцарії.- Другий том цієї студії вийшов аж 1763 р., за цариці Катерини II. - Як критика прийняла даний твір вказує цитат з листа д'Алямбера: "О, Боже мій, справді, цей восьмий том Вольтера /містить історію Росії/ викликає огиду - низотністю й плугавством своїх похвал.-Дійсно варто мати

щорічну пенсію в 1.000.000 ліврів, жити у вільній країні й написати таку історію. - Так же й Руссо, дуже критично поставився до цієї праці, ба, не тільки він сам, але й ціла плеяда других визначних французів як от Маблі, Кондіяк, та Мірабо.- Навіть Грімм, вірний агент цариці Катерини II, висказався, що надмірна облесливість у тій праці, недостойна старого, вільного швайцарця. - У всякому разі, як би не було, остається фактом те, що Вольтер, перший, за гроші цариці Катерини II, створив міт царя Петра. Твір Вольтера " Життя Петра Великого" / ми, користувалися англійським переводом, видання з 1809 р. в Лондоні /, є абсолютно суб'єктивний хоча він дуже заважив на опінії пізніших істориків. - Ставлення до Мазепи, зовсім не те, що в " Історії Карла XII."

- Для студіювання питань зв'язаних з гетьманом Мазепою, безпорівняння краще базуватися на об'єктивних французьких архівальних матеріялах, як теж на працях сучасників.- На особливу увагу заслуговують архівальні матеріяли великого мазепинця Филипа Орлика та його сина Григора, солідно опрацьовані нашим мазепознавцем І. Борщакком.

- Сучасна французька преса, а особливе " Gazette de France " за роки 1708-1717. відкриває нам теж немало цікавого з даної доби.

- Вельми цінна праця сучасника P. Shevalier-а під назвою: " A discourse of the original, country, manners, government and religion of the Cossacks, with another of the Precopian Tartars and the history of the wars of the Cossacks against Poland " -

- дану працю, перевів з французької мови Едвард Браун і вона появилася друком в Лондоні, 1672 р.- Не менш цікаві сторінки відкриває праця Жана Балюзе, котрий був в кінці 1704 р. в Бату-

рині.- Цей твір переховується в Парижській Національній Бібліотеці і знайшов її наш дослідник Ілля Борщак.-Балюз, як каже Борщак, відмічає у своїй праці, що Мазепа прекрасно володів латиною, зо своїми лікарями розмовляв по німецьки, з італійськими майстрами по італійськи та ще говорив слабо по французьки, хоча, як каже Балюз, гетьман був у юнацьких роках в південній Франції, в Парижі а навіть в Луврі /1659 р./, в часі святкування Піренейського миру. Автор підозріває, що Мазепа добре знав французьку мову, бо бачив в нього французькі і голландські газети. Балюз пише, що гетьман дуже поважаний у козацькій країні, де нарід свободолюбний, гордий та рідко любить тих, що ним рядять. Козаків з'єднав гетьман воєнною відвагою і твердою владою. Розмова з ним володарем приємна, він має великий політичний досвід й у протилежність до росіян, слідкує й знає, що діється в чужих країнах. Він показував авторові добірну збірку зброї і велику бібліотеку, де переважають латинські книги.

- Про важкі умовини, серед котрих, доводилося Мазепі проводити політичну працю, добре сказав французький представник в Царгороді - Феріоль.- Козаки не є природними підданими царя, вони тільки піддалися, ніби то під його протекцію, й ніхто не може обвинувачувати їх за те, що вони побачивши, як нищать їхні вольності, підняли повстання.

- Французький амбасадор у Варшаві - Де Монті, в листі до французького прем'єра міністрів падає цікаву характеристику гетьмана Пилипа Орлика. Лист цей, захований в Архіві Міністерства Закордонних Справ в Парижі.

- Дослідникам мазепинської доби, необхідно зацікавитися з такими працями: M. Cornelius Le Bruyn - "Travels into Muscovy, Persia and part of the East Indies" - Двотомова праця, видана 1737 р в Лондоні; De La Neville видав 1698 р., в Парижі, дуже цінний твір: "Relation curieuse, et nouvelle de Moscovie" не менш цікаві спомини подорожника De La Mottraye, котрі злегкої руки скритикував Вольтер, хоча тут поміщені прецікаві документальні дані про гетьмана Мазепу, бо автор перебував в Бендерах і в Константинополі, саме перед смертю Мазепи. Дані спомини, появилися друком 1728 р.- Цінна теж, праця загадкового автора Бенуа Шерера, франк-масона, аташе французької амбасади в Петербурзі п.н. "La Russie au XVIII siecle", видана 1863 р. і його ж праця, видана 1788 р. п.н. "Історія української козаччини".

- Переходячи до новішої історичної літератури, згадаємо працю De Segur-a, під назвою: "Historie de Russie et de Pierre le Grand", видану в 1812 р. та працю, вже більш популярного характеру, з під пера знаного П. Меріме п.н. "Les Cosaques de l'Ukraine et leurs derniers atamans" - видану в Парижі, 1854 р.- До публіцистичного циклу, належить збір /три/ критичних етюдів М. Де Воге: "Trois drames de l'histoire de Russie", надруковану 1884 р. в Парижі, де є один етюд про гетьмана Мазепу.- Правда він не представляє більшого значення, але цікавий погляд автора на українські справи та на їх володаря.- На думку Воге, Мазепа не був добрим політиком, бо справа за котру боровся була згори призначена на не удачу. Головною причиною неуспіху, була національна несвідомість народних мас і соціальні антагонізми серед суспільства. Де Воге каже, що навіть, якщо б було удалося Мазепі вибороти Україні незалежність, то її скорше чи пізніше стрінула б

доля Польщі.- На думку Др.Донцова,резюме де Воге, основане на підставі праць Пушкіна,Соловйова та Костомарова.Як до людини, де Воге,ставиться до Мазепи прихильно.Він подивляе його таємничу особистість та уважае високоосвіченою і блискучою духом людиною.

- Цікавий теж, твір історика старої школи А. Niessel-а "Les Cosaques ", виданий 1898 р. в Парижі.

- З найновіших авторів, найбільш цінна праця українського мазепознавця І.Борщака і французького науковця Рене Мартеля, п.н." Vie de Mazepa ", котру видано 1931 р. в Парижі.-Автори дуже совісно використали усі, досі опубліковані матеріали і праці про особу та добу гетьмана Мазепи. Вони чітко відмічають макіявелізм Мазепи, змальовують його в монументальних формах, надаючи йому величі, маєстату та дужого польоту. Вважає надмірний "демократизм" авторів, що до певної міри, апотеозує чернь, руїнницьку силу України.- Є ще кілька неточностей історичного характеру, та цілість дуже солідно опрацьована, тимбільше, що Ілля Борщак, заняв трівке місце в українській науці, як дослідник і добрий знавець Мазепи та мазепинців і опублікував багато архівального матеріалу.Твір написаний стилем історичної студії в формі життєпису.

- З інших праць, найновіших французьких істориків згадаємо твір G.Oudard-а п.н. "La vie de Pierre le Grand" виданий 1929 р. в Парижі. На увагу заслуговує, характеристика російської психології та вдачі царя Петра.-Удар твердить, що російська душа не здібна до еволюції.Ії вроджена покірність дозволяє симулювати сприйяття будь якої системи, але без розвою і удосконалення, хоч би на протязі століть вона виказала свій

натиск. Про Петра автор каже, що він жорстокий в часі миру і кволий в часі війни. Викликує захоплення в чужинців і ненависть у своїх підданих, людина, що так далеко довела деспотизм, як тільки може довести володар, котрому поведження засліпило розум. - Закінчення Удара таке, Росія вернулася до свого первісного варварства. Вірна віковій, великій ідеї старинних народів Азії, жде терпеливо нагоди, щоб знову кинутися на Європу, котру вона ненавидить. Автор використав великий джерельний матеріял праця написана чудовим літературним стилем, а твір живий. Гарно оформлені силуетки достойників Петра - Гордона, Лефорта і других, хоча Мазепи і його чину автор не розуміє.

- Слід звернути увагу на працю двох інших авторів -

L. Halphen - ата Ph. Sagnac , тобто на том, присвячений Людикові XIV. п. н. "La Prépondérance Française " , дана праця синтетичного характеру. - Нам цікаві взаємовідносини і вплив французької культури на інші народи в роки 1661-1715, та розділ присвячений Північній війні, а по часті, війні о еспанське наслідство та твердження, що програна Карла XII. під Полтавою, була ударом і для французької могутності. Між іншим належало б теж, проглянути багату і цікаву бібліографію, подану авторами, невідому українським історикам.

- Тритомова праця K. Lecklerq що появилася 1922 р.

в Парижі, п. н. " Histoire de la régence pendant la minorité de Louis XV. ", теж заторкує нашу тему. Ця книга присвячена історії Франції в роках 1715-1723. Вона добре насвітлює цю бурхливу добу, показує перевагу Англії і Росії в європейській політиці на Півночі. Тут використано багато цінних джерел, хоча сам твір немає прямого відношення до України.

- Як бачимо з цього невеликого перегляду французької історіографії, їхня опінія в цілому, була по стороні України і намагань гетьмана Мазепи. Могутність Росії та гроші її володарів зробили своє діло не тільки в Німеччині, але и у Франції. В наших днях повільно наступає зворот і модерна українська історіографія, особливе цінні праці І. Борщака, роблять перелім. Скорше чи пізніше французькі історики погодяться з словами Вольтера: "україна завжди стреміла до свободи" і зрозуміють наші, мазепинські ідеї.

7. Англійські історики про Мазепу .

- Може найбагатші, англійські джерельні матеріали і література про Україну та про гетьмана Мазепу, дуже слабо використані як українською та і другими історіографіями. - Поминаючи те, що Англія має величезні, майже не досліджені нами, джерельні матеріали, на англійську мову переведені всі цінніші праці сучасних російських, німецьких, французьких, шведських та других істориків і очевидців.

- Наші розшуки в канадійських університетських та публичних книгозбірнях, частинно відкрили цей багатющий скарб і тому уважасмо за відповідне, спрямувати туди українського науковця. Переважно всі ті матеріали дуже об'єктивні і за малим винятком, строго наукового характеру.

- Щоб зрозуміти чому якраз Англія клала таку вагу на ті речі, мусимо звернути увагу на те, що в петрівській епосі Великобританія зростає до величі і стає могутньою імперією.

- Англійська політика - хитрий Альбіон -, належно доцінює студії над своїми близькими і далекими, кволими і могутніми союзниками і ворогами. Англійський науковець солідно вивчає світову історію та все те, що в майбутньому може бути корисне для його батьківщини. У англійській історіографії, даний предмет це життя, право існування. Особливе чітко, зорив англійський дипломат, за розростом російської імперії і вкінці-кінців, оліскупчим ударом в само серце - десант біля прадавнього Херсонесу-Севастополя і козацького Козлов-города /Евпаторії на Криму/- російської імперії добив царя Миколу I. і розхитав її могутність.

- До належно не висвітленої нашими науковцями, належить і сучасна англійська преса. Нам пощастило проаналізувати два річники / роки 1708-1710/ журналу " British Apollo ", що його друкував J. Mago . В тому журналі поміщено немало відомостей про сучасну Україну та про події, що мали місце на наших землях.

- Тринадцять випусок / деякі використані в даній студії/, становлять цікавий і на нашу думку об'єктивний матеріал. Не менш важливе значення мають сучасні альманахи, що їх видавано щороку в зв'язку з оглядом європейських політичних та воєнних подій.

- Один з таких альманахів, опрацював Роберт Молсворт /R. Molesworth /п.н. "An account of Denmark, as it was in the Year 1692", виданий, четвертим випуском в Лондоні 1738 р. - Другий альманах, зредагований D. J. Robinson оп.н. "An account of Sweden as it was in the year 1688", з доданою історією королівського дому, в котрому знайшли ми цікаві речі і для українського історика, корисні при студіюванні українсько-шведсько-російських взаємовідносин. Особливе цінна характеристика Карла XII, згадки про Бендери та інше на сторінках 359-360. В цій же самій книжці, крім двох згаданих альманахів є ще праця, званого англійського письменника Daniel-a Defoe п.н. "A short narrative of the life and death of John Rhinholdt count Patkul, a nobleman of Livonia, who was broke alive upon the wheel in Great Poland, anno 1707 " -

- подана лютеранським пастором, що був присутний при Паткулі аж до його екзекуції. Ця праця теж вельми цікава, бо подає життя авантюриста і козацького тирана Паткуля. - На увагу заслуговують дуже гарні описи України і козаків різних англійських подорожників, як от Баркляя, Клавдія, Фондо, Джозефа Маршала, Е.Д. Кларка і т.д.

- Дуже цінні спомини сучасників очевидців. Один з них, шотляндець Патрік Гордон був на службі царя Петра. В 1859 р. в Лондоні появилася друком праця п.н.: "Passages from the diary of general Patric Gordon of Auchleuchries A.D. 1655-A.D. 1699".

- Року 1755, вийшла в Лондоні праця його сина Олександра, генерал-майора російської служби п.н. "The history of Peter the Great, emperor of Russia to which is prefixed, a short general history of the country, from the rise that monarchy; and an account of the author's life", в двох томах. - Автор, львівський старшина царя, тому деякі речі не вповні об'єктивні, але все ж такі тут стрічаємо дуже цінні речі. - Автор докладно подає про арештування Самойловичів про похід Мазепи і Шереметьєва, про морський похід при участі царя і гетьмана та про перемогу над ворожою флотиллею, про походи і перемогу над турками, про союз царя з Августом та про обітницю царя, віддати Правобережжя Польщі, про перебування турецького посла в Батурині, про надання Мазепі-Петром, ордену св. Андрія за успішну кампанію на Чорній Русі та інше. - Не менш цінні оригінальні листи польського короля Августа до шведського Карла, прихильна характеристика Карла XII. і може найважливіше історія Мазепи /стор.-280-285./ Олександр Гордон пише, що Мазепа народився на Волині в Мазепинцях, був пажем у Яна Казимира, а опісля послом до козаків і татар. Переповідає про кар'єру Мазепи у гетьмана Самойловича, про вибір на гетьмана та про пошукання прихильності у царя Петра. Вчисляє військові походи гетьмана, згадує про одруження з багатю вдовою, з котрою "мав тільки одну дочку" -, що очевидно не є правдою і історики давно це опрокинули, бо це була дочка покійного Фридрикевича, мужа майбутньої дружини Мазепи. - Дальше, автор каже, що сорозник геть-

мана Карло XII., запевнив йому самостійність України. Дещо довше автор зупиняється над кампанією шведів і козаків в Україні, спеціально над руїною Батурина, хоча не поінформовано, каже, що місто добровільно відкрило брами, військам Меншікова, мабуть не знаючи про зраду Носа. - Таких неточностей знайдено більше, але це пояснюється односторонній інформації автора зо сторони росіян.

- В цій великій, семи-томовій праці знайдемо багато цінного матеріялу, хоча не слід всего сприймати беззастережно, а треба порівнювати з іншими джерельними матеріялами. - В даній праці, автор кидає нове світло на вихвалюваного істориками, шведського генерала Левенгаупта, котрий в умові з Меншіковим, погодився на варварський вчинок, видачі союзників-козаків в полон. Не менш цікаві дані про Полтаву і про відступ Карла й Мазепи в Туреччину. Праця Гордона - як сказано вже - надзвичайно цінна і без неї годі студіювати добу і намагання Мазепи.

- Інша праця, без подання автора, видана 1739 р. в Лондоні п.н. "The history of the Peter the First, emperor of Russia" менше цікава, але вона розкриває внутрішнє життя, побут, владу релігію і убиство царем Петром власного сина. Тут подано про заслання "Самуельрика" /Самойловича/ в Сибір, про вибір Мазепи на гетьмана та інше, автор каже, що користується працею Вольтера.

- Дуже цінною працею є, студія J. Mottley-а - , видана в трьох томах, 1740 р. в Лондоні. Назва книжки: "History of Peter I. Emperor of Russia" Дана студія, багата документальним матеріялом як от: маніфести польського короля Августа з Дрездену, царя Петра з Петербурга, шведського генерал-губернатора Риги та інше.

- Інший твір - збірна праця істориків-сучасників, появилася

1783 р. в Лондоні п.з. "The modern part of an universal history, from the earliest account to the present time, completed from original aut."- В XXXII томі цієї цікавої історії /ст.23./, сказано, в підрозділі 53, п.н. "Зрада Мазепи", що сімдесятьлітний, бездітний Мазепа, місто дожити свої дні в спокою, сконфедерувався з Карлом проти Петра і намагався піднести всю козацьку націю до революти. Він мав достарчати шведам харчі, зброю та артилерію і військову допомогу, тому Карло XII. перейшов Десну і очідав його.

- Не поминамо, хоча згадкою, й інших праць:- Burnet "History of his own time" в трьох томах, видана 1753 р. в Лондоні; "The father of his country: or the history of the life and glorious exploit of Peter the Great, czar of Muscovy - ", Лондон, 1758 р.; "Original anecdotes of Peter the Great, collected from the conversation of several persons of distinction at Petersburg and Moscow" by - Staehlin - , Лондон, 1788 р.; На цьому закінчуємо історіографію сучасної доби і переходимо до пізніших праць.

- В 1800р., в Лондоні, вийшла праця W. Tooke , члена Академії Наук і Вільного Економічного Товариства в Петербурзі п.н. "History of Russia from the foundation of monarchy by Ruryk to the accession of Catharine the Second" - титул Тукі, каже, що даром він цього не дістав, бо не даром цариця Катерина платила Вольтерові. Автор же мусів заплатити за титул і якраз заплатив цією працею.-Цілість вимагає спеціальної аналізи та ми звернемо увагу на один уривок /ст.85-92./, де автор пише про Гетьмана Мазепу. Починає тим, що Мазепа не був добре наставлений до Петра. -Симпатії гетьмана були для Голіцина, котрого Петро зробив бані-

тою і тому він звернувся до Карла XII. -Мазепа мав аспірації, при фортуні Карла, здобути незалежність від Росії і вибороти козачі права, тому намовив Карла завернути на південь, в Україну. - Помимо пересторог Піпера, Карло таки пішов на Україну, але Мазепа не дав сподіваної помочі, бо з ним було лише около п'ять тисяч козаків. Петро оголосив гетьмана Мазепу поза правом. Гетьман дав малу поміч та витривав з Карлом до кінця. - Зо сказаного бачимо, що автор користувався виключно російськими, односторонніми джерелами і тому такі розбіжності між його твердженнями, а історичною правдою.

- До істориків середушої дати слід зачислити Оскара Браунінга, котрий написав: "Charles XII of Sweden", видану 1899 р. в Лондоні. Він теж базується на односторонніх російських джерелах, де йде про питання України і її володаря.

- Інший історик - Сурпrian, написав "History of the Russian fleet during the reign of Peter the Great -", видану 1889 р. в Лондоні. - Mahon видав в Лондоні, 2. томи праці про "History of England" - Bain - "Charles XII & swedish empire" /1895 р. видання/.

- Розглядаючи найновіші часи, на першому місці поставимо "Cambridge modern history". - П'ятий том даної праці, Доба Люїса XIV. Ми користувалися лондонським виданням з 1912 р. - Безперечно, що дана праця дуже солідна і оперта на першоджерелах, але здебільша односторонних, здебільша проросійських, бо українські історики і мазепознавці ще не добилися в центр Кембріджського Університету, а автори уважали за відповідне, звертатися до російських архівальних джерел і опрацьовань, недовіряючи власним, дуже цінним джерелам.

- Нам, в ім'я історичної правди, годі погодитися з висловом, що Мазепа стрінув Карла в Горках не як могутній "dux milicium Zaporoviensis" але як зруйнована людина, з дещо більше як власною гвардією та 1.300 козаків /ст.599./.

- Заки це сказати, слід було б проаналізувати всі джерела, в тій же таки, англійській мові а тоді кидати подібні твердження.

- Треба б ширше в'яснити дану справу і доказати в чому крився мілітарний потенціал України й Мазепи та що гетьман зробив для Карла XII.- Віримо, що нове видання кембріджської історії буде більш об'єктивне і не буде в ньому цього психологічного методу при характеристиці українського, великого гетьмана.

- Англійський письменник Stephen Graham написав книжку п.з."Peter the Great" - котра появилася 1929 р. в Лондоні. Цей твір дуже дбайливо написаний, живий у розповіді та її найбільшим недоліком те, що вона являється одним безперервним пеаном цареві Петрові I. Вона суто одностороння.- Правда тут згадано і про убійство престолонаслідника - власним батьком, царем Петром і про жорстокість царя та його необузданість, але на все це, автор знаходить оправдання і знову співає похвальну пісню цареві, його політиці, здібностям добирати співпрацівників, його воєнному генієві і так без кінця. - Гетьман Мазепа у автора, це непослушний царський достойник, а Україна мало що не провінція Росії.

- В 1940 р., Кембріджський Університет видав студію W.D.Allen-а - п.н. "The Ukraine". Ця праця, популярного характеру, а навіть -осьмілимося сказати, суб'єктивна публіцистика.

- Якщо автор і користувався джерельними чи історичними матеріалами і розвідками то односторонніми, і з тим " фаховим надбанням" взявся до писання історії України.- Жалко, що не було на цей " твір" - солідної, наукової критики. Автор помішав усе шкереберть і пише, що князь Мазепа - кандидат на священника ?...- опісля, з сотнею інших українських князів був висланий у Варшаву- мабуть як репрезентація української молоді, котрій вщиплено польський світопогляд і котру - після задуму Виговського- збережено як шляхту України.- Щастям Мазепи / на думку автора /, було те, що він попав з поміж вибраних на королівський двір.-Очевидно це не дало йому змоги поглибити науки, однак він вивчив польську мову і трохи німецьку.- Зрозуміло, що історія з Машком та перлини про любов з Фальбовською, автор аж ніяк не міг поминути. Далше подана історія кар'єри Мазепи аж до гетьманської булави, котра коштувала його 10.000 чи 11.000 - що підтверджує наше твердження, про користування російськими джерелами.- Підкупство мало оплатитися Мазепі, бо в наслідстві по Самойловичеві, він захопив куфри з черв'яцями та талярами.- В часі поїздки царя за кордон, Мазепа був неподільним володарем України. Цар обсилав гетьмана "ласками" та подарками. В палаті гетьмана був великий блиск і багатство. Автор пише, що користав джерелами Андрусяка, але це неправдоподібно, бо тоді чому говорить про ліквідацію Палія, не так як у наведеного історика ?... Про любов гетьмана з Мотрею у автора більше написано, як про всю державницьку діяльність Мазепи.- Про союз Мазепи з Карлом, автор каже, що гетьман Мазепа вибирав в своєму житті не мало шляхів та не мав ні одного безпечного, тому пустився плисти на хвилях власного щастя або нещастя /так як автор на хвилях фантазії?/.

Гетьман старався удавати вірного - цареві, до останньої хвилини переходу на сторону Карла. Пришов Мазепа до шведського короля з п'яти тисячами козаків, але опісля більше як половина відпала. Так побудована вся праця Аллена і нам дивно чому він покликуються на Борщака, Фельдмана, Андрусяка, Костомарова та других ?...

- Кінцеві висновки такі, що сучасна Мазепі література і джерельні матеріали позитивні і всесторонні, новіша література суб'єктивна і під впливами російських істориків. Зворот мусить наступити і такі спроби вже є. - Для прикладу вкажемо на статтю нашого історика І. Борщака в журналі "The Slavonic and East European Review" - "Лондон, 1931 р. Ч. 28. / про " Early relations between England and Ukraine . ", де між іншим є про Мазепу і його добу.

- Американська історична література теж має немало праць, здебільша односторонних, про гетьмана Мазепу й Україну, та нашою темою перегляд і наświetлення європейської літератури.

- На закінчення звернемо увагу, українським історикам, що треба вповні використати англійські джерела, що криють неопцінені сагацтва і містять в собі мало або зовсім невідомі факти.

8. Українські архівальні праці про Мазепу.

- Частина архівальних матеріалів, розглянули ми в російській історіографії, бо більшість документальних даних, знаходиться в їхніх архівах. В тому розділі зупинимося докладніше на деяких особливе важних речах і подамо частину опрацьовань архівального характеру.

- В першій мірі, для мазепознавця цікавий п'ятий том актів про Україну, виданих в 1853 р.п.н. "Акты Западной России".

- Третій і четвертий том "Архиву Юго-Западной России", видані в 1852 р., подають обильний матеріал про козаків.

- Необхідні в праці і "Памятники Киевской Временной Комиссии для разбора древних актов", видані 1852 р.-том III.119.

- А.Лазаревський опрацьовав "Акты по истории монастырских землевладения в Малороссии"-за роки 1636-1730, видані в 5-ому томі "Чтения в Обществе Нестора летописца", Київ, 1895 р.

- Згадувані нами "Писма и бумаги императора Петра Великого", видані Академією Наук СРСР, Історичним Інститутом, містять цілу низку листів Мазепи до царя, царя до Мазепи та переписка з достойниками Петра. Ми користувалися 7., 8., та 9. томом /вид. 1946-1952 рр/. В тих томах поміщено 53 листи зв'язані з постатю Мазепи, починаючи багато листів, котрі заторкують справи України, козаків, запоріжців, духовенства, старшин і гетьмана Мазепи але до него чи ним не писані.

- На спеціальну увагу заслуговує лист Орлика до Ст.Яворського, поміщений в Х.кн. журналу "Основа", Петербург, 1862 р., про котрий була мова в тексті.- В зв'язку з листуванням слід сказати,

що багато листів Мазепи зовсім не упорядковано, частинно вони появлялися в різних працях і журналах, а навіть попадали за океан, як от лист Мазепи до царя, поданий Др. Скегаром з Каліфорнії, в "Канадійському Фармері" Ч.41, за жовтень, 1952 р.

- Нажаль і досі наші мазепознавці не опублікували всего доступного листування Мазепи.- На спеціальну увагу заслуговує любовне листування гетьмана до Мотрі Кочубеївни, частинно подане Костома-ровим, Возняком і в брошурі п.н. "Твори гетьмана І. Мазепи", зо вступною статтею і під редакцією Е.Ю. Пеленського, видана 1932 р. у Львові.- Листування Мазепи цікавило багатьох українських науковців Історик С. Томашівський видрукував "Листи Петра Великого до А.М. Синявського" /З.НТШ., Львів, 1909 р. т.92./; Д. Кардаш-"Золоте Слово"/вибір історичних джерел, в тому і меморіяли Петрика, Мазепи, Карла XII, як теж договір Мазепи з Карлом та проче, видане 1941 р. у Празі; дослідник о. Павло Хрущ, умістив в З.ЧСВВ, в Жовкві, т. IV, кн. I-2, -" Деякі Мазепіана краківських бібліотек" /-листи львівського купця К. Ісаровича, від польського короля Івана Собеського до гетьмана Івана Мазепи з 1693 р., неznані листи Мазепи до Сенявського з 1704-1708 р.; Ф. Галійчук-"Лист Мазепи до Г. Любомирського з 1703 р." /З.НТШ., 1907 р., т.75, ст.117-119./ та інші.

На другому місці слід поставити щоденники, мемуари і літописи.- Над щоденником Орлика, тобто оригінальною рукописсю, захищеною в Архіві Французького Міністерства Закордонних Справ, під шифром "Pologne: Memoires et Documents - "7-11.5. vol: in fol. 462, 480, 492, 390, 512." Journal de voyage - ", працював знаний дослідник І. Борщак, друкуючи його частинно в журналі "Хліборобська Україна"/Кн.4., 1922-1923 рр, збір. VII і VIII; та Л.Н. Вістнику,

за 1923 р., кн. XI., за листопад, п. н." В книгозбірні гетьмана Орлика". -Щоденник Орлика представляє велику вартість, тому, що він містить маловідомі факти, необхідні при студії мазепинської доби. До таких же цінних речей, належить "Щоденник Петра Даниловича Апостола" 8/Киевская Старина, 1895 р., кн. 7-8/; "Щоденник Миколи Ханенка" /роки 1719-1723 і 1754/-в "Киевская Старина" 1896 р. кн. VII.; "Щоденник генерального підскарбія Якова Марковича" /вийшов друком в трьох томах, Київ 1897 р, в рос. мові./; "Мемуари, относящиеся к истории Южной Руси" /видані у Києві, в двох томах 1890 і 1896 рр./ та інші.

- Тому, що це є джерела котрі частинно торкаються даної теми, ми не зупиняємося над ними довше, а за те ширше проглянемо інші, більш важні для нас праці. Осередне місце в історичній літературі даної доби займає "Літопись Самовидця", /видана в російській мові у Києві 1878 р./, доведена до року 1702. -Цей літопис писав український шляхтич монархіст, на взір і під впливом латинської історіографії. -Другий літопис написав Григорій Гарб'янка /виданий рос. мовою в Києві 1854 р./, автор користується науковими джерелами і пише гарним стилем., кінчаючи роком 1709. - Третій літопис доведений до 1720 р. - це: "Летопись событий в Юго-Западной России", пера Самійла Величка /Київ, т. III. 1869 р./, він найбільший розмірами, переповнений джерельним, історичним і літературним матеріалом. Його завданням, було, подати нарис історичних подій для науки сучасника. Згадані літописи являються багатющим джерелом для дослідника, і ними користувався вже Костомаров, а за ним ціла плеяда других істориків, включно з найкращим мазепознавцем Др. Б. Крупницьким.

Літописи були джерелом обширних студій різних учених.

-Дуже цінна праця О.Ригельмана "Летописное повествование о Малой России и ее народе и козаках вообще" /видана в 1848 р. в Москві./ і другий твір безіменного автора, п.н. "История Русов".-Була це спроба дати патріотичну історію України і її авторство приписують вольтеріянцеві і антиклерикалові В.Г.Політиці.

- До інших джерельних матеріалів, котрих не дасться схарактеризувати двома-трьома реченнями, належать такі книги: "Полное собрание законов российской империи", том II і IV, видані 1830 р.; "Volumina Legum - " т. I-VIII, тобто збірник польських законів, де уміщені закони Правобережжя; "Матеріали до історії українського права" т. I., опрацював М.Василенко і помістив у Збірнику Соц.Економ.Від. Всеукраїнської Академії Наук, Київ, 1929 р. Т. II. та працю В.Модзалевського "Малороссийский Родослов" т. I-II, Київ, 1908 і 1910 рр.

- Над архівальними матеріалами багато працював Д.Бантис-Каменський, і більшість з них опрацював і видав друком.-Дуже цінна його праця "Источники малороссийской истории" т. II /рр. 1691-1722/, видана 1859 р. в Москві. -М.Судієнко опублікував "Матеріали для отечественной истории" 2-ий том, котрий появилася 1853 р. в Києві.- Сергій Шелухін зібрав, а граф Тишкевич видав 1919 р. в Люзанні "Documents historiques sur l'Ukraine et ses relations avec la Pologne, la Russie et la Suede " /1569-1764 рр./.

- М.Василенко, видав "Збірку матеріалів до історії Лівобережної України та українського права" /Археографічний Збірник УАН, Київ, 1927 р. т. I./; І.Джиджора працював над матеріалами московського

Архіву Юстиції і видав "Матеріали до історії гетьманщини й України в першій половині XVIII в." /Київ 1930 р./; Г. Георгієвський знайшов нові матеріали про Мазепу й Меншікова та помістив їх у "Историческом Журнале" /Москва, 1940 р., кн. 12/.

- А. К. Вайов та М. Л. Юнаков дали цінну працю, п. н. "Документи изложения полтавского периода северной войны, 1708-1709 гг." /ІУ. т. Петербург, 1909 р./.- Др. Д. Донцов написав розвідку "Похід Карла XII на Україну", де він проводить аналіз різних праць на ту тему і дає дуже логічні висновки.

- А. Лазаревський видав 1902 р. в Києві у "Чтении в Обществе Нестора летописца" т. XIV, ст. 72-78, статтю про "Гетманские универсалы о киевском городском хозяйстве /1677-1719 рр./, що розвиває думки, буцім то гетьман не дбав про всі верстви народу.- М. Молчановський, помістив у "Киевской Старине" з 1899 р. Ч. 6., ст. 1-5, цікаву розвідку про українсько-шведські взаємовідносини, п. н. "Три листи гетьманів до королів шведських". В тому ж таки журналі, за рік 1905 Ч. 3., стор. 232-237, була уміщена праця Г. Перетца - "Четыре документи к истории украинского козачества /1659-1708 рр./.

- Багато українських учених працювало над сучасною мемуаристикою. І. Борщак помістив у "Старій Україні" з 1929 р. /Ч. IX-X, ст. 134-136, цікаву статтю п. з. "Діярій Пилипа Орлика". В тому ж таки журналі за рік 1924-1925 в "Орликіяні"-помістив нові документи про життя і акцію Пилипа Орлика, цей сам автор. Над щоденником Пилипа Орлика працював і автор монографії про Мазепу, шведський історик А. Єнсен. Його студія "Дневник Пилипа Орлика" була поміщена в З. НТШ, Ч. 73-74 ст. I-2. З цієї ділянки і студія І. Кривецького "Українська мемуаристика", що вийшла друком у Львові 1923 р.

у Львові та стаття в "Киевской Старине", пера А.Лазаревського п.н."Летописные заметки" /165I-1749 pp./, що появилася 1883 р. у З.Ч.журналу.

- Над вивченням українського законодавства гетьманщини працювало теж не мало учених.-Відмітимо працю М.Тищенка про"Гуральне право,на право шинкувати горілку на Лівобережній Україні до кінця ХУІІІ ст.",в трьох томах -яко праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права,видана 1927 р. у Києві. -Український Науковий Інститут в Варшаві,видав 1934 р. як ХІХ том своїх праць,розвідкуА.Яковлева -"Українсько-московські договори в ХУІІ -ХУІІІ в".Друга праця цього автора п.н."До історії кодифікації українського права ХУІІІ ст.",видало у двох томах Українське Історично-Філологічне Товариство у Празі,1939 р.

- Б.Барвінський,у малій книжочці п.н."Слідами гетьмана Мазепи",виданій 1920 р. у Львові подав цікаві доповнення до генеологічної та геральдичної тематики про рід Мазеп-Колодинських.

- Дещо обширніше,пише про геральдику Мазепи кн.Токаржевський-Карашевич у своїй статті "Гетьман Мазепа князь Священної Римської Імперії",поміщеній у журналі "Визвольний Шлях" ч.7./70/, з липня 1953 р.- Вельми цінна праця А.Лазаревського п.з."Очерки малороссийских фамилий" т.І.,видана "Русским Архивом"1875 р., як теж стаття "Люди старой Малороссии",поміщена в "Киевской Старине"1882-1884 pp. ч.ІІІ,ІV,У.

- На тому закінчимо огляд першоджерел і допоміжних праць вивчального характеру.До деяких праць цього характеру будемо ще вертатися,деякими ми вже користувалися і тому подаємо тільки перегляд.

9. Мазепа в світлі української школи психологічного методу.

- Назва даного розділу запозичена у Др. в. Крупницького. На нашу думку вона якнайкраще характеризує студійний метод старих істориків, такий далекий від нової школи істориків-державників, що його і ми придержуємося.

- Психологічний метод, започаткував із певною метою, автор першої монографії про Мазепу, історик М. Костомаров, а за ним, часто без мети, пішли другі автори.- Пішли за інерцією. Даний метод полягає в тому, що історика цікавила особа Мазепи. Він переводив характеристику і кидав на світлення на великого гетьмана як на людину, а не як на державного діяча, що діяв в певній добі, серед певних умовин і проводив такі чи інші потягнення.

- Ніде правди діти, монографія Костомарова містить багатий, джерельний матеріал, відмічає певні моменти, котрі дали нагоду іншим історикам винести зовсім протилежні, логічні і поперті наукою висновки.- Правда не слід забувати, що Костомаров писав свою працю "Мазепа и Мазепинцы" /вперше появилася вона в "Русский Мысли", 1882-1884 рр./ з метою примирити царський уряд з українським рухом.- Безперечно, що Костомаров поклав неоцінені заслуги для української історіографії, та - як каже Акад. Грушевський - йому не удалося зовсім звільнити від старих історичних поглядів. Ідеї політичної й національної єдності не затратили своєї влади над автором "Дві руські народности", зливалися в розумінні Костомарова у вищу національну єдність "російського народу". Він не мав віри у можливість незалежного державного життя України.

- Не будемо подрібно аналізувати цілого твору Костомарова і доказувати всі дрібні противоріччя, це вже зробив Уманець та інші, але зупинимось на засадничих речах, котрі заперечують державницьку здібність Мазепи. Костомаров каже, що так довго, як довго гетьман шукав опертя автономної України в Росії, царське ставлення до нього було вельми прихильне і помилкою було шукати союзу з віроломними сусідами чи з нещасливим Карлом XII. - Гетьман злучився зо шведським королем, а низи, про котрі він менше дбав як про верхівку, покинули його і він програв. - Чи так було і чому заложення історика мильне докажемо на іншому місці.

- Характеристику гетьмана Мазепи як людини дав в позитивному, часами пересадному насвітленні Федір Уманець, у своїй монографії "Гетман Мазепа", виданій 1897 р. в Петербурзі.

- Та, об'ємста /455 ст./праця, як сказано вже, опрокидує всі негативні закиди Мазепі, істориком Костомаровим. - Від себе, автор додає дещо про рід Мазеп-Колодинських, хоча нова історіографія і тут сказала своє слово. Автор доказує, що рід Мазеп-православний, галузь, княжого роду Курцевичів. Гетьман мав надзвичайну силу з'єднувати собі людей. Доказує правильність його вибору на гетьмана під Коломаком. Відкидає думки про донос Мазепи на Самойловича. Відкидує думки про підкупство Голіцина. Закид Костомарова, на думку Уманця, про хиткість Мазепи і зраду друзів неслухна. Виконування царських приказів було просто необхідністю в даних умовах. Закид про неграмотність в Україні абсурдальний. Мазепа з'єднував собі старшину, бо хотів створити провідну верству, необхідну для державного апарату. Річево доказує

про мілітарні здібності Мазепи, злегковажені Костомаровим. Гетьман провадив свою політику незалежно від Росії і вже 1698 або 1699 р зневірився в Москву/час написання "Думи"-Мазепи/. Мазепа апробував війну со швецією -Бантиш-Каменський - каже, що він намовив до цього царя.Гетьман Мазепа виявив велику політичну здібність,щоб не віддати Польщі Правобережжя-цінок котрого Петро купував союз з Польщею.Політика царя супроти України наскрізь ворожа,гетьманська згідна з вимогами країни і добром загалу.Гетьман стратив багато в опінії народу через конечне виконування царських приказів - як от,висилка козацтва на різні фронти.Палія арештував на вимогу царя,а крім того буйний полковник був на перешкоді його далекойдучих задумів. Щоб крити себе,Мазепа навіть деяких послів,з другого табору віддавав в царські руки.Він однаково дбав про всі верстви суспільства,хоча прийняв існуючий стан,але це не значить,що він дозволяв на безправ'я,доказом чого низка універсалів. Зрив Петрика ніраз не можна назвати виступом проти соціального гнету, бо такого тоді майже не було в Україні,а й сам Щетрик зо знатної старшинської родини.Мазепа перший видав заборону нищити ліси. Він був незрівняним меценатом у всіх ділянках.Тут слідує дещо перетягнена думка про любов гетьмана з Кочубеівною,але вкінці автор каже,що після цього Мазепа всеціло посвячується служінню батьківщини.Неудала спроба автора вияснити,що союзом з Карлом, Мазепа хотів вимусити у царя зберігання прав і українських вольностей,хоча Уманець не кладе на це спеціального наголосу та подає й інші можливості.

- Ми перевели дещо докладніший огляд, бо вона вказує на те, що закидував гетьманові Мазепі -Костомаров. Праця Уманця написана гарним стилем і серцем українського патріота, низка джерельних вставок, свідчить, що автор дав твір вповні наукового характеру.-Інша річ, що й тут трапляються недотягнення чи мильні конклюдії, котрі легко сьогодні опрокинути при допомозі нових, тоді незнаних або недоступних джерельних матеріалів. - Вже історик Крупницький відмітив, що хоча Уманець пише про Мазепу позитивно, все ж таки не зумів вийти поза межі психологічного методу і належно не висвітлює, що Мазепа не тільки людина, але й державний муж.-Нам видається, що цего не міг Уманець провести в ті часи, з огляду на російську реакцію.

-Др.Б.Крупницький вчисляє до цієї групи і нову працю, а саме твір І.Борщака та Р.Мартеля п.н. "Іван Мазепа-життя й пориви великого гетьмана".-Трудно вповні погодитися з твердженням історика, бо загально відомо, що І.Борщак дав великий вклад в українську історіографію, а його праці в ділянці мазепознавства внесли багато нового, прямо необхідного для дальших студій над даною тематикою.- А зрештою і сама праця зовсім іншого характеру.Автори мали на меті, дати для французького читача цікаву історичну студію в формі популярного життєпису і це їм вповні удалося.Борщак і Мартель заповнили одну прогалину між Заходом а Україною.-Правда вже перекладач даної праці, /М.Рудницький/скаже ,що:"Мазепа Борщака та Мартеля не може себе звільнити від закидів, як кожна історична студія, що пробує підкреслити деякі моменти як головні мотиви постанов і вчинків. Можемо піддати у сумнів неодну фразу передавану як історичні

слова Мазепи, не один факт виведений на підставі документів та справозданнй попередніх істориків." - Вже Б.Крупницький відмітив, "...основні партії книги писані за Костомаровим від нього ж беруть автори чималу кількість розмов, так густо розсіяних в книзі". - На нашу думку, лихо в тому, що Костомаров робив з Мазепи і Палія двох, протилежних собі представників - верхівки і черні, а автори пішли за ним. Те саме можна сказати і про повстання Петрика, в чому Костомарова збив уже Уманець, а автори даліше повторюють: Мазепа добирав довкола себе людей вірних, піддержуючи старшину. Таким робом поведі творив він аристократію, якій розділяв землі і достатки, що досі були загальною власністю козацтва. Ці нові пани, вже справді українські, поводитися зі звичайними козаками і селянами, наче зі своїми рабами, а це була на Україні річ не видана. До політичного невдоволення долучилися ще соціальні умовини. На цій основі повстав бунт Петрика."

- Новітні історики доказали, що так не було, а дані твердження авторів, являються великим недотягненням праці. - Все ж таки, беручи під увагу саму працю та жанр її написання, треба признати, що вона принесла велику користь, а певні недостачі бувають скрізь.

- Крім наведеної студії, та згадуваних попередньо, І. Боршак відзначився успішною працею в архівах та книгозбірнях, про що, він звітує своїми статтями. Згадаємо його розвідку про "Мазепу і тодішню французьку пресу" /Громадська Думка, 1920 р. 15./ УІІІ/., огляд "Невідомого французького роману 18 ст. про Мазепу" - /Нова Громада, 1924 р. Відень, Ч. І. / і праці в англійських та французьких журналах. - Іншим цінним твором Боршака, значно кращим від "Мазепи", була студія про франко-українські взаємини в минулому п. н. "Великий

Мазепинець Григор Орлик", генерал-поручник Людвика ХУ./1742-1759рр./ видана "Червоною Калиною" у Львові 1932 р.-Монографія написана, завдяки невпинній праці багатьох літ.Автор використовує джерельний матеріал, в тому рені нові, іншим недоступні, котрі приносять ревелаяційні дані для нашої історіографії.Дуже цінний теж журнал " Україна", редагований Проф.Борщакон в Парижі, Він приносить багато ревелаяційного матеріалу, а в тому і про Мазепу та Мазепинців.

- Повертаючи до істориків старої школи слід додати, що під Росією вони не могли провести прямої лінії діяльності Мазепи, бо це було незгідне з вимогами, односторонної російської історіографії, та все ж таки, чого не далось їм видрукувати в Україні, під царським забором, друкували на західно-українських землях, бо під австрійським забором було свободніше.

- Немало добрих праць про Мазепу, було в журналі "Киивская Старина".-Приміром А.Лазаревський дав цінні "Замітки про Мазепу"- в 3,4 і 6.числі "К.С. за 1898 р.- Заслуга істориків старої школи в тому, що вони нагромаджували і публікували архівний матеріал, котрий разом з новими доповненнями, допоміг історикам-державникам дійти до відповідних заложень і показати Мазепу у всій величі знаменного державного мужа.-Вже І.Борщак вказав маккіявелізм як метод і вияв характеру гетьмана Мазепи, що становить один крок допереходу з психологічної характеристики Мазепи на державницьку.-Може Борщак був би й сам зробив це, бо йому звісні матеріали і має знання та він не потрапив цілковито звільнитися від впливів старої школи істориків.Це суджено іншим і вони то зробили.-Психологія і логіка, як каже Крупницький подали собі руки, щоб дати повний образ історичного діяча в комбінації об'єктивних обставин і персональних мотивів або й якостей, в комбінації примусу і власної ініціативи.

10. Мазепа в світлі нових джерел і в працях істориків-державників.

- Попере дній розділ вияснив психологічний метод істориків та вказав їхні праці. Нова історична школа неповстала відразу. Багато дослідників публікували все нові й нові матеріали, що кидали інше світло, як на постать Мазепи так і на його діяльність, а в додатку свобода слова і друку дозволила поширити студії про Мазепу на Східних Землях в часі "Українізації" так же і на Західно Українських землях та на чужині.

- Державницько-історична школа мазепинців створилася на західно-українських землях, та заки до неї дійдемо вкажемо на праці, що дали їй нові аргументи і допомогли сформуватися.

- Крім згаданих праць, особливе дослідів Борщака, як ми назвали підсвідомо-традиційно- державницьких чи таки державницьких, велику працю доконали такі історики і дослідники старини зо Східних Областей України як от: студія М. Слабченка - "Центральне учре ждения Украины ХУІІ-ХУІІІ в." /Одеса, 1918 р./; Його ж "Господарство гетьманщини ХУІІ-ХУІІІ ст." /т. І. землеволодіння та форми сільського господарства, Одеса 1923 р./; Його ж "Організація хазяйства України від Хмельниччини до світової війни" /4. т. Одеса, 1925 р./; П. Клименко " Місто й територія України за Гетьманщини" /Зап. Іст. Філолог. Відділу УАН, Київ, 1927 р. Ч. XII-УІІІ./; В. Руднів - "Фінансовий стан Гетьманщини за Петра І." /Науковий Збір. УАН., Київ 1926 р./; І. Джиджора - "Економічна політика російського уряду супроти України в 1710-1730 рр." /Наук. Зб. -Харківської Науково-Дослідчої Катедри Історії Української Культури, Ч. 2-3, за рік 1926/; Його ж особна праця - До історії генеральної військової канцелярії" -Україна в першій половині ХУІІІ ст. /Київ 1930 р./; М. Ткаченко-

" Нариси історії селян на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст." /Записки Іст.Філолог.Відділу УАН,кн.24.,Київ 1929 р./;М.Тищенко-"З історії торгівлі книжками у XVII ст." /Україна,ч.XVII-XVIII, Київ 1929 р./;В.Мякотін -"Очерки социальной истории Украины", XVII-XVIII в."/Прага 1930 р./;Л.Окиншевич дав:-"Рада старшинська на Гетьманщині" /Україна,т.IV.,1924 р./;Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII-XVIII вв."/Щраці Ком.для вивчення історії захід.-руського та українського права,Київ,1926 р.т.II./; " Центральні установи Української Гетьманщини"-Рада старшин, /там же, т.VIII,Київ,1930 р./.

- Безперечно, що деякі з тих праць не позбавлені тенденційності та односторонності та ми вказуємо на різноманітність зацікавлень, а вже об'єктивний історик при докладній аналізі, зуміє знайти корисне і потрібне для своєї наукової праці.

- Багато вчених може зробити закид, що було б слід, більш здержливо, ставитись до праць підсоветських істориків та дослідників.моєю відповіддю буде факт, що автори праць в першому періоді, в часі українізації багато дали для української науки.-Ол.Рябий-Склярєнко каже:"Мазєпа був старий дипломат, він дивився далеко вперед і бачив будучі перспективи" /"Україна, ст.34., Кн.I., Київ, 1928 р./.- Так же і О.Гермайзе сказав, що:"Мазєпа стає на чолі боротьби свободи з самодержав'ям" /Україна, Кн.I-2, ст.35, Київ 1925 р./

- Київські історики, акад.Щероїна, Акад.Василенко й інші цінили історичну особу Мазєпи, як національного героя.Советська, київська школа завжди боронила українську ідею й традицію перед нападами історика -марксиста М.І.Яворського/гляди його працю: "Нарис українсько-руської історії", ДВУ., Харків, 1923 р./, а в додатку підсоветські історики на еміграції, перші стали працювати

над добою і постаттю гетьмана Мазепи, як от Ст.Килимник /його статті в журналі "Самостійна Україна" з року 1951-1952 Чч.5,6 і 11-12 та часопис "Український Робітник" з 1950 р.Чч.13,14,15 і 16/ та інші.- Це стверджує ,що шира українська душа завжди йде йтиме за правдою і скоріше чи пізніше проявить себе як не в стихійно-традиційнім то в свідомім державницькім мазепиньстві.

-На спеціальну увагу заслуговують "Історії України"- М.Грушевського, Д.Дорошенка, В.Липинського, С.Томашівського, Ом. Терлецького, І.Крип'якевича та інших.-Наведено автори присвячують гетьманові Мазепі належне місце, а це важливе, бо вони в перспективі всієї історії нашої країни можуть об'єктивно висказати свою думку на ту чи іншу визначну постать та на її діяльність.

- До істориків, котрі висвітлюють постать і діла Мазепи з державницької точки зору треба вчислити Ол.Грушевського, що в "Зап.НТШ.", за 1907 р./75,78-180/, помістив цінну працю "По катастрофі 1708 р."- тут міститься:"I.Конфіскація земель у мазепинців", II"Розквартирування російських полків на Україні", III."Воєнні роботи".- Д.Дорошенко дав цінну працю, зовсім нового, державницького напрямку, в німецькій мові, п.н."Гетьман Іван Мазепа" / поміщену в " Ukrainische Rundschau" з 1909 р. Ч.7, ст.281-289/ і другу працю, теж у німецькій мові п.н." Hetman Mazepa-sein Leben und Wirken - "-/уміщена в 7.томі "Zeitschrift für osteuropäische Geschichte ", за рік 1932, ст.51-73/. - Вони цінні тим, що дають німецькому історикові інше наświetлення і нові матеріали, йому не знані. Історик С.Томашівський теж дав кілька праць про Мазепу, розглядаючи його діяльність як чин держав-

ника.- В "Записках НТШ" з 1909 р./ч.92,ст.66-92/, автор помістив свою працю п.н. "Іє записок Каролінців про 1708-1709 рр.", в 8% числі тих же "Записок НТШ" з 1908 р.,ст.134-135, дав цікаві замітки "До історії Панславізму -1711-1713 рр." "Причинки до історії Мазепинщини" /Там же ч.811,ст.151-154,1908 р./;"З донесення австрійського посла Плесера в Москві 1708-1709 рр"/там же ч.92., з 1909 р.ст.242-245./;"Мазепа і австрійська політика 1707-1709рр" /ч.93., з 1909 р.,ст.244-245/.- Вячеслав Будзиновський дав цікаву, популярну розвідку про Мазепу, так же й Проф.І.Крип'якевич.

-Історик М.Андрусак перший цілковито відійшов від персонально-психологічних мотивів у своїй монографії "Мазепа і Правобережжя" видану у Львові 1938 р.-Цей же історик помістив свою статтю "Зв'язки Мазепи з королем Лещинським" в Записках НТШ /т.152,1933 р/, "З найновішої літератури про Мазепу", Андрусак помістив у "Віснику" /1933 р.ч.4.,ст.284./, в науково-популярнім журналі "Життя і Знання" Андрусак зreferував, що сказав "Нордберг про Мазепу" /1932 р.,ст. 347./.- Між іншим, нещодавно забрав він голос в цікавій дискусії, про політику Мазепи, котра мала місце на сторінках щоденника "Свобода" /Липень, 1950 р.ч.170./.-Дуже цінний, збір його викладів в УВУ, в Мінхені, передрукований на цилієстилі 1946 р.п.н. "Історія Козаччини" т.ІІІ-ІV.- Праці нашого історика-мазепознавця дуже цінні, хоча на нашу скромну думку, не завжди можна з усім погодитися. Автор закидує гетьманові надмірну ревність до православ'я, котре пішло на службу Росії, дещо незадовільна інтерпретація поступовання Мазепи з Палієм та інше, на що сьогодні маємо відмінні, але угрунтовані документи.

- Чи не найкраще, на світлив добу Мазепи та чини великого

Гетьмана державника Др.Б.Крупницький, котрий для зглиблення архівних шведських матеріалів навіть цю мову вивчив. Його найціннішою працею є історична студія в німецькій мові п.н. "Hetman Mazera und seinen Zeit" /1687-1709 pp/, видана 1942 р. в Берліні, 260 ст. книжкою. Цікава теж і розвідка про "Гетьмана Мазепу в німецькій літературі", поміщена в "Записках ЧСВВ" /Т. IV, Ч. I-2, ст. 292-316, з 1931 р./ . Дуже солідно опрацьована студія "Гетьман Данило Апостол і його доба", на 192 ст. друку, видана 1948 р. в Авгсбургу. Заслуговує на увагу спроба нового методологічного підходу п.н. "Мазепа в світлі психологічної методи", видана теж в Авгсбурзі, 1949 р. - Цікавий інформаційний нарис пн. "Теофан Прокопович і шведи", поміщений в "Записках ЧСВВ" за 1933 р. /Кн. 6. Ч. 1-2, ст. 296-307./ . Ціла низка праць історика, розкинена по різних журналах як от: історична паралеля п.н. "Карл XII і Петро I. під Полтавою й над Прутом" /Л.Н. Вістник, Кн. 7-8, 1931 р., ст. 625-654./; "Нова реляція про Мазепу 1697 р." - тут зреферована праця, шведського дослідника Густава Гільдебранда /"Похід" ч. 1., 1947 р./; в англійській мові була надрукована його праця "The Mazepist" /недільний додаток "Свободи" р. 1948-1949/; в журналі "Орлик", була уміщена стаття "Українська суспільно-політична думка в 18 ст." /ч. 12/ та другі статті про дану добу. - Писання Др. Б. Крупницького дійсно монументального характеру і в нашу пору, автор являється найкращим мазепознавцем.

- Цінний вклад в нашу історіографію, приносять теж, праці інших дослідників. - Б. Романенчук, дав цінну бібліографічну студію п. з. "Іван Мазепа в європейській літературі" /художній/, поміщену в 3, 5, 6 і 9. книжці "Вісника", за рік 1934. Автор солідно зібрав все те, що було написано на дану тему як теж доповнив деякими

деякими новими матеріалами. Дослідник над добом Мазепи Дюмет Оляччин видав друком, 1932 р. в Жовкві, свою працю п.н. "До історії торгівлі Руси-України з Балтикою, зокрема Стародуба з Кенігсбергом, наприкінці XVII та початку XVIII ст", в журналі "Наша Культура" /Кн.10 /30/, 1937 р., помістив розвідку "Гетьман Іван Мазепа в світлі видання Йогана Венделя Барділі з 1730 р.", у "Віснику" /Кн.2., 1939 р. "Замітки"/- подав "У справі царського "ордену Юди" з 1709 р. для гетьмана Івана Мазепи", в цьому ж журналі з 1938 р. /Кн.11./, помістив статтю про "Домагання Москви про видачу Пилипа Орлика " та інші праці.

- Над добом Мазепи та над самим гетьманом і його ділами успішно працював о.Павло Хрущ.- В "Альманасі Червоної Калини" за 1933 р., поміщені:-цікава стаття " Мазепа в освітленні історії", та " Дата народин гетьмана Мазепи". -В "Записках ЧСВВ" /Кн.VI, Ч.І-2/ подані " Деякі мазепіяна краківських бібліотек".

- Згаданий "Альманах", присвячений 300 літтю народин гетьмана, має ще три путні статті В.Трепке, а саме:"Пам'ятки гетьмана Мазепи" /ст.1-5./,"Паломництво на могилу гетьмана Мазепи" /ст.21-26/, та "На розшуках за могилою гетьмана Мазепи" /ст.18-21./.

- Володимир Січинський дав цінну працю "Іван Мазепа людина і меценат" - видану 1951 р. в Філядельфії.

- Так виглядає перегляд найновішої, здебільша доступної нам, української історичної літератури про Мазепу та його добу.

- Новий метод студій, дає змогу, залишити небоці Мазепу як людину, а велить бачити його, як гетьмана України, державного мужа, політика і стратега. Найбільшим ділом цих істориків було те, що вони

збили твердження російської історіографії про "Великість"
ненормального царя - тирана і піднесли з приниження і очернення
постать високо-культурного і дійсно великого гетьмана Мазепи.
Усі ці праці здебільше угрунтовані на західно-європейських
джерелах, а тому об'єктивні і безсторонні.- Наше власне резюме
і підчеркнення важніших моментів подамо в кінцевому розділі
 цієї праці. З огляду на це, що у висновках будемо покликуватися
 на найновіших істориків не даємо аналізу на цьому місці.

11. Висновки .

- Тепер годиться подати кінцеві висновки, що ясно показали б важливість і користь цієї скромної праці, яка висвітлює величаву постать гетьмана Мазепу.

- Наше століття відіграє в житті українського народу велику роль. Воно являється періодом самостійницьких державно-національних злетів і спадів. Це дало українським історикам поштовх в шуканні нових шляхів і матеріалів для побудови власного державного життя. В українських учених зродилася думка, необхідності кращого самопізнання власних примет, потреба наукової аналізи причини злетів і спадів українського народу та необхідність переоцінки дотеперішних понять у всіх, як державних так і бездержавних відтинках історії. - Немалий відсоток істориків і дослідників старини посвятив менше чи більше праці для кращого висвітлення і розуміння мазепинської ідеї, а в тому виникла необхідність глибших студій над життям і творчістю Мазепи на тлі даної епохи. Стара історична школа базувалася здебільша на російській історіографії та їхніх джерелах. Це спричинило те, що заслужений історик Костомаров представив гетьмана Мазепу, як старого дідугана-скупиндрагу і честилюбця та зрадника, а сам історик - як кажуть дослідники-трясся зі злости коли в його присутності хтось тільки вимовив слово гетьман Мазепа. - "Зрадник, зрадник" - відбив він крізь затиснені уста.

- З цих же самих причин художник Репнін, на пропозицію історика Д. Яворницького, намалювати картину про нараду шведського короля Карла XII, Мазепи і Гордієнка, про те як ~~не~~взмогти царя Петра,

поділити Росію між Швецією і Польшею, а Україну зробити самостійною державою - відмовився і сказав: - Ні я російська людина, кривити душею не можу, я ума не докладу, що ви знаходите в запроданцях, що промахнулися у зраді, у віроломстві.

- Це нам доказує, що російська історіографія мала сильний вплив на старих українських учених, а історіографія других народів була майже незнана. - Безперечно, що кожна наукова праця вимагає всесторонності, годі поминути найбагатші і не менш цінні російські архівальні джерела, та всі дані слід сприймати з застереженням, після солідної аналізи та порівняння з архівальними матеріалами других народів.

- Українська державницька історіографія ступила на шлях переоцінки доби й ідей та чинів великого гетьмана. Історики звернулися до західно-європейських джерел. Вони переводять глибоку аналізу як російських так і українських чи других історичних праць, котрі були під впливом російської науки і ще раз поновно перевели студії над вибраною добою. Дійшло до ревелацийних відкрить. Показалося, що дана доба і сам гетьман не такі як їх змальовано. Вже автор "Історії Русов", провів у своєму творі ідею повної самостійности українського народу і відрубність його державної організації, що зберігається при всяких формах державних союзів та зв'язків. Свої думки та погляди автор мусів в ті часи вложити в уста історичних діячів. Аналізуючи те, що автор каже про росіян і в промові Мазепи, розглядаючи, п'ятновані автором звірства росіян в Батурині та при мордуванні мазепинців у Лебедині та Ромнах, бачимо, що він абсолютно по стороні Мазепи.

- В останніх часах світ відкриває очі і починає розу-

міти Росію.

- Знаний англійський письменник, польського роду, Дж. Конрад, у своїй статті п. н. "Самодержав'я й війна з 1905 р." писав: "...З історичного боку вплив, що його Росія проявляла в Європі, уявляється цілком безпідставним. Росія перемагає лише попередньо розбросних... Є щось вражаюче нелюдське в характері російського деспотизму: є він навіженням, прокляттям, кинутим з неба крізь сутінь віків на велитенські простори лісів і степів, що залягли німим безміром на границях двох континентів, - це правдива пустеля, що в ній живе дух ані Сходу ані Заходу."

- Західний світ, починає глибше розуміти мазепинську ідею, яку кращі уми України давно зрозуміли, - помімо намагань Костомарова, Драгоманова та інших малосвідомих, що намагалися створити з національно-державного минулого України - порожнечу. - Хоча час від часу і в них зашеміло серце, бо як інакше пояснити може й підсвідоме висунення кривд доконаних царем над козацтвом в "Мазепа и Мазепины"-Костомарова, чи думки Драгоманова, що: "...російські історики з задоволенням приймають обвинувачення демократів проти "ізмеников" Москви, але не вважають потрібним прикласти якої б то не було критичної мірки і до поведінки самої Москви. В них все лихе, що йде проти царя й централізації, а все гарне, що з неї виходить. І тому за всю кров, що пролита від смерті Богдана Хмельницького до упадку Мазепи, в них винуваті тільки українці, а особливо "привикши до буйства й шатости" козаки." /М.Д. Україна, Польща й Московщина в істор. взаєминах./

- Праця нових істориків не легка. Кожну національно-державну справу сусіди замовчували. Дістатися до архівів, до праджерел - не можливо. Наші історичні пам'ятки розгромлені та порозкидвані по всіх кінцях Європи. Знаємо, що ворог України немало цінних для нас матеріалів - знищив, ^{на} вказувано в тексті. Відомі факти, що Росія робила з портретами Мазепи. Нам удалося зібрати певну кількість тих портретів, уміщених в тексті та знаємо, що сталося з рештою. Др. В. Білецький, Батуринець, оповідав Др. Ю. Липі, що за гімназійних часів знайшов у батуринських руїнах два олійні портрети Мазепи й Орлика. Російська поліція насварила на нього, а портрети забрала. Батуринець В. Різниченко писав в журналі "Ілюстрована Україна", про два портрети котрі находилися в коршмі, батуринського шинкаря Раді, серед тютюневого диму та алкоголевих випарів і тому зблідли і вимагають негайної віднови...

- Мало того, від часів Карамзіна - як каже Ю. Липа - існувала чиста змова істориків, систематичного відкидування всего, що яскравіше виявляє українську політичну і культурну індивідуальність і висування всего, що хоча трохи йде на руку нівеляційним впливам Москви.

- Про підкупство європейської преси та істориків, як царем Петром так і Катериною II. сказано в тексті.

- Багато реляцій незгідні зо собою, і тому праця українського науковця не тільки важка, але й вимагає немалоого знання даної доби та великого об'єктивізму, щоб непоповнити нових помилок.

- А помилок і так нагромаджено що не міра. Дещо, ми справили на підставі праць чужинецьких та українських істориків, як теж

власних знахідок і річевих висновків.

- Історики другої половини ХХ.ст., а особливе Др.М. Андрусяк, Б.Крупницький, С.Томашівський, Ол.Грушевський, Д.Дорошенко, Д.Оляничин та інші зробили дослівний переворот в українській історіографії та зовсім по новому насвітлили як постать так і діла та цілу добу гетьмана Мазепи.-Правда і тут у деякого з істориків зайшли помилки, котрі ми старалися справити при помочі нових джерельних матеріалів - недоступних іншим.- У заслуженого історика Андрусяка є такі, на нашу скромну думку, такі незгідні з історичною правдою помилки-. - Автор кількох поважних праць про Мазепу перебуває під певним впливом як польської так і російської історіографії.Цим робить він кривду історичній правді, бо категоричність деяких висловів Андрусяка зменшує або обезцінює вартість дій та задумів гетьмана Мазепи. - Автор каже, що гетьман не використав ситуації під час походу на Правобережжя 1704 р., хоча була це одинока нагода для Мазепи взяти в свої руки провід над народним рухом і зміцнити своє становище супроти сусідів.- На це Андрусяк подає таку аргументацію: -Мазепа мав змогу виступити проти Петра I. та Августа II. і ввести в життя союз України зо Швецією, як двох рівнорядних держав, бо не потребував був тоді піддаватися під протекцію шведського та признавати зверхність польського короля, як це мусів зробити пізніше.Дальше історик каже: Одначе Мазепа не мав ще тоді думки зривати з Москвою.Можливо, що бачучи деморалізацію серед козацької старшини...Мазепа не важився опиратися волі Москви.- В першій частині нашої праці, показали ми картину тодішніх умовин, в яких находився гетьман і козацтво, на підставі різних

архівних матеріалів і реляцій сучасників. Знаємо, що хоча цар діяв тоді над Нарвою та не так то вже трудно було перекинути військо на Україну, тимбільше, що сили гетьмана Мазепи були дуже обмежені, бо козаки були розкинені по різних фронтах, так, що навіть позісталі негодували на гетьмана.- Зрештою знаємо, що вийшло з повстанням Петрика, котре якщо не інспірував сам гетьман то було наявним доказом, що його може ждати. Слід відмітити й те, що Палій був доволі свосвільний і хто зна чи погодивсь би з Мазепою.- Гетьман dokonав тоді велике діло - з'єднав під своєю булавою обабічну Україну, котру помимо царських "указів" та всіх намагань поляків удержав до кінця.

- Дещо затемненою, видається акція гетьмана в ліквідації булавинського повстання, котре було йому на руку, а котре за деякими даними, гетьман піддержував. Ми старалися вяснити це тим, що вельми загрозливий донос Кочубея на Мазепу, паралізував його політичні задуми і вирвав не одного козира з рук.- Гетьман, щоб не зрадитися передчасно зо своїми плянами, мусів послухати царя і допомагав в ліквідації Булавина.

- Іншою, не менш важною справою, котрої ми не мали змоги ширше висвітлити в тексті, являється церковна справа на Україні і меценатство гетьмана Мазепи.- Про ці справи, обширно писав Др. Андрусяк у своїй "Історії Козаччини", слід додати те, що гетьман Мазепа належно оцінив важливість церкви в житті народу. Він не жалів гроша для церковного будівництва та на поширення науки й освіти.- Коли в Росії почався період церковних реформ то і тут в боротьбі за і проти реформи, перід вели українські духовники Степан Яворський та його спільники - Лопатинський,

Максимович, Вишневицький та Мацієвич репрезентували консервативний напрям. Це була група людей, вихована в католицьких школах, або на їхніх зразках і тому наближалася в питаннях церковної незалежності та церковного устрою на засадах католицької церкви. Уважала патріархат за нормальну форму церковного правління і виступала проти установлених форм колегіально-синодального правління, котрі відповідали протестантським засадам.

- Другу групу очолював Теофан Прокопович і його прихильники Королик, Кохановський та інші. - Нам важне те, що оба напрямки були витвором Західної Європи, навчання котрої так усердно впроваджував Мазепа. - Інша річ, як опісля поступило те саме духовенство, що його протегував гетьман Мазепа і котре писало йому похвальні панегірики, як от Атанасій Заруцький, Степан Яворський і інші. Вони славословили Мазепу за любов до України, за будівництво церков, за меценатство і т.д., а після програної під Полтавою, Яворський та другі, на приказ царя кидає на гетьмана анатему. І так то голова російської церкви - цар Петро І. велить кинути на гетьмана Мазепу Прокляття, анатему й оголосити по всіх церквах своєї держави, називаючи гетьмана підлим зрадником народу й церкви.

- Цього самого гетьмана Мазепу, котрий все своє життя посвятив для добра українського народу і був вірний рідній церкві.

- Проклінян цей, повторюваний українським духовенством з Йоасафом Кроковським на чолі, повторюваний усім православним духовенством російської імперії аж до 1917 р. - Правда були й інші українські православні владика, як от київський митрополит Євген Богорітин, великий мазепинець, що виводив свій рід по матері від Мазепи - чим дуже гордився, а якої його діяльність і досі належно не висвітлено.

- Про воєнні здібності гетьмана Мазепи сказано вже. Про північну війну можна багато писати та всупереч твердженням російських істориків та інших, котрі були під їхнім впливом, капітальна праця ген. Юнакова доказує, що інвазія Карла XII. і союз Мазепи, поставили Росію на краю загибелі. Автор згаданої попередньо оксфордської історії європейського Сходу твердить, що союз шведського короля з гетьманом Мазепою - був єдиною його, реальною політичною комбінацією. - Правда виправа не вдалася. На те склалося багато причин, а між іншим і короткозира політика європейських держав. По стороні Петра - проти Карла і Мазепи стала Польща і Данія, а це було за багато на сили шведського вікінга, а крім того Петро мав сліпе щастя, бо хто зна чи як би не рана короля і похибки самозарозумілого головно-командуючого армією та спір в нутрі, чи Карло XII не вийшов би переможцем, а тоді інакше поточилась би історія Росії Швеції, України, Польщі та других країв.

- Що наступило після Полтавської катастрофи - відомо. - Вже дорадник царя Петра Ф. Солтиков, радив цареві скасувати автономію України і замінити її на російську провінцію, бо: ... вони заключали свої власні уряди, суд і своїх природних володарів, а саме гетьмана, полковників, сотників та інших урядників, що були в них обов'язково з їхнього народу. - Так, російські царі послухали рад Солтикова. Вони лякалися мазепинської ідеї, зненавиділи її і крім "анатем" церковної, кожне часно, навіть на найменший прояв вільної української думки, кидали анатему політичну. Деякі історики закидують гетьманові, що він проявляв зaveliku льояльність супроти царя. Цей закид безосновний, бо відомо

що гетьман-вождь невеличкої числом, населення і простору, Гетьманщини мусів виконувати прикази царя, котрий мав за собою далеко більшу силу. Історична аналіза документів вказує, що навіть в останніх трьох роках перед Полтавською катастрофою, підчас переговорів з Карлом, Мазепа мусів виконувати всі прикази, тобто висилати козацтво на різні фронти, хоча знав, що це ослаблює його сили. - Виходу не було, бо цар був би його передчасно ліквідував. - Що до політики гетьмана Мазепи супроти селянства і козацтва то і тут ведуться довгі та мало річеві спори. Безперечно, що гетьман хотів виховати відповідні старшинські кадри, носіїв української державности та державний апарат. Він спеціально з цією метою, створив нові кадри бунчукових, військових і значкових товаришів. Протиселянська політика Мазепи, створена деякими істориками належить до легенди. Козацька старшина нагарбала маєтків і оформилася в окрему суспільну верству ще за гетьманування Самойловича. Ця дія, за Мазепи була вже закінчена. Гетьман Мазепа ніколи не вів класової політики як Самойлович, опікун старшини чи Виговський шляхти. Мазепа йшов слідами Хмельницького, котрий вів державну політику і дбав про всі верстви суспільства. Нами наведена низка гетьманських універсалів, потверджув, що гетьман гостро забороняв, а навіть карав за кривди заподіяні селянству, про що сказано в тексті. - Не хто інший, а Мазепа провів в 90-их роках ХУІІ ст. експеримент - видавши закон про знесення жидівських оренд шинків. - Гетьманська Рада знесла їх на один рік та показалися великі недобори в скарбі, а тоді Всенародня Рада, присудила оставити по старому. Те саме, гетьман провів із козацькою і селянською державною повинністю і строго заборонив козацтву уживати селян до фортифікаційних та інших

військових праць.- А скільки своїх старшин покарав за кривди доконані над народом...

- Чи нарід не любив гетьмана Мазепи, теж питання.

Для нас не компетентні твердження російських істориків та їх прихильників., але історична правда та архівні матеріали. Якщо б він не був популярний, то не було б оборони Батурина і героїської смерті її захисників і не було б царських, жорстоких кар над Мазепинцями.- Правда цар Петро, терором або облесними обіцянками і підкупством декого зо старшини - залякав або змусив народ мовчати, але це ще не все.- Нам відомо, що новий гетьман Скоропадський - як каже словак Данель Крман- виправдувався, що прийняв титул гетьмана, пропонуваий царем і обіцяв привести своєму гетьманові /Мазепі/, збунтованих козаків як тільки прийде відповідна нагода.

- А зрештою прогляньмо всі легенди про Мазепу, котрі зложив народ.- Т.Коструба подає легенду "Вернигора" і доказує, що Вернигора - це із гарячих приклонників Мазепи, іменно Орлик, а може й легендарне уосіблення самого Мазепи, бо так розуміють його постать люди України тому, що він хотів визволити Україну з під ярма Москви. Легенда про поворот гетьмана Мазепи на Україну /подана Костомаровим в "Мазепа і Мазепинці"/, легенда про смерть Мотрі в озері перед домом Кочубея в Батурині та інші.

- На закінчення додамо, що завданням нашої студії, розкрити перед майбутнім істориком, всесторонньо, якнайбільше джерел, подати їхню об'єктивну характеристику, відмічаючи тих котрі йшли шляхом правди, як теж і тих котрі були під чужими впливами не те, що ворожої, але неправдивої, односторонньої історіографії. Ми хочемо, разом здругими істориками-державниками власти й свою

скромну цеголку під будову чисто-наукового храму нашої державницької історіографії. Взором служив, методологічний прийом Др. Б. Крупницького, тобто його державницькі концепції в історіографії, проти котрої, своєчасно виступив літературний критик Віктор Бер /Домонтович, Петров/, намагаючися без поважних доказів назвати цей метод "антинародницьким", та за те багато більше науковців і критиків, річево, стали в обороні теорії Крупницького. -Крім Крупницького тут клали основи В. Липинський, С. Томашівський, М. Чубатий, Т. Коструба, С. Білецький, В. Мацяк та інші.

- Так чи інакше, але праці, написані про того, хто біля трьох сот літ тому назад, виплекав в собі ідею Незалежної Української Держави, ідею котру він носив глибоко в серці своєму, і до здійснення котрої готувався сам і біля пів сотні літ готував народ, а вкінці за цю ж ідею приніс на жертівник батьківщині себе самого, слід належно висвітлити і подати такою якою вона в дійсності була. Пора, щоб одна з наших найбільших історичних постатей, а саме гетьман Мазепа, що зв'язує в собі символ вірливого льоту в недосяжну височінь вічне жаготіння свободи гордого духа нації та її героїзму, знайшов належних звеличників не тільки між чужими мистцями та істориками, але й усіма своїми. Пора нам зрозуміти Мазепу, людину західно-європейського духа, так, як його розуміли деякі чужинці, бо стара скривлена і тенденційна, історична школа, не зрозуміла, що якби політична кон'юнктура була для нашого гетьмана більш ласкава він міг бути українським Вашингтоном, що був би допоміг оминути немало катастроф, що їх пережила не тільки батьківщина Мазепи, але й вся Європа. Може якраз тут заховані різні причини, що в близькій будуччині будуть жахливі для всіх народів, що всіляко боряться проти тих, що під Полтавою принесли довговікову поразку для віль-

ного українського народу.

- Рука Божого провидіння, виведе на шлях щастя й правди синів Мазепи й всіх людей, що люблять і шанують свободу й вміють за неї свято боротися.

Д о д а т к и .

"Золоте Слово" — вибір історичних джерел, упорядкував Д.Кардаш. Прага 1941, стор.82. Друковано 3.000 примірників.

ДОГОВІР КАРЛА XII І ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ.

Стор.73.

1). Й.К.В. зобов'язується обороняти Україну і прилучені до країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська і коли вимагатиме того потреба і коли помочи цієї проситимуть Князь і Стани. Війська ці, вступаючи в країну, будуть під командою шведських генералів але підчас операцій на Україні Й.В. довірить керування ними Князеві та його наступникам, і це триватиме доки, доки Україна потребуватиме того війська, котрому Й.В.К. видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2). Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що як виявиться, належало колись народові українському, передасться і задержиться при українським князівстві.

3). Князь і стани України, згідно з правом яким досі користувалися, будуть заховані і вдержані на всім просторі князівства і частин прилучених до нього.

4). Іван Мазепа, законний князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим князівством; по його смерті, яка — треба сподіватися — не наступить ще довго, Стани України заховать всі вольности згідно з своїми правами та стародавніми законами.

5). Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено, що до герба й титулу князя України. Й.К.В. не могутиме ніколи присвоїти цей титул і герб.

(Із "Виводу прав України" гетьмана Орлика.)

Гетьмана Івана Мазепи Прокламація до війська і народу укр.

"Стоїмо ми тепер, браття, над двома прірвами, готовими нас проковтнути, коли не виберемо для себе надійного шляху, щоб їх обійти.

Воюючи між собою монархи...наблизили театр війни до наших кордонів...переможений з них...зруйнує собою і свою державу і приведе її у ніщо. Жереб тих держав передозначений долею вирішиться на нашій батьківщині і на наших очах, і нам бачучи цю загрозу, що зібралася над нашими головами, як не по мислити і не подумати про самих себе?

Моя думка, далека від кожної пристрасти і душевного потягу є така; коли Король Шведський, завжди переможний і якого шанує і перед яким тремтить вся Європа, переможе царя Російського і зруйнує його царство, то ми неминуче будемо при числені

до Польні і віддані в рабство по волі переможця і за бажаннями його сотворіння і улюбленця, Короля Лещинського. І тут вже нема і не буде місця на договори про наші права і привілеї, та і давні на те договори і трактати самі собою зникнуть, бо нас природньо уважатимуть за завойованих або покорених зброєю, отже будемо нікчемними рабами і наша нова доля буде гірша від першої, котрої зазнали наші предки від Поляків з такою гіркотою, що сама згадка про неї кидає в жах.

А коли допустити Царя Російського стати переможцем, то вже загрожує нам біда з боку самого цього царя; бо бачите, що хоч походить, він з коліна вибраного народом із своєї шляхти, але, присвоївши собі необмежену владу, карає той народ по своїй впадоби, і не тільки воля і масток народній але й саме життя його поневолені в єдиній волі і примсі царській.

Бачили ви і наслідки цього деспотизму, яким він винищив численні родини найбільш варварськими карами за провини, кинені доносом і вимушені тиранським катуванням, якого не може стерпіти і витерпіти жодне людство...

І так лишається нам Братів, з видимих зол вибрати менше, щоб наслідки наші, вкинуті в рабство нашою нездарністю, необтяжили нас всіма скаргами і прокляттями.

Я їх не маю і мати звичайно не можу, отже байдужий я в справах спадщини, і нічого не шукаю, крім благоденствія для того народу, який вшанував мене теперішньою гідністю і з нею доручив мені свою долю.

Ожальний я був би і вкрай безсовісний, колиб віддав вам злим за добре і зрадив його за свої інтереси.

Але час відкрити вам, що я вибрав для цього народу і самих вас.

...Не повинні ви вомвати ні з Шведами, ні з Поляками, ні з Великоросіянами, а повинні зібравши наші військові сили стояти у відповідних місцях і захищати нашу власну Батьківщину відбиваючи того, хто нападе на неї війною...

А при майбутньому спільному мирі всіх воюючих держав рішено поставити нашу країну в той державний стан, в якому вона була перед польським володінням, при своїх природних князях і при всіх давніх правах і привілеях, що значать вільну націю.

Заручуватися це взяли перші в Європі Держави: Франція і Німеччина і ця остання сильним способом настоювала на такому стані нашою же у дні Гетьмана Зеновія Хмельницького при Імператорі Фердинанді III му, але не здійснилось воно через усобиці та необдуманості предків наших.

Договори наші про вище сказане, заключені мною з Королем Шведським писемним актом, підписаним обома сторонами і об'явленим у означені держави, і ми тепер повинні рахувати Шведів за своїх приятелів, спільників і добродіїв і якби від Бога нам посланих для звільнення нас з рабства, ганьби і для повернення нас у первісний стан волі і самодержавства.

Бо відомо, що перше були ми те, що тепер Московців влада, першенство і сама назва Русь од нас до них перейшли, але ми тепер у них яко притча во язицях!

Договори ці зі Швецією не нові і не перші з нею, але підтвердження і поновлення давніх договорів і спілок, предками нашими з Королями Шведськими заключених.

Бо відомо, що дід і батько теперішнього Короля Шведського, мавши важливі послуги від нашого війська у їх війні з Ливонцями, Німцями і Данією, гарантували нашу країну і часто за неї вступалися проти Поляків, а потім і від Гетьмана Хмельницького, за з'єднання вже з Росією, посланий був сильний корпус козацький, при Наказному Гетьманові Адамовичеві, на допомогу Королеві Шведському, Густавові і помагав йому при взятті столиць польських, Варшави і Кракова.

Нинішні договори наші зі Швецією є тільки продовження попередніх вживаних у всіх народів.

Тай кож то за нарід, коли не дбає за свою користь і не попереджує видимої небезпеки?

Такий нарід нікчемністю своєю уподобляється справді безчувственим тваринам, що ними гордуть всі народи."

(З "Історії Русов), (Стор. 74 — 76).

"ІСТОРІЯ УКРАЇНИ" — Максим Славінський, Проф., Подєбради, 1934.

(На правах Рукопису), Сторінок 175.

Вірша Івана Мазепи:

Стор. 100 — 101.

Всі покою широ прагнуть,
Та не в один гуж всі тягнуть:
Той — направо, той — наліво,
А все — браття, — то — то й диво!

Нема любви, нема згоди,
Од Жовтої взявши Води,
През нещоду всі пропали,
Сама себе зводвали!

Гей, братица, пора знати,
Що не всім нам панувати,
Не всім дано усе знати
Та річами керувати!

На корабель поглядімо!
Много людей налічимо,
Однак, старий сам керує,
Весь корабель управує.

Бжілка бідна матку має
І оної послухає,
Зжалься, Боже, України,
Що не вкупі має сини!

Один живе із погани,
Кличе: "Суди отамани!
"Ходім мати рятувати,
"Не даймо їй погибати"!

Другий Ляхам за гріш служить,
По Вкраїні і той тужить:
"Мати моя старенькая,
"Чому ти вельми слабенькая?

"Різно тебе розшарпали,
"Аж по Дніпро Туркам дали,
"Все це — фортель, щоб слабіла
"І аж в кінець сил не міла.

Третій Москві уж гольдує
 І їй вірно послугує,
 Той на матір нарікає
 І недолю проклинає!

"Ліпше було не родити,
 "Аніж в таких бідах жити!
 "Од всіх сторін ворогують,
 "Вогнем, мечем все руйнують.

"Од всіх нема жичливости,
 "Ні слушної учтивости,
 "Мужиками називають,
 "А підданством дорікають".

Гей панове генерали,
 Чому есте так оспалі?
 І ви, панство полковники,
 Без жадної політики,
 Візьмітися всі за руки,
 Не допустіть гіркі муки
 Матці своїй біляш терпіти!
 Ну, ворогів, ну же бити!

Самопали набивайте,
 Гострих шабель дѣбувайте,
 А за віру хоч умріте
 І вольностей бороніте!

Нехай вічна буде слава,
 Що през шаблю маєм права!

Е Л Е Г І Я .

Бедная моя головонька! Я на свете сиротонька:
 Ни матуси ни татуся! До кого ж я прихилюся?
 Прихилюся до Ісуса; тож мой и отець и матуся,
 То ж мне радость и утиха; тим позбуду всего лиха.

Але лихо беда всюди; ненавидять злиє людї;
 Ни радости, ни впокою; только смуток из бидою
 Един другаго витаєт, а на славе забїваєт.
 Еднак сего я не дбаю, на Ісуса уповаю.
 Той, враг моих вся совети, вскоре может разорити,
 Не дасть мне погибати, во печалех унівати.
 Тепер правда лежить в доле, а неправда в доброй воле.
 Тепер любве несть и мало, бо на свете все зле стало.
 Боже! Дай нам любов мети, а имя Твоє хвалити.
 Докеле, на суде страшном, узрим свет твой со ужасом.
 Человеку болш не треба, тилько доступити неба
 Там нам Боже даруй бїти, лицем к лицу Тебе зрети.

Із старинного збірника, котрий належав підскарбію Якову Марковичу, авторові "Дневника" і зятю Павла Полуботка. Епоха зіставлення збірника оприділена на підставі внесених документів на І710 — І720 рр. Елегія вписана рукою Полуботка. Була надрукована в "Киев — ской Старине", І887, серпень 777 але з помилками. Збірник є в біб — льотеці П. Я. Дорошенка. Переписано із праці Ф. М. Уманця, Гетмана Мазепи, С. Петербург, І897, стор. 453 — 454.

ЗАБУТИЙ ВІРШИК ІВАНА МАЗЕПИ.

Гдї будеш по сей кнїзи благо благатї тако:
 не рачь, молю и мене в ув час забїватї.

Іван Мазепа, полковий осаул.

Десь біля І770 р. Сєвський архисрей з супроводом заїхав до Мовчан — ського монастиря в путивльськїм повіті на Курщині. Тут їх приняв ігумен Мануїл Левицький та показав їм церкву й церковні "утварі". В одній з церков, мабуть в Воскресеньській, показали преосвященному великий молитовник в аркуш форматом, в оправі з білого пергамену, з позолоченим обрізом, мало вживаний та чистий. На початку книги, на першій білій сторінці був написаний рукою вкладника вірш ста — рою українською мовою. Молитовник подаровано архисреєві Флоринському і він пропав по його смерті але зберігся, переписаний Добринїним, віршиком. Дмитро Чижевський перевів дослід і каже, що вірш переписано з помилками, бо повинно бути ось як:

Гдї будеш по сей кнїзе Благого благатї
 не рач и мене, молю, в ов час забувати.

Науковий Збірник В. А. Н., Нью — Йорк, І952, стор. І29.

ЖУРНАЛ ИЛИ ПОДЕННАЯ ЗАПИСКА БЛАЖЕННЫЯ И ВЕЧНОДОСТОЙНЫЯ
 ПАМЯТИ ГОСУДАРЯ ИМПЕРАТОРА ПЕТРА ВЕЛИКОГО
 С 1698 ГОДА
 ДАЖЕ ДО ЗАКЛЮЧЕНИЯ НЕЙШТАТСКАГО МИРА.
 САНТ-ПЕТЕРБУРГ, 1770.

Стр. 75., Май 1703.

"В то же время по прошению помянутых послов Литовских послан указ к Гетману Мазепе, чтоб он о возвращении от Палея Белоцерковской крепости речи Посполитой, и о успокоении тамошних бунтов чинил великое старание, и Палия к тому прьистойными способи приводил, и престерегал бы того чтоб подданье к России принадлежавшие Козаки к тому бунту не при — ставали."

Стр. 75., Май, 1703.

"...к регементарю Литовских войск к Михайлу Халецкому под город Выхов на Днепре стоящей, (где был гарнизон противников Сапегинцов), с Малороссийскими войски Стародубский Полковник Михайло Миклашевский с 1.500 человек. По том как ко оным Малороссийским войскам в случении нап помоз прьйиди из Смоленска Генерал Майор Богдан Корсак со Смоленскою, Бельскою и Рославскою шляхтою и с Рейтарьи, и тот город чрез шесты месячную осаду Сапегинцы здали, который со всею артилериею и жителями и их именнями отдан речи Посполитой."

Стр. 167., Червень, 1708.

"...; и хотя Королю Шведскому его Генералы о таком худом марше не советовали, однакож он не смотря на то, что места от болот непроходимья и в пропитании разоренья, по тайному согласию с Черкасским Гетманом Мазепою марш свой продолжал".

Стр. 171., 4. Серпня, 1708.

"А понеже Король Шведский будучи в надежде на измену Мазепину и на бунт Донский, так же и Запорожских Козаков, которые в то время с Мазепою за одно уже были, еще к Российским границам приближался, и в таком гордом мнении был, что не хотел прежде послать указа к Генералу Девенгоупту дабы он со своим корпусом, который состоял в 16.000 к его армии приближился."

Стр. 179. (Вересень, 1708).

"... (сей неприятельский марш от Доброго за нами был не в прямом намерении на Смоленск, но для обмана, дабы нас от тех жестоких переправ отманя, самому легче в Украину вступить и соединиться с изменником Мазепой) за которым наше войско також следовало; и в 10 день Сентября пошли в Соболев, где получили подлинную ведомость, что неприятель уже Сожу реку перешел со всем войском, и к Украине марш свой восприял."

Стр. 193 — 194. (Жовтень, 1708).

"Октября в 29 день в Погребках получена подлинная ведомость от Генерала Князя Меншикова о измене Гетмана Мазепы, (который чаял всю Украину к своему зломыслию привести): но понеже того не мог учинить, того ради с небольшими людьми, которые были на его плате, а именно: тысячи с полтора и с своими единомышленники и с старшины ушел к Королю Шведскому.

На другой день после того приехали в Погребки Князь Меншиков и с ним Киевский Губернатор Князь Дмитрий Голицын, и между тем отправлялся воинский совет, на котором положено, дабы помянутому Князю Меншикову с частью войска ити добывать Батурин, где Мазепины единомышленники Полковник Чечель, да генеральный Есаул Кениксек с Черкасами засели.

В 31 день Октября по указу отправлен он Генерал Князь Меншиков с войсками к Батурину.

Ноября в 1 день Государ прибыл в местечко Субочево, куда приехали 3. полковника Черкаские, стародубский и Неженский, да Переяславский.

Тогоже дни после полудня неприятель при местечке Чеплеевки поставил пушки на той горе, где был их лагерь, в три ряда, одни на верху, другие в полгорыи третья на низу, и начал по наших стрелять, а наши хотя в тот же день малый бруствер имели перед собою, однакож так равное место было, что только в один человек с нуждою за оным бруствером укрыться могли, а в четыре человека стать было не возможно от неприятельской стрельбы: того ради принужденны тот пас оставить, и пошли к местечку Воронеж; а неприятель реку Десну перешел.

И пришли 3. дня в тот городок Воронеж, и там несколько времени были, где и получили от Князя Меншикова ведомость, что город Батурин (где Мазепа изменник имел свою резиденцию) достали не со многим уроном людей, и первых воров Полковника Чечеля и Генерального Есаула Кениксека с некоторыми их единомышленники взяли; а прочих всех побили, и тот город со всем сожгли и разорали до основания где zelo много изменника Мазепы богатства взяли; тут же был заготовлен им Мазепой для войск Шведских великий магазейн, который також созран.

И по тем ведомостям пошли в Глухов, куда Го — судар прибил в 5.день.

7.числа по указу Государеву козаки по общему своему вольными голосами выбрали в Гетманьи Полковника Стародубовскаго Ивана Скоропадскаго.

8.числа приехали в Глухов Киевский, Черниговский Переяславский Архиереи.

А 9.дня предали клятве Мазепу оные Архиереи публично; тогож дня и персону онаго изменника Мазепы вынесли, и сняв Кавалерию, (которая на ту персону была наде та с бантом) оную персону бросили з валачевския руки, которую Палач взяв, и прицепя за веревку, тащил по улице и по площади даже до виселицы, и по том повесил.

В Глухове 10.дня казнили вышепомянутаго Чечеля и прочих изменников, Мазепиных единомышленников взявших в Батурине.

Из Глухова Государь пошел с войском 16.числа, и ночевал в Красном..."

Стр.203 — 204, (Серпень, 1709).

"Того же числа (9.Серпня) по прибытии его в Азов получена ведомость с Украины из армии от Генерала Князя Меншикова, что Апреля в 11.день неприятель в 4.000 своих людей с 4.пушками и в 3.000 изменников запорожцов под командой Генерала Майора Круза отправил против нашей кавалерии на сию сторону реки Ворсклы у местечка Сокольна стоящих, где по указу пас свой имел тогда Генерал Лейтенант Рен".

И во 12.день оный неприятель переправясь помянушую реку, и обшед наших атак, что наших атаковал, что наши видя отважа себя прямо на онаго пошли, и учинился жестокий бой, и за помощью Божиею онаго неприятеля наши сбили так что оных с 800 человек купно с полковником Гилден — Шперном и Подполковником и Майором и с 4.Капитаньи и с прочими несколькими обер — офицерами и с довольноим числом рядовых на месте осталось; а с достальными оный неприятель побежал паки за Ворсклу, котораго отправленья наши партии при той переправе нагнав их Певдов, а наипаче изменников Запорожцов немало порубили, кром тех, которые многие сами потопились: при том взяли у них 4.пушки; с нашей стороны при том бою убито с 50.человек, и по том переехали к нашим от неприятеля два Ротмистра с тремя хорунгами Волоскими и с знаменами, и остались оные в службе Российской."

Стр.208, (Май, 1709).

Маия в 19.день получена ведомость в Троицком о разорении воровской Запорожской крепости Сечи, где изменники

Запорожські сидели, к которой посылан тогда был с некоторою частью конницы Полковник Петр Яковлев и оную взял и многих Запорожцов побил; и оное их воровское гнездо разорал."

Стр. VII. (Червень, 1709).

"В день Ивня уведомились, что Король Шведский под'езжал сам осматривать Российский лагерь, и наехал ночью на Российскую козацкую малую партию которая стояла не осторожно, и некоторые из оной козаки сидели при огне, что он усмотря, наехал с малыми людьми, и одного из них сошед с лошади сам застрелил; которые козаки вскоца из трех фузей по нем выстрелили, и прострелили ему в то время ногу, которая рана ему весьма жестока была".

Стр. 217, Червень, 1709).

"... которого числа (30. Червня) его недалеко от Переволочны под горою при Днепре стоящего обрели, и от взятого в полон полкового квартирмистра и нескольких ворохов уведомились, что Король Шведский до того за 3. часа с несколькимистами конных чрез Днепр переправился с великою прудностию и Генералов Майоров Шпара и Лагер — Крона с собою взял; Генерала же Левенгоупта над оставшею армиею главным командиром оставил (наменник же Мазепа с несколькимистами своими единомышленниками козаками еще прежде Короля за Днепр перебрался и ушел в Турецкую область), к которому Генерал Князь Меншиков без потерания времени, со обретающимся под своею командою войском, (котораго больше 9.000 было) к Переволочне Приблизился; и понеже от взятых полонеников было уведано, что неприятели не zelo к бою охоту имели: того ради послал он к сдаче их наго варивать, и при том им об'явить велел, чтоб они розсудя (что всеубежище и спасение их пресечено) сдались;"

Стр. 241 — 242, (Серпень, 1709).

"Августа с 15. числа Государ из Киева путь свой восприял в Польшу; а в (день прибыл) 18. день прибыл в Полонное, где был три дни, и от Турецкой стороны имели тогда ведомости, что король Шведский и с Мазепою изменником приехал с поспешением к Турецкому городу Ачакову, но в тот город Паша их не пустил, опасаясь Султана; и для того по некотором времени поехали они к Бендеру, где их Сераскер Бендерский принял честно и сам со всем своим домом встречал и з пушек стрелял.

По прибытии же своим Король Шведский тот час послал в Цар град к Порте послов своих для постановления союза с Портою; и потом на другой день прибыл к своему войску, которое стояло недалеко от Люблина под Командою Генерала Фельдмаршала Лейтенанта Гольца, где у помянутого Гольцаот'обедав, к вечеру

прибыл в Люблин: в то же время встретил Государя Огинский Гетман Литовский.

Стр. 251. (Сентябрь, 1709).

" В 23 день Государь"...Во время бытности своей в Санктпетербурге учреждал многие гражданския дела и повелед построить церков во имя Святаго Самсона в пам'ять бывшей баталии Подтавской."

Стр. 329. (Сентябрь, 1709).

"...; а Генералу Майору Бутурлину указал обще с Гетманом козацким господином Скоропадским ити с восьмью полками к Каменному Затону, и там смотреть на обороты Турецкие и Татарские; и ежели Турки или Татары придут, то велено оборонять ся по самой крайней возможности."

ПИСЬМА И БУМАГИ ИМПЕРАТОРА ПЕТРА ВЕЛИКОГО

Том седьмой.
Выпуск второй 1708.
Москва 1946 Ленинград.

Стр. 710 — 711.
Арх. Но. КН 2369.

Письмо Г. И. Головкина от апреля II к царю. Год 1708.

"... Гетман, государь, Мазепа пишет к нам в письме своем из Белой Церкви, что он для скудости в конских кормех, о которых было ему сердяки и протчие казаки стали стужать, для того что кони у многих помирали, ис Хвастова перешел туда, до Белой Церкви, где довольно коньских кормов есть.

А мы, государь, к нему писали, что естли потребно, то брать ~~всего~~ бы велел сено ис Киевского зборного ~~которое~~ в прошлом году кошено.

Гетман же Сенявский конечно недоволен отдачею одной Белой Церкви и желает, что естли не всю Украину, то хотя б весь уезд Белоцерковской отдать во владение Полское; и он, гетман Мазепа, по верности своей к вашему величеству доносит, что естли же в Белоцерковском уезде Поляки будут стоять, то де некогда невозможно, чтоб между казаками полку Белоцерковского, Корсунского, Уманского, Богуславского, Чигиринского, Черкасского и Каневского и между Поляками не учинилось междоусобная драка, и подлинно де новая оттуду вырастет война и кровопролитие.

Полковник Василий Кошелев ис Полонного пишет к нему гетману, опасаетца тамо быть и проситца оттуду, где провианту есть зборного немалое число, а где оной подет, не знает.

И мы, государь, без указа вашего о выходе ево писать не смеем; а писали к гетману, чтоб он велел быть ему попржнему там впредь до указу вашего величества, и чтоб он провиант берет; а если потребно ему, гетману, на войско regimentу его, також когда пошлет от себя к гетману Сенявскому помощ, то б велел им брать ис того.

Гетман же государь, Мазепа прислал к нам копию с писма каково он получил от корреспондентов своих из Яс, и с того при сем посылавъ въписку краткую.

О Кочубее, государь, и Искре более прежних ведомостей не имеем: а когда государь, уведем, что они придут в Смоленск или где ко оному в близость то мы немедленно поедем в Поречье и их велим привести туда и будем спрашивать, дабы уведать о их начатом деле и познать онаго основание,

и что явитца, о том будем доносить вашему величеству; а меж тем будем ожидать указа вашего величества, где изволите ими розъяскивать; а чтобых государь, братъ сюда в Витепск, и о том будет розгласка."

(ЦГАДА, б. Государственный архив, Кабинет Петра Великого, от II. кн. No. 8, лл. 421 — 424 об.).

Разом з тим листом е царська виписка:
 "...Да прѣтив них же (Булавина) велено итить з Белгородским розрядом и с слободскими полками ближнему нашему столнику и воеводе князю Дмитрею Михайловичю Голицыну с товарищи, х которому в случении велено послать и подданому нашему гетману Ивану Степановичю Мазепе несколько компанейских своих полков, дабы сих воров и бунтовщиков и крестопреступников алыя намерения везде пресечь и вскоренить".

(Писан в нашем, великого государя, походе в Литве, в Витепске, апреля в 6. день 1708го").

(ЦГАДА, Отд. II, кн. No. 8, лл. 452 — 455.; Список этой же грамоты імеется в Ленинградском отделении Института Истории Академии Наук СССР, архив князя А. Д. Меншикова, картон 7, No. 223).

У відповідь на цего царського листа граф Г. И. Головкин пише:

"...О отдани Белоцерковского уезду Поляком, что изволили ваше величество положить на наше разсуждение, мыі о том за благо разсудили писать ныне к гетману Мазепе, что естли он усмотрит, что не может произойти какой ис того опасности и в Малоросийском народе смятения, то б он оной Белоцерковской уезд з Белой Церковью Поляком по указу вашему отдал для их удовольства; а ежели явятца какия в том трудности и опасности то б о том писал.

А что учинено будет, о том вашему величеству впредь донесем.

О полковнике, государь, Кошелеве, когда будет крайняя нужда, учиним по указу вашего величества со обцаго совету з гос — подами фелтмаршалом Шереметьевым из генералом князем Меншиковым Кочубея, государь, и Искру с протчими отослали мыі в Смоленск и велели их держать там до указа вашего. Только, государь, доносим, чтоб продолжением того дела не было сумнения гетману, ибо он, гетман, пишет, государь, к нам многократно, прилежно прося о прислании оных к нему в войско, а не в Киеву для облечения их воровства и потом корания, какое ваше величество над оными учинить укажете, чтоб то народ Малоросийской видел, потому де, что в народе Малоросийском, а особливо в посполстве, от ефо единомышленников разсеваются многие плевели,

будто его, Кочубея, и Искру из Смоленска до Петербурга провадили и будто на него, гетмана, ваш великий гнев, а ныне де обозного войскового генерального челядника, в Киев едучего, в одном малом местечке Оленовце за то толко, что просил подводі, старшина тамошня била и з местечка, отнявши лошадь, выгнали с таковыми выговарами: "полно уже вашего, гетманчики, панства, приедет де на вашу всех погибель Кочубей".

Также де всюду в простом народе безумныя повести оглашартца, будто Кочубей в великой милости вашей здесь, а Искра будто послан гетманом города какого добывать, а когда добудет, отпущен де будет на гетманство; такое смущение и мятеж от псевосеятелей единомышленников Кочубеевых потамест не может искоренится.

А о Миргородком, государь, полковнике и о Ченьше как наперед сего, так и ныне, по указу вашему к нему, гетману, писали; токмо, государь, ссылаемся на прежнее наше письмо, посланное от 16го числа сего месяца, что гетман Миргородского (Д.М. Апостол) полк. весьма в том деле в невинных быти представляет, и по нашим писмам, как видим, ничего не учинит, разве изволишь, государь, своим к нему, гетману, писмом о нем определить.

А вашего величества грамота к нему, гетману, о объявлении о их Кочубеевом воровстве Малороссийском народу уже давно послана и при ней список."

(Після цього мова про речі другі — а там докінчення:)

"При сем же посылаем вашему величеству выписки ис письма Емельяна Украинцова и Дашкова, також выписочку краткую ис писем гетмана Синявского.

В том же писме своем он, гетман, паки пишет с великим выговором о недодачи денег по союзу, також и об отдаче всея Украйны, отобраной от Палея, на что государь, мѣ к нему ответствовать будем против прежняго.

Вашего величества раб Гаврило Головкин,
из Витепска, мая 23го, 1708го."

(ЦГАДА, б. Госуд. арх. Каб. П. В., отд. II. кн. Но. 8, лл. 475 и 478).

Но. Арх.: К. Н. 2370.

(В зв'язку з висилкою Петром I. для Меншикова двох мідяних інструментів, збереглося ось яке Пост Скриптур (виімок):

"...Вчерашняго дня писал я к господину гетману Мазепе, чтоб он совсем приблизился к Припяти, а Стародубскому и прочим Малороссийским полкам, кои не в походе, приказал итти к Днепру для охранения тех мест, о чем и к господину графу Головкину я писал же дабы они о том ему подтвердили."...
(ЦГАДА, б. Госуд. арх., IX, дело Но. I. Картон 2. лл. 796 и 797).

Но. Арх.: К. Н., 2389.

Ответ Петру I. от Г. И. Головкина.

"... Гетман, государь, Мазепа пишет к нам, что хотя он суккурс Снявскому, в трех тысячах состоящей, по указу вашего величества уже и нарядил и под Бердичев совокуплятьца велел, а командиром над тем войском учинил полковника Киевского, придав ему в помощь полковника Белоцерковского, однако же де он, Снявский, не будет доволен, понеже многократно пишет он к нему, желая, чтоб конечно шел он сам, гетман, с войсками к Дубне, а наперед выборного войска 10.000 с сукурс до него послал, и если де позволено будет волю его исполнить посылкою 10.000 войска, то он гетман, ни с чем останетца, ибо он легко вышел в поход по указу толко с самою компаниею да сержуками; для того он, гетман, указы в заднепровские полки, чтоб шли к Днепру. И просит, государь, он гетман, себе вашего указу, тем войскам регименту его переправлятьца ль Днепр и иттить ли по ведомостям гетмана Снявского, что будто Сапеги и Вишневицкие, совокупись с воеводою Киевским и с частию войска Швецкого, хотять иттить на Волынь, для отпору оным туды и в которых местах стоять.

Он же, гетман, пишет, что губернатор его в Ягорлику, в блиском розстоянии за 7. только миль от Бендеру, где сераскерь живет, уведомляет его, гетмана, что Тарло, кухмистр коронный, приехал до Бендеру в великой асистенции, котораго сам сераскерь — паша с Янычары и со всем войском, при себе будущим Турецком, встречал и честно в Бендер провадил, где он у сераскера просил в сукурс орды, предлагая, что Август, с цесарем согласясь, хочет паки в Польшу возвратитца, чем великую учинит помощь, и если сераскер не даст орды, то король Швецкий и Лейпцигский против постановления с Портою утвержденного, мусит с Москвою примиритца, понеже будто сама Москва стараетца и просит о покое, а войну обратит всю на Августа и цесаря: а если де сераскер даст сукурс орды, то надеетца, что будто и казаки орде помогать будут; до Порты де еще тот кухмистр з Бендеру не въезжал, и не знают о том, поедет или нет.

Кочубея, государь, и Искру с прочими при них послали мы в Смоленск отсюды водою до Поречья, а оттуды в Смоленск с провожатыми за крепким караулом. А письма, государь, взятыя у них, осматривали, которые не прилучились к розыску, толко писано к нему от приятелей о ведомостях, и для того оныя подлинныя за балаго разсудили послать к гетману для удовольствия ему, а у себя оставили списки, и чтоб он на приятелей его смотрел бодрым оком. А что, государь, упоминалось в пыточных речах Искринных о цыдуле другаго судьи Чюкевича, писанной х Кучубею, и та, государь, цыдула свискана; толко во оной не так писано, как Искра говорил, и силы в ней никакой нет, с которой для известия при сем список к вашему величеству посылаем и просим о указе, что потому розыску, посланному с Озеровым, ними повелишь чинить.

А гетман, государь, прилежно в письме своем ныне о том просит, чтоб их по совершении розыску прислать к нему в войско, а не в Киев для того, что добрежелаемые старшина и полковники желают, чтоб они присланы были к ним для обле

чения их того воровства, и что ваше величество над оными укаже те учинить, то б им учинено было тамо в войске.

Нижайший ваш раб к(нязь) Григорей Долгорукой".
Стр. 758 — 759.

(Копия листа Гнезненського архієпискупа С. Шембека і польського коронного мечника Ст. Денгофа, долучена до листа Г. Ф. Долгорукова — Петрові 1, 5. травня, 1708 р.).

В листе Полском князя примаса и мечника коронного к его царскому величеству из Оломоцца 6. го апреля 1708 го году написано:

Чаяли мы, что восприяв указ вашего царского величества в деле привращения Украйны, господин гетман Мазепа долгое чинов Речи Посполитой ожидание желаемым имел удовол — ствовать совершеннем. Но инако учинилось, егда от господина воеводьі Белского с великими удивление сию получили мы ведомость, что одну токмо без уезду отдает Белую Церковь, протчие же все крепосцьі, городки, села и места удерживает, об'являя будто таков имеет от министров вашего царского величества указ.

Выразуметь сего не можем, как сверх соизволения и указу вашего царского величества и сверх всякого достоинства и совести с явном Речи Посполитой обидом такие от господ министров противныіе договором, с Речью Посполитою постановле — ным, также обнадешиваниям, словом вашего царского укрепленным, также обнадешиванием, словом вашего царского укрепленным, могли произойти указыі.

Однакож понеже оныіе объявляет господин гетман Мазепа, достойныіе жалобьі наши, которыіе имеем к господам министрам, вашему царскому величеству предлагаем как для нашего публичного интересу, так и для самого вашего царского величества, чрез сие убо умаляетца честь и власть вашего царского величества, монарха, с Речью Посполитою союзного, а имянно что не одна токмо Речью Посполитая наша с великою тоскою ожидает совершения обещания вашего царского величества но и иностранныіе разсуж — даят монархи, как нам совершенныіе будут данныіе вашего царского величества обещания, которыіе, ежели бы всегда новыми, а противныими нарушаныі были указами, были бы причиною к против — ныим мнениям о вашем величестве.

Мы же, во отечестве удерживая с великим трудом действо союза с Вашим царским величеством, а не могучи получить надлежащих совершенний во отобрании обещаний и обнадешиваний от вашего царского величества, потеряли бы мы впредь в воеводставах уверение и не могли бы мы быть к услугам вашего царского величества так, как бы мы на основании союза и договоров поставленныих желали себе, не могучи прыбили и совершенства союза вашего царского величества господам братии об'явить ко усмирению раздраженныих их умыслов для разорения маестностей, грабительства и протчие утеснения, от войск вашего царского величества учиненныіе.

Того ради ежели для удержания обих интересов, достоинства и чести вашего царского величества надежное к вашему царскому величеству чиним прибежище, при сем прилежно просим, дабы ваше царское величество поновил указыі к господину гетману

Мазепе и оныіе отослать повелел к господину воеводе Белскому, гетману великому коронному, дабы не толко Белоцерковскую крепость с уездом но и протчие все крепости, городы, местечка, села, маестности и места Украинские, х королевству Полскому издавна по описанию договоров последних вечных надлежащие, и которыіх прежде зачатия бунтов Палеевских и других своевольных казаков в державе и владении жителей Речи Посполитой обретались а насильно и неправедно под розными предлогами от Палея и от протчих и суть присвоенны, с пушками и со всякими припасами, так как отобраны без впрядь будущих отволок, отдал.

О которыіх указах паки нижайше вашего царского величества просимионных ожидаа, пребываем вашего царского величества желаеми и нижайшими слугами:

Станислав Шембек, арцьібіскуп Гнезненский, примас, Станислав Денгоф мечник коронный, маршалок конфедерации генеральной Сендомирской."

(ЦГАДА, Отд. II, кн. No. 8, лл. 592 — 595 об). (770 — 772 ст. в книжці).

(Понизший випис із листа гетьмана Мазепи, мабуть був долучений до листа Г.І. Головкина, висланого Петрові І., дня 16. травня, 1708, хоча Головкин прямо про це не говорить).

"Виписано ис писма гетмана Мазепы к министрам.

О полковнике Миргородском уже я вчерась чрез господина Маслова пространно к вашей велможности писал, для каких причин его адезь в войску прежде времени без очевидного обличения взять ковать и до Киева за караул посылать нельзя; а ныне то ж подтверждаю и напоминаю вашей велможности, что никакю мерю учинить того невозможно, покамест очною ставкою он полковник не уличитца и не обличитца, естли он имел какое с Кучубеем в воровстве теперешнем согласие, а наипаче ныне когда и сам Кучубей зговорил и очистил его полковника Миргородского от того согласия.

И естли под се время, а еще и в войску возметца он полковник, то может учинитца мятеж и бунт (чего сохрани Боже), понеже его полковника Миргородского в войску все почитают и любят.

А естли его полковника та токмо вина изъясняетца, что он перестерега Кучубея от посланных моих, и о том я вашей велможности об'являю, что он то учинил не нарочно, но сталося то с прыгоды нечаянно таким образом, когда я, исполняя премоный его царского величества всемилоостивейшаго моего царя и государя собственноручный указ, послал полковника Гадацкого и полковника компанейного в трясотном числе компании

тайно по Кочюбея и по Искру в полк Полтавский и по отправе той посылки удерживал в себе тот секрет чрез две недели и никому о том указе не об'являл; тогда, пришед ко мне, господа столники и полковники, при боку моем обретаючися, донесли мне что казаки, ходя собранием, и пьяни и трезвыі переговаривают и говорят о некаких противныхъ чести моей плевелах, от Кочюбея розсеянныхъ, да один из монастыря Печерского схимонах муж словом и делом свят, у которого для пользы духовной всегда бывають полковники и старшина, прислал мне осторожность что от Кочюбея проносятся вредительные гонору моему розглашения в народе. Того ради, видя я, что воровство Кочюбеево и Искрино во явление приходит и предворя, дабы отуды какой не учинился мятеж, а надеясь, что посланные моихъ компаніею имели уже стать в полку Полтавском, понеже той их посылке 2. недели совершились, призвав к себе генеральную старшину и полковников, где был и полковник Миргородской, об'явил им дело и сказал, что по имянному его царского величества собственноручному указу послал компанію для взятія Кочюбея и Искрыі.

Тогда полковник Миргородской, пад мне в ноги, со слезами учал просить указу от меня листовнаго к посланнымъ моимъ, чтоб они зята его, а сына Кочюбеева, не брали и не ковали, дабы дочь его не испужалась и от печали не умерла; да просил позволения, дабы мочно было и ему полковнику написать до зята своего, чтоб он, когда отца стануть брать, в то не мешался, которой, как сам затеял, так чтоб сам и отбывал, а он зять, чтоб ехал з дочерью ево, а с своею женою до Сорочинец в дом ево ж полковничей. И потому полковника Миргородского прошению слезно му дал ему до посланныхъ моихъ лист, чтоб зята его не занимали и не возбраняли ехать в Сорочинцу, и ему позволил до того своего зята писать, с которымъ мшим листом и с своим, до зята, а не до Кочюбея писаннымъ, послал он полковник слугу своего прямо до маетности Кочюбеевой, надеясь, что там уже посланныхъ моихъ застанет.

Которой слуга не знаючи дела и розминувшись с посланными моими (которые с компаніею за многими переправами а найпаче на рекахъ Днепре, После, Ворскле и прочих и, обхода прямой тракт для порванныхъ гребель от распаления водного на Дубныі, умедлили в том пути), прибежал в маетность Кочюбееву до Диканьки и явився в дворе, отдал сыну Кочюбееву при самомъ отце от полковника Миргородского, тестя его, лист, а Кочюбей писмо то взял и прочет того ж часу ятса бегства.

И того ж дня, которого он с Искрою ушел, нападши посланные мои нечаянно на двор, не застали уже ни Кочюбея ни Искрыі, а посланные за ними вслед гнали даже до Красного Кута, где, уже не дерзая без ведома моего ничего им чинить, возвратилися паки до Диканьки в маетность Кочюбееву и там взяли было сына, зята полковника Миргородского, до него писанный въшепомянутый, въняв ис кармана, ко мне прислали, которой у себя имею и ничего в немъ противного не обретаю, толко ж внутренная и тайная.

Бог вестъ, для чего надобно б тут Кочубея на очную с ним ставку поставить, который бы или осудился или оправдился. А покаместъ Кочубей пришлетца покаместъ приказ я столником и полковником политично ево полковника назирать, да и сам недремательное око на оного имею, хотя еще он ничего не знает, кроме того, что Кочубей был на пытке и повинился. А о Черныше уже я доносил вашей величости, что он давно сидит скован за крепким караулом, и видится мне, что его в Киев присылать не надобно, понеже он, Черныш, слуга мой дворовой, который еще в то время, когда был у меня прикащиком, заслужил себе казнь, понеже он обличен был воровством, покрай у меня и денги и денги и кобылы войсковие какие лицом отдал, и сидел за то долго в заключении, а потом я милосердствуя, освободил оного от оков и вину ему отпустил, но он, не благо — даренствуя, того, посягнул еще и на честь мою. А то мне наитяже, что не хочет воровства своего признать: многожды спрашиван по указу моему от писаря хорунжего и бунчужного генеральных и дерзновенно отвечает, что готов на тайнах Божественных Присягнуть, что нигде никому ничего о гонору моем не говорил и не писал и в помышлении того не имел; пеняет токмо на величость вашу, будто величость ваша с некоторой к нему немилости, а его милость, господин секретар, с вражды доносите мне то на него и грамоты присылаете на пагубу д(е)и — В выписке в ЦГАДА, стоит "дегож", егож; для чего прошу, дабы изволил ваша величость дело Чернышево прислать, чтоб тем обличилася ево неправда."

(ЦГАДА, б. Госуд. архив, IX, дело No. I., Картон в, дд 95Г — 957).

В дні 13го червня 1708 р. генеральна рада (без А. Д. Меншикова), Б. П. Шереметьев, Г. Ф. Долгорукой і Г. І. Головкин, післали цареві Петрові повідомлення з 18го червня, 1708 р. із Смолен — містечка в могилівській губернії).

"Да в том же писме от 15го июня ис Черкас он, господин генерал князь Меншиков, пишет что писал он к гетману господину Мазепе, дабы он приближался к Припяти, чтоб каким образом неприятель его не отрезал; також протчим Малороссийским полкам, кои не в походе, послал бы он, указ, чтоб оныіе к Днепру шли для осмотра тамошних пасов, и с того писма прислал к нам список.

И писал до нас, чтоб и мы к нему о том подтвердили. А мы государ, о том имели консилиум, на котором положили писали к нему, гетману, указом вашего величества, дабы он, гетман, немедленно шел с войсками своими к Днепру и Киеву, а послал бы наперед наспех от себя за Днепр с добрым командиром конных своих сердцков; також и тем всем полкам своим, которые в близких местах от Могилева и Быхова обретаются, велел идти тудаж, куда неприятелскому обращению чаем быть, с таким от себя указом, дабы оного о Днепре удерживали а чрез оной перейти не допускали.

А самому ему, гетману, велели бытъ до далной ведомости у Киева, для охранения Малоросійского краю.

А х князь Дмитрею Голицыну писали, государь, мы, дабы он был в Киеве во всякой готовности против неприятеля и приказал бы мосты уготовить на Днепре, о которых и в прошлом году ему был ваш указ."

(ЦГАДА, б. Госуд. арх. Каб. Петра В., от. II, I кн. Но. 8, лл. 494 — 496).

Арх. Но. 2430; Список наход. в Тетрадах Записных 1708 гл. 105—об. 106.
(Збереглася відповідь Мазепи ж а цей царський лист).

"Пресветлейший и державнейший царь, государь мой всемилоостивейший.

В самый день тезоименитого вашего царского величества аггела святого Петра апостола восприях с должным почитанием благополучне премоужнейшую вашего ж царского величества собственную грамоту а Санкт — Петербурха через нарочного курьера, от 14 июня писаную, где в обозе за Белой Церквою в 70 верстах.

Понеже я по предложенном мне вашего царского величества от министра вашего ж монаршего господина Гавриила Ивановича Головкина указу рунил в Белой Церкви в Полку ку Вольню для слученія с королем Августом, если бы его до Подни намеренный и оглашеный приход мел событися.

А ныне по тому вашего царского величества указу с обнаго воинскаго совета, в писме воспоминаутаго министра господина Головкина предложенном, оставя воспринятый к Полке марш, намерен возвратитца по ведомостям настоящим к Киеву, и там в близости Киева до указу вашего царского величества стоять.

Благоприветствую убо вашему царскому величеству покорным сердцем тезоименитого аггела святаго апостола Петра, каменю соименитого, желая усердием истинным подданским, дабы тот камень вери оружие вашего царского величества не поражение полки неприятельских изострил и горделиваго Шведскаго Голнафа обезглавил а православную вашего царского величества августейшую монархию непоколебимым основанием утвердил, и во всех путех ваших царское величество сохранил, да некогда преткнеши о камень ноги твоея.

А яко тепер Божию помощю и дастем вашего царского орденованым от меня полки Полтавский и Компанейский против вора Булавина получили над партией его Бунтов ничею одоленке, тако и впредь за молитвами тезоименитого вашего царского величества аггела, да покорит камень краеугольный сильный в бранех Господь всякого супостата под нозе вашего царского величества, и всяк падый на сем камне, да сокрушится.

О унятии Запорожцев от шатости, Бог сам вестъ, якнеусыпне стараюся, труждаюся, и всегда до них пишу, устрашаю жестоким вашего царского величества гневом и моею неласкою;

а як до мене отписуют, тые я их отписки для ведома вашему царскому величеству до двору вашего монаршего посылаю.

Тыяков того у нас досели не слышно было, чтоб такое число с чтыри тысячи запорожцев в случении з Сечи к тому вору Булавину рушились, и хотя от его, вора, была к Сечи подсылка на писме прелетная, призывающая войско тамошнее в помоз, которая и возмутила была легкомышленных, обаче нынешний кошовой, исправив себе в верности и прменившеся аки з Савла в Павла, прилежным своим старанием пресека тое возмущение, и унял отчасти шатость тамошнюю, о чом уже я до двору вашего царского величества писал и списки писма того прелестнаго зменническаго и отписки Запорожской послал.

И ныне я не чаю, чтоб так многое число Запорожцев к проклятому Булавину шло з Сечи, разве хто тайно оттуду з гултаев пошел, а явне не смеет; токмо найбільш туда к тому вору с тых своевольцев идет, которые в Сечи не пребывая, в речках на добычах рыбных зоставчи, жони крадут и купцев разбивают.

Яко и тепер наедавним временем неакись гултай, прозваемый Гречка, бывший атаман Волнянский, прибрав к себе единомышленников таких же, яко и и сам, гултаев з городовых, а не з сечовых, многих купцев Полтавских, з Криму з товарами возвращающихся, порозбивал и ограбил, а потом под чигиринном стадо конское занял и в речке Полевье отогнал, о которых гултайх нынешний же кошовый проведав, велел их половить, хотя и не всех, и того Гречку по правам войсковым приказал в Сечи а другого тварина его в Кадаке для постраху повесить; прочих же держит в крепком вязеню и обещаетя их до мене прислать для известия, хто в городах з единомышленников их обретається, о чом и лист, писанный от его, кошового, до мене, послал я до двору вашего царского величества.

Полковникам Полтавскому и Компанейскому и старшинам их известил я писанием моим о милостивом вашего царского величества жалованю, заохочивая их тым к неленивым большим военным подвигам и отвагам, а и сам бых не ленился против того вора Булавина со всем войском пойти для искоренения и углашения того внутрянаго огня, если бы указ вашего царского величества и нынешние случаи для охранения сего краю не удерживали мене.

При сем покорно високодержавную вашего царского величества десницу лобызая, до стоп монарших челом бив.

Вашего царского величества верный подданный и слуга наинижайший Иван Мазепа гетман.

Из обозу от речки Роски, июня, 30. 1708го.

В книжці сторінка 879 — 881. (ЦГАДА, б. Г. А., Дело Но. 1. Картон 2, лл. 920 — 922).

Письма и бумаги императора Петра Великого.
/Том восьмой, июль-декабрь 1708 г., Выпуск первый, Москва-
Ленинград, 1948 г/

2475. К Гвану Степановичу Мазепе.
/1708, июля 10./

- Господин Гетман.

Понеже неприятель идет по Днепру вниз, и по тому и по прочим всем видам намерение его на Украину, того ради предлагаем вам сие: первое, чтоб Вы по своей верности смотрели в Малороссийском крае какой подсылки от неприятеля, также прелестных листов /для чего неприятель и друку во Гданске Словенскую взял/ и всяко оные остерегали и пресекали и нам в том ведомость давали /ежели сами чего не можете одне учинить/; Второе, что неприятель уже zelo своим маршем спешит, того ради за благо разсудили мы, чтоб вы со всем своим войском шли, как найскорее, к Киеву и, оставят ам несколько казаков в гварнизоне /по совету з господином Голицыным/, сами шли за Днепр в удобное место со всеми тенжары или при Киеве были, а конницу всю /разве мало что при себе оставить/ з добрым командиром изготовить належке в поход. и когда неприятель станет близитца к Великороссийским или Малороссийским городам, тогда мы всегда у онаго потшимся перед братья, а ваша б конница всегда звяди не неприятеля била и все последующия люди и обозы разоряла, чем неприятелю великую диверсию можете учинить. Мы бы zelo желали, дабы вы сами с тою конницею были, а командир бы у тенжаров; но нудить вас не можем для вашей болезни, и для того сие кладем на ваше разсуждение; однакож сие надлежит немедленно делать. При сем же и полагаем, дабы осторожно в городех было, також чтоб ежели неприятель в которыя места ворветца и станет о хлебе уневерсалы посылать, чтоб его не слушали, и сие ныне надобно заранее престеречь. В прочем имейте с нами частую корреспонденцию, дабы непрестанно на обе стороны могли ведать, что где поводитца.

Питер.

Из Городок, в 10 день июля 1708 года.

2760. Указ войску Запорожскому. /1708 октября 27/.

- Божию поспешествующею милостию мы, пресветлейший и державнейший великий государь, царь и великий князь Петр Алексеевичь, всея Великия и Малыя и Белья Росии самодержец и многих государств и земель Восточных и Западных и Северных отчих и дедич и наследник и государь и облаадатель, наше царское величество объявляем верным нашим подданным Малороссийского народа духовным и мирским, а особливо войска Запорожского генералной старшине, полковником, сотникам, атаманом куренным и всему войску Малороссийскому, стоящему по Десне и во иных местех против неприятеля. Известно нам, великому государю, учинилось, что гетман Мазепа безвестно пропал, и сомневаемся мы того для, не по факциям ли каким

неприятельским. Того ради повелеваем мы всей генеральной старшине и полковником и прочим, дабы немедленно к нам в обоз наш к Десне для советов, а буде он, гетман, конечную неверность явил, то и для обрания нового гетмана приезжали, в чем общая полза всей Малой Росии состоит.

Дан сей наш царского величества указ в обозе при Десне за приписанием власные наши руки и припечатанием печати октября в 27 день 1708 году.

Петрь.

2795. К митрополиту Рязанскому Стефану Яворскому.
/1708 октября 31./.

Чеснейшии Отче.

Понеже паче всякого чаяния Мазепа втары Іюда нравом і образом, паче же действием, явился і, оставя православие, к еретикам Шведам, обманя три персоны старшин же /о чем пространнее вам донесет господин Гагарин/, і вместо защищения також как великой строитель оных был святым церквам, ныне проклятой гонитель оным учинился /понеже недалеко от Новогородка Шведы в одной церкви лошадей поставили/, о чем сей народ от сего Іюды проклятого zelo утесненный всегда плакал /чего мы не ведали доселе/, а напаче ныне. Того ради ізволте онаго за такое ево дело публично в саборной церкви проклятию предать.

Пітер.

Із лагору от Десна реки, в 31, д. октября 1708.

2812. К князю Александру Даниловичу Меншикову.
/1708 ноября 5/.

- Понеже после Крюкова от вас ни единой ведомости не имею уже третьей день /о чем удавляюсь/, и дошли ль мои письма, которыя к вам посланы, а имянно с Крюковым в тот же день как он к нам приехал, с Сафоновым вчера, и паки подтверждаю оныя письма, что ежели держать Батурин, изволте так учинить, как писано к вам. Однако ж то меня сумневает, что, когда мы скоро взяли, то Шведы також могут взять. І для того удобнее артиллерию вывести половину в Глухов, и другую в Севск, а Батурин в знак изменникам /понеже боронились/ другим на приклад зжечь весь. І изволь управлятца, не мешкав, ибо н/еприятель/ уже вчерась реку совсем перешел и сегодня, чаю, будет маршировать к вам.

2839. К князю Матвею Петровичу Гагарину.
/1708 ноября 11./.

По получении сего указа Черкасского полковника Палея, которой перед несколькими летами послан по доношению Мазепину в ссылку в Сибирь, вели ныне возвратить /и с пожитками ево, которые при нем еств/ к Москве. И с Москвы онога пришли к нам, как наискоряя.

Письма и бумаги императора Петра Великого./Том восьмой, выпуск второй, Москва 1951 г./- Примечания к 2461-2953-, напечатанные в Первом выпуске XIII тома.

- Письмо Г.И.Головкина от 10 октября, на которое отвечал Петр I.:

"...Сего, государь, числа получили мы от гетмана господина Мазепы письмо, в котором он представляет многие опасности, если он от Украины удалится, и что будто по полкам малороссийского народу уже начинаютца немалые возмущения, и для того отговариваетца, что небезопасно иттить ему в случении к нам, о чем изволите, ваше величество, пространнее выразуметь ис приложенного при сем списка с писма его. Противу чего имели мы з господином фельтмаршалом консилиум, на котором, на котором, государь, что со общаго совету определили, о том, ваше величество, изволите известны быть с списка при сем вложенного, с того консилия. I по тому, государь, приговору как х князь Дмитрею Голицыну о походе с войски его ис Киева, ради престоережения возмущения в Малороссийском краю, так и к гетману господину Мазепе о выбрании наказного гетмана какой знатной и верной особы и о посылке одного х князь Дмитрею Голицыну в случении с несколькими малороссийскими войски, и о скором походе его к Новугородку-Северскому, и дабы с нами ради лутчих советов виделся, мы указом вашего величества сего ж числа писали."...

Из Почепа, 10-го дня октября 1708 году.

- Про ці заворушення українського народу сказано в листах гетьмана Мазепи, з дня 6. жовтня і 8-го, 1708р.

- В Лубнях "арендатора и ктитора убили, а старшину немного не позабывали, ежели б бегством не спаслися"; в Стародубі "швецы и кравцы и все посполство с дубьем учинили нападение на дом войта"; в Чернигівськiм полку із Созниці "сын обозного генерального есаула от гулятьев с худобою своею в ночи ушел"; в Гадячі "напали на замок, хотели его, гетманского подаря, убить и добро гетманское разграбить". I в остальных полках "додас гетьман Мазепа-"гуляти и пьяницы людей честных и богатых забивают и пожитки их разграбляют".

Письмо А.Д.Меншикова, на которое отвечал Петр I, было следующего содержания:

- Господин полковник. Доношу вашей милости, что мы при мне з будучек ковалериею пришли сюда вчерашняго дня, слава Богу, в добром состоянии. Его милость господина гетмана Мазепу со дни на день я к себе ожидали, но вчерашняго дня вмеесто ево получил видеть господина Войнаровского, чрез которого пишет он ко мне, что едва не послении ли чрез него

отдает мне поклон, ожидая себе последнего целования, понеже конечно при кончине своей жизни обретаетца, и для освящения маслом поехал он в Борзну, где ожидает ево киевской архиерей. И сия об нем ведомость/зело мне был здесь нужен/ зело меня опечалила: первое тем, что не получил его вво видеть, которой зело мне был здесь нужен; другое, что жаль такого доброго человека, ежели от болезни ево Бог не обলেখит. А о болезни своей пишет, что от подагричной и хирагричной приключилась ему апелепсия....

/ЦГАДА, б. Гос. архив, разряд IX, Н. 1., картон 2, лл. 889-890/.

Письмо А. Д. Меншикова от 21 октября, на которое отвечал Петр I.

"....А что велено туда / на другу сторону Десни/ итти войску гетманскому, и на то слабая надежда, понеже как здесь мы видим их, что все в великом страху от неприятеля и из домов своих севсем убравшись, кой-куда врознь розезжаются. Здешняго Черниговского полку толко с полтора человека здесь мы изобрели, и те ис последних, а ис старшин почитай никого не видим, а которой и появитца, да того ж часу спешит до двора, чтоб убраться и бежать. При сем за благо вашей милости советую, что мне кажетца время и самим вам к армии путь шествовать ради лутчаго при сих обстоятельствах распоряжения."...

/ЦГАДА, б. Гос. архив, разряд IX, Н. I. картон 2, лл. 891, 892.

Доношение А. Д. Меншикова, Петру I.

" Господин полковник. Сего октября в 23 день доносил я вашей милости о том, что намерен был я ехать к гетману Мазепе в Борзну, о чем того ж дня и к нему, гетману чрез письмо от себя дал знать. И на другой день, то есть в прошлое воскресенье, при приезде нашем в Мену приехал к нам от него, гетмана, полковник Анненков, которой, по отправлении от него извѣчайного комплемента, сказал, что прислал ево гетман ко мне нарочно об'явить про свой приезд в Батурин. И того ж часу оному полковнику приказал я от себя до него, гетмана послать нарочного наскоро с тем известием, что я к нему еду. Тем же временем прибыл до меня его милость князь Голицын, с которым мы с того же дня на понедельник о полуночи, переправившись здесь Десну, поехали в Батурин наскоро, куда в половину дня приехали, и его гетмана, тут не изобрели. А сказали нам тутошние наши офицеры, что в воскресенье в вечеру из Батурина наскоро поехал до Короба три мили, а при Батурине токмо Анненков полк нас встретил. А сердюки все, также и прочие тутошние жители, убравшись, в замок засели, и, розметав мосты стояли по городу в строю з знамены и с ружьем и с пушками к которым посылал я полковника Анненкова ради розговору, для чего так с нами, яко с неприятелями, поступают.

И его полковника, в город не пустили, також и к нам из города никого не выпустили; а отвечали с города, что чинят они то по указу. И видя мы такой их злой поступок, вскоре от Батурина поехали до Короба, где чаяли его гетмана, застать. И отехав полторы мили до местечка Новых Млынов, получили тут ведомость что уже он, гетман, под Оболонью и Десну переправился. И чрез сие злохитрое ево поведение за истинно мы признаваем, что конечно он изменил и поехал до короля швецкого, чему явная есть причина и то, что племянник ево, Войнаровской, будучи при мне в прошлой пятюк, то есть в 22 день сего октября, в самую полночь, без ведома и с нами не простясь, к нему уехал. И с того времени уже ко мне ни о чем он, гетман, не отзывался и ни на единое письмо мое не отвечивал. Также по отходе своем от Батурина ни единого полка из русских с собою не взял, но всех заранее розослал по сторонам. А драгунов, которых пред тем всегда он при себе употреблял и никуда без них не ездил оставил при Стародубе. И тако об нем инако рассуждать не изволте, толко что совершенно изменил. И для того за благо вашей милости советую, что при таком злом случае надлежит весьма злешний простой народ утвердить, всякими обнадешиваниями чрез публичные универсалы, выписав все ево, гетманские, к сему народу озлобления и тягости, и чтоб на ево ни на какие прелести не склонялись, понеже когда он сие учинил, то не для одной своей особы, но и всей ради Украины. И бес того не пройдет, чтоб каких не было от него здесь прелестных уневерсалов или тайных каких фанцей. Прочее то все отдаю в ваше высокоздравое рассуждение. И за сим здравие вашей милости, моего всемилостивейшаго государя, деснице вся содержащего в сохранение предаю. Александр Меншиков. Ор Макошина, октября 26 дня 1708.

/ЦГАДА, б. Гос. архив разряд IX, Н. 1. картон 2., лл. 895-898.

Опис "анатеми" на гетьмана Мазепу та вибору нового гетьмана.
Письмо Г. И. Головкина к П. А. Толстому:

" Мой гус ударь Петр Андреевич. Вашей милости, чаю, уже по прежнему моему письму, посланому к вам от реки Десны ноября 2 дня, известны о победе, при помощи Господней, по полученной над неприятельским швецким генералом Либекером в Ингрии и по нечаянной николи измены гетмана Мазепы, с которого письма при сем дубликат посылаю. И после того мы сь его царским величеством сюды в Глухов прибыли, где знатнейшия полковники и старшина козацкая по выданным указам его царского величества собрались, дабы нового гетмана по своим обыновениям изобрать, которое сего ноября в 6. день учинилось. И пред тем обращением над персоною бывшаго гетмана Мазепы следующим образом уничтожение учинено. В начале ево диплом от его царского величества изодран и от его светлости князя Меншикова и от меня, аки оборкомергера, и обоих нас того ордина святаго Андрея ковалеров, во образ Мазепы, от его царского величества ему напред сего всемилостивейше данной орден снят, которого он чрез изменнические свои поступки себя ныне недостойным сочинил.

I та ево персона напоследи ногами с лесницы столкнута и по том от ката взята и до виселицы, которая на рынку обреталась на веревке тощена, а тамо уже его, Мазепина, учиненная измена к своему суврену без всякой далной причины к разорению сего народу, и что оный от всех чинов отставлен и изменником и шелмом декларован, явственно всему народу об'явлен. Герб ево от ката изодран и изтопан, ево сабля от того ж ката переломлена и по персоне теми обломки ударена, и напоследи помянутая ево персона на виселицу повешена. Между тем чины и старшина сего народа в соборную церков собрались, ис которой оны, по отправленному обыкновению своему молебному пению и казанию вышли пред ту соборную церковь на площадь, где все, и казаки, и жители, стояли, и по своему обыкновению во избрание нового гетмана вступила по своим древним правам и волностям. К тому от его царского величества, по древнему обыкновению, господин князь Долгорукой, яко пленипотенциарус и министр, депутатом определен был, где от них со общим позволением сего всего народа полковник стародубской господин Скуропатцкий в новые гетманы избран и от его царского величества всемилостивейше подтвержен. I все сие дело изрядным веселием при пушечном стрелянии окончалось. Впрочем сей изменник /за что Богу буди благодарение/ в сем народе нималого приступу не имеет, ибо все состоят весьма твердо и при ево царском величестве и привозят повседневно от неприятелей многих полоняников. I ис тех малых казаков, которых он изменник Мазепа, к неприятелю обманом завез, купами паки к нам приходят сами. Того ради его царское величество по своему природному милосердию и благоутробию всем тем, которые от помянутого изменника обманом увезены, или сами добровольно с ним к неприятелю предались, срок на четырех недели поставить повелел, что которые в то время оттуду паки к нам возвратятся, хотя они о той Мазепиной измене и ведали, и те не токмо от его царского величества в милость восприемлемы и прощены, но сверх того тако при их чинах и имени оставлены будут; которые же по по сему его царского величества об'явленому милостивому указу на то время не возвратятся и те указы преслушают, и против тех, аки шелмов и изменников своей отчизны, будут најесточайше поступать. Те ж полоняники сказывают, что помянутой изменник Мазепа в таком состоянии и почтении у шведов содержится, что около одного всегда швецкой кавалерии по триста человек неотступно обретается; и где в которой храми не спит, и тамо внутри оной караул швецкой бывает. А егда в каляске в дороге ездит, тогда с ним сидит один офицер швецкой. Из увезенных с ним, Мазепю, старшин, ушли, было первой ево конфидент обозной Ломиковской да судья Чуйкевич и в не котором месте /о котором еще неизвесны/ заперлись было, но шведы оных достали. При сем же об'являю милости вашей, что пред несколькими временем получил от вас писма июля от 29-го под номером 18-м, да августа от 16-го и 29-го чисел под номером да третьего дни чрез нарочного вашего куриера италианца писмо под номером 21-м сентября от 17-го, ис Константинополя отпущенные, ис которых содержание о всем выразумел и надлежащие великому государю доносил и отвечать пристранно на них ныне времени не имею. Таково первое писмо послано к вам

от меня ноября в 9.день 1708-го,из Глухова.
Пост Скриптум:

- Изволишь,ваша милость,все сие дело при Порте
уничтоживать и вменять не в важное и предостерегать того
твердо,дабы не было от него,изменника Мазепы,какой фанции
и подсылки к приводению Порты в войну с нами./Дальше
приватні,грошеві справи.../

ЦГАДА, Турецкие дела 1709, Н.1.лл.24 об.-27 об. Як теж:
К Н.2801.Цгада Малороссийские дела 1708, Н.74, лл.3 об.4.Список.

THE STORY OF MAZEPA :

(Alexander Gordon-"The history of Peter the Great, Emperor of Russia", London, M, DCC, LV, II vol., vol. II, PP. 280-285).

John Mazepa was a Polish gentleman of Volinia, born near Bulozerkiow, where his estate, called Mazepa lay, under which designation he went; his mother's name was Magdalena Mokiofska; in his youth he was page to Casimir King of Poland, where he got some tincture of letters; and, having lived sometime about that King's court until the Cossacks rebelled against the crown of Poland, he accompanied the crown General, to whom he was of use during the rebellion, and who, finding him a man of parts, procured his being sent envoy to the Cham of Tartary; on his return, being taken prisoner by the Zaporoge Cossacks, they sent him to their Hettman, John Samuelowich, into whose favour he so well insinuated himself, that from time to time he he advanced, till at length he became his prime counsellor and secretary, being employed in all his affairs of moment, and in gathering up his revenues; so that he became exceeding rich, and was much esteemed by the Cossacks; and as Prince Basil Galitein, in Czar Peter's minority (as is already said), designed the destruction of the two Czars, then to step into the throne himself by marrying the Princess Sophia, knowing that the Hettman, John Samuelowich was a faithful vassal of the Czar's and would be a great stop to his designs, being a man of great power, as he lay encamped near Belgorod on the frontiers of the Ukraine, with an army of Cossacks, and Prince Basil about two leagues distant with the Russians; the Prince sent to invite the old Hettman, with his son, to come and dine with him, and concert measures for the ensuing campaign; where being come, Prince Basil made them both prisoners. The Hettman was sent into banishment, then he caused strike off the son's head, without other form or process than giving out that were traitors to the Czar, and kept a correspondence with the Turks and Tartars; which had rendered the campaign so unsuccessful; then he established his minion John Mazepa, Hettman, as the person most capable and beloved by the cossacks.

John Mazepa was established Hettman, Anno 1687, and marched the following year, together with his, Prince Basil, towards Perecop; they were as unsuccessful as they had been the year before, but Prince Basil falling into disgrace, and being sent by the Czar into banishment, Mazepa had the cunning by force of presents among the courtiers, and other arts, to ingratiate himself with the young Czar Peter; so that he was continued Hettman; and in 1695, he assisted the Russians in taking Tavan, Singerie and Aslangorod on the Boristhenes; In 1697 he fortified Tavan

to that degree, that the Turks having besieged it with a considerable army, on the approach of the Russians to relieve it, they not being able to take it, abandoned the siege.

He married rich widow in the Ukraine, by whom he had only one daughter, who dying young, there remained of all his kindred only a sister's son, whose name Obediowsky; this nephew he designed for his successor, brought him up in the army, and made him Governor of Mygin, and thereafter sent him (Anno 1707) into Livonia at the head of the Cossacks under Marshal Sheremetoff, where he behaved well enough.

Mazepa having laid down the plan of his revolt with the King of Sweden some time ago, and carried on their correspondence by means of his favourite Biestensky, who had been long in his service, and to whose fidelity he trusted: the King undertook to make him sovereign of the whole Ukraine, and adjacent countries; or (as others say) his design was to restore Ukraine to Poland, together with Kioff and Smolensko; and he was to have for himself and his heirs whatsoever, the duchies of Courland, Semegal and Samoitia in sovereignty, under the protection of Poland. Be this as it will, he was near eighty years old when this ambitious project possessed his breast; and after the King of Sweden had crossed the Dina, he called all the colonels together and a body of Cossacks, which he thought he could depend upon, made a speech to the colonels, wherein he set forth the tyranny and barbarity of the Russians; how often they had encroached upon the liberties and privileges of the Cossacks; that now they had it in their power to shake off that yoke, and make Ukraine henceforward a sovereign, independent, and consequently a flourishing nation; which to effectuate he invited them all to march with him and join the King of Sweden with all their force, and fight with him against the persidious Russians, affirming that with their joint force, they would oblige the Czar to grant them the conditions the King of Sweden had undertaken.

The colonels seemed all of them much surprized at this speech, and told the Hettman that it was what they had not as yet considered, and desired to be allowed some time before they should give a direct answer; which they promised to do in a few days, and took leave of the Hettman: he pursuing his march towards the King of Sweden, and they going directly to the Czar, giving him an account of the whole, and promising him fidelity, saying withal, that if they had been able, or had had any of their troops with them, they should have brought Mazepa prisoner to his majesty.

By this means, he only joined the King of Sweden with not much above four thousand men, who all returned the third day after, as is already said; so that none remained with Mazepa but forty or fifty persons, his domestic servants.

Upon this, the Czar ordered Prince Menzekoff, with a body of twenty thousand men, to march and attack Baturin, the residence of the Hettman: when Menzekoff came before that place, one part of the town resisted, but the rest

Opened their gates, without making any opposition: then Prince Menzekoff went straight to Mazepa's palace, and besed it, expecting to find his treasure, but was disapointed, Mazepa having caused before-hand carry all that was valuable, together with a good quantity of provisions, to the king of Sweden camp, Prince Menzekoff enraged at the disappointment, caused first pillage the whole town, then burnt it to ashed, to the ruin of many thousands of innocent families.

I could learn no other particulars concerning Mazepa, but that he died at Constantinople, and that the Czar made pressing instances to the Porte to deliver him up; which, it is thought, would have been done, (tho' at first refused) had not his death interveened.

HISTOIRE DE CHARLES XII PAR VOLTAIRE

Paris, 1904.

MAZEPPA:
I58*-I59*.

" UKRAINE A TOUJOURS ASPIRÉ À ÊTRE LIBRE..."

" ...Celui qui remplissant alors cette place était un gentilhomme polonais nommé Mazeppa, né dans le palatinat de Podolie: il avait été élevé page de Jean-Casimir, et avait pris à sa cour quelque teinture des belles-lettres.

Une intrigue qu'il eut dans sa jeunesse avec la femme d'un gentilhomme polonais ayant été découverte, le mari le fit lier tout nu sur un cheval farouche, et le laissa aller en cet état. Le cheval, qui était du pays de l'Ukraine, y retourna, et y porta Mazeppa demi-mort de fatigue et de faim, quelques paysans le secoururent; il resta long-temps parmi eux, et se signala dans plusieurs courses, contra les Tartares.

La supériorité de ses lumières lui donna une grande considération parmi les Cosaques; sa réputation, s'augmentant de jour en jour, obligea le czar il a le faire prince de l'Ukraine.

Un jour, étant à table à Moscou avec le czar, cet empereur lui proposa de discipliner les Cosaques, et de rendre ces peuples plus dépendants. Mazeppa répondit que la situation de l'Ukraine et le génie de cette nation étaient des obstacles insurmontables.

Le czar, qui commençait à être échauffé par le vin, et qui ne commandait pas toujours à sa colère, l'appela traître, et menaça de le faire empaler.

Mazeppa, de retour en Ukraine forma le projet d'une révolte; l'armée de Suède, qui parut bientôt après sur les frontières, lui en facilita les moyens: il prit la résolution d'être indépendant, et de se former un puissant royaume de l'Ukraine et des débris de l'empire de Russie. C'était un homme courageux, entreprenant, et d'un travail infatigable, quoique dans une grande vieillesse. Il se liguait secrètement avec le roi de Suède pour hâter la chute du czar, et pour en profiter.

I66 P.

Après plusieurs petits combats, et quelques désavantages, le roi vit au mois d'avril qu'il ne lui restait plus que dix-huit mille Suédois. Mazeppa seul, ce prince des Cosaques, les faisait subsister; sans ce secours, l'armée eût péri de faim et de misère.

Le czar, dans cette conjoncture, fit proposer à Mazeppa de rentrer sous sa domination; mais le Cosaque fut fidèle à son nouvel allié soit que le supplice affreux de la

roue, dont avaient péri ses on amis, le fit craindre pour lui-même, soit qu'il voulût les venger.

THE WORKS OF VOLTAIRE
(translated by William F. Fleming, Akron, Ohio, 1906).

Chapter XVII, Page 180*-181*.

" He (Charly XII) was induced to take this strange resolution by Mazeppa, hetman of the Cossacks, who being an old man of seventy, and without children, should have thought only of ending his days in peace: gratitude should have bound him to the czar, to whom he was indebted for his present dignity; but whether he had any real cause of complain against that prince or was indebted for his present dignity; but whether he had any real cause of complaint against that prince or was dazzled with the lustre of Charles's exploits, or whether, in time, he thought to make himself independent, he betrayed his benefactor, and privately espoused the interests of the king of Sweden, flattering himself with the hope of engaging his whole nation in rebellion with himself. Charles had not the least doubt of subduing the Russian Empire, as soon as his troops should be joined by so warlike a people as the Cossacks.

Mazeppa was to furnish him with what provisions ammunition, and artillery he should want; besides, he was to be joined by an army of some seventeen thousand men out of Livonia, under the command of General Levenhaupt, who was to bring with him a vast quantity of warlike and provisions Charles did not stop to think with him a vast quantity of warlike and provisions Charles did not stop to think whether the czar was within reach of attacking his army, and depriving him of these necessary supplies.

He never informed himself whether Mazeppa was in a condition to observe his promises; if that Cossack had power enough to change the disposition of a whole nation, who are generally guided only by their own opinion; or whether his army was provided with sufficient resources in case of an accident; but imagined, if Mazeppa should prove deficient in abilities or fidelity, he could trust to his own valour and good fortune."

THE CZAR'S LETTER TO THE SULTAN.
 (The history of the Peter I Emperor of Russia
 by John Mottley, Esq. London, MDCCXL, 3-th vol., 8ip.).

"By Letters written to us some time since, in the name of your Sultanean Majesty, we were informed, that your Sultanean Majesty had confirmed and approved by an Instrument, and by oath, the Thirty Years Peace made between us and your brother Sultan Mustapha, and were by those Letters assured likewise of your inviolable Observation of that Peace. This was extremely acceptable to us, and we could not but assure your Sultanean Majesty in return, that we would inviolably keep the said Peace, on our Part, unless your Sultanean Majesty should by some voluntary Infraction oblige us to act otherwise.

After the Confirmation of the said Peacy, we well hoped, that your Sultanean Majesty, for removing all Causes of our Suspecting any Violation of it, would have obliged our Enemy the King of Sweden (who in Conjunction with some Cossacks our rebellious Subjects, and by bribing the Cham of the Tartars into his Interest, uses indefatigable Endeavours to procure a Violation of the said peacy) to depart your Dominions. To facilitate this, we offered and promised, that our said implacable Enemy might, with a Turkish Guard of Five Hundred Men, pass homewards unmolested by our Troops; though by the Right of Nations, every Prince is allowed to pursue and seek his Enemy where he may be found; And as to the rebellious Cossacks, our Subjects, we forbore to demand that they should be delivered up to us, but contented ourselves with your Sultanean Majesty's Promise to expel them your Territories. Yet we afterwards understood to our great Regret, not only that neither the King of Sweden was sent away from Bender, with the foresaid Number of Guards, nor the rebellious Cossacks expelled your Sultanean Majesty's Territories, according to your Promise, and greable to the Pacification between us; but likewise, that the Number of Turkish and Tartarian Troops encreased continually at Bender; that the Cham of the Tartars, the Pasha of Silistria, and some Persons of your Court who were sent thither, held Councils with the said Enemy; and that he himself boasted in his Letters, that your Sultanean Majesty would for his sake violate the Peace so lately agreed to and confirmed with us, and make War against our Czarian Majesty. What is more, the Cham not only gave Leave to the rebellious Cossacks, and to the Adherents and Servants of Mazepa, commanded by the Nekrassoff to invade and lay waste our Territories, and carry off People into Captivity, but furnished them with all Assistance: Also many Grim Tartars and Cuban Tartars assisted them, and having lately invaded the Territory of Suma, plundered the Villages Merebraiskium, Torzewisia, and that of Miaiekinkam near Zebedin carrying away many Captives: And what gives us the

most Umbrage is ,that the said rebellious Cossacks have been permitted to elect one of their Number,an infamous Person,by Name Orlicus,to be the new Leader and Chief of the Zaparoski Cossacks,to the great Scandal of those Zaporoskians our Subjects who continue faithful to us.

We are likewise inform'd,that by Command of your Sultanean Majesty,your great Vizier HUMAN BASHA has, among other things,notify'd to our Minister residing at your Court,that your Sultanean Majesty will give the King of Sweden a Guard of 40,000 Men to conduct him through Poland;that you desire our Army may entirely avacuate Poland,and what we most wonder at,is,that such Proportions as lead directly to a Violation of the Peace should be made,when by our Ambassador residing at your Majesty's Court,we have represented to the illustrious Porte,that if the King of Sweden shall enter Poland with such a numerous Army of Turks and Tartars,it will be taken by our Confederate the King of Poland and by the Republick of Poland for a Violation of the Truce.

We therefore make known to your Sultanean Majesty our true Intention and leave you to consider,that if the King of Sweden did not industriously seek to incite Dissension between our Majesty,yours and the Royal Majesty of Poland,he would not sollicite your Majesty for a free Passage through Poland,when there are divers Routes through Hungary and Germany by which he may freely pass to his own Dominions,and in which Routes he has no Enemy to obstruct his Passage;but if your Sultanean Majesty be desirous that the King of Sweden should be conducted safely through our Forces and those of Poland,you may give him the aforesaid Guard of 500 Men,or even 3,000 Turks,but no Tartars;for these being of a Disposition to violate the Peace,cannot be admitted to serve as Guards on this Occasion.

With such Number of Guards,that King shall pass to Pomerania unmolested,either by ours,or by the Polish or Saxon Troops through Poland,Silesia,or Hungary,whichsoever he shall rather chuse.

With offer we make purely for the sake of your Sultanean Majesty,and firmly promise to perform;not withstanding the Law of Nations might excuse us from making any such Proposition to our Enemy.

But if these our Terms,which by all World must be deemed favourable,are not accepted by your Sultanean Majesty;and if according to the Viziers Notification,the King of Sweden be sent with so numerous an Army into Poland,we shall be obliged with our Confederates,to take it for a plain Violation of the Peace;and if any Evil ensue thereupon,or Effusion of innocent Blood,we shall be justyfy'd and for our

Part, as a faithfull Ally of his Majesty, and of the republick of Poland, whom we have not relinquis'd in their greatest Distress, and when the Swedes were in their most flourishing Strength, we will not decline assisting them now that our Affairs are in a prosperous Condition, and those of the Enemy low; especially since by Virtue of our Alliance with the King and Republick, we are oblig'd at present to assist the Poles with 30,000 Men, and in Case of Necessity, with all our Forces, against all Enemies whatever, as they are mutually oblig'd to assist us.

All which we refer to your Sultanean Majesty's clear Judgment; hoping that you, being a peaceable Prince, and a Lover of Right and Justice, will not comply with these Endeavours of the King of Sweden to create Divisions, and set on foot such pernicious Designs.

We will expect from your Sultanean Majesty a speedy Declaration with an Assent to and Performance of our Requests. For the rest, our Ambassador will not be wanting to make a more ample Representation to you of these Things, whereto we refer ourselves.

Done at Peterburgh the 27th of July, 1710.

GENERAL BIBLIOGRAPHY

B O O K S

I. S O U R C E S N. I.

A/. HISTORY:.

AKTY HO USTORII MONASTYRSKAHO ZIEMLEVLADIENIA
V MALOROSSII/1636-1723-Kyjiv, 1895./In russian/.

D. Bantysh-Kamenskij ISTOCZNIKI MALOROSIJSKOJ
ISTORII /1691-1722/vol. II., Moskva 1859./in russian/.

J. V. Bardili REISEN UND CAMPAGNEN...
Stuttgart, 1730/-In german/.

M. C. Le Bruin TRAVELS INTO MUSCOVY, PERSIA AND
PART OF THE EAST INDIES. II. vol. London 1737./in english/.

A COMPLETE HISTORY OF EUROPE OR, VIEW OF 1708
London 1708./in english/.

DIARY OF AN AUSTRIAN SECRETARY OF LEGATION
AT THE COURT OF CZAR PETER THE GREAT II. vol., London 1863

I. Djydjora MATERIALY DO ISTORII HET'MAN SZCZYNJ
I UKRAINY W PERSCHIJ POLOWNI XVIII ST. Kyjiv, 1930/ukr./

Fabricius, Baron ANECDOTES DU SEJOUR DU ROI
SUEDE A BENDER, Hamburg, 1761./in french-.

Fabricius, Baron THE GENUINE LETTERS ENVOY
FROM HIS SERENE HIGHNESS THE DUKE ADMINISTRATOR OF
HOLSTEIN TO CHARLES XII. OF SWEDEN, London, 1761. 316 p.

Alexander Gordon of Achintoul, Esq. THE HISTORY
OF PETER THE GREAT, EMPEROR OF RUSSIA TO WHICH IS PREFIXED
A SHORT GENERAL HISTORY OF THE COUNTRY & C. II. vol. /311-218/
London, 1755.

THE HISTORY OF THE PETER THE FIRST, EMPEROR
OF RUSSIA, CONTAINING A DISCRIPTION OF RUSSIA OR MUSCOVY,
SIBERIA, CRIM TARTARY, & C. London, 1739., 218 p.

Golikov DIEYANIYA PETRA VIELIKAHO, Moskva, 1788.
/in russian/.

A. Yakovliv UKRAIN'SKO-MOSKOVSKI DOHOVORY V XVIII
I XVII ST. Warschawa, 1934.

A. Yakovliv DO ISTORII KODYFIKACII UKRAINS'KOHO
PRAVA V XYIII ST. 2. vol. Praha 1939-in ukrainian.

Yuriy Yavkanica-Krizanitch RUSSKOYE GOSUDARSTVO V POLOVINIE XVII VIEKA, Moskva, 1860, 2. vol. -in russian.

D. Kardash ZOLOTE SLOVO/vybir z ist. dzerel/Praha, 1941, 82 p. -in ukrainian.

M. Kogalniceanu FRAGMENTS TIRES DES CHRONIQUES MOLDAVES ET VALAQUES, Jassy 1845-trans. in ukrainian.

John G. Korb SCENES FROM THE COURT OF PETER THE GREAT, New York, 1921, 112 p.

A. Lazarevs'kyj OTCHERKI MALOROSSIIYSKICH FAMILIY vol. I, Moskva 1875. -in russian.

LETOPIS' SAMOVIDCA Kyjiv, 1878. -in russian.

H. K. Lukomski MOSKOVIA V PREDSTAVLENII INOSTRANCEV XVI-XVII VIEKA, Berlin 1922, 89 p. -in russian.

MALOROSSIIJSKIJI RODOSLOV, vol. I-II, Kyjiv, 1910 -in rus.

M. Vasylenko MATERIALY DO ISTORII UKRAIN'SKOHO PRAVA, I. vol., Kyjiv 1929, -in ukrainian.

Het'man I. Mazepa TVORY Lviv 1932 -in ukrainian

MEMUARY OTNOSIASHTCHIJE SIA K ISTORII JUZNOJ RUSI 2. vol. Kyjiv 1890-1896. -in russian.

R. Molesworth AN ACCOUNT OF DENMARK, AS IT WAS IN THE YEAR 1692, London 1738, 42 p.

A. De La Motraye TRAVELS... London 1730

J. Mottley THE HISTORY OF THE PETER I. EMPEROR OF RUSSIA, III vol.

J. Laskarys PRZYGDY JANA GHRYZOSTOMA PASKA/wedlug jego pamietnikow/Toledo, Ohio, 1914, 284 p. -in polish.

De La Neville, ACCOUNT OF MUSCOVY AS IT WAS IN THE YEAR 1689, London 1699.

De La Neville RELATION CURIEUSE ET NOUVELLE DE MOSCOVIE. Paris, 1698.

ON EXACT ACCOUNT OF THE BATTLE OF PULTAWA WITH A JOURNAL OF THE KINGS RETREAT TO BENDER, London 1742.

PISMA I BUMAGI IMPERATORA PIOTRA VIELIKAHO /Akad. A. I. Andrejev, & vol. Part 2. Moskva-Leningrad, 1946, -in rus.

PISMA I BUMAGI IMPERATORA PIOTRA VIELIKAHO /Red. Dr. A. I. Andriejev, 8. vol. I. part, Moskva-Leninhrad, 1948.

PISMA I BUMAGI IMPERATORA PIOTRA VIELIKAHO /Red. Dr. B. B. Kafenhauz/, Moskva 1951., vol. 8. part 2.

PISMA I BUMAGI IMPERATORA PIOTRA VIELIKAHO /Red. Dr. B. B. Kafenhauz, 9. vol., part 2. Moskva 1952.

PASSAGES FROM THE DIARY OF GENERAL PATRIC GORDON
London 1859.

Paul, Archdeacon of Alepo, son of Macarius, Patriarch of Alepo, THE TRAVELS OF MACARIUS Humprey Milpord, 1936, 125 p.

F. Sheluchyn DOCUMENTS HISTORIQUES SUR L' UKRAINE ET SES RELATIONS AVEC LA POLOGNE, LA RUSSIE ET LA /AVEC LA POLOGNE, LA SUEDE 1569-1764, Lausanne, 1919.

JOURNAL DE PIERRE LE GRAND, Berlin, 1763, 501 p.

P. Shevalier A DISCOURSE OF THE ORIGINAL, COUNTRY, MANNERS, GOVERNMENT AND RELIGION OF THE COSSACKS WITH ANOTHER OF THE PRECOPIAN TARTARS AND THE HISTORY OF THE WARS OF THE COSSACKS AGAINST POLAND, London 1672.

V. Sitchyn'skyj TCHUZHYNCI PRO UKRAINU, Awsburg, 1946, 118 p. -in ukrainian.

M. Sudienko MATERIALY DLA OTIETCHESTVIENNOJ ISTORII, II vol. Kyjiv, 1853. -in russion.

M. Tyshtchenko HURALNE PRAVO, NA PRAVO SHYNKUVATY HORILKU NA LIVOBEREZHNIJ UKRAINI DO KINCLIA XVIII ST. vol. III. Kyjiv, 1927, -in ukrainian.

M. De Voltaire THE HISTORY OF THE RUSSIAN EMPIRE UNDER PETER THE GREAT, London, 1763, 238 p.

Voltaire HISTOIRE DE CHARLES XII, Paris, 325 p., 1904.

A. K. Vajov & M. L. Junakov, DOKUMENTY IZLOZHENIJA POLTAVSKAHO PERIODA SIEVERNOJ VOJNA 1708-1709 HH. Peterburh, 1909. 4. vol. in rus.

ZHURNAL ILI PODIONNAJA ZAPISKA BLAZENNAJA I VIETCHNADOSTOJ-NYJA PAMJATI HOSUDARJA IMPERATORA PIETRA WIELIKAHO S 1698 HODA DO ZAKLUTCHENIJA NEJSTADSKAHO MIRA? Santpeterburg, 1770, 394 p. in rus.

B). LITERATURE:

Filip Orlik (in polish), ALCIDES ROSSIYSKI TRIUMPHALNYM LAWREM KORONOWANY, JASNE WIELMOZNY JEGOMOSC PAN, JANA MAZEPA HETMAN WOYSK ICH CARSKIEGO PRZESWIETNEGO MAIESTATU ZAPOROZSKICH KTORY HETMANSKA BULAWA W KRIMSKIEY LERNIE LUNATYCZNA HYDRE SKRUSZYWSZY BISSURMANSKIE KASZRELE KAZIKERMAN, TAWAN, ASSAMHOROD &C., Wilno, 1696, fol. 30 ff.

Count Henry Krasinski, THE COSSACKS OF THE UKRAINE, (MAZEPPA 92*-104* p.), London, MDCCCXVIII (1818), 324 p.

Rudolf Gottshalls (in german), DRAMATISHE WERKE, (MAZEPPA-gesichtliches traerspiel), band 2, Leipzig, 1865, 192 p.

Juljusz Slowacki (in polish), D Z I E L A, tom VI, Dramaty, (MAZEPA, tragedia w pieciu aktach, Wroclaw, 1949, 413 p., (187*-277*0).

Symeon Jaworski (in polish), ECHO GLOSU WOLAJACEGO NA PUSZCZY OD SERDECZNEY REFLEXYI POCHODZACE, A PRZY SOLENNYM POWINSZOWANIU, DOROCZNEY FESTU PATRONSKIEGO REWOLUCYCY, IANA SWIETNEGO KRZCICIELA, JASNE WIELMOZNEMU JE*MSCI P.P. IANOWI MAZEPIE, HETMANOWI WOYSK ICH CARSKIEGO PRZESWIETNEGO MAIESTATU ZAPOROZKICH BRZMIACE, GLOSNA ZACZLIWEGO AFFECTU RESONANCWA, (Z-Istoria Ukrain'skoyi literatury, M. Vozniak, vol. II, 317 p. Lviv, 1921).

Mychaylo Vozniak (in ukrainian), ISTORIA UKRAINS'KOYI LITERATURY, (Pisnia pro tchyku-nebohu, Virsha Ivana Mazepy, Lubovna korespodenciya het'mana Mazepy), Lviv, 1924, vol. III, 564 p., (432*-435*).

Lord Byron (in ukrainian translated Dmytro Zahul), M A Z E P A, (Elie Borshchak & Rene Martel, VIE DE MAZEPPA, Paris, 1931, Translated in ukrainian by M. Rudnyo'kiy, Lviv, 1933, 179 p., (147*-174*).

Victor Hugo (in ukrainian translated by M. Rudnyo'kiy), M A Z E P A, (Ibidem), (175*-179*).

Taddeush Bulharyn (translated in polish by Karol Korwell), M A Z E P A, Warszawa, 1834, III vol., 164 p., 203 p. & 212p.

G.E.S., MAZEPPA EIN GEDICHT, (in german),
Spremburg, 1844, II 8 p.

Adolf Muelburg, M A Z E P P A, (in german),
Berlin, 1860, II vol.

Victor Hugo, (in french), P O E M S,
New York, Henry Holt & Co., 1906.

Lord Byron, POETICAL WORKS, Ward, Lock
& Co., London.

Jerzy Byron (in polish), POWIESCI POETYCKIE,
Krakow, 1924, 435 p., "MAZEPA", translated by F.D. Morawski,
350*-378*).

X. Mikodem Musnicki, Pultawa, (poema epiczne),
Polock, 1803, 214 p.

DIE SHOME RUSSIN ODER WUNDERBARE GESCHICHTE
DER AZEMMA (in german), Braunschweig, 1756, 358 p.

A.S. Pushkin, S O T C H I N I E N I Y A, (in
russian), (Poltava, 271*-288* p), Moskva, 1949, 952

O.S. Pushkin (in ukrainian), Translated by
Favlo Tytchyna, T V O R Y, Kyviv, 1949, (POLTAVA, 259*-302* p),
849 p.

2. OUVRAGES ET SOURCES AUXILIAIRES

A). HISTORY:

Bantysh-kamen'sky, ACITOUS DES GRANDS
CAPITAINES ET MINISTRES DU REGNE DE PIERRE LE GRAND,
Paris, 1829, 112 p.

Late Lord Acton LL.D., THE CAMBRIDGES
MODERN HISTORY, The age of Louis XIV, New York, 1912, 971 p.

John A. Gade, CHARLES XII KING OF SWEDEN,
Boston-New York, 1916, 226*-228*.

Oscar Browning, CHARLES XII OF SWEDEN ,
London, 1899, 195*-207* p.

Ch. Schefer, C H A R L E S XII, Paris, 1895,
236 p.

J. Makarov (in russian), TCHTO NUZNO ZNAT'
OB UKRAINIE, Buenos Aires, 1939, 111 p.

William Penn Oresson, THE COSSACKS THEIR
HISTORY AND COUNTRY, New York, 1919, 239 p.

Stepan Rudnyo'kiy, DO OSNOV UKRAINSKOHO
NACIONALIZMU, (in ukrainian), Viden', 1923, 162 p.

D. Doncov, DUCH NASHOYI DAVNYNY, (in ukrainian),
Miunchen-Montreal, 1951, 341 p.

Sarau, DIE FELDZUGE KARLE XII, (in german),
Leipzig, 1891, 112 p.

Doc. Dr. Lev Rebet, FORMUVANNIA UKRAIN'SKOYI
NACIYI, Miunchen, 1951, 56 p.

M. Umancev', (in ukrainian), HETMAN MAZEPA,
Istorytechna monografia.

Borys Krupnyo'kiy, Hetman Mazepa und seine
Zeit, (in german), Berlin, 1942, 260 p.

Borys Krupnyo'kiy (in ukrainian), HET'MAN
DANYLO APOSTOL I YOHO DOBA, Avsburg, 1948, 192 p.

Burnet, HISTORY OF HIS OWN TIME, London,
1753, III vol.

M.Schael, HISTORY OF THE REVOLUTIONS IN EUROPE FROM THE SUBVERSION OF THE ROMAN EMPIRE IN THE WEST, TO THE CONGRESS OF VIENNA, Kingston, U.K., 1841, (Chapter VIII, Period 7739 p.).

W. Tooke, F.R.S., HISTORY OF RUSSIA FROM THE FOUNDATION OF THE MONARCHY BY RURIK, TO THE ACCESSION OF CATHARINE THE SECOND, in two volumes, London, 1800, (175 p.; 85*-92*; 92*-93*).

J. Watra-przewlocki (in polish), HISTORIA POLSKI ILLUSTROWANA, Stevens Point, Wis., 1918, 638 p.

Volodymyr Sitchynskiy (in ukrainian), IVAN MAZEPA-LUDYNA I MECENAT, Philadelphia, 1951, 53 p.

Dr. Mykola Andrusiak (in ukrainian), ISTORIYA KOZATCHYNY, /kurs vykladiv/, na pravach rukopysu, Munich, 1946, 180 p.

Ivan Cholmskiy (Ivan Krypiakievich) in Ukrainian, ISTORIYA UKRAINY, Munich, 1949, 360 p.

Prof. Maksym Slavinskiy (in ukrainian), ISTORIA Ukrainy, na pravach rukopysu, Podiebrady, 1934, 175 p.

Akad. Mychaylo Hrushevskiy, ISTORIYA UKRAINY, Kyiv, 1920, 216 p. (in ukrainian).

Prof. M. Hrushevskiy, Istoriya Ukrainy (ilustrovana) Kyiv, 1917, (in ukrainian).

Dr. Adrian Kopystynskiy, ISTORIA RUSY, (in ukrainian), Tchastyna tretja, Lvov, 1923, 437 p.

W. Budzynovskiy, Ishly didy na muky, vvedennia v istoriyu Ukrainy, Lviv, 1925, 82 p. (in ukrainian).

Ilko Borshchak & Rene Martel, (in ukrainian), IVAN MAZEPA, ZYTTIA I FORYVY VELIKOHO HET'MANA, translated by M. Rudnycky from french, Lviv, 1938, 179 p.

Volodymyr Antonovych, KOROTKA ISTORIYA KOZATCHYNY, Kolomeya, 2, 232 p.

Prof. V. Klutchevskiy, KURS RUSSKOY ISTORII, in russian, Moskva, 1937, Michigan, 1948, v. vol. (17-249 p.

Kazimierz Hartleb (in polish), Kultura Polski Hanover, 1945, 108 p.

A. Niessel, LES COSAQUES, Etude historique, géographique, économique et militaire, Paris, 1898, 470 p.,

Prosper Mérimé, LES COSAQUES DE L'UKRAINE ET LEURS DERNIERS ATAMANS, Paris, 1868, 139 p.

Viatcheslav Lypyn'skyi, LYSTY DO BRATIV CHLIBOROBIV, in ukrainian, Viden', 1919-1926, 580 p.

M. Heeren, MANUEL HISTORIQUE DU SYSTEME POLITIQUE DES ETATS DE L'EUROPE ET DE LEURS COLONIES DEPUIS LA DECOUVERTE DES DEUX INDIES, traduit de l'Allemand, Paris, 1821, II vol., 364 p. & 224 p.

N. I. Kostomarov, MAZEPA I MAZEPYNCI, (SOBRANIYE SOTCHINIENIY), vol. XVI, Moskva, 1883.

Villebois, MEMOIRES SECRETS, Paris, 1852.

Compiled from original authors, THE MODERN PART OF AN UNIVERSAL HISTORY, FROM THE EARLIEST ACCOUNT TO THE PRESENT TIME, London, MDCCLXXXIII (1783), vol. XXXII (28 p.).

Anatole G. Mazour, MODERN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY, Berkley, 1938, 130 p.

M. Yavorskiy, (in ukrainian), MARYS UKRAINSKO-RUSKOYI ISTORIYI, Charkiv, 1923, 132 p.

P. Milukov, OTCHERKI PO ISTORII RUSSKOY KULTURY, (in russian), 1930, vol. III, 507 p.

Aleksander Jablonovski (in polish), P I S M A Warszawa, 1910, vol. II & vol. III., II-223 & III- 366.

Kurt Kersten, PETER DER GROSSE, (in german), Amsterdam, 1935, 400 p.

Prof. Olegander Brukner, PETER DER GROSSE, Berlin, 1879, 578 p.

Eugene Schuyler, Ph. D. LL. D., PETER THE GREAT EMPEROR OF RUSSIA, New York, 1884, vol. II 24*-109*p.

Red. Dr. A. I. Andreyev (sbornik stattiye), in russian, PIOTR VIELIKIY, Leningrad, 1947, 456 p.

K. Waliszewski, PETER THE GREAT, translated from french by Lady Mary Loyd, London, 1897, II vol, 3-31 p.

Dr. D. Doneov, POCHID KARLA XII NA UKRAINU, Kyiv, 1918, 28 p. (in ukrainian).

Dr. Jurij Lypa, PRYZNATCHENNIA UKRAINY, Lviv, 1938, 305 p. (in ukrainian).

Szesz Rozpraw, POLSKA W KULTURZE POWSZECHNEJ, Rzym, 1945, 124 p. (in polish).

Longin Gehelskiy, RUS'-UKRAINA A MOS * KOVSHCHYNA-Rosiya, Carhorod, 1916, 123 p.

Iohan Baptist Schels, DIE SHLACHT BEI PULTAVA AM JULI 1709, Vien, 1842, 50 p. (in german).

Akad. S.F. Platonov, UTCHEBNIK RUSSKOY ISTORII, Praha, 1924, II vol., 238 & 207 p.

Mychaylo Drahomanov, UKRAINA, FOLSHTCHA I MOSKOVSHCHYNA, Niu York, 1945, 32 p.

William Edward Dawid Allen, THE UKRAINE, a history, Cambridge, 1940, 173*-182*p.

Prof. Dmytro Antonovych, UKRAIN'SKA KULTURA, /na pravach rukopysu/, Regensburg, 1947, 399 p.

M. Wozniak, UKRAIN'SKA DERZAVNIST', Viden', 1918, 152 p.

A.K. Dzivelehov, Velikaya Reforma, Moskva, 1911, I. vol. 260 p.

Elie Borshchak & Rene Martel, VIE DE MAZEPPA, Paris, 1931, 318 p.

Mychaylo Drahomanov, VYBRANI TVORY, I. vol. Praha-Niu York, 1937, 415 p.

Oleksander Luhoviy, VYZNATCHE ZINOCTVO UKRAINY, Toronto, 1942, 251 p.

Mychaylo Tymofiiiv, ZYDY I NARODNE HOSPODARSTVO UKRAINY, Viden', 1923, 65 p.

B). LITERATURE:

V. Levynskiy, CARSKA ROSIYA I UKRAINS'KA SPRAVA, Montreal, 1917, 118 p. (in ukrainian).

Ignacy Chrusanowski, HISTORJA LITERATURY NIEPODLEGLEJ POLSKI, (965-1795), in polish, Londyn, 1942, 739 p.

I. M. Malania (in russian), ISTORIA RUSSKOY LITERATURY, Toronto, 1949, vol. I, 382 p.

V. H. Bielin'skiy (in russian), IZBRANNIYE SOTCHINIENIYA, Moskva-Leningrad, 1949, 1091 p.

Materialy, Red. Dr. Zofia Kaspryska, O JULJUSZU SLOWACKIM, in polish, Londyn, 1949, 64 p.

Jan Lechon (in polish), O LITERATURZE POLSKIEJ, New York, 1946, 246 p.

Dr. D. Doncov, (in ukrainian), FOETKA VOHNIANYCH MEZ, OLENA TELIHA, Toronto, 1953, 94 p.

Tymko Padura (in ukrainian), FYSMA, (I. MAZEPA), Lviv, 1974, 324 p.

Prof. Zbigniew Zaturski, (in polish), PRZEGLAD POEZJI I PROZY Z LITERATURY POLSKIEJ, Bari, 1946, 62 p.

Dr. Bohdan Barvins'kiy (in ukrainian), SLIDAMY HET'MANA MAZEPI, Lviv, 1920, 34 p.

SZKICE Z HISTORII LITERATURY POLSKIEJ, (in polish), Epoka porozbiorowa, London, 1947, 157 p.

Mytropolyt Ilarion (Prof. I. Ohiyenko), ISTORIYA UKRAINS'KOYI LITERATURNYYI MOVY, Winnipeg, 1949, 381 p. (in ukrainian).

Juljusz Slowacki, (in polish), WIERSZE ROZNE, Londyn, 1947, 144 p.

ENCYKLOPAEDIAS - DICTIONARY'S
AND ALMANACS.

BOLSHAYA SOVIETSKAYA ENCYKLOPEDIA, MAZEPA,
695 p., Moskva, 1938, (in russian)

THE CENTURY CYCLOPEDIA OF NAMES, Mazepa
Ivan, 669 p., New York, 1914.

CHAMBERS'S BIOGRAPHICAL DICTIONARY, Mazepa,
Philadelphia, 1926, 646 p.

DICTIONARY OF BIOGRAPHY & MYTHOLOGY,
MA-ZE'PA (IVAN STEPANOVICH), 1690 p., Philadelphia, 1901.

A DICTIONARY OF PHRASE AND FABLE,
Mazepa Ivan (1644-1709), 725 p. London.

ENCYKLOPEDIA UKRAINOZNAVSTVA, (in ukrainian),
1200 p. Miunchen-New York, 1949.

ENCYKLOPEDIA STAROPOLSKA, (in polish),
II vol. - 955 p. & 1070 p. Warszawa, 1939.

THE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, vol. 15.,
MAZEPA - KOLEDINSKY, IVAN STEPANOVICH, 129*-130* p,
London, New York, 1951.

ISTORYTCHNYI KALENDAR-ALMANACH TCHER-
VOMOYI KALYNY NA 1933 RIK, VIV, 1933, 1*-5*; 6*-10*; 10*-18*;
18*-21*; 21*-26*; 35*-49*.

POLSKI SLOWNIK BIOGRAFICZNY, Krakow, vol. I, 1936.

SLAVONIC ENCYKLOPEDIA, New York, 1949.

THE STANDART DICTIONARY OF FACTS, Buffalo, N.Y.
1917, IVAN MAZEPA, 87 p., 370 p.

BOLSHAYA ENCYKLOPEDIA, S.-PETERBURG, 1903,
vol. 12., MAZEPA, IV. Step., 484*-485* p.

ENCYKLOPEDIYESKOY SLOVAR, TOM, VIII, S.-Peterburg,
MAZEPA-KOLEDIN'SKIY, 358*-359* p, (Brokhaus & Yefron).

P E R I O D I C A L A R T I C L E S .

A). HISTORY:

V. Sitchyn'skiy, AVTENTYTCHNIY PORTRET MAZEPIY, (in ukrainian), "L'UKRAINE", Revue sous la direction d'Elie Borshchak, Paris, 1950, No. 3, 192*-194*.

B. Krupnyo'kiy, BOHDAN CHMELNYCKIY I TRADYCIYI KOZAC'KOYI DERZAVNOSTY, in ukrainian, "ORLYK", misiatenyk, Rik III, Berezen' 1948, No. 3, Berchtezgaden, 31*-32*.

D. D., (Dr. D. Doncov), TCHY ROSIYA NEPOBORNA?, "VISNYK", Rik IV, No. 1 (#6), Sitchen', 1950, Niu York, 7*-10* in ukrainian.

Pavlo Chrushtch, DEYAKI MAZEPIANA KRAKIV-SKYCH BIBLOTEK, "ZAPYSKY TCHYNA SV. V. V.", Redactionis moderator et sponsor: P. Josaphat Skruten' OSBM, Lviv, VI, 1-2, 213*-223*, in ukrainian.

Stepan Kylymnyk, DERZAVNE I HROMADSKYE ZYTIA HET'MANSHTCHYNY ZA HET'MANA IVANA MAZEPIY, "SAMOSTIYNA UKRAINA", No. 11, 12 & 1. 1951 & 1952, Chicago, 13*-17*; 14*-17 & 13*-17*, in ukrainian.

Stepan Kylymnyk, DOBA MAZEPIY, "SAMOSTIYNA UKRAINA", No 5 & 6, 1951, Chicago, 10*-16*; 2*-8*, in ukr.

Domet Olantchyn, DOMAHANNIA MOSKVI PRO WYDATCHU PYLYPA ORLYKA? "VISNYK" (Redaction et sponsor: Dr. D. Doncov), Lviv, 1938, Ritchenyk VI, Knyzka II, Tom IV, Lystopad, 822*-826*, in ukrainian.

Elie Borshchak, EARLY RELATIONS BETWEEN ENGLAND AND UKRAINE, "THE SLAVONIK AND EAST EUROPEAN REVIEW", London, 1931-1932, volume Ten, No. 28, June, 1931, 138*-160*.

B. Krupnyo'kiy, ISTORIA UKRAINY I UKRAIN'SKIYCH KOZAKIV TCH. ENGELA TA ISTORIYA RUSIV, in ukrain. "L'UKRAINE", Revue sous la direction d'Elie Borshchak, Paris, 1950, No 3, 162*-166*.

B. Krupnyo'kiy, ISTORYTCHNI OSNOVY EVROPEIZMU UKRAINY, "LIT. NAUK. VISNYK", Regensburg, 1948, Kt. I, 120*-130*.

D. Doroshenko, ISTORIYA RUSOV - YAK PAMYATKA UKRAIN'SKOYI POLITYTCHNOYI DUMKY DRUHOYI PO LOVYNY XVIIst.

"CHLIBOROBS'KA UKRAINA", Knyszka Tretia, viden', 1921,
Zbirnyk v i VI, 188*-198*, in ukrainian.

Ivan Kryp'akewytoh, IVAN MAZEPA, "ZHYTTIA
I ZNANNIA", Societe "Prosvita", Lviv, 1923, kviten', No. 7,
(55), 193*-195*, in ukrainian.

Dr. Borys Krupnyckiy, KARL XII I PETRO I
PID POLTAVOYU I NAD PRUTOM, "Bit. Naukov. VISTNYK",
Redctionis Petro Postoluk), Lviv-Ternopil, 1931, Ritsnyk
XXX, Kn. VII-VIII, Tom CVI, 625*-654*, in ukrainian.

M. Vozniak, KOLY NARODYVSIA MAZEPA?
"ZHYTTIA I ZNANNIA", Societe "Prosvita", Lviv, 1932,
Sitchen', No. 4 (52), 105 p., in ukrainian.

I. K., MAZEPYN'SKA VYSTAVA V NACIONAL-
NOMU MUZEYU U LVOVI, "ZHYTTIA I ZNANNIA", Societe
"Prosvita, Lviv, 1932, Lypen'-Serpen', 10-11, 322*-323*.

Vadym Diatchenko, MAZEPA - ZRADNYK
UKRAIN'SKOHO NARODU, "Ukrain'ske Zhyttia", Toronto, 1949,
No. 12; 13; 14 & 15, in ukrainian.

B. Stebelskiy, NA MEZHI EPOCH, "LIT. NAUK.
VISNYK", Regensburg, 1848, Kn. I, 90*-112*, in ukrainian.

B. Krupnyo'kiy, NOVA RELACIA PRO MAZEPU
Z 1707 R., "FOCHID", HAYDENAU, 1947, No. I, 60*-64*, in ukr.

Ilko Borshchak, ORLIKIANA, "CHLIBOROBS'KA
UKRAINA", viden', 1921, Kn. 3, Zbirnyk VIVI, 342*-371*, in ukr.

Ilko Borshchak, Papery PYLYPA I HRYHORA
ORLYKA, "L' UKRAINE", Revue sous la direction d'Elie
Borshchak, Paris, 1950, No. 3, 145*-150*, in ukrainian.

M. Vozniak, PERERIBKA ANTONA HERCYKA
Z VOLTERA, "ZHYTTIA I ZNANNIA", Societe "Prosvita", Lviv,
1932, RIK V, No. 13 (61), 407*-408*, in ukrainian.

Dr. Stepan Baran, PERSHI UKR. DERZHAVNYKY
SOBORNYKY, "ORLYK", MINCHEN, 1947, No. II, RIK II, 16*-18*.

Petro Roman, PRO ISTORIYU UKRAIN'SKOHO NARODU?
"ORLYK", Minchen, 1947, Serpen', RIK II, No. 8, 13*-19*.

OH.K., SHTCHE KILKA SLIV PRO HET'MANA MAZEPU,
"VISTNYK", Lviv 1933, Red. Ivan Ustianovych, Rytomyk I, Kn. II,
 Tom IV, 839*-843*, in ukrainian.

M. Vozniak, SHTCHE PRO DATU NARODZENNIA
MAZEPY, " ZHYTTIA I ZMANNIA", Societe "Prosvita", Lviv, 1932,
 Rik V, No. 13 (61), 375 p, in ukrainian.

150 ROKIV Z TCHASU PERSHOI NAUKOVOI
ISTORIYI UKRAINY, "UKRAINS'KIY LITOPYS", /Na pravach
rukopysu/, Avgsburg, Red. P. Pohasiy, 1946, No 12, 8*-10*.

TEKST PROMOVY MAZEPY (FRANCUZ'KIY),
"L'UKRAINE", Revue sous la direction d'Elie Borshchak,
 Paris, 1950, No. 3, 194*-196, in ukrainian.

Borys Krupnyo'kiy, TEOFAN PROKOPOVYTCH
I SHVEDY, "ZAPYSKY CHYNA SV.V.V.", Lviv, VI, 1-2, 296*-307*.

Volodymyr Maciak, UKRAIN'SKA ISTORIOGRAFIYA
NA NOVYCH SHLACHACH, "LIT. NAUK. VISNYK", Munchen, 1949, Sitchen
Lutyi, Kn. 2, 256*-262* p, in ukrainian.

Domet Olantchyn, U SPRAVI CARS'KOHO "ORDENU
YUDY, Z 1809 R. DLA HETMANA MAZEPY, "VISNYK", Lviv, 1939,
Ritchnyk VII, Kn. 2, Tom I, Lutyn', 99*-103*, in ukrainian.

B. Krupnyo'kiy, UKRAIN'SKA SUSPILNO-POLI-
TYTCHNA DUMKA V XVIII ST., ORLYK", No. 12, Hrudyn', 1947,
Berchtezgaden, Rik II, No 4-Kviten', 1948, Rik III, 1*-4; 6*-8*.

Ivan Ohienko, VARSHAVS'KA ZBIRKA PRO ORLYKA,
"ZAPYSKY TCHYNA SV.V.V.", Lviv, VI, 1-2, 201*#213*, in ukr.

Oleksander Ohloblyn, WESTERN EUROPE AND THE
UKRAINIAN BAROQUE, "THE ANNALS OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF
ARTS AND SCIENCES IN THE U.S., Fall, 1951, New York, vol I, No 2.

Ilko Borshchak, ZAFOVIT PETRA VELYKOHO",
"L'UKRAINE", Revue sous la direction d'Elie Borshchak, Paris,
 1950, No. 3, 178*-183*.

Nik. Pietrowski, ZYEDNOCZENIE NARODU UKRAINSKIEGO
W JEDNYM UKRAINSKIM PANSTWIE SOWIECKIM? "SPRAWY POLSKIE
W PRASIE OBCEJ", /poufne/, Jerozolima, 30 Marzec, 1944, Rok II, 2*-25*

(L.), VOLTER, "NOVIY SVIT", Montreal, April, 1928, No. 4,
 vol. I, 161*-167*, in ukrainian.

B). LITERATURE:

Mykola Moch, DOBA DEMONA I LITERATURA,
"ZHYTTIA I SVIT", The ukrainian catholic quarterly,
Waterford, Ont. No. 2, 1948, 145*-161-, in ukrainian.

Evhen Malaniuk, DO SPRAVZNIHO SHEVTCHEKA?
"VISNYK", Lviv, 1937, Ritsnyk v, Kn. 6, Tom II, 249*-439*.

Domet Olantchyn, HET'MAN IVAN MAZEPA
V SVITLI VYDANNIA YOHANA VENDELA BARDILI Z 1730 R,
"NASHA KULTURA", Red. Prof. Dr. I. Ohlyenko,, Varshava, 1937,
Rik III, Kn, 10, (30), 398*-404*, in ukrainian.

Romye Krupnye'kiy, HET'MAN MAZEPA V OSVIT-
LENNI NIMEC'KOMU LITERATURY YOHO TCHASU, "ZAPYSKY TCHYNA
SV. V. V", IV, 1-2, 292*-316*, in ukrainian.

B. Romanentchuk, IVAN MAZEPA V EVROPEYSKIY
LITERATURI, "VISNYK", 1934, Lviv, Ritsnyk II, Kn. 3; 5; 6; 9;
186*-191*; 366*-370*; 441*443*; 652*-658*, in ukrainian.

Rom., IVAN MAZEPA, ZHYTTIA I PORYVY VELYKHO
HET'MANA, Recenziya, visnyk, Lviv, 1933, Ritsnyk I, Kn. II, Tom
IV, Lystopad, 859*-861*, in ukrainian.

R. M. Rilke, KARLO XII, KOROL SHVEDS'KIY
MTCHYT' PO UKRAINI, "VISNYK", Lviv, 1934, Ritsnyk II, Kn. 4,
Tom II, 248*-250*, in ukrainian.

Oleksa Veretnytschenko, (dovilno z Bayrona),
MAZEPA", Novi Dni", Toronto, Hruden', 1950, Red. P. Volyniak, N. II.

Dr. D. Duncov, NEROZRYTA MOHYLA, "VISNYK", Lviv,
1937, Ritsnyk v, Kn. 4, Tom II, Kviten', 429*-439*, in ukrainian.

Dr. Ol. Sushko, NASHI PREDKY DOBY HET'MANA
MAZEPY, "UKRAINA", in ukrainian, Winnipeg, Sitchen', 1918, N 1,

PORTRETY HET'MANA MAZEPY, "UKRAINA", Winnipeg,
Lypen'-Serpen', 1918, No. 2 & 3, IOI*, in ukrainian.

Ilarion Svienciukiy, PUSHKIN I UKRAINA, "NASHA
KULTURA", Varshava-Lviv, 1937, Kn. 10 (30), 387*-394*, in ukrainian.

D. Doroshenko, UKRAINIAN CHRONICLES OF THE 17th
AND 18th Centuries, "THE ANNALS OF THE UKR. ACADEMY", Vol I.
New York, Fall, 1951, No 2, 70*-97*, in ukrainian.

B. Krupnyc'kiy (Recenziya), ELIE BORSHCHAK
ET RENE MARTEL, VIE DE MAZEPPA, 2-e edition, PARIS, 1931,
ZAPYSKY TCHYNA SV.V.V.", IV, I-2, 390 -392 , in ukrainian.

Z

Teofil Kostruba (Recenziya), ILKO BORSHCHAK
VELYKIY MAZEPYNEC' HRYHOR ORLYK, ZAPYSKY TCHYNA SV.V.V.
IV, I-2, 394*-397*, in ukrainian.

Ilka Borshehak, V KNYHOZBIRNI HET'MANA
ORLYKA, "LITERATURNI NAUKOVII VISTNYK", Lviv, za padolyst,
1923, Ritsnyk XXII, knyzka XI, T. LXXXI, 260*-266*, in ukr.

O. Petro Holyn'skiy, ZA NALEZNU OCINKU IDEY
TA ICHNICH NOSIYIV, "ZHYTTIA I SVIT", (in ukrainian), Red.
Mykola Moch, Waterford, Ont. 1948-49, No. 3-4, 255*-263*.

Dmytro Tshyzevskiy, ZABUTYI VIRSHYK
IVANA MAZEPA, "NAUKOVII ZBIRNYK", Niu York, 1952 P. I. 129*-131*.

Dr. Mykola Andrusiak, Z NAYNOVISHOI LITERATURY
PRO MAZEPU, "VISTNYK", Red. Ivan Ustianovych, Lviv, 1933,
Ritsnyk I, Kn. 4, Tom II, Kviten', 284*-290*, in ukrainian.

Пояснення до світлин.

1/.Портрет гетьмана Івана Мазепи.-Репродукція з мініятури арт. В.Дядинюка,компонована на підставі гравюри Мігури і Галаховського.Перезнято з "Історичного Календаря - Альманаха Червоної Калини" на рік 1933.

2/.Ритовина гетьмана Мазепи.Виконав український ритівник Л.Тарасевич около 1695 р.Перезнято з праці В.Січинського:"Іван Мазепа людина і меценат"з 1951 р.

3/.Портрет Мазепи,перезнятий В.Різниченком в Батурині і уміщений в журналі "Ілюстрована Україна",Ч.5.,Львів, дня 8.березня,1913 р.

4/.Портрет з німецького,сучасного журналу,перезнятий з докторської дисертації про українських козаків, в німецькій мові,Др.Т.Мацькова.

5/.Ритовина Мазепи,виконана польським ритівником Норбліном,перезнято з журналу " Україна "Ч.2-3.,Вінніпег, липень-серпень,1918 р.

6/.Портрет гетьмана Мазепи Гріпсгольмської галерії.Перезнято з журналу "Україна",Ч.2-3,Вінніпег,липень-серпень, 1918 р.

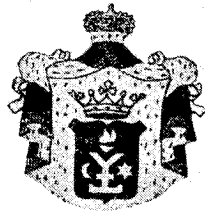
7/.Чотири світлини,романтичної пригоди Мазепи, в молодих літах.-Кольорова ритовина,видана в Парижі-Новому-Йорку,в початках ХІХ ст.Перезнято з "Альманаха Червоної Калини" на 1933 р.

8/. Ритовина Карла ХІІ.,виконана Фріцшем,1743 р.

9/.Портрет царя Петра І.,незаного нам майстра.

10/.Комбінація світлин.Перезнято зо згадані праці В.Січинського та "Енциклопедії Українознавства,Мюнхен-Новий-Йорк,1949 р.

11/.Битва під Полтавою,перезнято зо старинної сучасної праці- автор,рисівник і назва твору незнані.

Мал. 342. Княжий
герб, приготований
для Мазепи

João Magera

*Johannes Mazepa
Cosaccorum Zaporoviensium
Supremus Belli-Dux.*

Die
Europäische
F A M A,
Welche
den gegenwärtigen Zustand
der vornehmsten
Städte
entdeckt.

Der XXV. Theil.

gedruckt zum ersten mahl 1704.
und wieder aufgelegt 1706.

Гетьман Ів. Мазепа.
(Після рідкої ритовини Норбліна)

Handwritten signature in Cyrillic script, likely reading 'Владимир Владимирович' (Vladimir Vladimirovich).

Мазепу заскакує на любій розмові зі своєю жінкою муж. волинський магнат.

Зоржковий муж наже привязати молодого Мазелу до коня і пускає в світ за очі.
Розгублений кінь гонить дикими дебрами, а за ним стадо вовків. Жахлива картина,
якою дійсно могли любуватися в добі романтизму.

Козаки ловлять коня і відв'язують Мазепу

Гет. Мазепа, як князь Україки, розказує своєму сюзникові, шведському королєві
Карлові XII. дивні пригоди

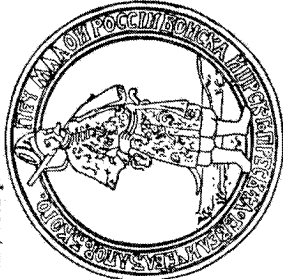
CHARLES XII

Engraved by Fritsch in 1743

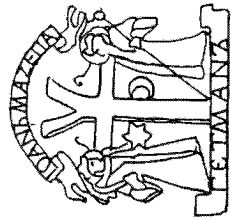

Шабля І. Мазепи, 1662 р.

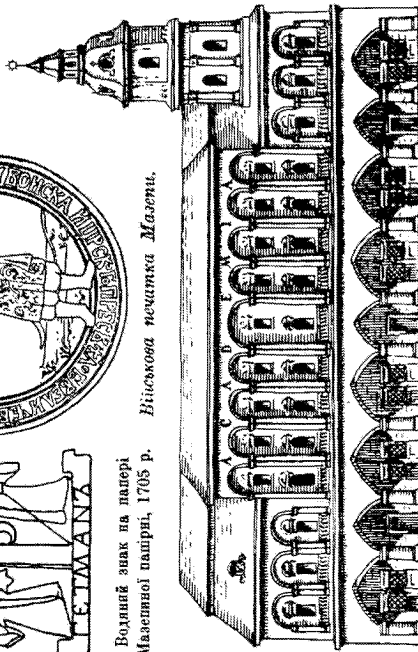
Водяний знак на папері
Мазепиною папирні, 1705 р.

Військова печатка Мазепи.

Студенти Академії в Києві,
за Гравюром Гр. Лещинського

Будівнок Академії в Києві, після перебудови І. Мазепи 1704 р.
Реконструкція В. Сидяцького

Зміст.

Розділи	сторінки
Введення.....	у
Частина Перша.	
Життя і творчість гетьмана Івана Мазепи.....	3-72
1/.Рід та походження Мазеп-Колодинських.....	7
2/.Юність Івана Мазепи.....	16
3/.На службі українських гетьманів.....	23
4/.Гетьманування Мазепи під царською зверхністю...	35
5/.Думки про незалежність і союз з Карлом XII.....	51
6/.Гетьман Мазепа в злуці з Карлом XII проти Петра I.	65
7/.Життя і смерть гетьмана Мазепи на чужині.....	72
Частина Друга .	
Іван Мазепа в світлі європейської художньої літератури. /73-125./	
1/.Чому ім'я Мазепи ввійшло в художню літературу?...	79
2/.Огляд драм присвячених Мазепі.....	84
3/."Мазепа"-Байрона та Віктора Гюго.....	94
4/.Пушкін і Рілсєв про Мазепу.....	100
5/.Драматичний твір Юлія Словацького.....	108
6/.Історичні повісті про Мазепу.....	119
7/.Кінцеві висновки.....	125
Частина Трета.	
Перегляд європейської історіографії про Мазепу.....	126-217
1/.Огляд історіографії царської Росії.....	137
2/.Мазепа в світлі совєтської історичної науки.....	144
3/.Гетьман Мазепа в освітленні польської історіографії	153
4/.Шведська історіографія про гетьмана Мазепу.....	160
5/.Мазепа в німецькій історичній науці.....	169
6/.Мазепа у французьких історичних працях.....	177
7/.Англійські історики про Мазепу.....	186
8/.Українські архівальні праці про Мазепу.....	192
9/.Мазепа в світлі укр.школи психологічного методу..	198
10/.Мазепа в світлі нових джерел і в працях іст.держ.	205
11/.Висновки.....	217
Додатки.	
Договір, проклямація, творчість, листування, виписки,..	254
Бібліографія.....	271
Зміст.....	272

Бли^жчі пояснення та справлення неточностей, за вказіками Комісії.

Загальні зауваження:

Ст.17.В третьому рядку згори додати до Дорошенка, ім'я Петро.

Ст.27.Для кращого в'яснення слід додати, що Мазепа був двічі в Москві.

Ст.28.-Мова йде про промову Мазепи, в котрій він вказував на труднощі гетьманування.

Ст.31.Конкретно не далось устійнити в чийому імені Петрик склав договір з татарами, певним є, що мав піддержку старшин, а навіть є здогадка що діяв покрийому з рамени Мазепи.

Ст.49.В одинадцятому рядку знизу, опущено дату "4" серпня.

Ст.61.Галаган-зукраїнізована назва козацького старшини, татарського походження, але в документах виступають теж назви, подані мною в скобках.

Ст.152.-В третьому рядку знизу, змінити слова "цікаве, нісенітне" на "недоречне".

Ст.150.В дев'ятому рядку з гори, сказано Отвіновський-анонімний історик. Анонімний тому, бо польським історикам невідомо хто крився під тим псевдонімом, про що згадує український історик П.Хруц, у своїй праці-Мазепа в освітленні давньої і сучасної історіографії. Альманах Червоної Калини, Львів, 1933 р. ст.17.

Ст.154.Б.Кентржинський заповів широко в пресі про приготування до друку матеріалів про Мазепу, зібраних в Швеції, та вони друком не появились, а мій лист до нього позістав без відповіді.

Ст.256.Бібліографія уложена поазбучно, після прізвищ авторів. Якщо немає автора то поазбучно після назви твору. Вона поділена на дві основні частини-А/.Історія і Б/.Література. Крім того зроблен поділ на: 1.Першоджерела; 2.Допоміжні джерела; 3.Енциклопедії, словники і альманахи; 4.Журнальні статті. Кожній з тих чотирьох відділів має повище поданий, поазбучний список.

I. Н Е Т О Ч Н О С Т І :

Ст.5.-Слід викинути два останні рядки від слів:"Його політичні погляди змінилися дещо пізніше під впливом сина Івана і він був гарячим патріотом."

Ст.6.-В шостому рядку від кінця слід додати:Правдопо-дібно померла 1707 р."
В третьому реченні від кінця слід змінити на:"Вона була тричі замужна.Останній раз за Войнаровським,але розвелися,бо муж прийняв католицизм.

Ст.33.-В другому рядку від кінця,друга дата помилкова. Має бути 1686.,а не 1687.

Ст.42.-В одинадцятому рядку з гори,подано помилково,за старими джерелами"каштеляна краківського",а має бути "воєводи краківського", про що сказано в статті Б.Крупницького,п.н."Нова реляція про Мазепу з 1707 р.",в журналі "Похід",з 1947 р.,ст.62,ч.1.

Ст.130.-В дев'ятому рядку з гори,слід додати:"Треба дати признання історикам XVIII і XIX ст."

II. Непотрібне:

Ст.135.-Викинути згадку про історика М.К.Любавського та А.Е.Преснякова.

Ст.136.-Викинути про В.І.Семєвського та А.П.Щапова.

Ст.145.- Викинути в тринадцятому і чотирнадцятому рядку згори слідуючі слова:"для орієнтації майбутнього мазепознавця".

III. Ціль праці:

Ст.84.- В сьомому і восьмому рядку з кінця,слід викинути:
"Поданий перегляд нехай послужить дороговказом для майбутнього дослідника."

Ст.120.-Викинути все від слів:"Авторові праці не ходило про подання всего,"/П'ятий рядок з гори/,аж до:"в світлі європейської художньої літератури"./Восьмий рядок з гори/.

Ст.176.-Викинути ціле речення,що починається в дев'ятнадцятому рядку словами:"Між іншим належало б"- аж до слів-"невідому українським історикам"

Ст.176.-Викинути ціле речення, що починається восьмим рядком з низу: "Між іншим належало б теж, проглянути багату і цікаву бібліографію, подану авторами, невідому українським історикам."

Ст.178.-Викинути слова, що починаються десятим рядком з гори: "і тому вважаємо за відповідне, спрямувати туди українського науковця."

Ст.186.-Викинути все, починаючи від третього рядка з низу, від слів: "На закінчення звернемо увагу...." - аж до кінця.

IV. "К а ж е "

Ст.7.-До четвертого рядка з гори, додати після слів: "-Федір Уманець пише,- Примітка Ч.2/., а в низу: Ф.М.Уманець-Гетман Мазепа, С-т. Петербург, 1897, ст.І.

Ст.80.- В дев'ятому рядку з гори, після слів, "...як це вже відмітив Др.Д.Донцов,"- додати примітку-Др.Д.Донцов-Гетьман Мазепа в западно-європейській літературі", журнал "Укр.Жизнь, 1913, Н.13., або в журналі "Шляхи", 1917 р.

Ст.95.-Рядок четвертий з низу, після приміток, має мати після слів "...біографи Пушкіна"- примітку: В.Белинский-Избранные сочинени Москва, 1949, ст.618.

Ст.96.-Після четвертого рядка з гори, по словах "...користувався "Журналом Петра Великого"- дати примітку-А.С.Пушкін, Сочинения, 1949, ст./IX/ 287., Примітки.

Ст.97.-В дванадцятому рядку з гори, слідує, після слів "...як каже Драгоманів"-примітка: "Б.Івн-Давно Україне быть пора" журнал освобождение, 1953 р.Н.І.- де наведено думки Драгоманова, без подання твору і сторінки.

Ст.107.-В четвертому рядку з гори, після слів "З листів до матері, знаємо,"-слідує примітка: "О Юльшю Словацкім" Лондон, 1949, ст.50-56.

Ст.110.-В тринадцятому рядку з низу, після слів "На думку нашого мазепознавця Іллі Борщак"- слідує примітка: І.Борщак-Невідоми французький роман 18.століття про Мазепу, журнал Нова Громада, Відень, 1924 р., Січень, Ч.І., ст.57.

-В п'ятому рядку з низу, після слів "Романенчук пише"-слідує примітка: Б.Романенчук-І.Мазепа в європейській літературі, Вісник, 1934, Кн.3., ст.189.

Ст.111.-В шостому рядку з низу, після слів "Б.Романенчук ясно зазначає"-вставка: "Б.Романенчук, І.Мазепа в європейській літературі, Вісник, 1934, Кн.3.ст.189.- Тут же слід додати, що дана праця Б.Романенчука відноситься до приміток на сторінках: 112, 113, 114, -мосі дисертації.

Ст.124.До останнього рядка, додати після слів "...в боротьбі з деспотом Петром"-примітку:-"В.Січинський-Шевченко творець нації,Свобода,Рік1951,Ч.59,ст.3.

Ст.134.-В одинадцятому рядку знизу і далше дати примітку: Акад.С.Ф.Платонов,Учебник русской истории,Прага,1924,Т.ІІ.Ст.29.

Ст.153.-На кінці дев'ятого рядка згори,слід додати примітку: А.Яблоновскі-Пісма,Т.ІІІ.Ст.367.
Там,же,на кінці одинадцятого рядка додати назву твору:Польска в доба войны пулноцней.

Ст.173.-В третьому рядку згори слід додати примітку:І.Боршак-Р.Мартель,Іван Мазепа,Львів 1933,ст.47.
Там же,дев'ятий рядок з низу-примітка:-"В.Січинський-Чужинці про Україну,Авгсбург,1946,ст.56.
Там же:-третий рядок з низу,слідус примітка як повище,зо зміненою ст.-62.

Ст.175.-В першому рядку з гори слід умістити примітку: Др.Д.Донцов-Гетьман Мазепа в западно-европейской литературе, журнал "Украинская Жизнь",1913,Н.13.,

Ст.177.- В передостанньому рядку,слід додати примітку: Вольтер,Історія Карла ХІІ,Париж,1904 р.ст.158.

Ст.180.-В передостанньому рядку,умістити примітку:Ф.М.Уманець-Гетман Мазепа,С.Петербург,1897,ст.27.

Ст.196.-В тринадцятому рядку згори,слід додати примітку: Б.Крупницький-Мазепа в світлі психологічної методи,Авгсбург,1949, ст.5.

Ст.197-Як і попередньо,ст. 391,Бібльографія,ЗЧСВВ,Т.ІУ,І-2, примітку слід умістити в третьому рядку згори.

Ст.198.-В третьому рядку знизу слід вмістити примітку:Б.К. Мазепа в світлі психологічної методи,ст.6.ст.12.